

**Міністерство освіти і науки України
Національний науково-дослідний Інститут українознавства
Кафедра українознавства
Львівського національного аграрного університету**

**Ministry of Education and Science of Ukraine
National Scientific Research Institute of Ukrainian Studies
Department of Ukrainian Studies
Lviv National Agrarian University**

Українознавець Connoisseur of Ukraine

Випуск – Issue XI

Львів – Lviv, 2011

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА
КАФЕДРА УКРАЇНОЗНАВСТВА
ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО АГРАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
NATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH INSTITUTE OF UKRAINIAN STUDIES
DEPARTMENT OF UKRAINIAN STUDIES OF LVIV NATIONAL AGRARIAN UNIVERSITY

Друкується за рішенням редакційної ради журналу «Українознавець»,
протокол № 1 від 28 січня 2011 р. та протокол № 8 від 19. 05 2011р. кафедри українознавства ЛНАУ
The journal is published according to the decision of the Editorial Board of
Connoisseur of Ukraine, minutes №1, January 28, 2011 and minutes №8, May 19, 2011.

Українознавець - Connoisseur of Ukraine
Випуск - Issue XI. - Львів, 2011.

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

доктор історичних наук	Баран В. Д. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Васюта С. І. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Грабовецький В.В. (Івано-Франківськ, Україна)
доктор історичних наук	Даниленко В.Н. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Когутяк М. В. (Івано-Франківськ, Україна)
доктор історичних наук	Калакура Я. С. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Кабузан В. М. (Москва, Росія)
доктор історичних наук	Плисюк В. П. (Львів, Україна)
доктор історичних наук	Пасічник М. С. (Львів, Україна)
доктор історичних наук	Савчук Б. П. (Івано-Франківськ, Україна)
доктор історичних наук	Санін Г. О. (Москва, Росія)
доктор історичних наук	Сворака С. Д. (Івано-Франківськ, Україна)
доктор історичних наук	Терпиловський Р.В. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Федака С. Р. (Ужгород, Україна)
доктор історичних наук	Мацкевий Л. Г. (Львів, Україна)
доктор історичних наук	Хорошкевич А. Л. (Москва, Росія)
доктор філологічних наук	Єрмоленко С. Я. (Київ, Україна)
доктор філологічних наук	Качкан В.В. (Івано-Франківськ, Україна)
доктор філологічних наук	Крик Я. С. (Мюнхен, Німеччина)
доктор філологічних наук	Кононенко П. П. (Київ, Україна)
доктор філологічних наук	Мегела І. П. (Київ, Україна)
доктор філологічних наук	Мосенкіс Ю. Л. (Київ, Україна)
доктор філологічних наук	Мушинка М. В. (Прийшів, Словаччина)
доктор філологічних наук	Зимомря М. Г. (Дрогобич, Україна)
доктор філологічних наук	Чопик Б. Г. (Нью-Джерсі, США)

Редколегія: доктор історичних наук, професор УУМ, професор УЛС, професор ЛНАУ, провідний науковий співробітник ННДІУ МОН України, академік МАНС, академік АНВШУ, лауреат премії ім. академіка І.П.Крип'якевича В.С. Ідзьо (**Головний редактор**), доктор філософських наук, професор, академік АНВШУ М.П.Недюха(**заступник головного редактора**), кандидат історичних наук, науковий співробітник ННДІУ О.Б.Ярошинський, кандидат історичних наук, доцент Л.К.Токар, кандидат історичних наук, доцент О.І.Сурмач, кандидат історичних наук Баран І.В., доктор філологічних наук, професор, академік П.П.Кононенко, кандидат філологічних наук, професор С.Г.Борзенко, кандидат філологічних наук, завідувач відділу мови ННДІУ, В.Ю.Пономаренко, кандидат філологічних наук, доцент Л.В.Бабаєва, кандидат філологічних наук, доцент З.М.Бичко, кандидат філологічних наук, доцент Л.І. Конюхова, кандидат філологічних наук, доцент Р.В.Кюнцлі (**літературний редактор**), О.В.Огірко, доктор філософії, ад'юнкт-професор ЛНАВМ ім. С.З.Гжицького, кандидат філософських наук, доцент Т.П.Кононенко, доктор технічних наук, професор Львівської Академії Друкарства І.В.Огірко.

**Академік Віктор Ідзьо серед студентів освітньо кваліфікаційного рівня
“магістр”, авторів наукових праць з лекційного курсу “Українознавство”.
(2011р.)**

Зміст

**І. Наукові статті студентів освітньо кваліфікаційного рівня “магістр” ЛНАУ,
які прослухали лекційний курс д. і.н., професора, академіка МАНС, академіка АНВШУ,
лауреата премії ім. ак. І. П.Крип’якевича Віктора Святославовича Ідзя “Українознавство”**

<i>Берлінець Микола.</i> Бачення національної історичної освіти через призму українознавства.....	8
<i>Берлінець Юрій.</i> Культура в системі українознавства.....	13
<i>Вітрух Петро.</i> Становлення і основні етапи Українознавства.....	16
<i>Волковський Юрій.</i> Українська перспектива та проблема вступу України до Європейського Союзу..	20
<i>Крочак Володимир.</i> Україна як цілісність: територіальний та етнонаціональний виміри.....	24
<i>Михалевський Юрій.</i> Становлення, основні етапи розвитку Українознавства.....	27
<i>Неволя Сергій.</i> Межі українського етносу на мапах та в документальних джерелах різного періоду...	30
<i>Прокопенко Катерина, Окань Христина.</i> Походження українського народу.....	36
<i>Чиж Валерій.</i> Українська перспектива.....	39

II. Наукові праці вчених українознавців

<i>Барабаш Галина, Барабаш-Ревак Ольга.</i> Жіночий рух у Галичині кінця XIX – початку XX століття....	42
<i>Баран Ігор, Мазур Орест.</i> Ставлення російської окупаційної влади до населення Галичини(1914 - 1915 рр.).....	46
<i>Бурка Любомира.</i> Діяльність, виступи та духовні науки Блаженнішого Мирослава Івана Кардинала Любачівського: основні акценти(за матеріалами Радіо “Воскресіння” та “Агенції Релігійної Інформації”) в контексті з’ясування історико-духовних проблем наукового українознавства.....	53
<i>Ідзьо Віктор.</i> Дивізія “Галичина” у світлі німецької військової документації та радянських військових архівів. Порівняльний аналіз джерел в контексті досліджень наукового українознавства.....	67
<i>Кобилюх Василь.</i> Праісторія назв ХІМІЇ і ХЕМІЇ в контексті дослідження наукового українознавства.....	77
<i>Крамарчук Тетяна.</i> Особливості формування національних діаспор в іншоетнічному середовищі (на прикладі української меншини Республіки Башкортостан).....	87
<i>Кушнарєва Тетяна.</i> Вплив політики тоталітарного режиму на архітектуру міжвоєнного періоду України(в контексті досліджень історичного українознавства).....	91
<i>Кюнцилі Романа, Штеффен Вікторія.</i> Обставинний прислівник у конексті художнього твору (на матеріалі житомирської прозової школи).....	96
<i>Лазарєва Валентина.</i> Проблема етнонаціональної єдності українського народу в українознавчій творчості П.Куліша: до історіографії досліджень.....	111
<i>Мисак Наталія, Кюнцилі Романа.</i> Українська мова в системі вищої освіти Галичини наприкінці XIX – на початку XX ст.....	118
<i>Наконечний Роман, Копитко Андрій.</i> Г.С. Сковорода про концептуальні засади виховної роботи з молоддю.....	126
<i>Недюха Микола.</i> Верховна Рада України як суб’єкт міжпарламентського діалогу релігій і цивілізацій.....	130
<i>Пискач Ольга.</i> Особливості парцелювання основних синтагм складного речення в мові закарпатської преси кінця XX–початку XXI ст.....	134
<i>Плисюк Василь.</i> Чому І. Я. Франко зрікся соціалізму на користь національної демократії.....	138
<i>Савчук Борис.</i> Міжнародна діяльність Софії Русової.....	140
<i>Тимошук Борис.</i> Язичницькі святилища Галицької Русі.....	145
<i>Федотова Оксана.</i> Цензура друкованих видань в Україні під час Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років.....	152
<i>Юрчук Оксана.</i> Стереотипи України та українця в польській консервативній пресі 1918-1920-х рр.....	158

III. Рецензії.

<i>Іван Варзар.</i> Рецензія на статтю д.філос. наук, проф., Заслуженого діяча науки і техніки України, завідуючого сектором методології Інституту законодавства Верховної Ради України Недюхи Миколи Петровича “Верховна Рада України як суб’єкт міжпарламентського діалогу релігій і цивілізацій”.....	164
<i>Дерпак Олена.</i> Рецензія на статтю к. філол. н., доц. Кюнцлі Р.В. та здобувача Штеффен В.В. ”Обставинний прислівник у контексті художнього твору (на матеріалі житомирської прозової школи)”.....	164
<i>Зайчук Олег.</i> Рецензія на статтю д.філос.наук, проф., Заслуженого діяча науки і техніки України, завідуючого сектором методології Інституту законодавства Верховної Ради України Недюхи Миколи Петровича “Верховна Рада України як суб’єкт міжпарламентського діалогу релігій і цивілізацій”.....	165
<i>Ідзьо Віктор.</i> Рецензія на статтю Галини Барабаш, Ольги Барабаш-Ревак “Жіночий рух у Галичині кінця XIX – початку XX століття”.....	165
<i>Ідзьо Віктор.</i> Рецензія на статтю І. В. Барана, О. Я. Мазура, “Ставлення російської окупаційної влади до населення Галичини (1914-1915 рр.)”.....	166
<i>Ідзьо Віктор.</i> Рецензія на статтю Любомири Бурки “Діяльність, виступи та духовні науки Блаженнішого Мирослава Івана Кардинала Любачівського: основні акценти(за матеріалами Радіо “Воскресіння” та “Агенції Релігійної Інформації”) в контексті з’ясування історико-духовних проблем наукового українознавства”.....	166
<i>Ідзьо Віктор.</i> Рецензія на статтю сенскритолога Василя Кобилюха “Праісторія назв ХІМІІ і ХЕМІІ в контексті дослідження наукового українознавства”.....	167
<i>Ідзьо Віктор.</i> Рецензія на статтю Тетяни Крамарчук ”Особливості формування національних діаспор в іншоетнічному середовищі (на прикладі української меншини Республіки Башкортостан)”.....	168
<i>Ідзьо Віктор.</i> Рецензія на статтю Валентини Лазарєвої ”Проблема етнонаціональної єдності українського народу в українознавчій творчості П. Куліша: до історіографії досліджень”.....	169
<i>Ідзьо Віктор.</i> Рецензія на статтю доктора історичних наук, професора, В.П.Плисюка “Чому І.Я.Франко зрікся соціалізму на користь національної демократії”.....	169
<i>Ідзьо Віктор.</i> Рецензія на статтю Бориса Савчука “ Міжнародна діяльність Софії Русової”.....	171
<i>Ідзьо Віктор.</i> Рецензія на статтю Бориса Тимощука “Язичницькі святилища Галицької Русі”.....	171
<i>Ідзьо Віктор.</i> Рецензія на статтю Оксани Федотової “Цензура друкованих видань в Україні під час Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років”.....	172
<i>Копитко Андрій.</i> Рецензія на статтю кандидата історичних наук Мисак Н.Ф. та кандидата філологічних наук, доцента Кюнцлі Р.В. “Українська мова в системі вищої освіти Галичини наприкінці XIX – на початку XX ст.”.....	173
<i>Кюнцлі Романа.</i> Рецензія на наукові статті студентів 6-го курсу, які прослухали лекційний курс докт. іст. наук., професора В.С.Ідзя “Українознавство”.....	174
<i>Кюнцлі Романа.</i> Рецензія на статтю кандидата філологічних наук, доцента кафедри української мови Ужгородського національного університету Пискач Ольги Дмитрівни “Особливості парцелювання основних синтагм складного речення в мові закарпатської преси кінця XX–початку XXI ст.”.....	175
<i>Лисий Василь.</i> Рецензія на статтю доцентів Львівського національного аграрного університету Наконечного Р. А., Копитка А. Д. “Г. С. Сковорода про концептуальні засади виховної роботи з молоддю”.....	175
<i>Пришляк Михайло.</i> Рецензія на статтю доктора історичних наук, професора, академіка В.С. Ідзя “Дивізія “Галичина” у світлі німецької військової документації та радянських військових архівів. Порівняльний аналіз джерел в контексті досліджень наукового українознавства”.....	177
<i>Онишко Леся.</i> Рецензія на статтю в. о. доцента Львівського національного аграрного університету Юрчук Оксани Федорівни “Стереотип України та українця у польській консервативній пресі 1918-1920-х рр.”.....	177
<i>Степанюк Андрій, Кюнцлі Романа.</i> Рецензія на статтю здобувача Кушнарєвої Тетяни “Вплив політики тоталітарного режиму на архітектуру міжвоєнного періоду України (в контексті досліджень історичного українознавства)”.....	177

IV. Пам’ятка авторів

Content

I. Scientific articles of masters of LNAU who attended the lecture course “Ukrainian Studies” of doctor of historical sciences, academician IASE, academician ASHSU, laureate of the prize named after academician I.P.Krypiakievych Viktor Sviatoslavovych Idzo.

<i>Berlinets Mykola</i> . The vision of national education on historical sciences through the prism of Ukrainian Studies.....	8
<i>Berlinets Yurii</i> . Culture in the system of Ukrainian Studies.....	13
<i>Vitrukh Petro</i> . Formation and main stages of Ukrainian Studies.....	16
<i>Volkovskiy Yurii</i> . Ukrainian perspective and the problem of Ukrainian joining the European Union.....	20
<i>Krochak Volodymyr</i> . Ukraine as integrity: territorial and ethno-national dimensions.....	24
<i>Mykhalevskii Yurii</i> . Formation, main stages of development of Ukrainian Studies.....	27
<i>Nevolia Serhii</i> . Boundaries of Ukrainian ethnos on the maps and documents of different periods.....	30
<i>Prokopenko Kateryna, Okan Khrystyna</i> . Origin of the Ukrainian people.....	36
<i>Chyzh Valerii</i> . Ukrainian perspective.....	39

II. Scientific works of Ukrainian Studies scientists

<i>Barabash Halyna, Barabash-Revak Olha</i> . Women’s movement in Galicia in the end of XIX century – at the beginning of XX century.....	42
<i>Baran Ihor, Mazur Orest</i> . The attitude of Russian occupation regime toward the people of Galicia (1914-1915).....	46
<i>Burka Liubomyra</i> . Activity, speeches and ecclesiastical lessons of his Beatitude Myroslav Ivan Cardinal Lobachivskiy: the main points (based on the materials of radio “Voskresinnia” and “Agency of Religious Information”) in the context of identification of historical and ecclesiastical problems of scientific Ukrainian Studies.....	53
<i>Idzo Viktor</i> . Division “Galicia” in the light of the German military documentation and Soviet military archives. A comparative analysis of sources in the context of researches of scientific Ukrainian Studies....	67
<i>Kobylivukh Vasyl</i> . Prehistory of names “KHIMIIA” and “KHEMIIA” (two names of “Chemistry”) in the context of researches of Ukrainian Studies.....	77
<i>Kramarchuk Tetiana</i> . The peculiarities of the formation of Ukrainian diasporas in the other ethnical environment (based on the example of Ukrainian minority of the republic of Bashkortostan).....	87
<i>Kushnariova Tetiana</i> . The influence of totalitarian regime policy on architecture of inter-war period of Ukraine (in the context of researches of historical Ukrainian Studies).....	91
<i>Kiuntzli Romana, Shteffen Viktoriia</i> . Adverbial adverb in the context of artistic work (based on materials of Zhytomyr prose school).....	96
<i>Lazariyeva Valentyna</i> . The problem of ethno-national integrity of Ukrainian people in Ukrainian Studies creativity of P. Kulish: to historiography of researches.....	111
<i>Mysak Nataliia, Kiuntzli Romana</i> . The Ukrainian language in the system of higher education of Galicia in the end of XIX century - at the beginning XX century.....	118
<i>Nakonechnyi Roman, Kopytko Andrii</i> . H.S. Skovoroda about conceptual fundamentals of pedagogical work with youth.....	126
<i>Nediukha Mykola</i> . The Supreme Council of Ukraine as a Subject of the Interparliamentary Dialog of Religions and Civilizations.....	130
<i>Pyskach Olha</i> . The peculiarities of parcelling of the main syntagmas of the complex sentence in the language of Transcarpathian press in the end of XX century – at the beginning of XXI century.....	134
<i>Plisiuk Vasyl</i> . Why did I.Ya.Franko renounce from socialism in behalf of national democracy.....	138
<i>Savchuk Borys</i> . The international activity of Sofiia Rusova.....	140
<i>Tymoshchuk Borys</i> . Pagan sanctuaries of Galicia Rus.....	145
<i>Fedotova Oksana</i> . The history of censorship printed editions in Ukraine for a period Grate Patriotic war 1941-1945.....	152
<i>Yurchuk Oksana</i> . The stereotype of Ukraine and Ukrainian in the Polish conservative press (1918-1920-s).....	158

III. Reviews

<i>Varzar Ivan.</i> Review on the article of doctor of philosophy, professor, honoured worker of science and techniques of Ukraine, the head of the sector of methodology of Institute of legislation of the Supreme Council of Ukraine Nediukha Mykola Petrovych "The Supreme Council of Ukraine as a Subject of the Interparliamentary Dialog of Religions and Civilizations".....	164
<i>Derpak Olena.</i> Review on the article of candidate of philological sciences, associate professor Kiuntsli R.V. and researcher Shteffen V.V. "Adverbial adverb in the context of an artistic work(based on the materials of Zhytomyr prose school)".....	164
<i>Zaichuk Oleh.</i> Review on the article of doctor of philosophy, professor, honoured worker of science and techniques of Ukraine, the head of the sector of methodology of Institute of legislation of the Supreme Council of Ukraine Nediukha Mykola Petrovych "The Supreme Council of Ukraine as a Subject of the Interparliamentary Dialog of Religions and Civilizations".....	165
<i>Idzo Viktor.</i> Review on the article of Halyna Barabash, Olha Barabash-Revak "Women's movement in Galicia in the end of XIX century – at the beginning of XX century".....	165
<i>Idzo Viktor.</i> Review on the article of I.V. Baran, O. Ya.Mazur "The attitude of Russian occupation regime toward the people of Galicia (1914-1915)".....	166
<i>Idzo Viktor.</i> Review on the article of Liubomyra Burka "Activity, speeches and ecclesiastical lessons of his Beatitude Myroslav Ivan Cardinal Lobachivskyi: the main points (based on the materials of radio "Voskresinnia" and "Agency of Religious Information") in the context of identification of historical and ecclesiastical problems of scientific Ukrainian Studies".....	166
<i>Idzo Viktor.</i> Review on the article of sanscrit scientist Vasyl Kobylukh "Prehistory of names "KHIMIJA" and "KHEMIJA" (two names of "Chemistry") in the context of researches of Ukrainian Studies".....	167
<i>Idzo Viktor.</i> Review on the article of Tetiana Kramarchuk "The peculiarities of the formation of Ukrainian diasporas in the other ethnical environment (based on the example of Ukrainian minority of the republic of Bashkortostan)".....	168
<i>Idzo Viktor.</i> Review on the article of Valentyna Lazarijeva "The problem of ethno-national integrity of Ukrainian people in Ukrainian Studies creativity of P. Kulish: to historiography of researches".....	169
<i>Idzo Viktor.</i> Review on the article of doctor of historical sciences, professor of the department of Ukrainian Studies of Lviv National Agrarian University Vasyl Plysiuk "Why did I.Ya.Franko renounce from socialism in behalf of national democracy".....	169
<i>Idzo Viktor.</i> Review on the article of Borys Savchuk "The international activity of Sofiia Rusova".....	171
<i>Idzo Viktor.</i> Review on the article of Borys Tymoshchuk "Pegan sanctuaries of Galicia Rus".....	171
<i>Idzo Viktor.</i> Review on the article of Oksana Fedotova "The history of censorship printed editions in Ukraine for a period Grate Patriotic war 1941-1945".....	172
<i>Andrii Kopytko.</i> Review on the article of candidate of historical sciences Mysak N.F. and candidate of philological sciences, associate professor Kiuntsli R.V. "The Ukrainian language in the system of higher education of Galicia in the end of XIX century - at the beginning XX century".....	173
<i>Kiuntsli Romana.</i> Review on scientific articles of masters who attended lecture course of doctor of historical sciences, professor V. S. Idzo "Ukrainian Studies".....	174
<i>Kiuntsli Romana.</i> Review on candidate of philological sciences, associate professor of the department of the Ukrainian language of Uzhhorod national university Pyskach Olha Dmytrivna "The peculiarities of parcelling of the main syntagmas of the complex sentence in the language of Transcarpathian press in the end of XX century – at the beginning of XXI century".....	175
<i>Lysyi Vasyl.</i> Review on the article of associate professors of Lviv national agrarian iniversity Nakonechnyi R.A., Kopytko A.D. "H.S. Skovoroda about conceptual fundamentals of pedagogical work with youth"...	175
<i>Pryshlyak Mykhajlo.</i> Review on the article of doctor of historical sciences, professor, academician Viktor Idzo "Division "Galicia" in the light of the German military documentation and Soviet military archives. A comparative analysis of sources in the context of researches of scientific Ukrainian Studies".....	177
<i>Onyshko Lesia.</i> Review on the article of acting associate professor of Lviv National Agrarian University Yurchuk Oksana Fedorivna "The stereotype of Ukraine and Ukrainian in the Polish conservative press (1918-1920-s)".....	177
<i>Stepaniuk Andrii, Kiuntsli Romana.</i> Review on the article of Kushnariova Tetiana "The influence of totalitarian regime policy on architecture of inter-war period of Ukraine (in the context of researches of historical Ukrainian Studies)".....	177

IV. The Recommendations for the Author

**І. Наукові статті студентів освітньо кваліфікаційного рівня “магістр” ЛНАУ,
які прослухали лекційний курс д. і.н., професора, академіка МАНЄ, академіка АНВШУ,
лауреата премії ім. ак. І. П.Крип’якевича Віктора Святославовича Ідзя
“Українознавство”**

УДК 378.3:908(477)

Микола Берлінець

Бачення національної історичної освіти через призму українознавства

***Анотація:** У статті висвітлено головні проблеми національної історії як науки через призму українознавства.*

***Ключові слова:** Історія, національна історична освіта, українознавство, українська освіта.*

Українознавство як наука і навчальна дисципліна не тільки не підміняє українську та зарубіжну історії, а, навпаки, стимулює їх розвиток і засвоєння, оскільки інтегрує надбання галузевих наук і вибудовує на цій основі якісно нову систему знань про Україну й українство. За своїм змістом і наповненням історичний компонент українознавства суттєво відрізняється як від шкільних, так і від вузівських історичних дисциплін. Йдеться про значно вищий рівень узагальнень і систематизації знань: не стільки про конкретні події і факти, скільки про явища, тенденції та закономірності історичного процесу в їх органічному поєднанні з напрацюваннями філософської, правничої, культурологічної, етнографічної, філологічної та інших наук щодо ключових проблем розвитку етносу, нації, мови, культури і держави. Історія закладає міцний фундамент історичної свідомості, наукового світогляду кожної людини, прищеплює високі морально-етичні якості, формує її як громадянина і патріота. Серед найголовніших дидактичних принципів вивчення і засвоєння історії є системність, безперервність і наступність, тобто спадкоємність історичної освіти, яка охоплює всі сходинки формування історичної свідомості, починаючи від родинного виховання, дошкільного та шкільного навчання і закінчуючи вищою, післядипломною та самоосвітою.

Наукове осмислення суті національної історичної освіти, її змісту, значення методологічних принципів системності, безперервності та наступності й забезпечення її українознавчої спрямованості перебуває на початковій стадії. В наявні праці з'ясовуються окремі аспекти цієї широкої проблеми, вказується на взаємозв'язок історії та українознавства, їх виховну роль. Нині потрібен синтез поглядів на шляхи становлення системи національної історичної освіти та посилення її українознавчої спрямованості. Це завдання може бути реалізоване лише при тісній співпраці істориків та українознавців, і воно належить до винятково важливих і актуальних науково-педагогічних проблем, що зумовлюється багатьма чинниками. По-перше, сучасний етап суспільно-політичного розвитку України, загроза її цілісності і самій державності об'єктивно диктує необхідність засвоєння всіма громадянами держави правдивої і неспальшованої історії українського народу, позаяк ідеологи сепаратизму та їх зарубіжні консультанти всіляко намагаються “науково” обґрунтувати історичний регіоналізм України, ментальну несумісність українців Сходу та Заходу, штучно роздмухуючи і гіперболізуючи в політичних цілях деякі реально існуючі мовні, культурні та релігійні відмінності. Занепокоєння викликає спроба нинішніх урядовців заблокувати розгортання роботи Українського інституту національної пам'яті, реалізацію заходів щодо увіковічення пам'яті про видатних борців за українську незалежність, жертв політичних репресій та голодоморів. У суспільстві виникає природне питання, чому влада ігнорує наукові висновки професійних істориків щодо учасників українського національно-визвольного руху, зокрема діяльності ОУН та УПА. По-друге, антиукраїнські сили, включаючи й частину чиновництва, намагаються залишити на узбіччі навчальних планів закладів освіти не тільки українознавство, але й суттєво звузити, а з університетів та академій загалом витіснити історію України, мовляв, вона є предметом загальноосвітньої школи. По-третє, під виглядом “узгодження” підручників і навчальних посібників з науковцями сусідніх країн, насамперед Росії та Польщі, вихолощується національний зміст і самобутність української історії, нейтралізується її роль у формуванні національно-патріотичних почуттів та державно-самостійницької свідомості. По-четверте, саме поняття “національна історична освіта”, принципи безперервності та наступності її забезпечення лише окреслені в деяких публікаціях, але ще не дістали належного осмислення в історичних, українознавчих та педагогічних дослідженнях [1, с. 96–101].

Враховуючи актуальність та недостатнє розроблення поставленої проблеми, спробуємо хоча б частково заповнити існуючі прогалини, з'ясувати зміст поняття “національна історична освіта”, його системний характер і взаємозв'язок з українознавством, розкрити методологічне значення безперервності

та наступності засвоєння історичних знань у контексті найважливіших українознавчих концентрів: етнос – нація – мова – держава, а також обґрунтувати ряд рекомендацій, спрямованих на подальше підвищення світоглядно-виховної ролі історії та поліпшення якості навчальної літератури.

Розглянемо, насамперед, саме поняття “національна історична освіта”. Усі ми є свідками девальвації цього високого й святого слова “національний”, підміни змісту і приниження його значення. Роздаючи направо і наліво титул “національний” установам науки, освіти, культури, заповідникам без чіткого визначення відповідних критеріїв цього найвищого визнання, влада скомпрометувала і принизила саме поняття “національний” як український, не виробила системи періодичного підтвердження високого титулу, внаслідок чого воно втратило стимулюючу роль, а чимало установ, отримавши це звання як аванс, практично так нічого і не зробили для того, щоб у них запанувала українська мова, український дух, національні традиції. Сказане стосується і понять “національна система освіти”, “національна історична освіта”, “національне виховання”, “національна культура” та ін. Під національною історичною освітою ми розуміємо такий її зміст, характер і спрямованість, який об’єктивно віддзеркалює загальні тенденції самобутнього і самодостатнього українського історичного процесу, особливості формування українського етносу, української нації, її життєдіяльності на різних етапах у контексті світової історії. Мова ж ніяк не йде про політизацію історії або її ідеологізацію за більшовицькою аналогією, про підміну науковості дилетантським гаслом “служіння Україні”. В тому-то й річ, що національна історична освіта базується на найновіших надбаннях української і світової історичної науки, ґрунтується на достовірних джерелах, сповідує принципи правди, об’єктивності та доказовості, послуговується якісними, фахово підготовленими підручниками та навчальними посібниками і забезпечується високоосвіченими та висококваліфікованими спеціалістами в галузі історії, педагогіки та соціальної психології. Ще раз підкреслимо, що національна історична освіта в Україні – це, насамперед, українська освіта, невіддільна від української і зарубіжної історичної науки, від національної ідеї, від історичного покликання українців. Це – українське бачення не тільки своєї, але й світової історії, історії зарубіжних країн. Національна історична освіта своїм змістом не ізолює знання про етнічних українців від знань про неукраїнські етнічні групи, багато з яких належать до давніх жителів України, пройшли спільний історичний шлях, послідовно підтримували державницькі прагнення українського народу. Та частина шовіністично налаштованих росіян, як і денаціоналізованих малоросів, які живуть в Україні, але не сприймають її державність, завдають шкоди національним інтересам суспільства, теж мають відповідне право бути згаданими в українській історії. І все ж, головне покликання національної історичної освіти органічно випливає з пізнавальної та світоглядної функції історії як науки і навчальної дисципліни і полягає в тому, щоб дати людині систему наукових знань з історії як всього людства, так і українського народу, допомогти їй засвоїти повчальний історичний досвід предків, опанувати вміннями об’єктивно оцінювати події і факти минулого і на цій основі впевнено орієнтуватися в сучасному житті та бачити його перспективи. Розвиваючи думку “батька історії” Геродота про історію як учительку життя (*magistra vitae*) і засіб самопізнання, найвидатніший український історик і глава Української Народної Республіки Михайло Грушевський ще в 1917 р. у статті “Історія і її соціально-виховуюче значення”, опублікованій у газеті “Нова Рада”, підкреслював, що історія повинна послужити перемозі й закріпленню ідей і настроїв гуманності та демократизму, застерігаючи водночас від того, щоб вона не перетворювалась у “знаряддя людожерного шовінізму, національної виключності й ура-патріотизму”. Це аж ніяк не означає, що можна вихолостити з історії її українознавчий зміст, відмовитись від україноцентризму. На думку М.Грушевського, в епіцентрі історичного виховання має бути “культ рідної традиції, рідної сторони, культ моральних вартостей”, культ предків [2, с. 123-124].

Сьогодні, мабуть, як ніколи раніше, гостро постали проблеми формування української національної і державницької свідомості, почуття українського патріотизму, нескореності, усвідомлення історичного значення самостійності, незалежності, неподільності і цілісності України, її соборності, а розв’язання цих проблем неможливе без опори на глибоке знання історії, без врахування її повчальних уроків.

Свою високу місію історична освіта спроможна виконати лише в тому випадку, якщо вона буде ґрунтуватися на новітніх надбаннях історичної і педагогічної науки, на об’єктивному, неупередженому, не на заангажованому, а на правдивому висвітленні української і світової історії, в тісному зв’язку з українознавством, коли викладання історичних дисциплін буде в руках людей високоморальних, професійно підготовлених, патріотично налаштованих, здатних бути взірцем чесного і самовідданого служіння Україні.

Комплексно розглядаючи наболілі проблеми національної історичної освіти, необхідно зосередитись на неперехідному значенні її основоположних методологічно-дидактичних принципів, передусім системності, безперервності та наступності. З одного боку, сама історична освіта, як і історична наука, будучи чільним компонентом українознавства, виступає як складна та багатогранна система, а в методологічному відношенні вона з-поміж інших наук стоїть найближче до українознавства як ширшої та

більш інтегрованої системи знань. Сучасна історія – це не хронологія подій і не бухгалтерський банк фактів. Це, в першу чергу, історія людей, їх багатогранного і суперечливого життя та діяльності в найрізноманітніших сферах суспільного розвитку. Йдеться про принцип антропологізму в історії, який є визначальним і для українознавства як науки [3, с. 52–60].

За образним визначенням П.Кононенка, українознавство – це наука людинолюбства, наука про людей і для людей, наука глибоких гуманістичних ідеалів [4, с. 7].

Українська історія виступає як самобутня й самодостатня підсистема європейської і світової історії. Водночас у ній органічно переплітаються ключові проблеми історії всього людства. Підсистемами історичної науки є історія найважливіших епох і цивілізацій, історія політичного, культурного, духовного, господарського, військового і дипломатичного життя. Це й історія повсякденності, тобто побуту, звичаїв, обрядів, ментальності. З другого боку, системний характер історичної освіти зумовлений самою організацією навчально-виховного процесу, складовими ланками якого є історичні компоненти навчання й виховання в родині, дошкільній установі, школі та вузі, у трудовому колективі, а також самоосвіта впродовж усього життя людини. Усім цим і зумовлюється необхідність системного підходу до історичної освіти, забезпечення її безперервності та наступності. Зупинимось докладніше на ролі цих принципів у реалізації пізнавальної та світоглядно-виховної функцій національної історичної освіти.

Сучасна педагогіка розглядає навчання та виховання як безперервний процес самовдосконалення і самореалізації людини протягом усього життя. Складовою і невід’ємною частиною цього процесу є набуття історичних знань і формування історичної свідомості та культури. Системний підхід вимагає так спланувати й організувати цей процес, щоб, починаючи з наймолодшого віку, дитина від своїх батьків, бабусь і дідусів, від вихователів дитячого садка і гувернантів засвоїла найпростіші відомості про село чи місто, в якому вона народилася, про свій родовід, про нашу державу, її символи, про визначних історичних діячів, щоб у неї сформувалося зацікавлення історією. Дуже добре, коли батьки й вихователі дошкільних установ, а відтак і вчителі шкіл, бібліотекарі організовують екскурсії до музеїв, пам’ятних місць, зустрічі з представниками старших поколінь, колективні перегляди фільмів на історичну тематику, прищеплюють інтерес до історичних книг. Якщо на першому етапі історичної освіти домінуюча роль належить сім’ї, то впродовж навчання в школі вона переходить до вчителів, але це аж ніяк не означає, що батьки можуть самоусунутись від цієї роботи, адже більшу частину часу діти проводять удома, часто біля телевізора чи комп’ютера. Цей чинник теж може ефективно використовуватися в історичній самоосвіті підлітків, але й тут важливо, щоб батьки обговорювали з ними історичні теми, адже діти полюбують розмаїті ігри, дивляться різні передачі та фільми, нерідко й антиукраїнські, які подають історію України за методом “кривих дзеркал”. Розглядаючи питання історичної освіти в контексті одвічної проблеми “батьки–діти”, необхідно мати на увазі, що дуже часто уявлення і погляди батьків, а ще більше дідусів і бабусь, на ті чи інші історичні події не адекватні історичній правді, далеко не співпадають з тією інтерпретацією, яку школярі чують від учителів та отримують з підручників. Тому й потрібна історична самоосвіта дорослих і спільна робота сім’ї та школи. З безперервністю тісно пов’язаний принцип наступності або спадкоємності. М.Грушевський називав історію естафетою пам’яті, за допомогою якої кожне нове покоління успадковує традиції і засвоює досвід попередніх поколінь. “Традиція, – писав він, – є моральним стимулом, засобом соціального виховання” [2, с. 120].

Як і в природничих науках, ідемо від найпростішого до простого, від простого до складного, а далі – до найскладнішого, тобто до узагальнень. На кожному з цих етапів намагаємось забезпечувати українознавчу спрямованість не тільки історії України, але й всесвітньої історії. За таких умов історичні знання засвоюються без прогалин і пропусків, постійно і цілеспрямовано формується наукова система історичної свідомості. Однак слід пам’ятати про небезпеку успадкування міфів і спотворень нашої історії, що їх упродовж багатьох століть накидала як російська і польська, так і радянська історіографія.

Враховуючи сучасний стан історичної освіти, яка ще не набула характеру національної у повному розумінні цього слова, органічно не зістикувалася з українознавством, необхідно приступити до розроблення наукової концепції національної історичної освіти, додатково і фахово переглянути та удосконалити навчальні плани і програми, відповідно до них підготувати якісно нові підручники та посібники. Першочерговим завданням є ліквідація дефіциту професійних істориків (як дослідників, так і викладачів та вчителів), спроможних по-новому, на рівні сучасної науки та інформаційних технологій вести науково-дослідну, навчально-педагогічну та світоглядно-виховну роботу. Можна висловити кілька загальних зауважень щодо змісту історичної навчальної літератури з огляду її українознавчої спрямованості. По-перше, найдавніші часи історії України подаються у відриві від етногенезу українського народу, витоки якого свідомо дистанціюються від трипільської та інших культур, замовчується автохтонність слов’ян, насамперед полян, сіверців, деревлян, волинян, дулібів, та успадкування ними надбань інших етнічних груп, які на певних етапах відігравали домінуючу роль в освоєнні українських

земель. Саме ці племена, продовжуючи традиції оріїв, сформували землеробську спільноту русів-українців, на фундаменті якої і сформувався український етнос. По-друге, багато авторів підручників, а відтак учителів та викладачів уникають етнічної оцінки Києво-Руської держави як держави українського народу, а Галицько-Волинської – як моноетнічної української держави. В літературі ще слабо простежується тяглість української державницької традиції, недостатньо акцентується увага на ролі українського державницького чинника в Литовсько-Руській державі, Речі Посполитій та Московському царстві. По-третє, ігнорується той незаперечний факт, що формування української нації в часовому вимірі відбувалося паралельно з польською, чеською, болгарською, хорватською та іншими слов'янськими націями, але штучно стримувалось чужоземними державними утвореннями, їх геополітичними експансіоністськими устремліннями. Серед наскрізних проблем шкільного і вузівського курсу історії України відсутня генеза формування української національної ідеї, замовчується її роль у консолідації українського народу на поворотних етапах історії, зокрема в боротьбі проти монголо-татарської навали, в часи Визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького, розгортанні руху опору окупаційним та імперським режимам, в утвердженні національно-культурної та духовної ідентичності українців. Саме ці наскрізні проблеми відкривають можливості органічно пов'язати історію з основними концентрами українознавства: етнос, мова, нація, національна ідея, культура, суспільство, держава тощо. Національну ідею, як дуже слушно зазначає В.Корж, треба підняти на рівень національного прапора, зробити її загальнонаціональним гаслом, формулою національної мети, дороговказом для всіх громадян, незалежно від національності [5]. По-четверте, в процесі вивчення історії все ще залишаються проблеми української мови, національної культури, національного характеру, релігійної візії українців як ключових компонентів сутності й цілісності українського народу. По-п'яте, як і в радянські часи, у підручниках і посібниках з історії стародавнього світу, Греції та Риму, зарубіжних країн та всесвітньої історії, навіть тих, котрі створені в Україні, дуже мізерний (або й зовсім відсутній) український компонент, у тому числі й відомості про українську діаспору. Замовчування долі мільйонів українців, які впродовж століття з різних причин опинилися за межами материкової України, можна кваліфікувати як реанімацію комуністичної доктрини: хто не з нами – той проти нас. По-шосте, слабкою залишається методологічна та світоглядно-виховна спрямованість історичної освіти, яка недостатньо виокремлює морально-ціннісні орієнтації підростаючого покоління як продовжувача державницьких устремлінь усіх попередніх поколінь на особисту участь у побудові національної держави, громадянського суспільства, виховання почуття відповідальності за долю України, її міжнародний престиж. По-сьоме, спостерігається засмічування навчально-методичної літератури неякісними, непрофесійними, нерідко хибними в методологічному і фактологічному відношеннях виданнями.

Підсумовуючи висловлені спостереження, можна сформулювати ряд конкретних рекомендацій і пропозицій щодо подальшого утвердження національної системи історичної освіти й посилення пізнавальної та світоглядно-виховної функцій історії. Йдеться, насамперед, про відображення в державних стандартах освіти національного характеру, безперервності та наступності історичної освіти. З цього приводу однозначно висловився III Міжнародний конгрес українських істориків, який проходив у травні 2006 р. в Луцьку. Історія України в усіх навчальних закладах держави, у тому числі у філіалах вузів зарубіжних країн, незалежно від їх підпорядкування, має викладатися українською мовою. 100 років тому в газеті “Громадська думка” М.Грушевський опублікував статтю “Українські кафедри” з приводу ухвали ради Одеського університету про викладання українознавчих дисциплін українською мовою в тому випадку, коли більшість слухачів будуть українцями, а в іншому разі – по-московському. Учений назвав такий підхід невинуватим, особливо щодо історії України та історії літератури [6, с. 280].

Так це ж було в умовах царизму, а виявляється, що сама проблема і її імперське трактування перейшло у спадщину чиновництва від освіти в незалежній Україні. Посилюючи світоглядно-виховну функцію історії, необхідно послідовно забезпечувати українознавчу спрямованість змісту її викладання.

Отже, українознавчий підхід до історії як науки і навчальної дисципліни стимулює її саморозвиток, сприяє інтеграції історичних знань в українознавчу систему, значно посилює пізнавальну та світоглядно-виховну функцію історії. Неодмінною умовою підвищення ролі історії є утвердження системи національної історичної освіти, побудованої за принципами системності, безперервності та наступності. Конструктивна співпраця істориків та українознавців сприятиме послідовній реалізації націє- і державотворчого потенціалу історичної науки та освіти.

Бібліографічний список

1. Грушевський М. На порозі нової України: Статті і джерельні матеріали / Михайло Грушевський. – Нью-Йорк – Львів – Київ – Торонто – Мюнхен, 1992. – 278 с.
2. Грушевський М. Українські кафедри / Михайло Грушевський: Тв. в 50 тт. – Т.1. – К., 2002. – 592с.
3. Калакура Я. Історичний антропологізм як методологічний принцип українознавства /Я. Калакура / Зб. наук. праць НДПУ. – К., 2006. – Т. XI. – С. 52– 60.
4. Калакура Я.С. Історичні засади українознавства як науки і навчальної дисципліни /Я. Калакура // Українознавство, 2005. – Ч. 4. – С. 96 – 101;
5. Кононенко П. Українознавство III тисячоліття / Петро Кононенко // Українознавство. – 2001. – Ч. 1. – С. 4–9.
6. Корж В. Українське суспільство: зазомбоване чи в гіпнотичному сні? / Віталій Корж // Голос України. – 2006, 13 жовтня. – С. 9.

Стаття надійшла до друку 13.04.2011.

Николай Берлинец

Видение национального исторического образования через призму украиноведения

Аннотация: В статье отражены главные проблемы национальной истории как науки через призму украиноведения.

Ключевые слова: История, национальное историческое образование, украиноведение, украинское образование.

Mykola Berlinets

The vision of national education on historical sciences through the prism of Ukrainian Studies

Annotation: This article reviews the major problems of national history as a science through the prism of Ukrainian Studies.

Key words: History, national education on historical sciences, Ukrainian Studies, Ukrainian education.

Культура в системі українознавства

Анотація: У статті розкрито роль культури в розвитку української нації, держави та суспільства.

Ключові слова: Звичаї, культура, обряди, функції культури.

Одне із завдань системи українознавства – з'ясування та висвітлення місця і ролі культури в розвитку української нації, держави та суспільства. Зміст українознавства як науки та навчальної дисципліни ґрунтується на засадах української культури, всотуючи в себе найбільш актуальні традиції українського народу.

Культура як об'єкт дослідження має свою структуру (від лат. *structura* – розміщення, порядок, побудова) – мережу усталених і впорядкованих зв'язків між її складовими, елементами, які забезпечують її цілісність і тотожність самій собі, тобто зберігають основні якості при різноманітних внутрішніх і зовнішніх змінах.

У широкому розумінні культура (лат. *cultura* – виховання, освіта, розвиток) – сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини, а також втілюються в результатах продуктивної діяльності. У вузькому розумінні культура – це сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовно-мистецької творчості, а також установи й організації, що забезпечують їх функціонування (школи, вузи, музеї, театри, творчі спілки, товариства, міністерства тощо) [5, с. 320 – 321]. Водночас під культурою розуміють культуру особистості, культуру професійної діяльності (культура виробництва, культура праці), культуру мови, культуру побуту, правову, моральну, естетичну, політичну культури тощо. Джерелом культури є суспільна праця, здатна практично й духовно перетворювати дійсність і саму людину.

Культура має власні закони розвитку і функціонування. Культура як продукт суспільної практики здійснює активний вплив на людей, на процес націотворення та державотворення. Культура займає чільне місце в системі українознавства. Місце культури в системі українознавства визначив директор Науково-дослідного інституту українознавства Міністерства освіти і науки України, професор П.П.Кононенко: «Українознавство – це не просто система знань; це – уроки (історичні, державно-політичні, соціально-економічні, етнонаціональні, міждержавні, культурно-мистецькі (виділено нами), релігійно-філософські, морально-етичні) досвіду віків; аналіз причин і характеру проблем сучасності; прогноз тенденцій і проектування шляхів майбутнього» [2, с. 4, 7].

Якщо аналізувати культурно-мистецький аспект українознавства не за «компонентним» (матеріальним чи духовним) принципом, а за його належністю до тієї чи іншої сфери життєдіяльності людини і суспільства, то приймаючи за основу усталений поділ суспільства на чотири основні сфери – матеріальне виробництво, суспільно-політичні відносини, духовне життя і побут, можливо умовно виділити такі основні види культури:

- виробнича (економічна) культура суспільства (культура праці, матеріального виробництва);
- політична культура;
- духовна культура (художньо-естетична культура і мистецтво, моральна і релігійна культура, інтелектуальна та інформаційна культура тощо);
- культура спілкування та побуту (культура споживання, життєоблаштування, відпочинку, дозвілля тощо) [3, с. 21].

Поширеним є також підхід до структурування культури за її суб'єктом, у якості якого постають такі спільності, як народ, нація, інтелігенція, робітники та селяни, молодь, діти та ін. Відповідно розглядаються «національна культура», «народна культура», «молодіжна культура», «дитяча культура» та ін. Матеріальне й духовне, моральне й естетичне, виробниче й інформаційне в ній постають як своєрідні аспекти, взаємодія між якими створює синтез якісної визначеності і спрямованості.

Культура як суспільно-історичне явище виконує низку функцій. Серед них виділяються пізнавальна, інформативна (інформаційна), світоглядна, комунікативна, регулятивна, нормативна, аксіологічна (оціночна), а також виховна. У системі українознавства кожна з цих функцій повинна мати й українознавчий аспект.

Важливе місце серед них належить пізнавальній. Вона проявляється у фіксації в кожному конкретну епоху результатів пізнання навколишнього світу. Культура формує самосвідомість різних соціальних груп населення, націй, класів, суспільства в цілому. Завдяки культурі соціальні спільноти пізнають самі себе, свої

суспільні потреби та інтереси, свої особливості й місце у світовій та власній історії, формують своє ставлення до інших суспільних систем. Вивчення української культури в системі українознавства забезпечить виконання його основного призначення як науки пізнання та самопізнання українського народу.

З пізнавальною функцією культури тісно пов'язана її інформативна функція. Вона здійснює передачу, трансляцію нагромадженого соціального досвіду від попередніх поколінь до сучасних. Інформативна функція культури дає змогу людям здійснювати обмін знаннями, навичками, вмінням, здібностями, тобто своїми сутнісними силами. Ця функція може виявлятися через спілкування людей, у їх практичній взаємодії, перш за все – у спільній трудовій діяльності. Українознавство має спиратися на багатий інформаційний матеріал з історії культури українського народу з метою передачі його кращих культурних традицій сучасникам та наступним поколінням.

Інформативна функція нерозривно пов'язана з комунікативною. Культура регулює спілкування людей, активно сприяє розвитку особистості, примноженню її духовного багатства. Національна культура надає поведінці та спілкуванню людей національного змісту та характеру. Зокрема, національна українська культура вносить елементи національних ознак (традиції, рідну мову, фольклор, народну музику, епос, ритуали, танці та ін.) у наше суспільство.

Культура не тільки уможливлює спілкування людей, але й регулює їх взаємовідносини і діяльність. Регулятивна функція культури реалізується за допомогою певних норм, засвоєння яких необхідне кожному для успішної адаптації в суспільстві. Нормативна функція культури включає надзвичайно широке коло вимог, які стосуються духовного світу людини, її знань, світогляду, моральних якостей, поведінки. Норми культури в їх зовнішній формі проявляються через символіку та певну знакову систему (як наприклад, правила етикету). Але між подібними правилами й регулятивною функцією культури існують певні відмінності. Так, до сфери культури належить лише те, що увійшло в побут та звички. Про ступінь засвоєння норм культури свідчить реальна поведінка людини в різних життєвих ситуаціях. У такому розумінні культура виробництва, побуту, обслуговування, торгівлі, тобто будь-яка культура діяльності людини є культурою її поведінки. У більш вузькому розумінні культура поведінки – це нормативні вимоги побутового спілкування людей. У ролі регуляторів культури поведінки людини виступають не тільки норми, а й зразки поведінки. Норма характеризує не лише вже досягнуте суспільством, але й те, що має статус загальної вимоги.

Взірець – це вище, найкраще, досягнуте передовими людьми суспільства, найбільш наближене до ідеалу. У процесі історичного розвитку людства певні зразки поступово перетворюються у загальну норму поведінки, згодом їм на зміну приходять нові, більш досконалі. Саме в цьому і проявляється регулятивна роль зразка.

Український народ у процесі історичного розвитку створив національну – притаманну його сутності систему норм, правил та зразків поведінки людини. Ці норми, правила та зразки знайшли яскраве відображення у звичаях та обрядах українців.

Культурі притаманна аксіологічна функція, яка відображає якісний стан культури. Культура як система цінностей формує в людині певні ціннісні орієнтири й потреби. Водночас людина, сприймаючи будь-які явища, надає їм позитивну чи негативну оцінку. У динамічному процесі функціонування культури відбувається формування духовності людини, її світогляду, політичних, правових, моральних, художніх, релігійних поглядів, виробляються певні ціннісні орієнтації, моральні установки, культурно-мистецькі смаки, формується багатогранний духовний світ людини. Українська культура має певні національне специфічні ціннісні орієнтації, які визначаються особливостями характеру, менталітету та смисложиттєвих орієнтирів українського народу.

Особливе місце належить виховній функції культури. Культура не лише пристосовує людину до певного природного та соціального середовища, а й сприяє її соціалізації та вихованню. Вона виступає ще й універсальним фактором саморозвитку людини та людства. Українознавство, ґрунтуючись на глибоких культурних традиціях українського народу, є вагомим засобом їх поширення в українському суспільстві. Зокрема, українознавство включає в себе такі пласти української культури, як і розробляє та пропагує такі концепції, в основі яких лежать традиції українського народу: як школа-родина, школа козацького виховання. Завдяки цьому відбувається процес навчання та виховання української молоді. Українознавство пропагує такі принципи національного виховання, як патріотизм, повага до рідної землі, вшанування старших та батьків, толерантне відношення до людей інших національностей. У системі українознавства виховання має виходити з того, що національні інтереси є первинними, а синтез особових і загальнонаціональних інтересів, гармонія їх є головними в державній та культурній політиці. Саме такий підхід забезпечить національне відродження, єдність та розвиток українського суспільства. Світоглядна функція культури виявляється в тому, що вона синтезує в цілісну і завершену форму систему чинників

духовного світу особистості – пізнавальних, емоційно-чуттєвих, оцінних, вольових. Світогляд забезпечує органічну єдність елементів свідомості через сприйняття й розуміння світу не в координатах фізичного простору і часу, а в соціокультурному вимірі. Необхідно підкреслити, що світоглядне мислення та світоглядне уявлення в історичному аспекті черпають свій зміст у міфології, релігії та науковому пізнанні, тобто у формах суспільної свідомості, що складають зміст культури. Основним напрямком культурного впливу на людину є формування світогляду, через який вона включається в різні сфери соціокультурної регуляції [4, с. 41-45]. Українська культура в системі українознавства висвітлює також світоглядні особливості української нації. Особливості світогляду українців знайшли свої відображення в народному епосі, фольклорі, народних традиціях, міфах, а також в історико-документальних і художніх творах українських та зарубіжних авторів.

Культура реалізує свої функції, спираючись на досягнення людства, народу, нації, іншої спільноти, особистості в усіх сферах суспільного життя (економічного, соціально-політичного, духовного, національного). У системі українознавства культура українського народу органічно поєднується з його іншими складовими і набуває повноцінного звучання, подальшого розвитку та прогресу.

Українознавство в єдності з іншими науками має аналізувати стан справ у суспільстві та своєчасно надавати пропозиції вищим державним органам, політичним та громадським структурам на місцях щодо прийняття певних рішень, заходів для оптимізації процесу розвитку та зміцнення української нації, українського народу та його державності [1, с. 44].

Бібліографічний список

1. Баранівський В.Ф. Розвиток духовності українського суспільства як завдання українознавчої науки / В. Баранівський / Матеріали Х щорічної Міжнародної науково-практичної конференції [«Стан, проблеми, перспективи розвитку українознавства»], (Київ, 18 – 20 жовтня 2001 р.) ; Загальна ред. Кононенко П.П. – К.: НДІУ, 2001. С.44.
2. Кононенко П.П. Українознавство третього тисячоліття / Петро Кононенко // Українознавство. – К.: НДІУ, 2001. – № 1. – С.15–24.
3. Андрущенко. В. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз / В. Андрущенко, Л. Губерський, М. Михальченко. – К.: Знання України, 2002. – 580 с.
4. Українська та зарубіжна культура: Навч. посіб. / М.М. Закович, І.А. Зязюн, О.М. Семашко, Ж.О. Безвершук; [За ред. М.М. Заковича]. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – 305 с.
5. Філософський словник / [За ред. В.І. Шинкарука]; 2-ге вид. перероб. і доповнене. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2011.

Юрій Берлинець

Культура в системі українознавства

Анотація: В статті раскрыта роль культуры в развитии украинской нации, государства и общества.

Ключевые слова: Обычаи, культура, обряды, функции культуры.

Yurii Berlinets

Culture in the system of Ukrainian Studies

Annotation: The role of culture in the development of the Ukrainian nation, state and society is reflected in the article.

Key words: Customs, culture, rites, functions of culture.

Становлення і основні етапи українознавства

Анотація: У статті розглянуто процес становлення і основні етапи українознавства.

Ключові слова: Етапи становлення, науково-політичні діячі, теоретико-методологічна база, українознавство.

Постановка проблеми. Встановлення і розвиток українознавства відбувається в органічній єдності з постанням і розвитком українського етносу, народу і нації. Науковий аналіз засвідчує, що формування української нації й розвиток наукових знань про феномен українства являють собою етапи взаємопов'язаного процесу, який зумовлює синхронізацію інтенсивності виявлення кожного з чинників: щораз вищий цілісний контент у своєму розвитку підпорядковується загальному закону природи – єдності її матеріального і духовного світу. У своєму розвитку українознавство як наука й навчальна дисципліна пройшло довгий і складний шлях: від міфопоетичного образу українського терену, представленого в пам'ятках фольклору, від перших писемних згадок істориків, розрізнених відомостей закордонних дослідників та мандрівників, аж до системніших тематичних викладів, історіографічних і історіософських описів українознавчого дискурсу та дослідження цього доробку в наукових студіях і його вивчення в системі освіти [1; 4].

Аналіз останніх досліджень. Початки формування знань про Україну та її людність сягають ще античних часів (Гомер, Геродот), продовжуються за часів Київської Русі, де особливу роль починають відігравати літописи (насамперед Літопис Аскольда та Літопис Руський). Згодом, суттєво розширившись в аспекті формальному та змістовому, наукові обсяги України й українського світу підносяться на новий щабель в козацьких літописах (Самовидця, Грабянки, Величка), в «Історії Русів», творчості Г.Сковороди, І.Котляревського, М.Максимовича, М.Костомарова, П.Куліша, Т.Шевченка, В.Антоновича, М.Драгоманова, Лесі Українки, І.Франка та багатьох інших [4].

На початку ХХ ст., спираючись на доробок попередників, визначні українські вчені – М.Грушевський, В.Вернадський, Д. та В.Дорошенки, С.Єфремов, Д.Багалій, І.Стешенко – спромоглися концептуалізувати обрис українського дискурсу як системи наукових знань, у координатах яких досліджується не лише спосіб життя, а й спосіб мислення українців. Українознавство в їхніх дослідженнях виразно постає науковою системою знань, яка зі свого боку виявляється важливим чинником історичного процесу.

У 1918 р. В.Вернадський, президент щойно створеної Української академії наук, наголошує на необхідності впровадження спеціальних дисциплін з українознавства до програм середньої та вищої школи. 1920 р. С.Єфремов видає перший навчальний посібник «Українознавство», а згодом Д.Дорошенко друкує свій вкрай важливий для подальших українознавчих студій «Огляд української історіографії». За Д.Дорошенком, коли на першому етапі розвитку українознавства вчені, які були наснажені глибокою любов'ю до рідної землі, свого народу, бажаннями прислужитися його поступові, зосереджували свою увагу на початках наукового осмислення української історії, етнографії, мови, письменства, то відтепер українознавство вже формується як єдина система знань. На жаль, повносьове утвердження науки про українців на «материковій» Україні було в насильницький спосіб перерване майже на 70 років. Українознавчі студії мали змогу продовжувати лише дослідники, які перебували поза контролем більшовицького тоталітарного режиму.

На Заході більш вживаним є термін україністика аналогічний вжитку таких термінів, як «полоністика», «русистика», «балканістика», «германістика» тощо. У процесі розвитку наукових гуманітарних студій в умовах незалежної України термін «україністика» подекуди став уживатися й тоді, коли йдеться про науки, які досліджують різні сфери духовного і матеріального життя українського народу. В такому ракурсі він визначається як сукупність наукових дисциплін гуманітарного і природничого циклів, які досліджують різні аспекти і складові України й українського народу як їхнього спільного предмета. При цьому маються на увазі науки про історію, мову, культуру, психологію, мистецтво, виховання, соціальні відносини, суспільний устрій, право, економіку, природу, екологію, етногенез тощо. Кожна з них має свій окремий предмет вивчення, домінанта якого окреслює диференціацію відповідних методів і водночас накреслює інтеграцію різних конкретно-наукових методів у методологію українознавства[2; 4].

Мета статті. Дослідження процесу, теоретико-методологічної бази та етапів встановлення українознавства.

Основний виклад. *Сучасне українознавство.* З кінця 80-х рр. ХХ ст. українознавство в Україні знову починає відроджуватися: естафету опередників у формуванні українознавства як інтегративної науки,

навчальної дисципліни і методології освіти з цього часу переймають науковці Національного науково-дослідного інституту українознавства МОН України.

30 серпня 2000 р. у зв'язку з перепідпорядкуванням Інституту українознавства Міністерству освіти і науки України, в складі науково-дослідної частини Київського національного університету імені Тараса Шевченка було створено Центр українознавства. Керівником Центру було призначено доктора історичних наук, професора В. І. Сергійчука. З 15 березня 2007 р. Центр українознавства – у складі філософського факультету. Його керівник – доктор політичних наук, професор М. І. Обушний[3].

Теоретико-методологічні основи діяльності Центру українознавства базуються на тому, що українознавство, як відроджена традиційно-українська система світобачення й творення, розглядається як підґрунтя, на основі якого формується сучасний український громадянин. Українознавство ставить за мету цілісне достовірне знання про Україну і світове українство, українське світобачення у часі й просторі.

У ХХІ ст. українознавство переросло межі дослідження суто національних проблем. Його оперативне поле відтепер суттєво розширилося, охоплюючи і соціальні, і державотворчі процеси, і питання формування свідомості й моралі, освіти й виховання, політики й культури.

Дослідженнями українознавчої тематики присвячені діяльність ряду наукових установ у світі.

Українознавству присвячена також і міжнародна конференція Грайфсвальдський Українікум.

Розвиток українознавства по етапах. Перший етап – перші історіософські дослідження, які започатковують базу українознавства, появляються:

а) за рубежами Вітчизни – у працях антично-грецьких та римських авторів;

б) на терені Вітчизни – в добу Київської Русі (“Повість временних літ”, “Літопис Руський”, “Галицько-Волинський літопис”).

Другий етап – це доба Гетьманщини, коли появляються “козацькі” літописи (Самовидця, Величка, Грабянки). Тоді ж виходять праці: І. Гізена “Синопис” 1674 р., що витримав 30 видань і був на правах підручника з історії України; П.Симоновського “Краткое писание о козацком народе” (1765) та ін.

Третій етап – ХІХ ст. Він розпочинається “Історією Русів” і відзначається багатоаспектністю дослідження: генезису буття і свідомості українського етносу в сферах історії, етнографії, фольклористики, національної, культурологічної, конфесійної, філософської, мовознавчої сфер. Це час, коли українознавча наука від праць П.Куліша, М.Костомарова, М.Максимовича, М.Драгоманова, Котляревського приходить до синтезуючого багатотомного видання М.Грушевського “Історія України-Руси”[3].

Четвертий етап – це межа ХІХ – ХХ ст. до початку 30-х років.

Важливу роль на цьому етапі відіграють праці І.Франка, Б.Грінченка, Лесі Українки, а особливо – енциклопедичне видання за редакцією М.Грушевського, А.Кримського.

З 1918 року починають виходити українознавчі видання всіх відділів Української Академії Наук.

1920 р. виходить посібник академіка С.Єфремова “Українознавство”.

1941 року у Кракові вийшов перший том “Енциклопедії Українознавства” за редакцією

І.Раковського та Є.Геленського.

у 50-60 роки видається УРЕ. У 1949 р. видається “Енциклопедія Українознавства” за редакцією Володимира Кубійовича.

П’ятий етап – пов’язаний з розбудовою української суверенної держави в 90-х роках ХХ ст. і характерний впровадженням українознавства і в наукову систему, і в системи освіти, культури, державного управління. Він пов’язаний з впровадженням у життя нового змісту концепції українознавства Київського університету ім. Т.Шевченка.

На кожному з етапів українознавства мало специфічні особливості.

На першому – періоду Київської Русі – воно:

а) ще не ідентифікувалося з поняттям “Україна”, “український”;

б) базувалася і на документальній, і на міфологічній (біблійній) основі;

в) орієнтувалося на Русь як державу і тому за головну мету ставило дослідити та відповісти на питання: “Звідки пішла Руська земля? Хто в ній почав княжити (отже, мав владу й творив державу)? Як руська земля постала”;

г) однак уже тоді дало яскравий аналіз етносів, мов, звичаїв, притаманних племенам Київської Русі, у тому числі полян, що були ядром і імперії, і її культури та стали основою української нації.

У цей період формується провідна галузь українознавства – історіософія, що найяскравіше виражається в літописах.

На другому етапі – Литовсько-Руської держави та Гетьманщини – відбувається диференціація не лише буття племен Київської-руської держави, а й усвідомлення ними своєї етнічної особливості.

І в цей період:

- а) тепер уже власне українці вважають себе спадкоємцями Київської Русі: кращим доказом чого є “Густинський літопис”;
- б) продовжують домінуючу форму українознавства – літописи;
- в) на ґрунті історичного самоусвідомлення борються за власну суверенну державу, – а це породжує і відповідного змісту праці;
- г) державотворення зумовлює відповідного змісту політику, освіту, науку, культуру, мистецтво, до того ж під егідою як гетьманів, так і лідерів українського християнства;
- д) величезну роль у цьому відіграє створення українських законодавчих актів та відповідної духові народу “Конституції” Пилипа Орлика;
- е) на цьому етапі Україна досліджується як суверенна частка всеєвропейської єдності також і зарубіжними авторами праць (мандрівниками, дипломатами, військовими), що переконливо показано в книжці Д.Наливайка “Козацька християнська республіка” (К., 1992).

Саме на цьому етапі остаточно формулюється світорозуміння українців, їхня психіка, державницька воля й філософія та педагогіка серця, основи яких заклали Володимир Великий і Ярослав Мудрий (у “Правді Руській”), Володимир Мономах (у “Повчанні дітям”) та митрополит Іларіон (у “Слові про закон благодать і істину”), викінчену концепцію розвинув Г.Сковорода, а підтримували П.Могила, Ф.Прокопович, Д.Туптало, пізніше Т.Шевченко й П.Юркевич, С.Русова.

На цьому етапі розгортаються й трагічні сторінки українознавства: спочатку агресивну політику проти української духовності, мови, культури розгортають польсько-шляхетські уряди й інституції; потім тотальну війну на знищення ведуть російські режими: шляхом ліквідації державної автономії, внутрішньої політики Романовими ще за Б.Хмельницького, І.Виговського та їх поступників, а згодом – за Петра I і Катерини II – до повної ліквідації української не лише державності, а й освіти, науки, видавничої та церковної справи. Завершується усе те заборонаю навіть родових імен – Україна та Русь, привласненням останнього Росією, а тим самим – і знищення самих основ українознавства.

Третій етап – розпочинається “Історією Русів”, що засвідчила невмирущість як української нації, так і її самосвідомості та ідеї державності й історичної суб’єктивності.

Ідея національно-державного відродження активізує й діяльність інтелігенції по відродженню духовно-культурному, науковому та освітньому.

І.Котляревський, Г.Квітка-Основ’яненко, Г.Гребінка принципово стають на ґрунт живої народної мови. О.Цертелєв, М.Максимович, П.Куліш, О.Бодянский засновують історико-культурний, етнологічно-фольклорний та освітньо-науковий напрямки українознавства.

Т.Шевченко відроджує ідеали національної державності.

Системність українознавства як науки зумовлює новий якісний рівень освіти та виховання народу; на початок ХХ ст. він стає свідомим свого буття та історичної місії: як народ – рівний серед рівних, покликаний виконати зумовлене природою лише йому призначення (“Книга Битія українського народу”, створена М.Костомаровим та схвалена іншими Кирило-Мифодіївськими братчиками).

Четвертий етап – це спочатку етап розквіту українознавства, зумовленого створенням української державності (УНР, Гетьманату, Директорії), а згодом знищення його за умов більшовицького режиму.

На початок ХХ ст. виявилися дві реальності:

- а) українознавство досягло чіткої наукової окресленості і в окремих галузях його: етнології та демографії (праці Ф.Вовка), фольклористики, мовознавства, історіософії й історіографії, економіки, географії, соціології, літературо- і мистецтвознавства тощо;
- б) водночас воно стало на шлях системної науки, що в особі І.Франка, О.Потебні, М.Грушевського, митрополита Іларіона, а також в працях Всеукраїнської Академії Наук набуло доцільної інтеграції окремих галузей й постало як теоретично-методологічна основа не лише всіх напрямків науки: гуманітарних, суспільно-економічних, природно-технічних, – а й освіти, культури, державного управління [3].

Бібліографічний список

- 1.Крисаченко В.С. Українознавство. Хрестоматія-посібник: В 2-х кн. Кн. 1: гриф МОН. /В.Крисаченко – К.: Либідь, 1996 – 352 с.; Кн. 2: гриф МОН. /В.Крисаченко – К.: Либідь, 1997 – 464 с.
- 2.Кононенко П.П. «Українознавство»: Підручник [для вищих навчальних закладів] / Петро Кононенко – К., 2006. – 870 с.
- 3.Обушний М. І. Українознавство: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / М. Обушний – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 672с.
- 4.Українознавство [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>

Стаття надійшла до редакції 13.04.2011.

Петр Витрух

Становление и основные этапы украиноведения

Аннотация: В статье рассмотрен процесс становления и основные этапы украиноведения.

Ключевые слова: Этапы становления, научно-политические деятели, теоретико-методологическая база, украиноведение.

Petro Vitrukh

Formation and main stages of Ukrainian Studies

Annotation: This article reviews the process of formation and main stages of Ukrainian Studies.

Key words: Stages of formation, scientific-and-political leaders, theoretical and methodological framework, Ukrainian Studies.

Українська перспектива та проблема вступу України в Європейський Союз

Анотація: В цій статті йде мова про роль України на світовій арені, стосунки її з Європою та Європейським союзом, аналізуються принципи сталого розвитку України, значення української культури і науки в сучасному світі.

Ключові слова: Україна, Європа, Європейський союз, стабільний розвиток, суспільство.

Україна в системі сучасного глобалізованого світу. Рідко можна знайти країну, яка несли б такі відбитки, сліди, результати перетину величезної кількості культур, як Україна. З її територією пов'язане формування цивілізації трипільців (до речі, акцентую увагу на тому, що люди, які її створили, належали до середземноморської раси); Україна була територією формування індоєвропейців і їхньої культури; з Україною історично пов'язані могутні впливи грецької та римської культур. Серйозні сліди в культурному минулому України залишили кельти, готи, народи Криму та Північного Кавказу. Загалом ми маємо право стверджувати: Україна була центром світових комунікацій. Йдеться не лише про «шляхи з варягів у греки» — пригадаймо про те, що поблизу української території проходила й магістраль Великого шовкового шляху [4, с. 22-28].

Україна була суб'єктом нової греко-слов'янської православної цивілізації. Уже в літописі Нестора та «Слові про Закон і Благодать» Іларіона русини (населення України) були названі «новим народом», історично покликаним завершити утвердження християнства у світі. Далі Україна створила свій варіант загальноєвропейського культурного синтезу, названого «культурою бароко» (від Лісабона до Полтави – тут справді можна говорити про загальноєвропейськість).

Україна має всі можливості для того, щоб зіграти роль цивілізаційного центру. На необхідність цього у своїй програмі в XIX столітті вказували ще кирило-мефодіївці, які пропонували організувати Сполучені Штати Слов'янських Народів із центром у Києві. Ще до них Григорій Сковорода ставив питання про «Республіку Духу» європейських народів. «Республікою Духу» він вважав й Україну.

Єдине, що заважає та перешкоджає вирішенню Україною світових проблем сучасної цивілізації, – це політичний чинник. Нестійкість української політики, її недопустима байдужість по відношенню до культури, абсолютизація економічних чинників та атмосфера пріоритету кон'юнктурних міркувань, що панують зараз в українському соціумі – все це не створює умов для вирішення світових проблем [6, с. 212-221].

Не виправдала себе надія на політичну структуризацію українського соціуму винятково за партійним принципом. Такий принцип може бути суттєвим для організації професійного парламенту, але не для організації суспільного життя загалом. Імовірно, є сенс, за збереження чинної ролі парламенту, створити в Україні на безпартійній основі Громадянський форум, який бажано було б поставити під патронат не партій, а особисто Президента, та формувати шляхом делегування представників від академічних і творчих організацій, великих вищих навчальних закладів і виробничих центрів. Такий Форум був би покликаний організувати могутні центри громадської думки на науково-соціологічній основі, мобілізувати механізми цивілізаційного надбання нації [5].

На Україні вже багато років з ініціативи композитора Івана Карабиця (який пішов від нас) проводять щорічні фестивалі «Українська музика у світовому контексті» за участі музикантів багатьох країн. За таким же зразком варто б було провести і фестивалі поезії, театрального мистецтва, живопису – список можна продовжувати довго.

Євразійський і європейський виміри українського поступу. В Україні політикум б'ється головою об стінку і надривається для того, щоб вступити в ЄС. Начебто це європеїзує Україну і ми відразу ж станемо такі само «просунуті», як і Європа. Однак це не так, бо європеїзація та вступ до ЄС – це принципово різні процеси.

Політична і державницька еліта часто розуміє європейську ідентичність України як наші наміри до вступу в ЄС і євроінтеграції. Відтак, для демонстрації такої європейської ідентичності на МЗС України та інших органах держави поряд з прапором України часто можна побачити прапор ЄС.

І, нарешті, що хотілося б ще зазначити: Європа на сьогодні має не лише переваги і досягнення, але і значні проблеми. Українські політики цього, схоже, не розуміють, тому так настирно стукаються в європейські двері, не завжди усвідомлюючи, що за ними. В приватних розмовах з депутатами Європарламенту дехто з подивом зазначає: «Ми не розуміємо, чому Україна так сильно прагне до ЄС ? У нас в ЄС така величезна кількість проблем, яких у вас ще і близько немає». Велика Європа на сьогодні

переживає значне розшарування суспільства внаслідок посиленої міграції і культурного розділення. Виникають цілі культурні гетто арабів, африканців та інших народів, які жодним чином не поєднані з іншою європейською культурою і суспільством. І самі європейські політики не знають, що далі з цим робити [4, с. 22-28].

Є багато таких моментів, які нам необхідно ще усвідомити. Нам необхідно усвідомити фундамент європейської ідентичності – цінність людини та необхідність створення для неї комфортного середовища життя. Якщо це станеться, то Україна не буде намагатися скопіювати основні зовнішні форми європейського устрою. Копіювання не допоможе. Необхідно усвідомити ідею, яка лежить в основі, тоді Україна зможе вибудувати справжню європейську ідентичність.

Основні принципи сталого розвитку. Базуючись на основних ідеях і принципах, декларованих на конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку /Ріо-де-Жанейро, 1992/, Україна вважає доцільним перехід до сталого розвитку, при якому забезпечується збалансоване вирішення соціально-економічних завдань, збереження сприятливого стану навколишнього середовища і природно-ресурсного потенціалу з метою задоволення життєвих потреб нинішнього і майбутніх поколінь [6, с. 212-221].

Сталий розвиток – це процес розбудови держави на основі узгодження і гармонізації соціальної, економічної та екологічної складових з метою задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь.

Основою сталого розвитку є паритетність відносин у тріаді людина – господарство – природа. Сталий розвиток узагальнює в собі процес виживання і відтворення генофонду нації, активізацію ролі кожної окремої людини в суспільстві, забезпечення її прав і свобод, збереження навколишнього природного середовища, формування умов для відновлення біосфери та її локальних екосистем, орієнтацію на зниження рівня антропогенного впливу на природне середовище й гармонізацію розвитку людини в природі.

Сталий розвиток України базується на таких принципах:

забезпечення гармонізації співіснування людини і природи;

реалізації права на справедливе задоволення потреб і рівність можливостей розвитку сучасних і майбутніх поколінь;

невід’ємності захисту і підтримання належного стану навколишнього природного середовища у процесі розвитку суспільства;

відповідальності держави за погіршення стану навколишнього природного середовища;

наращування національного потенціалу країни для забезпечення сталого розвитку;

здійснення заходів щодо екологізації господарської діяльності, усунення причин негативного антропогенного впливу на якість навколишнього середовища, а не його наслідків;

забезпечення у встановленому законодавством порядку доступу населення до екологічної інформації, включаючи інформацію про небезпечні матеріали та види діяльності;

співробітництва у створенні відкритої міжнародної економічної системи, яке веде до економічного зростання і сталого розвитку всіх країн;

стримування та попередження переміщення /перевезення, переносу/ в інші країни будь-якої діяльності або речовин, що вважаються шкідливими для здоров’я людини;

проведення оцінки екологічних наслідків усіх видів діяльності, які можуть негативно вплинути на навколишнє природне середовище;

зменшення різниці рівнів життя різних верств населення і подолання бідності;

участі громадян в обговоренні проектів законодавчих актів, проведення громадської експертизи будівництва та експлуатації господарських комплексів;

державного сприяння консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України;

залучення всіх верств населення країни до досягнення цілей сталого розвитку [1].

Українська культура і наука як способи себепредставлення світові. У XVI столітті в Луцьку з’являються поети – творці новітнього книжного вірша – Олена Копоть та Іван Журавницький, які писали народною мовою. Особливо відзначалися вони своїми сатирами, за які були навіть змушені стати перед судом. Повною протилежністю до України в ті часи була Москва. Москва мала сільський характер столиці землеробської держави. Яскраву картину допетрівської Москви змалював у праці “Політичні думи” серб Юрій Крижанич, який у другій половині XVII століття 20 років прожив у Москві. Він зазначав, що московити не вміють культурно розмовляти, а, окрім цього, до їх головних пороків відносяться також лінь, пияцтво і марнотратство. Московити не вміють триматися з гідністю. Від цього в державі панує сваволя, невизначеність або ж надмірна жорстокість. Не випадково 1927 року в Парижі князь Микола Трубецькой

писав у книзі "К украинской проблематике": "Та культура, которая со времен Петра живет и развивается в России, является органическим и непосредственным продолжением не московской, а киевской украинской культуры". Переяславська угода справді була поворотним етапом в історії України, бо відривала нашу батьківщину від традиційних зв'язків з європейськими країнами [7, с. 23-25].

Світову славу мають наукові відкриття в космонавтиці та ракетобудуванні цілої когорти українців: Олександра Засядька, Миколи Кибальчича, О.-Ю. Шергея-Кондратюка і такі ж українців – Костянтина Ціолковського, Сергія Корольова... Мало хто зараз знає про геніального скульптора Олександра Архипенка, орієнталіста Агатангела Кримського. А хто пам'ятає про Данила Самойловича – засновника вітчизняної епідеміології, котрий на ціле століття випередив відкриття Луї Пастера? Хто пам'ятає про славетного українського бджоляра Петра Івановича Прокоповича – засновника вітчизняної науки про бджільництво, винахідника першого в світі рамкового вулика? Але ж саме в його першій у світі бджільничій школі навчалися бджоляри не тільки з України та Росії, а й з Грузії, Угорщини, Італії, Німеччини, Польщі. Хто знає про те, що син поета Павла Грабовського – Борис – винахідник телебачення, і ще в 20-х роках на створеному ним телеекрані був відображений рух трамваю в Ташкенті? Натомість у світі знають як "російських" кіномитців Олександра Довженка та Андрія Тарковського, співака Вертинського, мандрівника Міклухо-Маклая, письменників Бальмонта, Мережковського, Пікуля та ще багатьох інших українців [5].

Досконалість суспільства: мрії та реальність. На початку ХХ століття, коли Україна одержала і втратила шанс відновити незалежність, надмірного поширення і впливу набула мрія про світову пролетарську революцію і швидку побудову комунізму – справедливого й досконалого суспільства.

Відтоді минуло майже сторіччя, і за логікою історичного розвитку Україна отримала нову можливість не лише стати незалежною, а й рухатися до національного, справедливого і досконалого суспільства.

Було б серйозною помилкою стверджувати, що загальний баланс усіх подій в Україні за останні 17 років є цілковито негативним. Не до кінця ми поділяємо і ту їх оцінку, яку наводять від імені БЮТ – найактивнішої політичної сили, що обґрунтовано претендує на позицію «позитивного поводири нації», – автори великого документа, який має назву «Український прорив» і в багатьох аспектах може вважатися ідеологічною програмою Кабінету Міністрів: «За шістнадцять років суверенітету України жодна політична сила не зуміла запропонувати українському суспільству цілісну концепцію стратегії розвитку держави» [1, с. 45-67] .

План «Українського прориву» претендує саме на дуже чітке формулювання того, що і як нам слід будувати. Загальна мета цієї розбудови настільки позитивна, що заперечувати її привабливість і доцільність може лише створений примхами законів природи рідкісний індивідуум, який вважає неправильним геть усе, що пропонують інші люди. Нагадаємо цю національну мету: «Ми вважаємо, що в основі національної ідеї неодмінно має бути закладене прагнення до справедливого, гармонійного суспільства, держави, що забезпечить ріст якості та тривалості життя українців, можливість для кожного в інтелектуальному, духовному й фізичному розвитку» .

Та слова «справедливе, гармонійне суспільство» тут і в інших місцях використано для характеристики морально-етичних засад організації й діяльності того соціуму, який бажано створити в майбутньому. А от для більш «конструктивно-будівельного» визначення того, що слід будувати в Україні ХХІ століття, в різних частинах «Українського прориву», як правило, використовується термін «інформаційне суспільство». Лише в окремих випадках акцентовано на факті, що «розвинене інформаційне суспільство» є одночасно такою економічною системою, що базується на знаннях (knowledge-based economy). Та все-таки логічного кроку – назвати майбутнє суспільство «суспільством знань» (knowledge society) – у запропонованому для обговорення тексті «Українського прориву» так і не зроблено [5].

Тим часом виведення на провідне місце терміна «суспільство знань» замість «інформаційного суспільства», на нашу думку, підвищило б евристичний потенціал усього плану «Українського прориву». Перевага терміна «суспільство знань» у легкості сприймання його всім населенням чи точному і повному визначенні. І, навпаки, уявлення про нього навіть за кордоном надто розмиті й невиразні. Відмова від провідного положення терміна «інформаційне суспільство» ґрунтується на тому, що він надмірно спеціалізований і вже назавжди ототожнений з планами й процесами «комп'ютеризації». Насправді ж суспільство майбутнього лише у своїй незначній технологічній частині може вважатися «інформаційним», а от у всіх інших, набагато важливіших аспектах воно й може виявитися суспільством повного поширення і безперервного використання «знань».

Термін «суспільство знань» порівняно молодий і його можна вважати логічним наслідком уявлень провідних науковців світу про найімовірніший шлях соціально-економічного розвитку людства. Якщо звернутися до енциклопедій і різноманітних тлумачних словників, то виявиться, що він у них зустрічається набагато рідше, ніж термін «інформаційне суспільство». Наприклад, у британському «Соціологічному

словнику» 2004 року видання немає поняття «суспільство знань», лише докладно пояснюються терміни «постіндустріальне суспільство», який ще у 1962 році запропонував відомий американський соціолог Д. Белл, та «інформаційне суспільство» [2].

Бібліографічний список

- 1.Гринів Олег. Україна і Росія: партнерство чи протистояння? (Етнологічний аналіз) / Олег Гринів – Львів: Інститут народознавства НАН України, 1997. – 348 с.
- 2.Дзвінчук Дмитро Суспільство знань – чергова мрія чи реальність майбутнього? [Електронний ресурс / Дмитро Дзвінчук // Віче. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/923/>
- 3.Клименко Сергій. Українська культура, освіта та наука: коротенький екскурс в історію [Електронний ресурс]. / Сергій Клименко – Режим доступу: <http://serg-klymenko.narod.ru/Texts/Culture.html>
- 4.Корсак К. В. Рух Європи до суспільства знань, Болонський процес і Україна / К. Корсак, І. Каленюк // Вища освіта України. – 2004. – № 3. – С.22-27.
- Кримський Сергій. У сучасному глобалізованому світі Україна має всі можливості для того, щоб зіграти роль цивілізаційного центру. (Розмовляв Ігор Сьондюков) [Електронний ресурс] / Сергій Кримський // День. – 2006 –. №129. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/166615/#>
- 5.Кудря І. Г. Сучасні підходи до розуміння суспільства знань / І. Кудря // Проблеми освіти в суспільстві ноосферної епохи (освіта сталого розвитку): матер. всеукр. наук.-практ. конф., 19 квітня 2007 р. – Київ, 2007. – С. 212–221.
- 6.Міщенко Леоніла. Слава і біль України [Електронний ресурс] / Леоніла Міщенко.– Режим доступу: <http://orthodox.lviv.ua/books/painu.htm>

Стаття надійшла до редакції 13.04.2011.

Юрій Волковський

Украинская перспектива

Аннотация: В этой статье идет речь о значении Украины на мировой арене, отношении её к Европе и к Европейскому союзу, ведется анализ принципов устойчивого развития Украины, значения украинской культуры и науки в современном мире.

Ключевые слова: Украина, Европа, Европейский союз, устойчивое развитие, общество.

Yurii Volkovskiy

Ukrainian perspective and the problem of Ukrainian joining the European Union

Annotation: This article refers to the importance of Ukraine in the world, its attitude to Europe and the European Union, the principles of sustainable development of Ukraine, Ukrainian culture and science in the modern world are analyzed.

Key words: Ukraine, Europe, European Union, sustainable development, society.

Україна як цілісність: територіальний та етнонаціональний виміри

Анотація: В цій праці висвітлюються основні фактори та чинники загального положення української території та походження українського народу. Основний акцент зроблено на розгляді територіального та етнонаціонального вимірів.

Ключові слова: Етнос, культура, народ, природа, територія, Україна.

Виділяючи Україну як геополітичну реальність, варто розглянути її природне тло – провідні компоненти довкілля, що беруть участь у формуванні її географічного образу.

Територія України розташована на сході Європи, у межах Східноєвропейської рівнини, Українських Карпат і Кримських гір. Протяжність території сучасної держави із заходу на схід – 1316 км, із півночі на південь – 893 км. Площа держави складає 603,7 тис. км² (перше місце в Європі, якщо не вважати Данію з американською Гренландією, і Росію, яка розташована більше в азійській частині; і 44 місце у світі).

Крайніми пунктами території України є: на заході – м. Чоп, на сході – с.м.т. Мілове Луганської обл., на півдні – мис Сарич на Кримському п-ові, на півночі – с. Мурав'ї Чернігівської обл. Україна належить до найбільш густонаселених і освоєних територій Європи. Вона межує на південному заході – із Румунією, на заході – з Угорщиною, Словаччиною та Польщею, на півночі – з Білоруссю, на північному сході та сході – з Росією. Із півдня країна омивається водами Чорного й Азовського морів. Загальна протяжність кордонів України – близько 6500 км, на морські кордони припадає – 1050 км [3, с. 112]. Географічне положення України сприятливе в природно-ресурсному відношенні. Більша частина її лежить у помірному поясі, а південний берег Криму має риси субтропічного клімату. Територія країни розташована в межах різних геологічних структур, із чим пов'язане багатство її мінерально-сировинних ресурсів. Переважно рівнинний характер рельєфу України (майже 95% площі зайнято низинами та височинами) сприятливий для сільськогосподарського виробництва прокладання шляхів і розселення.

Географічне положення України здавна сприяло розвитку економічних зв'язків з іншими країнами, які визначаються межевим її положенням [3, с. 113].

Розглянемо Україну як територію, що має певні об'єктивні характеристики, які вплинули на формування українства і на яких воно залишило свій відбиток.

Щоб зрозуміти специфіку постання України, слід звернутись до підстав її формування. Завдання полягає у з'ясуванні тих базисних чинників, на підставі яких Україна розгортається як природно-соціокультурна цілісність.

Варто нагадати, що цілісність є такою тому, що діють конкретні умови та системо утворюючі чинники, завдяки яким вона підтримується, як єдина структура й може демонструвати узгоджену активність. Відтворюючись від такого буття, на базисному рівні Україну слід розглядати як єдність територіального й етнонаціонального чинників [3, с. 93].

Упродовж значного відтинку історичного часу українці накопичували знання про самих себе та територію свого проживання. Вони так само ознайомлювалися і з інформацією інших народів про себе, оцінювали рівень розвитку культури та способи поведінки українців. У процесі накопичення знань і їх засвоєння створювалися відповідні історичні схеми, малювалася картина побуту українців та окреслювалася межа їхнього поселення. Зрештою на пізніших етапах розвитку створювалися різноманітні концепції: про походження українців, про особливості процесу державо- та націєтворення, їхнього контактування із зовнішнім світом [3, с.43].

Для України географічною основою є положення її у Східній Європі, розташування в трьох природних зонах – лісостепу, степу та лісу, наявність Дніпра та низки менш потужних рік, що замикають її територію переважно на Чорне море, а також – відсутність нездоланих природних бар'єрів на її кордонах. Ці чинники заклали внутрішню підставу своєрідності України, як геокультурної та геополітичної реальності.

У той же час географічні чинники, взяті самі по собі, ще не створюють геополітичні реальності. Людина має перетворити довкілля, олюднити його. Олюднена природа має два боки – первинний тип ландшафту та те, що привнесене до нього людиною.

Але природа виступає також і як необхідне тло для культуротворення. Природа етнічно згармонійована, перетворена сприймається як батьківщина. У психічному складі української спільноти фундаментальні риси мислення та поведінки зумовлюються не довкіллям взагалі, а такою його частиною, яка згармонійована, або принаймні, узгоджена людністю, що мешкає на ній. Тобто, природа виступає

підґрунтям соціо- та культуротворення спільноти. Це забезпечується системою соціально осмислених дій, здійснюваних її представниками, що формуються під впливом етнічної ментальності, психології та традицій соціалізації, які у свою чергу, опосередковано – через культуру пов'язані з ландшафтом. Цілісність етносу, зумовлена цілісністю ландшафту, формує геополітичну реальність, яка на найвищому етапі свого розвитку сягає державного рівня.

Український етнос характеризується однорідністю звичаїв, традицій, міфології, способів господарювання. Українці поєднані в цілісність мовою, архетиповими, культурними, етнопсихологічними та іншими рисами. Єдність українського етносу не могли порушити ні тривале перебування частин етнічної території у межах різних держав, ні тривалі експансії кочових народів степу, а також поляків і росіян, що спричинило поширення іншоетнічних та іншополітичних впливів. Звичайно, такі впливи залишили відбиток на спільноті, але не змогли з різних частин етносу утворити нові етнокультурні реальності. Це дає нам підстави говорити про територіальну й етнонаціональну цілісність України як геополітичної реальності не лише у зв'язку з наявністю на ній держави, але, перш за все, у зв'язку з цілісністю етносу та зайнятої ним території. І лише в XIX-XX ст., коли у світі починає виразно домінувати тенденція до утворення національних держав, на її основі формується територія української держави [3, с. 95].

Для моделювання формування українського й інших етносів українським етнологом В. Балушком запропоновано поняття етногенетична ніша, під якою розуміється природно-соціальне утворення, сформоване єдністю місцевих природно-географічних умов, відсутністю державних та нездоланих природних кордонів. Дана територія повинна мати інформаційну проникність, серед населення у її межах мусить функціонувати система передачі етнокультурної інформації, у тому числі інформації про "своїх" і про існування за її межами "чужих" [1, с. 144].

Завдяки цьому на даній території має місце тривала соціокультурна адаптація до природного довкілля, формується та передається відповідний етнокультурний код, має місце світоглядно-культурна безперервність. Себто, для виникнення цілісного етносу необхідні єдина мережа інформаційних комунікацій, важливим чинником якої є спільна мова. Крім того, до комунікативних зв'язків відносять і територіальні взаємовідносини, і шлюбно-родинні зв'язки, і військові, торговельні та політичні відносини. Вони набувають конкретних форм – трудових, релігійних, освітніх, адміністративних міграцій і торговельних паломництв, поширення усної та писемної інформації тощо. На цьому тлі відбувається самоорганізація спільноти в ціле – створюються суспільні інститути, культурні, релігійні, політичні, економічні й інші цивілізаційні форми. Після завершення етногенезу ландшафти розселення виступають чинниками, що забезпечують життя, відтворення та збереження етносу. Спільнота перебуває у постійному обміні інформацією з довкіллям. Сама культура спільноти, психічний склад її членів, орієнтація на специфічні види харчування (на біохімічні елементи, що входять до його складу), на специфічний клімат, склад повітря утворюють основу системи життєзабезпечення етносу. Етнічна територія українців є одним із чинників виділення України як геополітичної реальності та стала головною підставою формування української держави. Пануючою державотворчою тенденцією у світі протягом останніх двох століть було творення національних та етнонаціонально-федеративних держав. Територіальна організація етнонаціональної сфери більшості сучасних держав Євразії є синтезом територіальних структур окремих етнічних спільнот і груп.

Основу територіальної організації етнічних спільнот становить етнічна територія – відносно стійкий ареал розселення етносу, у межах якого він у більшості випадків становить відносну чи абсолютну більшість. Структуроформуєча роль етнічної території у політичних процесах найбільш рельєфно виявляється на рівні держави та її підрозділів, засвідчуючи органічну зв'язаність політичних і етнічних компонентів, які у єдності творять етнополітичну систему держави. Оскільки важливе системоформуєче значення і в структурі етнічних спільнот, і у структурі держави мають власне територія, а також територіальні співвідношення і процеси, то кожна етнополітична система є своєрідною територіально-етнополітичною (геоетнополітичною) системою [3, с. 138].

Характеристику української етнічної території можна подати по-різному. Так можна підійти до неї з погляду визначення історії освоєння тих чи інших земель представниками (предками) українського етносу, які завдяки своїй продуктивній діяльності не лише перетворили її природні ландшафти на антропогенно змінені, але і створили на цій території державність, вплинули на стратифікацію суспільства і були важливими постачальниками кадрів для політичних еліт різних держав. З іншого боку, можна дати суто просторову (географічну) характеристику території розселення українського етносу, як би це зробили суспільні географи. У межах українознавства можливий інтегративний підхід до характеристики етнічної території, у якому слід поєднати методології суспільної географії, що вивчає суспільні явища у просторовому вимірі, зокрема і етнічну територію, та археології й історії, які розглядають їх у динаміці.

З огляду на історичну мінливість ареалу розселення, міжетнічні й міжареальні взаємопроникнення та

значимість ареалу формування як "історичної батьківщини", означення етнічних територій є методологічно складним. Через високу мінливість ареалу етнічного розселення та складність етногенетичних процесів до обґрунтування меж етнічних територій потрібно ставитись дуже обережно, враховуючи цілий комплекс чинників, зокрема – міграції, час остаточного заселення території, пов'язаність із державними утвореннями тощо.

Тому варто розрізняти історичну етнічну територію корінного народу та сучасну етнічну територію. Історична територія корінного народу виділяється за двома принципами: його виникнення на даній **території або першого** господарського освоєння нічийних (позбавлених сталого населення) земель. Історична етнічна територія внаслідок тривалого розвитку етнічних процесів може суттєво не збігатися із сучасною етнічною територією. Так українці на теренах Польщі – Лемківщини, Холмщини та Підляшшя складають меншість, тому це – не частини сучасної етнічної території. Однак, вони є історичними українськими землями. Їхня деетнізація – наслідок масового переселення українців після Другої світової війни на терени УРСР і масової депортації українців, здійсненої польською владою, на ті території у західній і північній частині польської держави, що до 1945 р. належали Німеччині (операція "Вісла", 1947 р.) [3, с. 112].

У складі етнічних територій в історико-географічному аспекті виділяється історичне ядро – епіцентр формування та первинного розселення етносу – на противагу пізніше освоєним землям, а в демогеографічному аспекті – демографічне ядро (район із найвищою щільністю розселення). За геометричною центральністю розташування виділяють географічне ядро, окраїнні райони й етнічні межі. Зазначені центри (історичний, демогеографічний, геометричний) зрідка збігаються, особливо, коли етнічний ареал зазнав суттєвого втручання з боку різних політичних центрів і складних етногеографічних змін. У територіальній організації етносу важливі індикативні функції виконують також етнічні межі – крайня лінія компактного розселення даного народу або етнографічної групи.

Із сказаного випливає, що Україна, як геопросторова реальність є виокремленою завдяки перетворюючій докільля діяльності етносу, вона має конкретні природні межі, хоча і не всюди такі виразні, як гірські пасма й морські узбережжя, однак пов'язані з ландшафтними розмежуваннями. У цьому специфіка геопросгорових підстав України, як геополітичної реальності – вони є підсумком докільлетворчого потенціалу українців, з одного боку, і суспільствотворчих впливів докільля – з іншого [3, с. 112].

Бібліографічний список

- 1.Балушок В. Етногенез українців / В.Балушок [Відп. редактор Г.Скрипник]. – Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України, Асоціація етнологів. – К., 2004. – 238 с.
- 2.Дністрянський М. Демократоріальні засади етнічності та їхнє функціональне значення / М.Дністрянський // Вісн. Львів ун-ту. Серія географічна. – 2004. – Вип. 30. – С. 111-117.
- 3.Обушний М. І. Українознавство: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / М. Обушний – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008р. – 672 с.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2011.

Владимир Крочак

Украина как целостность: территориальное и этнонациональное измерение

Анотация: В этой работе затронуты основные факторы и образующие общего положения украинской территории и происхождения украинского народа. Основной акцент сделан на рассматривании его территориального и этнонационального измерений.

Ключевые слова: Культура, народ, природа, территория, Украина, этнос.

Volodymyr Krochak

Ukraine as integrity: territorial and ethno-national dimensions

Annotation: This work reviews the main factors and factors of general position of ukrainian territory and the origin of the Ukrainian people. The main focus is concentrated on examining its territorial and ethno-national dimensions.

Key words: Ethnos, culture, people, nature, territory, Ukraine.

Становлення, основні етапи розвитку українознавства

Анотація: В цій статті йде мова про принципи становлення і основні етапи розвитку українознавства.

Ключові слова: Етапи, етнос, становлення, українознавство.

Становлення й розвиток українознавства відбувається в органічній єдності зі становленням і розвитком українського етносу, нації, народу в усіх сферах їхнього буття.

Якісні характеристики українознавчих знань, їх глибина, обсяги, інтегративність і синтетичність визначаються станом, характером і потребами розвитку етносу, народу, нації, рівнем свідомості та розуміння ними свого історичного покликання як явища самобутнього й самодостатнього.

Науковий аналіз засвідчує, що формування українського етносу, народу, нації і розвиток науки самопізнання й самотворення (українознавства) – це двоєдиний процес, у якому одне не може відбуватися без іншого. І ця єдність є відтворенням загального закону Природи – єдності її матеріального і духовного світу [1].

Усвідомлення важливості єдності складників у пізнанні цілого відбувається одночасно з усвідомленням того, що саме українство й українознавство є органічною часткою вселюдства, його духовного світу.

Таким чином, мова йде про якісно нові синтетичні знання про Україну й українство в усіх багатовекторних зв'язках і проявах. Вироблення таких знань тим важливіше, оскільки й за царату, та й у добу СРСР, історична роль і місія українського народу як явища самобутнього, сили самодостатньої замовчувалася, а то й заперечувалась. І це суттєво позначалося не тільки на об'єктивності, правдивості історичних та історіософських досліджень, а й на виробленні їх методології, на підготовці науково-педагогічних кадрів. Не дивно, що й сьогодні певна частина українських науковців та освітян продовжує дотримуватися старих концептуальних підходів [5].

Великої шкоди самопізнанню й самотворенню народу завдають одномірність і однозначність наукових досліджень. Принципових коректив потребує наука про українство й українознавство за межами Батьківщини. Саме тому українознавство має розвиватися на ґрунті органічної єдності суспільних і природничих наук, всеукраїнського й світового досвіду. Воно не підміняє і не заміняє їх, а синтезує здобуті знання, надаючи їм нової якості. Українознавство не може розвиватися, не беручи до уваги доробку спеціальних наук. У свою чергу, спеціальні науки отримують від українознавства те, чого самі створити не можуть, – методологічні підходи, принципи та напрями пізнання цілого.

У своєму розвитку українознавство як наука і освітня дисципліна пройшло довгий і складний шлях: від перших писемних згадок істориків, розрізнених відомостей закордонних дослідників та мандрівників – до більш системних тематичних викладів, історіографічних й історіософських описів українознавчої думки та вивчення доробку в системі освіти.

Початки ж формування знань про землі нинішньої України та їх людність сягають ще античних часів (Гомер, Геродот). Більш повні й системні описи відносяться до доби Київської Русі. Починаючи з IX ст., літописи як своєрідна традиція відображення життєдіяльності праукраїнців проходять через весь княжий період. Згодом, суттєво розширившись за формою і змістом, продовжуються і в добу козаччини: літописи Самовидця, Грабянки, Величка, "Історія Русів", у праці "громадівців" та "хлопоманів", дослідження та творчість Г.Сковороди, І.Котляревського, М.Максимовича, М.Костомарова, П.Куліша, Т.Шевченка, В.Антоновича, М.Драгоманова, Л.Українки, І.Франка та ін. [4].

Саме завдяки наполегливій і самовідданій праці всіх відомих і невідомих авторів здійснювався великий процес накопичення і попередньої системної обробки знань про Україну й українство аж до XIX ст. включно.

На початку XX ст., спираючись на доробок попередників, визначні українські вчені-гуманісти М. Грушевський, В. Вернадський, Д. та В. Дорошенки, С.Єфремов, Д.Багалій, І.Стешенко змогли розгледіти обриси українознавства як системи наукових знань, як науки, що не тільки досліджує та описує спосіб життя, а й спосіб мислення українців. Саме українознавство в їх дослідженнях все більш чітко постає як наукова система знань, як важливий чинник історичного процесу [3].

У 1918р. В.Вернадський – президент тільки-но створеної АН – наголошує на необхідності сприяти введенню спеціальних дисциплін з українознавства у вищій та відповідних предметів у середній школах. У 1920р. С.Єфремов видає перший навчальний посібник "Українознавство", а згодом Д.Дорошенко друкує

свій “Огляд української історіографії”. І коли на першому етапі, за його словами, українознавство розумілося як початки наукового дослідження української історії, етнографії, мови, письменства, що були перейняті глибокою любов’ю до рідної землі, свого народу, бажаннями прислужитися для його добра, то відтепер воно починає формуватися як єдина система знань.

Ці глибинні зрушення в науці самопізнання українців були насильницьки майже на 70 років перервані більшовицьким тоталітарним режимом. І тільки з кінця 80-х років тенденція до розвитку українознавства як цілісної системи знань знову починає відроджуватись. Як своєрідну естафету від попередників у формуванні українознавства як синтетичної науки, як методології освіти і навчальної дисципліни з цього часу перебирають на себе професор П.Кононенко і науковці заснованого ним Інституту українознавства (див. ст. НДІУ МОНУ) [6].

Нині функції та спектр дії українознавства суттєво розширилися за межі дослідження суто національно-культурних проблем. Вони охоплюють і соціальні та державотворчі процеси, і формування свідомості та моралі, освіти й виховання, політику і культуру в широкому розумінні (не лише духовну, а й матеріальну). Такими, в головному, визначаються межі сучасного українознавства в концепції та дослідженнях професора Кононенка П.П., працях науковців НДІУ МОНУ [1].

Перший етап розвитку українознавства пов’язаний із становленням Київської держави та утвердженням її міжнародного авторитету (IV–IX ст. н.е.), дослідження, які започатковують джерельну базу українознавства, з’являються: а) за межами вітчизни – у працях грецьких, візантійських, римських дослідників; б) на теренах України («Велесова книга», «Літопис Аскольда», білини Київського циклу (IX ст.)) [2].

Другий етап – час розквіту Київської великокняжої держави (IX–XIII ст.), коли особливої ваги набуває літописна література («Повість минулих літ», «Літопис Руський», «Галицько-Волинський літопис»), праці Володимира Мономаха, Іларіона, «Руська правда», «Києво-Печерський патерик» та ін.

Третій етап – це доба Гетьманщини, коли з’являються «козацькі» літописи (Самовидця, Грабянки, Величка), та особливо важливий, бо охоплює події від Київської Русі до XVII ст., Густинський літопис. Тоді ж виходять праці І. Гізеля «Синопис» (1674), що витримав 30 видань і був на правах підручника з історії України; П. Симоновського «Краткое описание о козацком народе» (1765), В. Рубана «Краткая лѣтопись Малой России» (1776), О. Шафонського «Топографическое описание Черниговского наместничества» (1786) та ін.

Четвертий етап – XIX ст. Він розпочинається «Історією Русів» і відзначається багатоаспектністю дослідження: генезису буття і свідомості українського етносу в сферах історії, етнології, фольклористики, суспільно-економічної, державно-правової, національної, культурологічної, конфесійної, філософської, мовознавчої сфер. Це час, коли українознавча наука від праць Д. Бантиш-Каменського, П. Куліша, М. Костомарова, І. Срезневського, М. Максимовича, В. Антоновича, А. Метлинського, О. Бодянского, М. Драгоманова, І. Котляревського приходять до творчості Г. Сковороди й Т. Шевченка та до синтезуючого багатотомного видання М. Грушевського «Історія України-Руси» і публікацій НТШ, яке є прообразом майбутньої академії.

П’ятий етап – це межа XIX–XX ст. до початку 30-х років. Він характерний утвердженням ідеалу національно-духовного та політико-державного відродження, а тим самим і розквіту українознавства як науки та освітньо-виховної справи.

На першому етапі українознавство зароджується й розвивається двома річищами: спочатку – у зарубіжних, а згодом і в Київській державі Кия, Аскольда, Володимира Великого. При цьому – як в уснопоестичній, так і в епосній та історіографічній літературі [3].

Двома річищами розвивається і вітчизняне українознавство: по-перше, у формі усних переказів, легенд, оповідок, зрештою – усіх форм фольклору, що в добу Київської Русі стануть складовою частиною не лише язичницької чи християнської поезії, літератури, а й наукової історіографії (літописів).

Особливе місце у цьому потоці посідають «Велесова книга» та «Літопис Аскольда» – пам’ятки писемності язичницької доби, які виявляють не лише щонайширший спектр етноісторії, вірувань, побуту, виробництва, обрядів, основ державності, а й суголосність із зарубіжними джерелами, що надає їм вагомої вірогідності.

Ці архиважливі документи саме в цілісності змісту й форми виявляють справжні праджерела і походження української етнонації (з роду, племені, етносу), і внутрішній розвиток та міжнародні зв’язки з часу Кия та Аскольда і Діра, агресії на Київський престол варязької династії Рюриковичів.

Потім настають етапи фіксованого в історіографічних документах українознавства. І воно аж до XIX ст. буде живитися й фольклором, особливо народними думами та історичними піснями. Однак все настійливіше тяжітиме до наукових основ, доки й не оформиться спочатку у зводі законів «Руська правда», козацьких літописах та в Конституції П. Орлика, а згодом у працях М. Максимовича, П. Куліша,

П. Чубинського, В. Антоновича, М. Костомарова та в «Історії України-Руси» М. Грушевського, у працях В. Вернадського, А. Кримського, в «Українознавстві» С. Єфремова.

На третьому етапі – Литовсько-Руської держави та Гетьманщини – відбувається диференціація не лише буття племен Київсько-руської держави, а й усвідомлення ними своєї етнічної особовості.

Саме на цьому етапі остаточно формується світорозуміння українців, їхня психіка, державницька воля й філософія та педагогіка серця, основи яких заклали Володимир Великий і Ярослав Мудрий (у «Правді руській»), Володимир Мономах (у «Поученні дітям») та митрополит Іларіон (у «Слові про закон, благодать та істину»), викінчену концепцію розвинув Г. Сковорода, а підтримували П. Могила, Ф. Прокопович і Д. Туптало, пізніше Т. Шевченко й П. Юркевич, І. Франко, І. Нечуй-Левицький, М. Драгоманов, Б. Грінченко, С. Русова, К. Ушинський та ін.

Четвертий етап розпочинається «Історією Русів», яка засвідчила невмирущість як української нації, так і її самосвідомості та ідеї державності й історичної суб'єктності.

Системність українознавства як науки зумовлює новий якісний рівень освіти та виховання народу; на початок ХХ ст. він стає свідомим свого буття та історичної місії: як народ – рівний серед рівних, покликаний виконати зумовлене природою лише йому призначення («Книга Битія українського народу», створена й схвалена М. Костомаровим, іншими кирило-мефодіївськими братчиками).

П'ятий етап – це спочатку етап розквіту українознавства, зумовленого створенням української державності (УНР, Гетьманату, Директорії), а згодом знищення його за умов більшовицького режиму.

Особливості становлення сучасної української нації, утвердження її державності, історичного процесу в цілому такі, що вимагають у короткий термін забезпечити формування в українства якісно нових ціннісних орієнтацій і цілісних уявлень як про самих себе, так і про оточуючий світ. Здійснення таких завдань та ще й у певних часо-просторових межах не може відбутися лише на основі компонентних (галузових) знань. Воно може стати наслідком творення нової інтегративної синтетичної якості цих знань. Такі синтетичні знання і формує сучасне українознавство.

Бібліографічний список

1. Ідзьо В. С. Лекції з Українознавства: [рукопис] / Віктор Ідзьо – ЛНАУ. – Дубляни, 2011 р. – 342 с.
2. Кононенко П. П. Українознавство: [підручник для вищих навчальних закладів] / Петро Кононенко. – К.: Міленіум, 2006. – 870 с.
3. Обушний М. І. Українознавство: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / М. Обушний – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 672 с.
4. Енциклопедія українознавства: в 3-х т. / [за ред. В. Кубійовича]; Інститут української археографії АН України, Наукове Товариство ім. Т. Шевченка у Сарселі (Франція), Фондація Енциклопедії України в Торонто (Канада) – К.: Віпол, 1994. – 400 с. (Загальна частина) [підг. і вид. НТШ на еміграції., репринтне відтворення видання 1949 року в Україні]. – ISBN 5-7702-0554-7
5. Крисаченко В. С. Українознавство: хрестоматія-посібник у 2-х кн.: гриф МОН / В. Крисаченко [гол. ред. Тимошик М. С, ред. Осадчий В. О.]. – К.: Либідь, 1996-1997. – Кн. 1. – 1996. – 352 с; Кн. 2 1997. – 464 с.
6. Токар Л. К. Об'єкт і предмет українознавства / Токар Л. // Українознавство. – № 1. – 2001. – С. 25-34.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2011.

Юрий Мыхалевский

Становления, основные этапы развития украиноведения

Аннотация: В этой статье идет речь о принципах становления и основных этапах развития украиноведения.

Ключевые слова: Этапы, этнос, становление, украиноведение.

Yurii Mykhalevskii

Formation, main stages of development of Ukrainian Studies

Annotation: In this article principles of formation and main stages of development of Ukrainian Studies are reflected.

Key words: Stages, ethnos, formation, Ukrainian Studies.

Межі українського етносу на мапах та в документальних джерелах різного періоду

Анотація: В цій статті розглядається питання формування територіальних меж українського народу. Основний акцент у статті зроблено на вивченні карт та інших документальних джерел різного періоду, які фіксують місця розселення праукраїнців.

Ключові слова: Мапа, межі, культура, народ, природа, територія, етнос.

Розглянемо Україну, як територію, що має певні об'єктивні характеристики, які вплинули на формування українства і на яких воно залишило свій відбиток.

Щоб зрозуміти специфіку постання України, слід звернутись до підстав її формування. Завдання полягає у з'ясуванні тих базисних чинників, на підставі яких Україна розгортається як природно-соціокультурна цілісність.

Варто нагадати, що цілісність є такою тому, що діють конкретні умови та системо утворюючі чинники, завдяки яким вона підтримується, як єдина структура й може демонструвати узгоджену активність. Відтворюючись від такого буття, на базисному рівні Україну слід розглядати як єдність територіального й етнонаціонального чинників [3, с. 93].

Упродовж значного відтинку історичного часу українці накопичували знання про самих себе та територію свого проживання. Вони так само ознайомлювалися і з інформацією інших народів про себе, оцінювання ними рівня розвитку культури та способів поведінки українців. У процесі накопичення знань і їх засвоєння створювалися відповідні історичні схеми, малювалася картина побуту українців та окреслювалася межа їхнього поселення. Зрештою на пізніших етапах розвитку створювалися різноманітні концепції: про походження українців, про особливості процесу державо- та націєтворення, їхнього контактування із зовнішнім світом [3, с.43].

Вірування і повір'я, як основа світоглядних уявлень людей є найважливішою складовою їхнього духовного життя. Адже всі міфологічні й демонологічні уявлення, магичні обряди та ритуали не лише пов'язані з виключно фантастичною сферою, а також відбивають і багатющий міжпоколінний досвід людей (що передавали його шляхом усного переказування) і фіксують особливості процесу пізнання. Система вірувань і повір'їв українців є надзвичайно строкатою та складається не лише з цілого ряду регіональних варіантів, а також увібрала в себе складову етнокультурного контактування не тільки на рівні сусідської межовості (наприклад, переплетення з білорусами, росіянами, молдованами, болгарам), а й регіонально віддаленішими народами. Як вважають українські дослідники, уся міфологія й демонологія українців переважно індоєвропейська: і за персонажами богів, і за структурою демонів, і за природою космогонічних уявлень, і за характером зв'язків вірувань і повір'їв із типом господарювання. Найдавніші уявлення людей пов'язувалися із загальними господарськими інтересами, особливістю виживання людини в тих чи інших природних умовах і ґрунтувалися на вірі в особливу силу явищ природи. Через віру, шляхом виконання магичних дій людина намагалася вплинути на досягнення поставленої мети: захистити врожай, опікуватися своїм житлом, вилікувати хворого тощо [3, с. 44].

Археолог І. Заєць, досліджуючи поховальний обряд на території України у різні історичні епохи, зазначає, що особливістю його була значна різноманітність. Вона була викликана тим, що праслов'яни (а це в основному праукраїнці), як історична спільнота сформувалися з різних племен, серед яких були і нащадки трипільців і багатьох інших енеолітичних культур, а також культур шнурової кераміки [3, с. 44].

Перші знахідки трипільської культури були знайдені на Київщині біля с. Трипілля археологом, Інокентієм Хвойкою в 1903р., які датовані VI тис. до н. е. [3, с. 43].

Вчені поділяють трипільську культуру на три етапи: пізній етап, середній етап і ранній етап. На ранньому етапі в трипільців не було вірування, вони поклонялися тільки «матінці землі». Пізніше, вже в занепад їхньої культури, з'являється аратська система дванадцятибожжя, з'являється обмін між людьми речами, виготовленою посудом, статуетками. Далі вони починають вірити в місяць і раз в 50 років вони спалюють свої житла і переходять на нове місце проживання. Це було доцільно з санітарної норми, тому що в них були перші єдині міста в усьому світі з двоярусними житлами. Площі цих міст були дуже великі, деякі сягали до 2 – 3га, будівлі побудовані по колу, в центрі розміщувались основні господарські споруди, а житлові будинки розміщувались навколо них, це була така «сонячна» адміністративна забудова.

Саме більше таких міст знайдено на Тернопільщині у басейні Дністра, це є території сучасної України і Молдови. Також нам відомо, що відомий археолог Т. Ткачук нещодавно віднайшов на території Подністров'я речі датовані VII тис. до н. е. Це свідчить про те, що трипільська культура була одна із перших, які існували на той час у світі. Таким чином ми маємо VII – VI тис. до н. е. і трипільська культура

поширюється до Дніпра, ті старожитності, які знайшов І. Хвойка, датуються уже V – VI тис. до н. е. Це вже класичне трипілля, і власне в цьому класичному трипіллі сучасними археологами мовознавства, зокрема доктор філологічних наук Юрій Мусенкіс знаходить певні мовні особливості трипільців, в розвитку якої проводить подальші паралелі, знаходячи на Волині аналогічні таблички трипільців, які називаються «ранні шумери». Це означає, що частина трипільців пішла туди і там продовжила розвиватись. На тих табличках було зображено сонце, воду і тому подібне. Зараз іде серйозна розшифровка академіком Ю. Шиловим всіх старожитностей. Також видно, що багато символів, які зараз використовують інші народи, зображені на керамічних книжках трипільців [1].

Власне в цей час V – IV тис. до н. е. це вже класична кераміка, хоч рання кераміка датується VI – V тис. до н. е. Культура рухалась з заходу на схід і до III тис. до н. е. поширилась по всій території сучасної України.

Крім того, що трипільці спалювали свої поселення, вони ще й і воювали з сусідніми містами. Вчені поділяють трипільську культуру на сім видів племінних об'єднань. Одне із таких племінних об'єднань – арійці, в них, на відміну від решти трипільців, горщики були не розмальовані і їхній побут був найпростіший. Саме їх згадують і як перших поселенців, що розводили коней та були добрими вершниками. Також відомо, що в V тис. до н. е. трипільці винайшли колесо. Підтвердженням цього є знайдений малюнок на горщику з колесом і возиком, знахідка датується III – IV тис. до н. е.

В II тис. до н. е. культуру трипільську поглинає культура шнуркової кераміки, яка стояла на більш високому цивілізаційному рівні життя. Представники шнуркової кераміки вміли виготовляти бронзові знаряддя праці, тоді коли трипільська цивілізація використовувала кістки, камінь, кремій, глину. Як зазначають дослідники, найбільш виразним артефактом, що підкреслює етнічні особливості археологічних знахідок, посідає кераміка. Її називають "прапором археологічної культури". Тривалий час посуд може зберігати свою традиційність. Так, наприклад, у I тис. н. е. у слов'ян існувало ручне виробництво глиняного посуду. У Зарубинецькій культурі почали використовувати поворотну підставку, що була зародком виробничо-керамічних удосконалень. Асортимент керамічних виробів був досить різноманітним і досяг високого рівня. Основні форми – це горщики для приготування їжі, корчаги для зберігання припасів, невеликі чорнолощені горнятка, миски, кухлики і зрідка глеки столового призначення. Приблизно такого ж рівня ліпна кераміка виявлена і в пізніших культурах, зокрема, Київській другої чверті I тис. н. е. [1].

На тих черняхівських поселеннях лісостепової зони України, що належали слов'янам, ліпний посуд вживається лише для кухонних потреб. Для столових потреб використовується високоякісний гончарний посуд. Техніка виготовлення гончарного посуду традиційна і в X-XI ст.

Цікаву колекцію кераміки, виготовленої на території України, зібрав у кінці XIX – на початку XX ст. М. Біляшівський, вона і сьогодні є однією з раритетних збірок.

З'явилися бронзові наконечники, наральники і т. д. Таким чином, культура шнуркової кераміки починає поглинати трипільську культуру. Процес поглинання відбувався протягом II – I тис. до н. е.. За цей час трипільська культура щезає, практично видозмінюється.

Одним із перших іноземних авторів, який подав свідчення про територію України, був грецький історик Геродот (V ст. до н. е.). Досліджуючи країни й землі, він здійснив виняткову подорож до Скіфії. Під час подорожі він особисто відвідав Ольвію. Перераховуючи ріки Скіфії, Геродот називає найбільш значні та судноплавні, які впадали до Понта Євксінського (Чорного моря), зокрема: Істр (Дунай), Тірас (Дністер), Гіпаніс (Південний Буг), Борисфен (Дніпро). Описав історик і ті природні багатства, які сам спостерігав: поживні пасовища, чудову рибу у величезній кількості, приємну на смак дніпровську воду тощо.

Геродот описує нам скіфів землеробів, скіфів орачів, показує племінні об'єднання, які розміщувались по території України: поляни, бужани, волиняни і т. д. Фактично всі ці племінні об'єднання з V ст. до н. е. точно відтворюються в територіальному вимірі картографом Клавдієм Птолемеем.

Клавдій Птолемей, який проживав після Геродота на III ст. пізніше, в II ст. до н. е., працюючи над великою картою світу, виділяє окремий регіон «Сарматію». Територію між Доном та Дніпром займали кочові народи: довгий час на цій території проживав іраномовний народ «сармати», пізніше сарматів витіснили скіфи. Це означає, що територія між Дніпром і Карпатами була заселена слов'янами. Варто віддати належне Геродоту: він точно описав, де, хто, коли проживав.

Наступне джерело, яке створив Геродот, розкаже про поселення бастардів. Це є перша ранньофеодальна держава, яка існувала від III ст. до н. е. – до II ст. до н. е. На основі цього джерела-карти ми точно знаємо місце розселення бастарнів, які створюють міста і села [3, с. 43].

Однією з перших карт, на якій зображено територію України, є так звані Певтінгерові таблиці – карта римських шляхів, які, найімовірніше, відносяться до другої половини III ст. Карти дійшли до нас у вигляді копії, зробленої у XIII ст. Це довгий сувій паперу з позначенням доріг. Він використовувався подорожніми й купцями як географічна карта. На ній подано перелік народів і земель, розміщених у

напрямку із заходу на схід, і серед цих народів є венеди. Останніх локалізовано на північ від Дакії, точніше Семиграддя, праворуч від лугіїв. Це територія на північ від Карпат у Верхньому Подністров'ї та західніше. Другий раз назва "венеди" зустрічається на карті багато південніше, у гирлі Дунаю, між Дунаєм і Дністром. Інтерпретація цього джерела викликала значну дискусію. Майже в кожній праці, присвяченій раннім слов'янам, воно згадується і по-своєму пояснюється. Дослідники, які проводять пошуки прабатьківщини слов'ян у Верхньому Подніпров'ї або межиріччі Вісли й Одри, як правило, ігнорують значення Певтінгерових таблиць. Прихильники південної Подунайської прабатьківщини слов'ян наголошують на їхній достовірності. В останньому десятиріччі молдавськими й українськими археологами виявлено археологічні пам'ятки III-V ст. типу Етулії, що за характером житлового будівництва, поховального обряду й кераміки близькі до слов'янських пам'яток цього часу Верхнього та Середнього Подністров'я. Останнім часом Певтінгерові таблиці набувають особливої ваги. Це перша звітка щодо заселення слов'янами-венедями у III—IV ст. областей між Нижнім Дністром і Дунаєм, що підтверджується археологічними даними. Характерне лише те, що ця територія іменується римськими назвами (латинськими назвами): Карпати називаються Альпами, хорвати – карпами. Ця карта була знайдена у Віденській бібліотеці в 1848 р. і з того часу по сьогоднішній вивчається нашими вченими [3, с. 43].

На території між Карпатами і Дніпром було добре жити, були поживні ґрунти, повні річки риби, можна було займатись скотарством, землеробством, рибальством, мисливством, тобто саме географічне положення біля моря, біля рік, чудовий клімат – все це давало можливість розвитку і сталому розселенню племен на території стародавньої України.

Також Йордан описує територію між Дністром і Дніпром і говорить, що на цій території проживає народ анти. Між Дунаєм і Дністром проживають слав'яни, в них одна культура, все спільне, але два різних царства, вони мають спільну мову, інколи воюють, а інколи мають спільні інтереси. Власне в цей час Готський історик Йордан розказує нам про створення централізованої Анської держави. Він говорить, що анти створили велику державу, яка простягається від Дніпра до Дунаю, це один єдиний народ, одна єдина мова, одна єдина культура. З II по IV ст. анти активно розвивалися і практично ця територія є їхньою [1].

Треба сказати, що, досліджуючи таку проблему, М. С. Грушевський, вивчив всі наявні старожитності. Він поставив Анську державу в основу української державної інфраструктури і показав, що дійсно між Дніпром і Дунаєм в II – IV ст. н. е. існувала Анська держава. Тобто М. С. Грушевський вважав, що в III – IV ст. перша українська Анська держава була настільки могутньою, що проіснувала декілька століть і мала територію від Дніпра до Карпат.

Велесова книга теж джерело цікаве, описує нам розселення українських племен. Невідомий автор Велесової книги каже, що слов'яни русичі створили величезну цивілізацію, будували міста, які стали багатими та культурно-розвинутими. Велесова книга описує ту саму територію, яку займала трипільська культура, яку підтверджує Геродот, Йордан, карта Клавдія Птолемея.

Одна із дощок Велесової книги містить таку інформацію: «Попереду йшов Ор, позаду йшов Кий, Щек і Хорив, відійшли і створили вони місто велике і назвали в честь ім'я Кия і відійшли Щек і Хорив від них, пішли до Карпатських гір і нові міста створили і навік мали багатство та нові мали племена» [2, с. 253].

Наступним джерелом, в якому знаходимо факти існування праслов'ян, є наукова праця про управління імперією Константина Багрянородного, яку він написав в 945 р. для свого сина теж імператора Константина. В ній знаходимо таке: «Знай, що велика чи біла Хорватія, яка знаходиться між Балібарією і Данапрам, є великою країною, вона очолюється великим князем і в неї входять великі племінні князівства, ті князі називаються Ксинець, Лугло і т. д.». Далі автор описує, що там княгинями є дві жінки: Туга і Буга, а це говорить про те, що в цей час в українців-слов'ян вже була спадкова система влади.

Потрібно підкреслити, що в вищезгаданій праці говориться про угоду імператора Іраклія, правління якого датується 600 – 641 р., з українськими слов'янами проти аварів. Цей факт свідчить про ранні політичні відносини слов'ян і інших народів. Константин Багрянородний також ще раз підтверджує територію розселення, спосіб життя слов'янських племен [1].

Класичним джерелом історії розвитку праукраїнців є праця Нестора Літописця. В своєму початковому екскурсі Нестор Літописець окреслює ранішні території, де проживали українці. І розказує, що після Вавилонського стовпотворіння, де раніше проживали слов'яни-українці, поселились інші народи, а слов'яни-українці переселились на Дунай, а пізніше під впливом кельтів вони перейшли в Карпати на теперішню Руську рівнину (рівнина між Карпатами і Дніпром).

Таким чином Нестор Літописець в своєму історичному етносі теж висказує нам про історію слов'ян-українців, русичів. Він досконало знав про заснування міста Києва, знав про походи на Візантійську імперію, це 465 – 467 рр. за одними джерелами і 445 – 456 рр. за іншими. Нестор прекрасно знав де проживають племенні об'єднання починаючи з заходу на схід і на північ, сивіряни, галичани,

тиверці, поляни, древляни і по сьогоднішній день живуть на цій землі. Також він описував про встановлення християнства на території України. Він розповів нам легенду про приїзд на Україну Андрія Первозванного, і описував про все православне[1].

Безсумнівно, що Нестор Літописець є класичний український фахівець в галузі української історії, літератури, мистецтва і культури, а також картограф і реєстратор тих всіх подій, які відбувалися в його час. У своєму літописі він уміло застосовує термінологію великої держави «Київська Русь» як величезного столичного центру, який об'єднав усі землі України-Русі [4,с.2-8.].

В X ст. точно датоване об'єднання всіх Українських земель в єдину Українську державу і територіальну інфраструктуру. Від Перемишля до Дону об'єднується територія, створюються князівства, які починають вже стримувати наступи азійських народів.

Таким чином в X ст. Україна набула меж, створилась територіальна інфраструктура, яка через тисячоліття не зазнала змін.

Серед територіальних втрат, які зазнали українці вповдовж останнього століття, – передусім частина Курщини, Курськ і Курська область, де проживають етнічні українці, частина Вороніжчини, Кубань – етнічна українська земля, яка заселена етнічними українцями, вихідцями з Полтавської, Київської областей [1].

Традиції, звичаї, обряди й ритуали в українців були настільки потужними, що логічно вплелися у буттєвість людності й знайшли своє відображення у писемній традиції від часів Русі й до сьогодні.

Для української культурно-музичної традиції характерною особливістю є супровід кожної часової віхи у господарській і культурній діяльності співочо-музичним репертуаром. До календарно-обрядових пісень належать: колядки, щедрівки, веснянки, гаївки, зажинкові, обжинкові пісні, що своїми коренями сягають глибокої давнини. Важливою культурно-буттєвою складовою українського життя були дійства, які входять у коло родинних свят і урочистостей і неодмінно супроводжуються піснями. Окремим способом також відзначена і межовість людського життя – смерть і похорон. До таких обрядових пісень належать голосіння ("приплакування").

М. Драгоманов зазначив особливість, що є притаманною українській народнописемній традиції – це накладання подій і осіб пізнішого часу демократичної козацької доби, які заступили в народній пам'яті події і осіб епохи князівсько-дружинної [3, с. 45].

Власна писемна традиція в українців сягає історичних глибин від часу появи перших написів на ужиткових предметах і до великих творів XI-XII ст.: "Літопису Руського" (який поділяють на три частини, у науці вони отримали такі назви: "Повість минулих літ", "Київський літопис", "Галицько-Волинський літопис"), "Повчання Володимира Мономаха своїм дітям", (яке, хоч і не повністю, збереглося у Лаврентіївському списку "Повісті минулих літ"), "Остромирове євангеліє", "Ізборники Святослава", "Руська правда", "Слово о полку Ігоревім" [3 с.46].

За князювання Ярослава Мудрого (1019-1054), у 1037 р. було створено першу бібліотеку. При Київській митрополії у першій половині XI ст. в оточенні князя Ярослава Мудрого склався своєрідний гурток освічених ерудитів. Одним із найвідоміших серед них був митрополит Іларіон. Його перу належить перший із відомих оригінальний літературно-церковний твір "Слово про закон і благодать". За підрахунками дослідників, у бібліотеці при Софійському соборі було майже 900 томів рукописних книг. Для середньовіччя це була вражаюча цифра. Проте й до сьогодні доля бібліотеки невідома.

Пізніше традиція зберігати книжки, документи набула широкого приватного характеру. Особисте й родинне колекціонування старовини є однією з прикметних особливостей української буттєвої культури.

Одне із євангелій, що вийшло з Київської рукописної майстерні одержало назву "Реймське євангеліє". Воно датується 40-м р. XI ст. і зберігається в Реймській бібліотеці у Франції. Ця книжка належала доньці Ярослава Мудрого Анні, яка привезла її в цю країну, взявши шлюб із королем Генріхом I Капетінгом [3, с. 46].

За козацьких часів зацікавлення Україною іноземних авторів значно зросло, а відтак і відбилося у їхніх трактатах про неї та її народ. Одним із найдетальніших творів про звичаї козаків, їхнє буття, господарювання подав Гійом Левассер де Боплан у своїй праці "Опис України". До цього ж часу, бо написана не пізніше 1653 р., належить праця французького мандрівника й історика П'єра Шевальє, що за часів визвольної війни був секретарем французького посольства в Польщі, "Історія війни козаків проти Польщі". П'єр Шевальє у своїй праці пише: "Мешканці України, які сьогодні всі називаються козаками і які з гордістю носять це ім'я, мають гарну постать, бадьорі, міцні, спритні до всякої роботи, щедрі і мало дбають про нагромадження майна, дуже волелюбні і нездатні терпіти ярма, невтомні, сміливі й хоробрі, але великі п'яниці, підступні та зрадливі; вони полюють і рибалять, знають різні ремесла, потрібні в сільському житті і на війні; їх особливістю є те, що вони чудово уміють виготовляти селітру, на яку багата їхня країна та яку вони вивозять до різних країн Європи". Німецький ерудит Й. Хюбнер у кінці XVII ст. характеризував

Україну як красиву і велику частину краю по обидва береги Дніпра або Борисфена. А згодом зазначив і той факт, що існує багато непорозумінь із визначенням кордонів України. Тобто, європейські вчені визнавали існування України як такої, проте для них була не зрозумілою змінність влади і територіальна неусталеність.

Інший француз, дипломат та історик другої половини XVIII ст., Жан Бенуа Шерер, який перебував на службі у Петербурзі, написав "Літопис Малоросії або Історія козаків-запорожців та козаків України, або Малоросії". Жан Бенуа Шерер вживає обидві назви, що побутували стосовно України у XVIII ст., дає детальний аналіз тих природних багатств, якими вона наділена та змальовує негаразди, із якими може зустрітися іноземець [3, с. 48].

У XIX на початку XX ст. відомості іноземців про Україну та її жителів урізноманітнюються, набувають більшої виразності й базуються на порівнянні з їхніми сусідами. Подекуди зустрічаються висновки, які до цього часу не були характерними. Так, наприклад, професор Лейпцизького університету Фрідріх Ратцель у 80-х рр. XIX ст. у розлогій праці "Народознавство" зазначав: "Малороси, найменш отатарені, з часів Петра Великого більше відкриті західним впливам і переважно працюють для їх поширення, одним словом, із усіх руських найближче стоять до європейців. У фізичному відношенні вони відрізняються більш високим зростом і більш тонкими рисами; вони рухливіші, сприйнятливіші, але в той же час відрізняються більшою м'якістю та меншою рішучістю і підприємливістю, ніж вроджений колонізатор великорос".

Отже, упродовж декількох століть іноземці склали певну уяву про Україну як територію та народ, який проживав у її межах. Практично всі вони українців відносили до слов'ян, пов'язували їхнє перебування на цій території від давніх часів і виокремлювали особливі риси, притаманні саме українцям [3, с. 49].

На початку XVI ст. у різних країнах світу з'являються карти, на яких простежується поява так званого кольорового означення Русі: Білої, Чорної та Червоної. Частина з тих означень зображуються на території України. Так на карті 1539 р. напис "Русь Біла" подана на півночі Новгородського князівства (республіки), напис "Русь Чорна" у районі Псковщини. На карті 1540 р. цей напис розміщено на півночі України, між Десною і Дніпром. Згодом територія сучасної Галичини позначена як Червона Русь. Дослідники це пояснюють, як низькою достовірністю мап до появи проекції Меркатора, так і тим, що в кольороозначення вкладався різний зміст.

Як вважає дослідниця Н. Яковенко, західноєвропейські мапи фіксують досить раннє проникнення слова "Україна", де воно зустрічається з останньої чверті XVI ст. "Найдавнішу з відомих мап із таким написом було виконано 1572 р. у Франції для Генріха Анжуйського як картографічне зображення польсько-литовської держави: територія на значну відстань обабіч Дніпра. Проте найбільше стали у пригоді до закріплення цієї назви у географічній номенклатурі Заходу карти французького інженера Гійома Левассера де Боплана, який протягом 1630-1647 рр. працював в українських землях на королівській службі, а, повернувшись додому, змалював свої враження у книжці "Опис України". Разом із гданським гравером Вілемом Гондіусом (Гондтом) Боплан виготовив комплект мап "України", що складався з так званої Генеральної та кількох спеціальних, тобто регіональних карт. На генеральну нанесені Волинь, Поділля, Київщина, Чернігово-Сіверщина і Карпатське Покуття, тобто суцільна українська територія, за винятком Галичини (яку позначено як "Russia") [3, с. 50].

Мапи Боплана майже до середини XVIII ст. правила за топографічну основу багатьох інших видань". У 1666 р. у Амстердамі було видано атлас Йоганеса Янсонія, у якому поміщено докладний опис України. Як зазначає В. Кисілевський, мапа України зладжена (по всій правдоподібності) на підставі картографічних планів Боплана (видання Гондіуса, Амстердам, 1650) і справлена для атласу Янсона в 1666р. Та сама мапа, тільки з незначними змінами діждалася кількох накладів, із яких найбільш знані є наклади амстердамський з 1670 р. і оксфордський з 1680 р.[3,с.51].

Бібліографічний список

1. Ідзьо В. С. Лекції з Українознавства: [рукопис] / Віктор Ідзьо – ЛНАУ. – Дубляни, 2011 р. – 342 с.
2. Кононенко П. П. Українознавство: [підручник для вищих навчальних закладів] / Петро Кононенко. – К.: Міленіум, 2006. – 870 с.
3. Обушний М. І. Українознавство: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / М. Обушний – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 672 с.
4. Руський літопис. [пер. з давньорус. Л. Є. Махновця / відп. ред. О. В. Мишанич]. – К.: Дніпро, – 1989. – 426 с.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2011.

Сергей Неволя

Пределы украинского этноса на картах и в документальных источниках разного периода

Аннотация: В этой статье рассматривается вопрос формирования территориальных пределов украинского народа. Основной акцент в статье сделан на изучении карт и других документальных источников разного периода, которые фиксируют места расселения праукраинцев.

Ключевые слова: Карта, пределы, народ, природа, территория, этнос.

Serhii Nevolia

Boundaries of Ukrainian ethnos on the maps and documents of different periods

Annotation: The problem of formation of territorial boundaries of Ukrainian people is developed in this article. The main accent is concentrated on the study of maps and other documents of different periods which state the places of settling of our ancestors.

Key words: Map, boundaries, culture, people, nature, territory, ethnos.

Катерина Прокопенко, Христина Окань
Походження українського народу

Анотація: У статті розглянуто питання походження українців, їх прабатьківщини та часу появи на мазі Європи.

Ключові слова: Анти, Велесова книга, етнос, зарубинецька культура, літопис Аскольда, склавини трипільська культура.

Наші пращури були мудрими, допитливими та далекоглядними. Ще в «Літописі Аскольда» дошукувались істини – «звідки пішла руська земля...». Важливим джерелом знань про походження, звичаї та традиції українського народу є «Велесова книга»: «А дарма забуваємо давні добрі часи. Та йдемо куди – невідомо». Бо і уроки минулого, вважає автор твору, надзвичайно повчальні, і в майбутнє йти без осмислення досвіду – то йти із заслоненими очима та порожньою душею [2, с. 2-8].

Велесова книга» викликає безліч думок та асоціацій. Із сюжету бачимо і численні картини внутрішнього життя, і спогади або картини боїв з перським полководцем Дарієм, готами і гунами, греками, римлянами і варягами, хазарами, численними сусідніми племенами, – та розповідь про все те не є головною метою. Головна мета – то осмислення як боїв, так і причин перемог чи поразок, а тим самим – сенсу багатовікового розвитку, відповіді на питання: як жили, чим стали, куди йдемо?...Звернімо увагу на акценти автора відомого епосу: ми жили родами, нерідко ворогували, отож втрачали почуття єдності; часом не шанували своїх богів, Наву, Яву і Праву, а коли напасники забирали вождів – не боронили їх; не завжди розуміли, що коли чужинці накидали нам свою мову, то ми ставали відчуженими і від своєї віри; як наслідок – втрачали владу над своєю землею, 15 віків жили в рабстві... Здавалося: ми приречені на загибель, – та прийшло прозріння: «ми родичі всі... про це каже нам кров наша віща...» Ми об'єдналися в племена. Прийшло відчуття: і в добрі, і в злі – Земля нас тримала» та ще «кров, що у пам'яті, не висихала», «бо ми Сонце і Небо на стягах несли». З'являється нового типу держава. Але вирішальними стають внутрішні сутності: рід, Земля, Природа, кров, пам'ять, віра і мова, державна самосвідомість. Доказом цього є й другий писаний документ – «Літопис Аскольда» [3].

Абсурдно, але цей документ про події 860–867 років не став для деяких істориків дороговказом до правди-істини не лише до ХХ ст., коли він був маловідомим, а й на початку ХХІ ст., коли його реставрував, обнародував і науково прокоментував видатний історик Михайло Брайчевський [3].

Нагадаємо: «Велесова книга» завершувалася болючим спомином: «...де нема злагоди – там можлива біда...», «через нашу роз'єднаність подолали нас Аскольд і Рюрик».

«Літопис Аскольда» є писемною пам'яткою про часи правління згаданого Аскольда – 860–882 рр. нашої ери. Отже, він продовжує розповідь, яка розпочата у «Велесовій книзі».

«Літопис Аскольда» пише: «Се починаємо повість оцю. По потопі три сини Ноеві розподілили землю – Сим, Хам та Іафет. І дістався схід Симові... Хамові ж дісталася південна частина... А Іафетові дісталася північна сторона та західна: Мідія, Албанія, Вірменія... Сарматія, Таврида, Скіфія... Дістав (Іафет) також і острови: Британію, Сицилію..., ріку Тигр, що тече між Мідією та Вавилоном – до Понтійського моря на північну сторону: Дунай, Дністер і Карпатські гори, а звідти, сказати б, аж по Дніпро та інші ріки: Десну, Прип'ять, Двіну, Волгу, що пролягла на схід в частину Симову» (отже, там, де знаходилися: «Сирія, Мідія, і ріки Євфрат, і Вавилон, Колдуна, Ассірія, Месопотамія, Аравія Старійша, Кілія, Комагена, вся Фінікія». Тут ми чітко бачимо контури індоєвропейської цивілізації.

Спираючись на ще одну міфологему, автор «Літопису Аскольда» повідомляє про намір племен Вавилонії «створити стовп до неба». Ще коли він не був добудованим, прийшов Бог і сказав: «Се рід єдиний і мова одна», і «змішав Бог мови, а потім зруйнував той стовп і розсіяв племена по землі, розділивши народи і мови на сімдесят дві: «Від цих же сімдесяти і двох народів походить і народ слов'янський, від племені Іафета – названі норичі (нарці), які суть слов'яни. І від тих слов'ян розійшлися по землі і прозвалися своїми іменами – де хто сів, на якому місці...»[3].

Нагадаємо: і долю, й характер життєдіяльності, тип і специфіку мислення праукраїнців визначали як серединне розташування на планеті, так і особливості природного середовища: комплекс суші, моря й річкових водних ресурсів; лісу, лісостепу і степу; рівнини й гірських масивів, звідси хліборобських (осілих)

і скотарських (рухливих) племен-маргіналів та промислів, ще з Трипільської цивілізації – міської й сільської культури. Поважну роль відігравала інтенсивність міжетнічних зв'язків та міждержавних контактів, що визначало і генотип українського етносу в його складових частинах і цілісності; і характер життєдіяльності осілої, кочової і воїнської, і тип світосприйняття: універсально багатой і різномірної природи як єдності, а відтак і універсальності занять та почуттів, натури, зацікавлень, форм самореалізації далеких прашурів. Вони культивують фізичне й морально-етичне здоров'я, лицарство й патріотизм, вірність традиціям і вірі, культ саможертвності й слави, воїнської мужності, а також – культ жінки. Жінка в далеких прашурів – і Дароносиця життя, і Мати, й Земля, і Батьківщина, й Віщунка Слави та безсмертя, синтез Краси; як і Світове Древо, метафоричною універсальністю відзначається образ Води: вона – Дана – основа життя; звідси коренева семантичність Дніпра (Данапра), Дону, Десни, Дністра, Дунаю. Це – промені одного Сонця, криниці Вічності, бо лише на основі злиття води небесної (чоловіче начало) й земної (жіноче начало) зароджується життя [3].

Таку ідею-філософію було втілено у «Велесовій книзі». Ідентичний пафос віднаходимо й в «Літописі Аскольда», але вже на стадії нової якості суспільного розвитку – суверенно державного.

Після перемоги Аскольдом візантійської влади, було прийнято християнство, що принципово підносить давньоруську культуру на новий рівень.

У Києві започатковано муровану архітектуру. Для цього з Греції запрошують досвідчених майстрів. Русь починає перекладати своєю мовою церковні книги... Та й не тільки церковні. Взимку 860–861 років славетний просвітник Кирило Філософ під час своєї хазарської місії мав нагоду бачити в Херсонесі «Євангеліє і Псалтир, руськими письменами писані». Це було за рік до винайдення ним особливої слов'янської абетки (глаголиці). На цій основі «створювалися оригінальні твори давньоруської літератури, започатковувалося літописання. Природно, що це принципово збагачувало українську ідею.

Вони мали власні звичаї і закони своїх батьків, настанови, і свій норов.

Григорій (Амартол) говорить у літописанні: «Ібо кожному языку є написаний ним закон; звичаї замість закону, а ті, хто не знає закону, приймають замість нього батьківські заповіді». Законом на тому етапі, став закон роду. Роду, що живе на своїй землі. Своя земля визначала тип сім'ї, виробництва, жител, способу життя (осілого чи кочового), тип харчування, оформлення побуту, зберігання й розвитку традицій, весіль, поховальних обрядів, – що, зрештою, формує не лише тип моралі та етики, а й психіки. До панування Києвичів домінувала, як ми бачили в Книзі Велеса, психіка володіння землею й перетворення її на свою. Переломним стає володарювання Кия. Запановує ідеологія етносу. Праукраїнці тоді були нормальним (природним) етносом, котрий саме своє буття виборював у нескінченній, кривавій боротьбі на грані життя і смерті. Боротьбі, яка носила не лише оборонний, а й наступальний, завойовницький характер. А зумовлювалось це як природними законами самоутвердження етносів, так і обставинами розвитку загальнолюдської цивілізації та культури – обставинами тотального переселення народів та боротьби за своє майбутнє: долю і роль в історії [3].

В III ст. до н.е. – II ст. праслов'янам була характерна зарубинецька культура. Носії зарубинецької культури були осілими землеробськими племенами. Деякі дослідники вважали, що племена черняхівської культури мали назву «анти». Про них говорять твори візантійських письменників 6 – 7 століття – Прокопія Кесарійського, Агафія, Феодіакта, Псевдо-Маврикія, готського історика Йордана. Зарубинецька культура охоплювала східний регіон давньослов'янського масиву в Наддніпрянщині та Волинському Поліссі. У другій половині I ст. зарубинецькі племена потерпали від нападів сарматів. Вони відходять у лісові масиви Верхньої Наддніпрянщини, Подесення та Поділля. Відбувається поступове змішування слов'янських племен. Саме між Віслою і Дніпром в I-II ст. відбувається перша культурно-етнічна консолідація слов'ян. Міцнішали стосунки між окремими племенами, формувалася проукраїнський етнос. Для розвитку слов'янської культури велике значення мали контакти з сусідніми римськими провінціями. Почався час культурного і політичного піднесення давніх слов'ян. Ранні слов'яни жили первісною сусідською общиною. Це був досить монолітний суспільний організм. Слов'яни вели спільне господарство. Великим сім'ям належали окремі групи жител і господарських споруд. У перших століттях нової ери в ранніх слов'ян уже почали створюватися спілки племен.

На початку раннього середньовіччя в історії європейських народів почався новий період. Почався процес формування сучасних європейських народів. На території ж України вирізнялися три великі слов'янські культури: празько-корчацька, пеньківська і колочицька. Пеньківську і празько-корчацьку культуру археологи пов'язують із антами на сході та склавинами на заході – двома великими слов'янськими об'єднаннями. Походження слова «анти» точно не з'ясоване. Найбільш вірогідною є гіпотеза про іранське походження цього слова. Воно походить від давньоіндійського слова і означає «кінець, край». В такому випадку значення слова «анти» – ті, що живуть на окраїні. Найвища активність антського об'єднання

зафіксована у письмових джерелах VI – початку VII століття. Готський історик Йордан свідчить, що в VI ст. анти розповсюдились «від Данастра (Дніпра) до Данапра (Дніпра), там, де Понтійське (Чорне) море утворює вигин». Поява антів на берегах Чорного та Азовського морів, а також на берегах Дунаю, про що згадує візантійський автор Прокопій Кесарійський, пов'язана з їх розселенням з основного Дністровсько-Дніпровського регіону. Анти і склавини були окремими слов'янськими племінними об'єднаннями, що мали своїх вождів, і проводили самостійну політику [4].

Після розгрому готів, що були сусідами антів у степовому Надчорномор'ї, гунською навалою і наступного просування гунів слідом за готами на захід наприкінці IV – на початку V століття антське об'єднання залишилося єдиною важливою соціально-політичною організацією в Східній Європі, здатною протистояти Візантії. Протягом VI століття анти та склавини повністю слов'янізували північ Балканського півострова. За даними Йордана, географічними координатами розселення склавинів служать р. Сава і Балатонське озеро на південному заході, Вісла на півночі і Дністер на сході.

Анти і склавини були окремими слов'янськими племінними об'єднаннями, що мали своїх вождів, своє військо, проводили самостійну політику. Антських царів Божа, Ардагастра, Мусокія, полководців Доброгаста, Пирогаста згадують письмові джерела.

Ще наприкінці XIX століття видатний український історик М. Грушевський дійшов висновку, що антське племінне об'єднання в основі становило генетичне коріння українського народу. З цього процесу також не можна виключати об'єднання склавинів, репрезентованих пам'ятками празько-корчацької культури. На основі цієї культури між Дніпром, Дністром, Західним Бугом виникла нова культура – Луки-Райковецька. Згодом починають формуватися племінні об'єднання, що створили основу першої української держави – Київської Русі [4].

Отже, походження українського народу слід виводити з часів Трипільської цивілізації (VII-II ст. до н.е.). Саме ця цивілізація залишила дуже багато пам'яток, за якими можна стверджувати, що частина населення, що проживала на території сучасної України, є автентичною. Та й багато елементів народного орнаменту є дуже подібними до трипільських. Основою українського народу також становили племена численних археологічних культур, які проживали на території нашої держави протягом II-I ст. до н.е., з цих племен потім розвинувся праслов'янський етнос, що послужив основою для формування східнослов'янських племінних об'єднань. З їх об'єднанням виникла Київська Русь [1, с. 22-68].

Бібліографічний список

1. Ідзьо В. Українська держава IX-X ст. / В. Ідзьо. – Львів : Сполом, 2010. – 416 с.
2. Літопис руський [Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; / Відп. ред. О. В. Мишанич]. – К.: Дніпро, 1989. – 591 с.
3. Кононенко П. П. Українознавство: [підручник для вищих навчальних закладів] / Петро Кононенко. – К.: Міленіум, 2006. – 870 с.
4. Обушний М. І. Українознавство: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008р. – 672 с.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2011.

Екатерина Прокопенко, Христина Окань
Происхождение украинского народа

Аннотация: В статье рассмотрен вопрос о происхождении украинцев, их прародины и времени появления на карте Европы.

Ключевые слова: Анты, Велесова книга, этнос, зарубинецкая культура, летопись Аскольда, склавини, трипольская культура.

Kateryna Prokopenko, Khrystyna Okan
Origin of the Ukrainian people

Annotation: This article considers the the origin of the Ukrainian people, their ancestor's Motherland and time of it's appearing on the map of Europe.

Key words: Antes people, Veles Book, ethnos, zarubynetska culture, Askold chronicle, sklaveny (Slavic people), Trypillian culture.

Українська перспектива

Анотація: У цій статті розглядається українська перспектива, головна проблема якої – державне самоусвідомлення громадян України.

Ключові слова: Націоналізм, незалежність, перспектива, самоусвідомлення, Україна.

Найголовніше завдання сьогодні – державне самоусвідомлення громадян України. Уряд повинен адекватно відповісти на питання: хто ми є у цьому світі? Чого ми хочемо? На що здатні? Звідси – стратегія і тактика. Україна не зможе дати собі раду з внутрішніми проблемами без усвідомлення власних національних інтересів, а передусім – свого геополітичного призначення. Необхідно створити загальну картину, в якій би знайшли своє місце всі політичні фрагменти, а не навпаки. Узалежнення окремих ланок робить непотрібним існування як проводу, так і всієї системи. Навіть монументальна мозаїчна творчість передбачає рух до естетичного втілення не від броунівського розташування яскравих кольорових частинок, а від творчого задуму, хоч би й інтуїтивного, – до завершення. Тобто діяльність керівництва нашої держави характеризує навіть не брак, а відсутність перспективного мислення [1, с. 257].

Проголошення 1991 року державної незалежності України співпало з величезними геополітичними перемінами і перерозподілом сфер впливу. Зникнення з міжнародної арени СРСР створює принципово інший розклад сил. Сполучені Штати Америки залишилися єдиною в світі супердержавою з дедалі яскравішими імперськими претензіями. Через міжнародні структури типу НАТО вони нарощують свої впливи в Європі. Другий геополітичний центр тяжіння розташований на Далекому Сході. Він включає в себе Японію, Китай, Корею та інші держави регіону. Особливо збільшиться роль Китаю. Сьогодні навіть важко передбачите його майбутні можливості й претензії. Третій геополітичний центр – мусульманський світ. Він активно виходить на світову арену вже з початком наступного тисячоліття, спираючись на величезні фінанси й енергоресурси та потужну політичну ідеологію, базовану на живій релігії. Тому особливої уваги потребує „Чорноморська доктрина” Юрія Липи, що вказує на одну з можливих геополітичних орієнтацій України.

Україна ніколи не стане геополітичним суб’єктом без власного ідеологічного експорту. А міжнародний інформаційний простір є настільки контрольованою і комерціалізованою цариною, що потрапити туди надзвичайно важко. Там більше, що сьогодні наша держава неспроможна контролювати власний. Світові інформаційні тенденції беруть початок у Вашингтоні та Нью-Йорку з вкрай несприятливих для України середовищ. Однак інтелектуальні моди досі народжуються в Європі. Тому нашим першочерговим завданням є стати певними інтелектуальними законодавцями. Поруч із цим – українці повинні відчутти смак у масовій інформаційній діяльності та в опануванні іноземних мов. Цьому неможливо навчитися – так треба жити.

У ряд першочергових політичних і геополітичних чинників висунулася екологічна проблематика. Людина вже не повернеться у первісну природу, але – повинна віднайти в собі мудрість співіснування з нею. Світ змагає від екологічних катастроф, локальних війн, біженців, хвороб, голоду. Цивілізація може вижити тільки спільними зусиллями всіх людей, що уможливиться через поширення ідеї людяності (не гуманізму!). Ця ідеологія формуватиметься не через нав’язування всім одного способу мислення на зразок сучасної тоталітаризації ліберальної доктрини. Власне спільну мову люди можуть знайти не через якусь нову ідеологію, а через нове мислення, в основу якого будуть покладені релігійні цінності [4, с. 225-228, с. 853-860].

І саме ідеологічний бік є найбільш нетривкий у нашій державі, такий, що розвивається лише від виборів до виборів (президентських, парламентських) у пародійному іміджмейкерському варіанті. Чомусь вважається, що професійні політики чи найвищі посадові особи повинні не практично втілювати й відстоювати українські національні інтереси, а лише виглядати таким чином, – як кажуть, мати певний імідж. Ніби достатньо, щоб виборці сприймали його таким чином. Реалії державного життя об’єднують концепції Дмитра Донцова та В’ячеслава Липинського саме з погляду національних інтересів. Національні інтереси держави співпадають з інтересами власне українців. Категорія антиукраїнського стає одночасно антидержавною. Разом з тим, це також інтереси всіх громадян України, включаючи інші етнічні групи, якщо вони хочуть жити в стабільній державі, спроможній забезпечувати всі необхідні права і свободи своїх громадян [5, Ч.1, с. 286].

Найголовніше: ми повинні не дати поставити себе в чергу за добробутом. Як це хоче зробити з нами „цивілізований світ”. Невідомо, що б сталося з будь-якою іншою нацією, якщо б обставини її історії бодай віддалено нагадували те, що пережили українці у ХХ столітті. Для нас тут лише один урок: політична, передусім геополітична самодостатність. В усіх своїх діях маємо керуватися тільки власними національними інтересами. Ще є надія оформлення цієї концепції державними інституціями. Повинно відбутися ідеологічне

зрощення ідеології українського націоналізму та державної ідеології. Досі ж відбувається протилежне: українці займаються своїми проблемами, держава – своїми.

Українці дуже багато віддали за власну незалежність, щоб тепер держава працювала не на них. Україна перебуває в стані перманентного пограбування мафіозними кланами, ближчими й дальшими сусідами, транснаціональними корпораціями. Тільки національна мобілізація може врятувати ситуацію. Держава повинна звернутися до всього народу одночасно, а не апелювати до певних соціальних груп чи груп тиску. Інакше наша державність перебуватиме в загрозовому стані. Маємо негативні приклади підміни національної ідеології клановою (Афганістан) чи релігійною (Чеченія), коли страждає внутрішня громадянська єдність в державі

„Народ має право жити, коли він має силу жити”, – казав на початку ХХ століття Микола Міхновський. Через сто років його слова зросли на вазі й набули особливо актуального змісту. Сучасна держава досі не довела українцям, що вона є саме тим утворенням, яке вони хотіли бачити, що на неї протягом століть були звернені всі їхні помисли. Відповідно впливаючи на власну державу, ми не можемо довірити тільки їй одній захист українських національних інтересів. Необхідна потужна громадська дія, яка в разі потреби не допустила б до комуністичного та імперського реваншу.

Теорія модернізації зумовила таке мислення, що все можна купити або знищити, забуваючи, що на силу завжди знайдеться інша сила. Дійсно, можна перемогти державу, армію, політичну організацію. Але неможливо перемогти людину і націю. Ті чи інші противники політичного курсу наддержави, згідно тих же правил гри, можуть купити найсучасніші технології й використати їх проти самої наддержави. Андрій Яцько зауважує, що „тероризм використовується як в революційних (перетворювальних), так і в консервативних цілях... Світ стоїть на порозі нової доби, доби занепаду абсолютної могутності держави”.

Теорія підкupu і сили перетворюється на бумеранг. Тероризм як метод стає практикою обох сторін. Перед початком військової операції проти Іраку один з найвищих офіцерів ВПС США заявив: „Цивільне населення не можна вважати безвинним. Воно живе у цій країні і несе в кінцевому підсумку відповідальність за те, що там відбувається”. Очевидно, цей офіцер не знав, що на початку 70-х один з ідеологів сучасного тероризму Еміль Анрі казав, маючи на увазі всіх тих, хто терпимо ставиться до „політичного режиму капіталізму”: „БЕЗВИННИХ НЕМАЄ”, – пише Андрій Яцько.

В будь-якому разі, ефективна політика можлива тільки за умови власної ідеологічної визначеності й виробленості. В разі реальної загрози державі український націоналізм знову повинен провести загальнонаціональну мобілізацію й перетворити несприятливу ситуацію в максимально агресивну до кожного окупанта або „міжнародного арбітра”, який не буде впевнений у доцільності українського державного життя. Використовуючи для цього всі необхідні засоби. Принцип „тепер або ніколи” в усі часи залишається принципом націоналізму.

Головна таємниця націоналізму – орієнтація на національний аспект – породжує сильну соціальну енергетику народу лише в дуже невеликі історичні періоди [2].

Решту часу потрібні орієнтації на інші ідентифікації – професію, індивідуальний розвиток, реалізацію творчих уявлень та фантазій, освоєння нових просторів буття – космос, нанотехнології, інші реальності, тощо.

Націоналізм стає сильним, будучи спрямованим не на виживання чи світове панування, а на цивілізаційні цілі. Лише цивілізаційний націоналізм має позитивну перспективу. В іншому випадку – націоналізм заради своєї нації – є надзвичайно шкідливим.

Нинішнє українство безперспективне. Ми не витримуємо конкуренції з іншими культурами. Ми не готові до цивілізаційних надзусиль. Ми боїмося змін. Ми не здатні замінити правлячий клас. Нас чекає культурна дисиміляція в Європі чи в Росії [3. с. 269-274].

Наша перспектива за нинішніх трендів – демотивація, депопуляція і дисиміляція на тлі процесу дефрагментації країни. Соціальні зміни з мінімумом людських жертв можливі лише після відсторонення правлячого класу від влади.

Бібліографічний список

- 1.Енциклопедія українознавства: в 3-х т. / [за ред. В.Кубійовича]; Інститут української археографії АН України, Наукове Товариство ім. Т.Шевченка у Сарселі (Франція), Фундація Енциклопедії України в Торонто (Канада) – К.: Віпол, 1994. – 400с. (Загальна частина) [підг. і вид. НТШ на еміграції., репринтне відтворення видання 1949 року в Україні]. – ISBN 5-7702-0554-7.
 - 2.Дацюк С. Українські перспективи [Електронний ресурс] / Сергій Дацюк // Українська правда. – 2010. – 29 квітня – Режим доступу до газети.: <http://www.pravda.com.ua>
 - 3.Іванський Р. Д. Виховний ідеал як чинник формування цілісної системи особи громадянина України (за матеріалами дослідження з проблем виховання молоді професора Григорія Ващенко) / Р. Д. Іванський // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. – К. : НДІУ, 2005. – Т. IV. – С. 269–274.
 - 4.Кононенко П. П. Українознавство: [підручник для вищих навчальних закладів] / Петро Кононенко. – К.: Міленіум, 2006. – 870с.
 - 5.Крисаченко В.С. Українознавство: хрестоматія-посібник у 2-х кн.: гриф МОН / В. Крисаченко [гол. ред. Тимошик М,С, ред. Осадчий В.О.]. – К.: Либідь, 1996-1997. – Кн. 1. – .1996. – 352 с; Кн. 2 1997. – 464 с.
- Стаття надійшла до редакції 13.04.2011.

Валерий Чиж

Украинская перспектива

Аннотация: В этой статье рассматривается украинская перспектива, главная проблема которой – государственное самоосознание граждан Украины.

Ключевые слова: Национализм, независимость, перспектива, самоосознание, Украина

Valerii Chyzh

Ukrainian perspective

Annotation: This article discusses the Ukrainian perspective, the main problem of which is – public self-consciousness of citizens of Ukraine.

Key words: Nationalism, independence, perspective, self-consciousness, Ukraine.

II. Наукові праці вчених українознавців

УДК 908 – 055.2 (477) „19/20”

Галина Барабаш, Ольга Барабаш-Ревак

Жіночий рух у Галичині кінця XIX – початку XX століття

Анотація: У статті висвітлено питання гендерної історії, проаналізовано зачатки фемінізму й жіночих студій, розглянуто співвідношення між фемінізмом і націоналізмом в Україні, вказано на роль Союзу українок у громадському, економічному та політичному житті Галичини й поза її межами кінця XIX – початку XX століття.

Ключові слова: Гендер, фемінізм, жіночі студії, національні права, жіночі організації, громадський рух.

Відома істина про те, що суспільство, яке дає жінкам рівні права з чоловіками в усіх сферах життя – демонструє високий рівень своєї цивілізованості і культури. Проте така рівність дуже часто лише декларується. Фактично ж у силі залишаються певні моделі поведінки та психології, які несуть на собі відбиток патріархального розпорядку ролей і патріархального підпорядкування. Таку ситуацію маємо і в Україні [1].

Тому, щоб досягнути рівності обох статей у реальному житті нашої держави, потрібно якнайбільше писати і говорити про роль жінок в українській історії, суспільстві, культурі. Результатом такої інтеграції стала поява нового терміна, а незабаром і нової теорії, й засадничо нового методологічного підходу до вивчення культури та суспільства. Йдеться про категорію гендера.

Сучасна теорія гендеру доводить, що суспільні відмінності між чоловіками та жінками не мають біологічного походження, не є одвічно даними, а лише набутими, приписаними індивідові суспільством. Ця ідея найкраще висловлена у знайій сентенції Сімони де Бовуар: "Жінкою не народжуються, жінкою стають".

Сучасні гендерні дослідження головну увагу зосереджують не стільки на проявах гендеру, скільки на механізмах його відтворення. Серед історичних дисциплін з'явилася нова галузь - історична андрологія (як відповідь на розгортання історичної фемінології 80-х рр.). Відтак зроблено вагомий крок до становлення справді гендерної історії - історії взаємин статей, чи то історії гендерної системи. Гендерну систему слід розглядати не лише як ідеї та інститути, але й як поведінку індивідів й усі види комунікативної інтеракції [5].

Власне такий підхід до питання про гендер (як сукупність соціальних ролей, приписуваних індивідові) передбачає певну (часто значну) відмінність між його чоловічим та жіночим варіантом, тобто певну статево-рольову диференціацію, яка виявляє себе у:

- статево-віковому поділі праці;
- специфіці процентів гендерної соціалізації;
- сімейній статевої стратифікації;
- особливих моделях (нормах) поведінки;
- розподілі реальних прав та обов'язків.

Однак гендерні дослідження не зосереджуються виключно на дослідженні сфер. Головним підходом гендеру є врахування багатоваріантного впливу фактора статі на будь-які об'єкти досліджень в межах соціальних та гуманітарних дисциплін [3, с. 15].

1. Зачатки фемінізму й жіночих студій

Наприкінці 60-х років у Європі та США в межах багатьох гуманітарних наук (етнологія, соціологія, соціальна психологія, лінгвістика тощо) з'явилась та почала бурхливо розвиватись нова ділянка досліджень, яку зазвичай називають жіночими студіями (англ. – women's studies, фр. – etades feministes). Їх головні теоретичні та методологічні засади постали з жіночого руху та феміністичної ідеології XX ст. Ознакою визнання академічним середовищем наукової валідності жіночих студій стала поява випусків фахових періодичних видань, присвячених висвітленню відповідного спектру проблем, які засвідчили інтегральність нової дисципліни та перспективи її міждисциплінарності [3, с.16].

Джерелом жіночих студій XX ст. вважають фемінізм. Категорія фемінізму неоднорідна, оскільки має водночас декілька значень: політичне (суспільні рухи), ідеологічне (стратегії суспільних змін) і теоретичне (методологія аналізу культури і суспільства). Перший його аспект слід вважати первісним (базовим), оскільки власне розгортання феміністичного руху призвело до виникнення ідеології фемінізму та феміністичної теорії.

Витоки феміністичних ідей вбачають в аболіціоністському русі за громадянські права у США в XIX ст. Одна з найвпливовіших феміністок того часу Сара Грімке у своїй праці "Листи про рівність статей і становище жінок" (1838) писала про те, що демократичні цілі та вартості Американської революції повинні однаково стосуватися і жінок, і чоловіків. Одним із найважливіших понять фемінізму цієї доби слід вважати емансипацію, яка була гаслом більшості компаній за здобуття рівноправності жінок у різних сферах (насамперед у царині освіти, праці, громадянських прав) у межах існуючих суспільних структур [3, с. 16-17].

Жіночі студії в Україні перебувають на етапі свого становлення, хоч ще наприкінці XIX - на початку XX ст. засадничі ідеї українського фемінізму, започаткованого Оленою Пчілкою, Н. Кобринською, Лесею Українкою, О. Кобилянською, Л. Яновською, знайшли свій розвиток у діяльності жіночого Клубу русинок та Кружка українських дівчат, і далі – у створеній 1906 року всеукраїнській організації "Жіноча громада". Публікації у тогочасному жіночому альманасі "Перший вінок" та часописі для жінок "Мета" засвідчили високий рівень розвитку жіночої свідомості, прихильність освіченої частини українського жіноцтва до тогочасних передових ідей емансипації, продемонстрували значні інтелектуальні та ідейно-теоретичні потенції українського фемінізму початку століття.

2. Фемінізм і націоналізм у жіночому русі Галичини 20-30 рр. XX ст.

В Україні жінка завжди була не лише "берегинею". Брак відомостей про жінок не означає, що вони не брали участі в громадській діяльності, не боролися за свої права і за права свого народу.

Західні науковці, особливо в Америці, звичайно пишуть про визначення фемінізму і про те, яку роль в історичному, соціологічному та філософському аналізі відіграє поняття жіночності та фемінізму. Але поняття жіночності в цьому контексті означає не жіночність у розумінні ніжності, делікатності тощо. Воно швидше означає прикмети, які характеризують жіночий підхід до громадських проблем та організацій. Серед жінок, як правило, переважає групово-демократичний, а не ієрархічний лад в організації праці, вони схильні до прийняття спільного компромісного рішення, праці малими громадами.

Упродовж останніх років з'явилося чимало теоретичних праць, які намагаються представити фемінізм та жінок у контексті різних філософських теорій та шкіл права. Усвідомлюється недооцінка жінок у таких дослідженнях і робиться все можливе, щоб переробити цей недогляд. Але західні вчені недооцінюють важливість, силу та невмирущість боротьби за національні права, бо в їх країнах ця боротьба не є суттєвою.

Для українського читача найцікавішим питанням є якраз співвідношення між фемінізмом та націоналізмом, тобто боротьба за національні права і змагання за рівноправність. Обидва ці рухи мають, переважно, однакову мету. Проте незважаючи на очевидну спільність, прихильники націоналізму і фемінізму не співпрацюють між собою, часто виступають одні проти одних: феміністи – проти націоналістів, а націоналісти звичайно не розуміють, чому жінки підносять феміністичні домагання, якщо найсуттєвішим є боротьба за права цілого народу, а не лише якоїсь його частинки (тобто жіноцтва) [4, с. 22-24].

Мета фемінізму і націоналізму – здобуття прав людини для тих, хто їх немає, - жінки в одному випадку, певний народ – у другому. Звичайно засоби змагання за рівні права є мирними й правовими. Вони зводяться до культурно-освітньої діяльності, праці в громадських організаціях та поширення відповідної літератури. Але якщо держава, що конституційно гарантує права, насправді не забезпечує їх усім, змагання за рівні права, за людську гідність набувають форми боротьби. І дуже часто жінки, включившись у боротьбу за права народу, не звертають уваги на статеve приниження. Вони вважають, що здобуття національних прав забезпечить і статеve рівноправність. Але жінки, які беруть участь у національно-визвольній боротьбі, силою обставин все ж змушені цікавитися боротьбою за рівні права.

Якщо заглибитися в історію України кінця XIX – 30-х рр. XX ст. українські жінки створили успішну на той час модель громадської організації бездержавного суспільства. Українці під російським, польським чи іншим гнітом не отримували допомоги від держави, отож змушені були допомагати собі й своєму народові самі. Жіночі громади також засновували з метою допомоги своїм людям. Зрештою Україна, на відміну від інших держав, завдячує своїм існуванням власній громаді та громадським організаціям.

Саме жінки-українки, якщо не зважати на окремих видатних її представниць у національно-визвольному русі, не мають своєї історії і жіночого питання як такого теж немає. Є нерозв'язані питання (проблеми) всієї громади – праця поза домом, догляд за дітьми, охорона здоров'я, освіта, побутові справи, житло, харчування, - які звикли називати жіночими, бо жінкам доводиться часто ними займатися. Так само не можна зводити історію жінок до фемінізму чи навіть до загального намагання жінок здобути рівноправність, бо це аж ніяк не вичерпує змісту їх минулого життя.

Взагалі жінки не звикли вважати себе окремою частиною великої людської спільності. У галузі теорій вони трималися проводу чоловіків, особливо коли йшлося про політику, релігію та національне

питання. Порівняймо: тридцять чоловіків-галичан, започатковуючи газету "Діло", говорили від імені всіх українців, а дев'яносто жінок, які започатковували у Станіславі 1884 р. Товариство руських жінок, вибачались, що їх так мало. Вони не бачили за собою ані народу, ані хоча б усіх жінок.

Жінок турбували насущні проблеми. Їхні організації виникали не лише для того, щоб подолати другорядне становище жінки в громаді, скільки для того, щоб виконати конкретні соціальні завдання. Боротьба з пияцтвом, з неписьменністю, зі смертністю немовлят, боротьба за впровадження в побут елементарних правил гігієни – ось за що боролись жінки. У такому суспільстві, де нехтувались найпростіші людські свободи, де панувала злиденність, жінка дбала про створення дитячих садків та освіту для дітей, думала про додатковий заробіток на добробут родини. Вона хотіла кращого життя своїм дітям і не дуже прагнула збагнути, як могли б суспільні зміни, революція збагатити її власне "я". За таких обставин уся діяльність жіночих організацій зосереджувалась на практичних завданнях. У такій ситуації феміністичні гасла не збуджували відлуння.

У нашій історії написано мало про жінок і майже нічого – про жіночі організації, проблема відношення фемінізму до націоналізму взагалі мало розроблена. Історію жінок пов'язують звичайно не з розвитком нації, а з визвольним рухом чи емансипацією.

В Україні організації жінок ставили собі за мету сприяння розкріпаченню особистості, розвитку економіки та модернізації суспільства. Вони закладали мережі гуртків, що проводили в життя відповідні практичні заходи. Глибокий аналіз діяльності жіночих організацій дає змогу виявити справжні їх завдання: економічний, соціальний і культурний розвиток народу і прогрес нації, хоча чоловіки нехтували ними як чимось обмеженим, другорядним, не вартим вивчення. Більшість політично активних жінок-українок з кінця XIX ст. підпорядковували другорядне, на їхню думку, питання звільнення жінки питанню найпершої ваги – звільнення народу. Це був шлях конкретної громадської праці, який можна назвати прагматичним фемінізмом [2, с. 272].

3. Союз українок і його діяльність

Найвизначнішою жіночою організацією, яка постала в Галичині після Першої світової війни, був Союз українок, основи якого були закладені ще у 1917 році, коли об'єдналися жіночі клуби, благодійні товариства та клуб молодих соціалісток.

Членами Союзу українок були Мілена Рудницька – політична, громадська діячка, журналістка, публіцист, дуже популярна в громаді, загальноновизнана поборниця українського руху. Олена Шепарович – громадська діячка, журналістка; походила з багатой родини, досконало володіла декількома європейськими мовами. Брала участь у міжнародних жіночих конгресах у Парижі (1926), Берліні (1929), Відні (1932), співробітниця часопису "Наша мета" (1919), відповідальний редактор "Жінки", "Громадянки", "Світу українки", редактор "Українки". Костянтина Малицька – письменниця, педагог, журналістка, громадська діячка. А також Дарія Шухевич-Старосольська, Олена Степанів, О. Кобилянська, С. Русова, Л. Старицька-Черняхівська, О. Січинська, С. Вольська-Мурська та багато інших.

Члени Союзу українок наголошували, що "українське жіноцтво вважає основним незмінним політичним ідеалом українського народу самостійну соборну народоправну українську державу з столицею Києвом" [2, с. 312].

Союз українок, який існував майже 20 років, відіграв дуже важливу роль у громадському, економічному та політичному житті Галичини й поза її межами. Вони мали триступінчасту будову: місцеві гуртки, відділення й головна управа. Відділення в містах були осередком діяльності жіночої інтелігенції, що координували працю сільських гуртків. Члени місцевих відділень часто виїжджали до сіл з метою допомогти гурткам у роботі. У початковій стадії Союз українок працював пліч-о-пліч з селянськими кооперативами, щоб покращити економічне становище українців. Було вкрай необхідно, щоб селяни усвідомили себе членами українського суспільства, а не лише своєї малої сільської громади. Наприклад, у працях Олени Кисілевської сказано, що поїздки селян на заробітки до Західної Європи й еміграція в Америку не є виходом із тяжкої економічної ситуації. Жінки повинні здобувати освіту, щоб відстоювати свої права у політичному і громадському житті. Союз українок заохочував жінок ставати членами інших громадських організацій – тих, що опікувалися дитячими садками, школами, "Просвіт", "Рідної школи", кооперативів, театральних, спортивних товариств тощо.

Відкриваючи нові горизонти жіночих зацікавлень і наполягаючи на самовдосконаленні, Союз українок формував світогляд усієї української спільноти. Домашня господиня перестала бути жіночим ідеалом, її місце заступила політично свідомо і віддана громадській роботі жінка. Громадська діяльність жінок об'єктивно ставила їх на шлях фемінізму [2, с. 281].

Висновок

Отже, проглядаючи історію жіночого руху в Україні бачимо, що жінки звичайно уникали термінів "фемінізм", "феміністичний" стосовно своєї діяльності, бо вважали, що працюють на благо всієї громади, а не виключно жіноцтва. Лише іноді, під тиском критики, жінки були змушені відстоювати свої позиції, беручи докази з арсеналу феміністок. Зацікавлення фемінізмом було результатом діяльності жіночих організацій, а не причиною їх виникнення.

Тому жіночу діяльність в Україні, що була зумовлена практичними потребами, слід розглядати в двох аспектах – як громадський рух і як одну з форм фемінізму, тобто участі жінок у громадському житті і боротьбі за свої права.

Бібліографічний список

1. Барабаш Г.А. Часописи Союзу українок у національно-визвольному русі Галичини 20-30 рр. XX ст. / Галина Барабаш: тези міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті професора Є. Храпливого ["Теорія і практика розвитку агропромислового комплексу"]. – Львів: ЛДАУ, 1999. – С. 311-322.
2. Богачевська-Хом'як М. М. Білим по білому: жінки в громадському житті України 1884-1939 / М. М. Богачевська-Хом'як – К., 1998. – С. 270-295.
3. Кісь О. Дефініції фемінізму / О. Кісь // Ї: Гендерні студії. – 2000. – №17. – С. 15-21.
4. Хома Т. Чи був фемінізм в Україні? / Т. Хома // Ї: Гендерні студії. – 2000. – № 17. – С. 21-27.
5. Чухим Н. Гендер і гендерні дослідження в XX ст. / Н.Чухим // Ї: Гендерні студії. – 2000. – № 17. –С. 22-29.

Часописи

1. Громадянка: Двотижневик. - Львів, 1938.
2. Жінка: Орган центрального українського жіночого товариства «Союз українок» у Львові. - Двотижневик. – Львів, 1935-1939.
3. Громадянка: Двотижневик. – Львів, 1938.
4. Жіноча воля: Часопис для сільського жіноцтва: Додаток до часопису «Жіноча доля» (1932-1933; Часопис для сільського жіноцтва (1933, 1937-1939); Часопис для сільських господинь (1936-1936). – Двотижневик (1932-1938, ч.1-4), місячник (1938, ч.5 - 1939). Коломия, 1932-1939.
5. Жіноча доля: Щомісячний часопис для українського жіноцтва (1925-1926); Двотижневик для українського жіноцтва (1927-1929); Тижневик для українського жіноцтва (1930-1931), Часопис для українського жіноцтва (1932-1939). – Коломия, 1925-1939.

Стаття надійшла до друку 4.05.2011.

Галина Барабаш, Ольга Барабаш-Ревак

Женское движение в Галичине конца XIX - начала XX века

Аннотация: В статье освещены вопросы гендерной истории, проанализированы начала феминизма и женских студий, рассмотрено соотношение между феминизмом и национализмом в Украине, указано на роль Союза украинок в общественной, экономической и политической жизни Галичины и за ее пределами конца XIX – начала XX века.

Ключевые слова: Гендер, феминизм, женские студии, национальные права, женские организации, общественное движение.

Halyna Barabash, Olha Barabash-Revak

Women's movement in Galicia in the end of XIX century – at the beginning of XX century

Annotation: In the article the problem of gender history is reflected, the beginning of feminism and women's workshops is analyzed, the correlation between feminism and nationalism in Ukraine is considered, and it is pointed to the role of Union of Ukrainian women in the public, economic and political life of Galicia and outside in the end of XIX century – at the beginning of XX century.

Key words: Gender, feminism, women's workshops, national rights, women's organizations, public movement.

Ставлення російської окупаційної влади до населення Галичини (1914-1915 рр.)

Анотація: У статті висвітлено ставлення російської окупаційної влади до населення Галичини, зокрема до поляків, євреїв і німців, її русифікаторська політика на початковому етапі Першої світової війни.

Ключові слова: Галичина, русифікація, населення.

Перша світова війна, попри її трагічні наслідки для багатьох народів Європи, одночасно стала каталізатором їхніх визвольних змагань. Відзначимо, що цьому до певної міри, окрім розвитку національних рухів в Австро-Угорській імперії, спричинилилася національна австрійська, згодом російська політика в Галичині, яка й прискорила цей процес. Зрештою це привело до розпаду двох великих імперій – Російської й Австро-Угорської та утворення національних структур. Для глибшого розуміння цих подій пропонуємо дану публікацію.

На нинішній день цю проблему досліджувало чимало вітчизняних та зарубіжних дослідників (І. Крип'якевич, Д. Дорошенко, М. Андрусак, Я. Дашкевич, М. Кравець, І. Патер, О. Реснт та інші). Проте, вважаємо за потрібне, по мірі можливості, доповнити цю сторінку й тим самим, заповнити прогалину в історії України.

Готуючись до вступу у Галичину, російські урядовці замислювалися над тим, яку політику тут проводити. Головними проблемами стали два питання: "польське" та "українське". Польське питання могло бути частково вирішене адміністративними заходами. Натомість визнання будь-якої окремішності українців загрожувало зовнішньополітичному курсові та кризою імперської російської ідентичності. З окупацією Галичини російські власті почали переробляти все на російський лад. Припинили роботу всі українські видавництва, зачинялися книгарні, читальні, перестали діяти культурно-освітні установи. В краї запроваджувалася жорстока цензура. Українська мова була заборонена для вживання в адміністрації, суді та взагалі по всіх громадських організаціях. Запроваджувалася російська мова, відкривалися курси її вивчення, відкривалися російські школи та гімназії [17, л. 12].

Трагедія українського населення полягала у тому, що воно переслідувалося як російськими військами, які наступали, російською адміністрацією, яка почала урядувати у Галичині, так і австрійськими військовими і цивільною владою, які хоча й відходили на захід, але не припиняли терору проти українців [11, с. 31-32].

Відношення російських окупаційних властей до поляків у Галичині впливало із загальнодержавної політики щодо польського питання. Суть його полягала в тому, що до складу майбутньої Польської держави повинні були увійти губернії Варшавського генерал-губернаторства і польські землі, які приєднані до Росії після перемоги над Австро-Угорщиною. Восени 1914 р. російська політика в Галичині по суті поділялася на дві частини: діяння в Західній Галичині з точки зору її входження до складу майбутньої Польщі, а тим самим до Російської імперії та в Східній Галичині як території, що приєднуватиметься до Росії.

Польську суспільність в Галичині привітав від імені царського уряду Верховний Головнокомандувач Микола Миколайович маніфестом: "Поляки! Російські війська несуть вам благословенну вістку згоди. Нехай щезнуть кордони, що ділять польський народ, нехай він з'єднається і утворить цілість під скіпетром російського царя. Під тим скіпетром відродиться Польща вільна в збереженні своєї віри, рідної мови і самоуправи" [15, с. 108].

На початку політика російських властей стосовно поляків мала деякі вагання. Перший воєнний губернатор Галичини С. Шереметєв проводив полонофільську політику, відкрив польські школи, ввів у краю оголошення польською мовою, навіть в українських селах. Генерал-губернатор Г. Бобринський на зустрічі 23 вересня 1914 р. з польською делегацією на чолі з віце-президентом Львова Т. Рутовським, заявивши, що Східна Галичина – російська земля і тут вводиться російська мова, закони і устрій, тут же пом'ягшив свою заяву. Він наголосив: "У Західній Галичині історичне минуле інше. Коли наші війська визволять цю частину Галичини, я з радістю застосую там засади, висловлені у маніфесті Верховного

Головнокомандувача великого князя Миколи Миколаєвича до польського народу, очевидно при умові, що польське населення виявить прихильне відношення до російського війська і влади. Я певний, що призваний Росією до нового світлого майбутнього польський народ зрозуміє для себе всю важливість теперішньої історичної хвилини" [28, s.23].

Заява Г. Бобринського викликала деяке пригнічення серед польських політичних кіл, навіть серед ендеків, які займали русофільські позиції. Власне, поляки не сподівалися на такий поворот справи і не могли собі уявити, що Східна Галичина разом зі Львовом повинна повністю відійти під російське панування. У пропагандистській брошурі Начального Комітету Народового підкреслювалося: "Зміст промови Бобринського засвідчив тільки те, як москалі розуміють свою "визвольну" місію в Галичині. Для польського населення, в т. ч. мільйонної селянської маси, слова графа Бобринського з національного погляду винесли вирок знищення... Львів після кількох років російського панування, з міста, яке єдине з найбільших польських культурних осередків, перетвориться на щось подібне до Житомира, де польськість насильно стиснута у вузькі рамки домашньо-родинного життя, ледве животіє". Передбачувалося навіть масову еміграцію польської інтелігенції зі Східної Галичини [25, s. 384].

Настрій поляків у Східній Галичині взагалі до російських властей був приховано ворожий, незважаючи на те, що їм дозволено приватне шкільництво, але з умовою вивчення російської мови, Львівський університет вирішено перенести до Варшави, відкрито товариства, що були під впливом вшехполяків (наприклад Czytelnia Akademiczna), визнано право польської мови у суді, нічого не втратила римо-католицька церква, за винятком перевезення єзуїтів з містечка Хирів до Львова [15, с. 114].

Крім того, воєнний генерал-губернатор призначив поляка-австрофіла Т. Рутовського президентом Львова, віце-президентами Л. Шталя і Ф. Шляйхера, а також 12 членів магістрату як дорадників [25, s. 389].

Взагалі, з боку поляків у Східній Галичині ніяких відкритих виступів проти окупаційної влади не було, вели вони себе досить коректно. Незважаючи на те, що поляки всіляко підкреслювали "польський характер Львова", наголошували, що вони є "справжніми господарями цього краю (Східної Галичини) і своїх прав не уступлять добровільно"[29, s. 57], російські власті сподівалися, що з часом вони змиряться з необхідністю відмовитися від зазіхань на Східну Галичину. Це, на думку властей, станеться тоді, коли вони переконаються, що їх "побажання будуть задоволені на землях з дійсно польським населенням, зокрема в Західній Галичині" [12, с. 336].

Начальник штабу ставки головнокомандувача російськими військами М. Янушкевич у листі від 2 жовтня 1914 р. голові Ради міністрів І. Горемікіну писав: "Коли скоро наша влада пошириться на ці землі (Західну Галичину), прийдеться застосовувати інші методи управління, ніж у Східній Галичині. Зробити це виявиться необхідним, щоб дати полякам докази наших намірів піти назустріч їх побажанням". Далі М. Янушкевич наголошував на тому, що вже пора дати полякам деякі більш позитивні запевнення стосовно пропонуваного їм поступку. "Повне і детальне вирішення тепер польського питання, очевидно, і неможливе, і передчасне, – зазначав він, – але збереження цілковитої невизначеності в цьому відношенні створить сприятливу атмосферу для розвитку недовіри в польських колах і, особливо, серед австрійських поляків, відношення яких до нас не можна признати співчутливим" [12, с. 352].

Тому російська окупаційна влада надзвичайно обережно поставилася до земельної власності польських поміщиків у Східній Галичині, включаючи й тих, які відкрито виступали проти Росії (через міжнародні організації вони домоглися збереження за ними права на земельну власність у районах, зайнятих російськими військами) [20, с. 103]. У зв'язку з цим Г. Бобринський заявив, що небажано "завдавати без потреби матеріальних збитків майбутнім підданам імперії" [13, с. 4, 66]. Така обережність щодо польських інтересів в краю давала свої результати.

Вичікувальна позиція поляків, що спостерігалася на початку війни, через декілька місяців змінилася. Це відзначалося у доповідній записці генерал-губернаторства від 9 лютого 1915 р. Міністерству закордонних справ стосовно польського питання. В ній підкреслювалося проросійське становище народних демократів (ендеків), а також представників великого землеволодіння, які, для збереження своїх станових справ і при неодмінній умові утворення єдиної Польської держави, готові були відмовитися від панування у Східній Галичині. Ендеків підтримували чиновники, міщани, професорсько-викладацькі кола, біля половини селян Західної і практично все селянство Східної Галичини, католицька партія і великі землевласники Східної Галичини [19, с. 84].

Член Державної Думи М. Караулов, характеризуючи відносини поляків до російських властей у

Галичині, відзначав: "Частина польських панів та інтелігенції бачила у росіянах ворогів. Однак, зі сторони польських дідичів, ксьондзів і вчителів, нам дуже часто приходилося зустрічати таке прихильне відношення, що дай Боже його знайти і в Росії. Що ж торкається селян-поляків, то їх відносини до російських військ не давали бажати нічого кращого. Очевидно, були й винятки, але як відомо, винятки тільки підтверджують справедливість правила" [15, с. 112].

Російська суспільність на загал відносилася до польської справи досить прихильно. Зокрема поступові партії, а русифікаторські кола ще більше виявляли своє задоволення щодо проведення владою польської політики. У великих містах відбувалися "дні Польщі", на яких виголошувалися різноманітні відчити, проводилися концерти, робилися пожертвування на знищене війною Польське Королівство. Поляки в Королівстві дістали частину самоуправління, полегшення в шкільництві, і багато обіцянок на майбутнє. Серед всіх тих дискусій порушувалася й справа поляків у Галичині [15, с. 113].

Польська суспільність зносила присуд долі терпеливо, проти російської влади явно ніхто не виступав. Арешти поляків проводилися рідко і немасово. Щоправда, перед вступом австрійців, у львівських тюрмах перебувало декілька польських соціалістів, окремих польських демократів вислано вглиб Росії [5, с. 6]. Визнання за свою лояльність до Росії поляки отримали від генерал-губернатора Г. Бобринського, який зазначив, що поляки-австрофіли втекли разом з австрійськими військами, а ті, що залишилися, належать до "наших прихильників або до числа тих, що вагаються. Але в ім'я леліаного ними ідеалу – одної Польщі, ради тих, хто вагається, поступово тануть і збільшується число тих, що майбутнє відродження Польщі в'яжуть з долею Росії" [9, с. 511].

Переслідування німців, хоч вони і складали напередодні війни невелику частку населення (в Галичині – 0,9%), трохи більше на Буковині – 4,6%, тривали до останніх днів російської окупації. Галицькі німці терпіли знущання з боку російських властей тільки за те, що вони німці, а Росія воює проти Німеччини. У більших містах арештовували інтелігентів, а на провінції – сотні нещасних селян-німців. З одного Городоцького повіту Львівської губернії за підозрою у шпигунстві в травні 1915 р. вивезено 68 сімей німецьких колоністів [16, с. 24]. На початку травня 1915 р. начальник Городоцького повіту доповідав львівському губернатору, що відповідно до розпорядження командувача 8-ої армії О. Брусилова, всі німці з жінками і дітьми виселені протягом 24-х годин і відправлені до Львова для подальшого направлення їх до Росії [6, арк. 7]. Начальник Чесанівського повіту Бенецький 31 травня 1915 р. повідомляв генерал-губернатора Галичини, що на той час із прифронтової смуги вже було сформовано партію евакуйованих близько 3,5 тис. мешканців Ярославського і частини Чесанівського повітів й очікувалося далі виселення [24, арк. 1]. Так, у переддень залишення Львова царськими військами до Росії вивезено голову організації "Bund der christlichen Deutschen", голову євангелістської громади та інших німецьких діячів [9, с. 511].

Так само, як німці й українці, російською окупаційною владою переслідувалися євреї, які хоч визнавалися нею за окрему націю, але без прав. На зустрічі з єврейськими представниками Ф. Шляйхером, Я. Діамантом, Г. Рабнером, рабином Л. Брауде і професором Б. Гауснером градоначальник м. Львова полковник С. Шереметьєв (колишній волинський віце-губернатор) заявив, що не робитиме різниці між євреями і християнами, зберігатиме повну справедливість та шануватиме права мешканців. Проте від них вимагав: 1) не переховувати вояків-євреїв, а видавати владі кожного втікача; 2) не допускати пошкодження телефонного обладнання на своїх ділянках; 3) не збиратися на вулицях і не вступати в розмови з солдатами; 4) не розповсюджувати слухів і фальшивих відомостей. За невиконання цих вимог пригрозив покаранням відповідно до воєнного часу. Ці вимоги рабини оголосили в синагогах [27, с. 29].

Рятуючись перед російським наступом, багато євреїв виїхали зі Львова до Відня. Ті, що залишилися зазнали погрому в перший же день. Перший великий погром стався 27 вересня на вул. Казимирівській (сучасна вул. Городоцька) та бічних Зигмунтівській (Гоголя), Браєрівській (Лепкого), Коллонтая (Менцинського), на Краківській площі та вулиці Жовківській. Солдати стріляли в перехожих та по вікнах. Вбито 49 осіб (частина яких – євреї). Російська військова влада використала цей погром на свою користь. Проведене «слідство» доводило, начебто було поранено кілька солдатів. У результаті конфісковано будинки на Краківській та Галицькій площах, взято нових заручників, вивезено з міста на заслання до Росії окремих євреїв [15, с. 115]. Погром став причиною того, що євреї, побоюючись повторення чогось такого ж під час свят, постановили у ті дні не йти до синагог на молитви. Наказано було також замурувати всі вікна на горищах і суворо заборонено носити будь-яку зброю. На виконання цих наказів солдати проводили на вулицях міста власні «ревізії», забираючи у мешканців гроші, годинники і дорогоцінні речі [7]. У

доповідній записці Верховному Головнокомандувачу російськими військами М. Базілі (віце-директор дипломатичної канцелярії при ставці Верховного Головнокомандувача російськими військами у 1914-1915 рр.) підкреслював, що євреї дуже ворожо відносяться до росіян, але "перед торжеством нашої сили не сміють відкрито показувати свою неприязнь". Далі зазначалося, що вони прагнуть шкодити росіянам наскільки це можливо, зокрема вилучають з обігу дрібну монету, тим самим пробують створити грошовий голод, спекулюють на подорожчаних продуктів, ховають їх запаси, а під час битви під Городком, коли здавалося неминучим повернення Львова австрійцям, не приховували своєї радості [12, с. 337].

М. Базілі пропонував також приступити до негайної ліквідації великого єврейського землеволодіння. Адже євреї володіли 35% поміщицької власності і ці землі фактично знаходилися в їх руках внаслідок розвитку т. зв. єврейського посесорства. Всю цю землю, вважав він, потрібно передати в кредит селянам і, таким чином, підірвати єврейське засилля [12, с. 335].

Г. Бобринський, виступаючи 25 січня 1915 р. перед спеціально привезеними до Чернівців селянами, обіцяв наділити їх землею за рахунок маєтків збіглих євреїв [2, с. 200].

Однак, зазначимо, що чернівецький губернатор С. Євреїнов, виконуючи вказівку Г. Бобринського не завдавати матеріальних збитків великим землевласникам, взяв під захист майно і маєтки поміщиків, що втекли з австрійцями, організувавши з цією метою "комітет з українсько-румунських землевласників для збирання врожаю на полях колишніх власників: посесорів". Він видав спеціальне розпорядження про охорону поміщицьких маєтків, а для управління землеволодіннями, власники яких втекли, під безпосереднім наглядом поліцейських чинів і начальників повітів створювалися спеціальні комісії. При чернівецькому губернаторові утворено фонд, куди вносилися гроші, виручені при веденні господарства в маєтках, які мали бути віддані власникам по їх поверненні до Буковини. Охоронялися також володіння православного релігійного фонду, промислові та торгові заклади, власники яких втекли. Зрозуміло, що цим окупаційні власті переслідували мету зберегти економічну базу майбутніх російських громадян [21, с. 228-229].

З окупацією Львова взято єврейських заручників поряд з українцями, поляками і москвофілами. Газета "Голос народа" постійно друкувала оголошення: "Бойкотуйте жидівські товари, нічого не купуйте від жидів". Невдовзі почалися антиєврейські провокації, в результаті яких 17 жовтня 1914 р. в місті через спровоковану стрілянину загинуло декілька невинних людей. Російські власті конфіскували тоді три єврейські камениці (житлові будинки), взяли нових заручників, багатьох євреїв вивезли з міста. Взагалі зі Львова за час окупації на заслання до Росії було вислано 213 євреїв [18, л. 15].

У Коломиї на євреїв російські власті наклали своєрідну контрибуцію за "неправдиві дані" про свою власність, переслідування мали місце в Станіславові, Чернівцях, Самборі та інших містах. 26 лютого 1915 р. генерал-губернатор Г. Бобринський на основі наказу Головнокомандувача Південно-Західного фронту М. Іванова про збільшення шпигунської діяльності зі сторони євреїв видав розпорядження, згідно з яким євреям заборонялося селитися в Галичині, переїжджати з одного повіту до другого, а порушники каралися штрафом до 3000 рублів або трьома місяцями тюрми [15, с. 115].

Проте російська влада мала й інші плани стосовно євреїв. У квітні 1915 р. Г. Бобринський визнав лояльність єврейського населення до влади. Він зазначив, що хоч галицьким євреям, які користувалися в краю повною рівноправністю, тяжко відмовитися від деякої внутрішньої ворожості до російських властей, проте їхня поведінка у межах генерал-губернаторства не носить ворожого характеру. Ним висловлено думку, що галицькі євреї невдовзі стануть податливим знаряддям русифікації краю. Це припущення найбільше підтверджувалося у Львові, Чернівцях, Станіславові та інших містах, де єврейські купці, незважаючи на нелюбов до Росії, дуже швидко і ревно почали вживати російську мову в торгівельній сфері. Але з відступом царського війська всюди відбувалися єврейські погроми, і євреїв масово гнали на заслання до Росії [15, с. 116].

З відступом російських військ воєнні та цивільні власті примусово виселяли населення Галичини. Верховний Головнокомандувач Микола Миколайович видав наказ про виселення євреїв вслід за відступаючим противником і взяття заручників. Російське військове командування насильно виселяло євреїв з прифронтових територій. Так весною 1915р. з російської прифронтової зони вздовж Дністра шириною 10 км євреїв було виселено в тил на територію Чортківського та Гусятинського повітів. З Гусятина, де до війни проживало 6 тис. євреїв, їх виселили західніше австрійської прифронтової зони. Тільки в Копиченцях опинилися понад 3 тис. осіб [1, с. 57].

Крім суто політичних питань: відношення до українців, поляків, німців, євреїв, про мову, школу, греко-католицьку церкву, судочинство, – важливе місце у діяльності російської окупаційної влади посідали економічні справи.

Насамперед це відносилось до сільського господарства. Член Державної думи Д. Чіхачов відзначав, що в основу російської політики в Галичині та Буковині повинна бути покладена "турбота про сільське, переважно "руське" населення краю, про його прилучення до загальноросійської культури та піднесення економічного достатку" [19, с. 72]. Він, стверджуючи про малоземелля або безземелля галицького селянства, вважав за потрібне розгорнути ширшу діяльність Селянського банку, який зайнявся б устроєм земельних відносин. Адже багато великих господарств знищено, чимало дідичів (з політичних і економічних причин) приступлять до ліквідації маєтків, банк зміг би купувати землю на помірно вигідних умовах (навіть ціною зменшення на деякий час діяльності в середині Росії) та в такий спосіб утворити фонд для збільшення землеволодіння місцевого селянства. Він також наполягав на зменшенні великих податків для сільського населення, оскільки міське населення, серед якого переважали поляки і євреї, платило порівняно небагато. Д. Чіхачов зазначав, що податкові полегшення мають стати початком економічного відродження краю, бо австрійська податкова система дуже незадовільна і недосконала, тому її потрібно в майбутньому радикально реорганізувати [14, с. 501].

Принагідно зазначимо, що серед населення західноукраїнських теренів проводилася сильна російська агітація щодо виїзду до Росії, де селяни мають всі права, не знають пана і податкових тягарів, користуються повною свободою під опікою великої, непоборної царської влади та під благословенням православної віри. Селянам, – писав відомий український громадський діяч З. Кузеля, – обіцявано всі неймовірні блага: землю і волю, усунення панів-дідичів і жидів, розділ панських і жидівських ґрунтів, знесення податків [10, С. 8]

Інші російські урядовці вважали перепродаж землі тільки через Селянський банк дуже проблематичним через відсутність у Галичині фонду державних земель, низьку купівельну спроможність безземельних селян і невеликою кількістю землі, що піде на продаж. Тому висловлювалися думки про переселення галицьких селян до Сибіру, про необхідність наділити селян землею за рахунок великих і середніх власників. Існувала навіть точка зору, висловлена газетою "Русское слово", щодо скерування в грудні 1914 р. переселенців з Росії до Галичини замість Сибіру, оскільки після закінчення війни тут будуть значні простори вільних ґрунтів. Особливо наголошувалося на колонізації Галичини (йдеться про Буковину і Закарпаття), де є сильний німецький і мадярський елемент. За підрахунками російських урядовців, на ці терени можна було б скерувати щонайменше 300 тис. переселенців [3, с. 8]. Такі дивні твердження і плани русифікаторів викликали рішучий протест не тільки в українській галицькій пресі. Навіть "Прикарпатская Русь" і О. Марков називали його "неудачным проектом" [14, с. 502].

Однак наступ австро-німецьких військ навесні 1915 р. (Горлицька операція) змусив росіян згорнути широку програму впровадження у Східній Галичині та Буковині великодержавної політики, не дозволив перетворити їх у нові російські губернії. Відступаючи російські війська нищили і плундрували все на своєму шляху. Генерал-губернатор видав навіть розпорядження про знищення врожаю, щоб він не дістався австрійським військам [23, арк. 27].

З відступом російських військ восні та цивільні власті примусово виселяли населення Галичини і Буковини. Очевидці згадували: "Найстрашнішим був день відступу, москалі все палили, грабували людей, убивали, всякими способами знущалися. Людей наших гнали цілими юрбами зі собою з різних сіл і міст" [8]. Десятки тисяч людей, що виселялися з цих теренів, поділялися на три групи: 1) заручники; 2) втікачі або біженці; 3) вислані адміністративним або етапним порядком.

Першими примусовими переселенцями до Росії були заручники, у першу чергу брали найвизначніших і найвпливовіших людей усіх національностей і станів. Лише зі Львова взяли 37 заручників: 12 поляків, серед яких Ю. Холодецький – директор Рахункової палати, літератор, публіцист, А. Чоловський – директор архівів і музеїв Львова, В. Володімірський – судовий хімік, царсько-королівський радник та ін.; 10 українців – С. Федак, К. Паньківський – директори банків, І. Левинський – відомий архітектор, професор політехніки, І. Свенціцький – директор музею та інші; 15 євреїв – серед них краєві адвокати Я. Діаманд, Я. Райх, А. Бек – доктор медицини, професор університету, власник ресторану Л. Гольдман та ін. [26, с. 165-167].

Більшість відомих громадян уникли вивезення через поширення серед російських чиновників

хабарництва. Пристав градоначальства м. Львова був запідозрений у тому, що під час евакуації в червні 1915 р. продав список заручників. Внаслідок чого було арештовано як вказується у документі 38 осіб (один втік), замість 132 за складеним списком [22, арк. 3].

Проти масового вивезення російськими військами населення зі Східної Галичини і Буковини Загальна Українська Рада видала 11 серпня 1915 р. протест, в якому підкреслювалося, що мета таких злочинних дій, звернена насамперед проти всього українського народу, і є однією з ланок послабити його морально та матеріально в боротьбі проти російського панування, за самостійну державу [4, С. 9-10].

Звільненням 10 червня 1915 р. Чернівців і 22 червня 1915 р. Львова завершився перший період російської окупації Галичини і Буковини. Діяльність російської адміністрації з вересня 1914 р. по червень 1915 р. була спрямована на русифікацію цих країв, створення передумов для закріплення їх анексії та інтеграції з імперією.

Бібліографічний список

1. Берест І. Р. Репресивні акції щодо населення Східної Галичини в роки Першої світової війни / І. Р. Берест // Держава та армія. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – Львів, 2007. – № 584. – С. 52–57.
2. Буковина : історичний нарис / [ред. С. Костишин]; Чернівецький державний університет ім. Ю. Федьковича. – Чернівці : Зелена Буковина, 1998. – 416 с.
3. Вістник Союзу визволення України. – Відень, 1915. – № 33-34. – С. 8.
4. Вістник Союзу визволення України. – Відень, 1915. – № 45-46. – С. 9-10.
5. Ганкевич Л. Під теперішню хвилю / Л. Ганкевич // Вістник Союзу визволення України. – Відень, 1915. – № 22–23. – С. 6.
6. Державний архів Львівської області. – Ф. 907. – Оп. 1. – Спр. 137. – Арк.7.
7. Діло. – Львів, 1915. – 24 лип.
8. Діло. – Львів, 1915. – 12 лист.
9. Історія Львова : у 3 т. [ред. Ю. Бірюльов] / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Т. 2: 1772 – жовтень 1918. – Львів: Центр Європи, 2007. – 559 с.
10. Кузеля З. Галицькі емігранти в Росії / З. Кузеля // Вістник Союзу визволення України. – Відень, 1915. – № 33–34. – С. 8.
11. Мазур О., Патер І. Талергоф – Голгофа галичан / О. Мазур, І. Патер // Галицька брама. – Львів. – 2007. – № 7-8. – С. 31–32.
12. Международные отношения в эпоху империализма. Документы из архивов царского и Временного правительств. 1878 – 1917. – Серия III. 1914 – 1917 гг. – Т. 1 – 10. – М. – Л. : Гос. Соц. – Эконом. Изд-во, 1931 – 1938. – Серия III. Т. VI. – Ч. I. – М. 1935. – 483 с.
13. Отчет временного военного генерал-губернатора Галиции по управлению краем с 1 – го сентября 1914 года по 1–е июля 1915 года. – Киев, 1916.
14. Патер І. Селяни на українських землях Австро-Угорської імперії / І. Патер // Історія українського селянства : Нариси [в 2 т.] / НАН України; Інститут історії України / [В. А. Смолій (ред.)] – К.: Наукова думка, 2006. – 652с.
15. Петрович І. Галичина під час російської окупації (вересень 1914 – червень 1915). / І. Петрович. – Львів, 1915.
16. Пілінкевич А. Львів в умовах російської окупації / А. Пілінкевич // Галицька Брама. – Львів, 2007. – № 7 – 8. – С. 24.
17. Російський державний військово-історичний архів м. Москва, Російська Федерація (далі РДВІА). – Ф. 2068. – Оп. 1. – Д. 114. – Л. 12.
18. РДВІА м. Москва, Російська Федерація. – Ф. 2003. – Оп. 2. – Д. 538. – Л. 15.
19. Савченко В. Восточная Галиция в 1914-1915 годах (национально-политическая ситуация и политика российской администрации) / В. Савченко // Отечественная история. – М., 2005. – С. 76 – 89.
20. Савченко В. Восточная Галиция в 1914-1915 годах (этносоциальные особенности и проблема присоединения к России) / В. Савченко // Вопросы истории. – М., 1996. – № 11 – 12. – С. 95 – 106.

21. Становище і боротьба трудящих мас Галичини і Буковини та Закарпаття на початку XX ст. (1900-1919 роки). – К.: АН УРСР, 1960. – 372 с.
22. Центральний державний історичний архів України у м. Києві. – Ф. 361. – Оп. 1. – Спр. 906. – Арк. 3.
23. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі ЦДІА України у м. Львові). Ф. 146. – Оп. 6. – Спр. 1201. – Арк. 27.
24. ЦДІА України у м. Львові. – Ф. 645. – Оп. 1. – Спр. 28. – Арк. 1.
25. Achmatowicz A. Polityka Rosji w kwestii polskiej w pierwszym roku Wielkiej Wojny 1914-1915/ A. Achmatowicz. – Warszawa: Neriton, 2003. – 404 s.
26. Cholodecki J. Lwów w czasie okupacji rosyjskiej (3 września 1914 - 22 czerwca 1915). Z własnych przeżyć i spostrzeżeń. / J. Cholodecki. – Lwów, 1930. – 179 s.
27. Janusz B. 293 dni rządów rosyjskich we Lwowie (3. IX. 1914 – 22. VI. 1915). / B. Janusz. – Lwów : Księgarnia polska, 1915. – 262 s.
28. Оdezwy i rozporządzenia z czasów okupacji rosyjskiej Lwowa 1914-1915. – Lwów, 1915. – 51 s.
29. Przysiecki F. Rządy rosyjskie w Galicji Wschodniej. 1914–1915. / F. Przysiecki. – Piotrków : "Wiadomości Polscy", 1915. – 80 s.

Стаття надійшла до друку 13.04.2011.

Игорь Баран, Орест Мазур

Отношение русской оккупационной власти в Галиции (1914-1915)

Аннотация: В статье отражено отношение русской оккупационной власти к населению Галичины, в частности к полякам, евреям и немцам, ее русификаторская политика на начальном этапе Первой мировой войны.

Ключевые слова: Галиция, русификация, население.

Ihor Baran, Orest Mazur

The attitude of Russian occupation regime toward the people of Galicia (1914-1915)

Annotation: This article reflects the attitude of Russian occupation regime toward the people of Galicia, in particular to Polish people, Ukrainians, Jews and Germans, its russification policy at the beginning of World War I.

Key words: Galicia, russification, people.

Діяльність, виступи та духовні науки Блаженнішого Мирослава Івана Кардинала Любачівського: основні акценти за матеріалами радіо "Воскресіння" та "Агенції Релігійної Інформації" в контексті з'ясування історико-духовних проблем наукового українознавства

***Анотація:** У статті розглядається діяльність, виступи та духовні науки Блаженнішого Мирослава Івана Кардинала Любачівського. Основний акцент подається за матеріалами Радіо "Воскресіння" та "Агенції Релігійної Інформації".*

***Ключові слова:** Блаженніший Мирослав Іван Кардинал Любачівський, Радіо "Воскресіння", Українська Греко-Католицька Церква.*

31 березня 2011 року минуло 20 років з часу повернення Глави Української Греко-Католицької Церкви Блаженнішого Мирослава Івана Кардинала Любачівського в Україну після легалізації УГКЦ. Для світової історії це зовсім малий проміжок часу, але він є фундаментальним для історії Української незалежної держави і тому потребує детальнішого вивчення її історико-духовних проблем. Погляд на діяльність Глави УГКЦ за матеріалами Радіо "Воскресіння" та "Агенції Релігійної Інформації" може внести свою лепту у подальші дослідження науковців сучасного українознавства. Чому за основу беремо матеріали Радіо "Воскресіння"? Радіо "Воскресіння" - первісток релігійного радіомовлення в незалежній Україні. Воно створене з благословення Синоду Української Греко-Католицької Церкви в умовах діаспори у 1989 році. Перші радіопередачі готувались у Бельгії. 7 лютого 1991 року містоблюстителю Львівської архієпархії УГКЦ архієпископ Володимир Стернюк підписав наказ про створення Радіо "Воскресіння" у Львові. У травні 1992 року редакція почала самостійно готувати радіопередачі, а з початку липня вони стали щоденними. У 1993 програми Радіо "Воскресіння" транслює Всесвітня служба Радіо Україна та Третя програма Українського Радіо. У 1993 році також почав виходити друкований звіт Радіо "Воскресіння" - щотижневий бюлетень "Агенція Релігійної Інформації". Власне на цих публікаціях - а саме з 1993 до 1996 року і зосереджуємо свою увагу у цій статті. Підшивки бюлетенів періоду, що розглядається, склали десять томів. Зрозуміло, що за таких обставин неможливо подати весь обсяг матеріалу, тому обираємо в основному лише ті матеріали, де про Блаженнішого безпосередньо згадується. Подаємо матеріали до 1996 року, оскільки у 1995 році Глава УГКЦ захворів на запалення легенів, після чого його стан здоров'я значно погіршився. З огляду на це, Синод Єпископів УГКЦ обрав владика Любомира Гузара єпископом-помічником Глави УГКЦ. Опісля Блаженніший Мирослав Іван займався переважно науково-богословською діяльністю. Патріарху Мирославу Івану випала нелегка, а водночас почесна місія – будувати в Україні Церкву, що вийшла з підпілля, сіяти Боже Слово у душах, зраних атеїстичною пропагандою. І хоч підпільна Церква була міцна у вірі та у відданості, потрібно було ставити нові завдання, що вимагали нової стратегії і тактики. Він реорганізовує і створює нові церковні структури, налагоджує працю навчальних закладів для формування пастирів і відповідальних мирян, дбає про катехитичну діяльність для релігійної освіти народу, будує стосунки з іншими Церквами на екуменічних засадах, благословляє різні мирянські інституції, висвячує сотні нових священиків і сприяє будівництву нових храмів. У травні 1992 р. відкрив перший в самостійній Україні Синод єпископів УГКЦ, де заявив про подальшу діяльність, спрямовану на визнання УГКЦ як Патріархату. Помер 14 грудня 2000 р. Похований в крипті собору св. Юра у Львові. Новим Главою Церкви Синод Єпископів Української Греко-Католицької Церкви обрав Блаженнішого Любомира Гузара. Сьогодні біля церковного керма – Блаженніший Святослав Шевчук. У спадок для нащадків Блаженніший Мирослав Іван залишив чисельні наукові праці, статті і переклади. Серед них - підручники з догматики, морального богослов'я, літургії, катехизис для священиків, книги проповідей. Найбільш відоме його звернення "Про єдність святих Церков" (1994 р.) присвячене проблематиці "Баламандської Угоди" 17-24 червня 1993 р. в м. Баламанд (Ліван) між 13 представниками Православних Церков та 24 представниками Римо-Католицької Церкви. В одному з інтерв'ю канцлер Патріаршої курії УГКЦ отець-доктор Іван Дацько зазначив: «Питання Патріархату є пріоритетним для ієрархії нашої Церкви. Нині нашим завданням є працювати над закріпленням своїх інфраструктур. Поза увагою не залишається і питання реабілітації УГКЦ. Блаженніший патріарх Мирослав Іван неодноразово подавав петиції стосовно цього питання до экс-президента Леоніда Кравчука, у Верховну Раду, а також Раду у справах релігій. Трудність у видачі акту реабілітації полягає в тому, що треба представити акт ліквідації, а такого акту не було. Принаймні, ми його не знайшли. Правда, я бачив сам фотокопію еляборату Жданова щодо ліквідації УГКЦ, яку він представив Сталіну. Але це не є законодавчий акт. Я думаю, що наша влада має трудність з реабілітацією УГКЦ тому, що з питанням реабілітації пов'язане питання відшкодування. Отже, то є майнове чи, скажімо, грошове питання для нашої

держави"[25,с. 14] 3 нагоди 210-ліття утворення Львівської духовної семінарії та 50-річчя з дня смерті Митрополита Андрея Шептицького Інститут історії Церкви у Львові запросив всіх випускників Львівської семінарії та Духовної академії довоєнного і воєнного часу. Святкову літургію у церкві св. Архистратига Михаїла очолив Блаженніший Мирослав Іван Любачівський, співслужили сімдесят священників, що були висвячені до 1946 року (серед них Митрополит Володимир Стернюк та єпископ Филімон Курчаба). Глава УГКЦ надіслав Президентові Калуського концерну "Хлорвініл" Олегові Романенку ілюстровану Біблію та висловив подяку за допомогу: "Засилаю найкращі побажання та запевнення молитов, щоб Всевишній дарував вам і надалі свої блага і благодаті. Ваш люб'язний вчинок буде для інших зразком для наслідування. Водночас нехай всемогутній Господь зішле на Вас свої щедрі дари. Благословення господне на Вас" [1, с.2].

З 12 до 14 жовтня 1993 у Львові перебував Префект Конгрегації для Східних церков Акілле Сільвестріні. Відвідав крипту собору св. Юра, зустрівся із представниками чернецтва та єпархіяльного духовенства чотирьох єпархій - Львівської, Тернопільської, Зборівської, Самбірсько-Дрогобицької. Блаженніший висловив надію, що цей візит допоможе префектові краще зрозуміти проблеми УГКЦ. У приміщенні Львівського університету ім. І. Франка префект зустрівся із катехитами, а також викладачами і студентами вишу, міською інтелігенцією. Підкреслюючи значення катехизаційної праці у сучасних умовах, Кардинал Любачівський сказав, що для церкви катехити є чи не найважливішим засобом поширення віри: "Коли катехит добре працює, душпастирську працю можна вважати наполовину зробленою".

9 листопада 1993 року патріарха УГКЦ відвідав о. Альфонсус Марія Дюран, генеральний настоятель чину "Міліс Єзу" ("Воїнство Ісуса"). о. Альфонсус побував у чоловічих монастирях у Львові та Бортниках Жидачівського району. На цей час у них налічувалось відповідно 7 і 8 членів, яких отець Дюран морально підтримав і заохотив до планування подальшої діяльності. Синод єпископів УГКЦ, що відбувався у Львові у травні 1992 року, прийняв рішення про створення Коломийсько-Чернівецької єпархії УГКЦ. У неділю 31 жовтня 1993 року відбулася церемонія інсталяції єпископа-ординарія новоствореної єпархії УГКЦ преосвященного владика Павла Василика. Напередодні у місті Отиня, що на кордоні Івано-Франківської та Коломийсько-Чернівецької єпархій, владика Павло Василик, єпископи Софрон Дмитерко, Іван Мартиняк та Михайло Саприга, священослужителі та вірні УГКЦ вітали Главу УГКЦ Патріарха Мирослава Івана Кардинала Любачівського. Перед літургією владика Павло Василик склав послух Римському архиєреєві і Главі УГКЦ. Блаженніший Мирослав Іван передав владіці пастирський жезл і під час Служби Божої звернувся у проповіді до новопризначеного єпископа. (04.11.1993). У зв'язку з тим, що значна частина єпископату УГКЦ не могла взяти участь у запланованому Синоді єпископів 14-21 листопада 1993, Глава УГКЦ переніс термін скликання Синоду у Львові на 20-27 лютого 1994 року[3, с.15]. Блаженніший Мирослав Іван Любачівський переклав з італійської мови 2-й том "Христології" Пієтро Паренте. Книга була потрібна з огляду на відсутність богословської літератури у посткомуністичній Україні і вийшла накладом 5 000. Зміст "Христології" - синтез сучасного богослов'я і систематизування усіх класичних теологічних трактатів, призначене переважно для мирян [3, с. 18].

За участю Глави УГКЦ у день поминання свяченомученика Йосафата Кунцевича, вірні УГКЦ розпочали у Львові заходи з відзначення чотирьохсотліття Берестейської унії. У цей день у Львівському музеї історії релігії було проведено наукову конференцію, присвячену 370-й річниці смерті полоцького єпископа. Крім науковців і громадськості Львова її відвідали священники Римо-Католицької Церкви і Української Православної Церкви Київського Патріархату [4, с. 12].

Блаженніший опікувався постійним вдосконаленням мистецького рівня нових храмів. Відділ архітектури, будівництва та реставрації храмів Львівської архієпархії УГКЦ в середньому один-два рази на тиждень давав узгоджувальні рекомендації щодо будівництва нових храмів. Парох з відома декана звертався у єпархію за дозволом на будову церкви, подавав на розгляд ескізні пропозиції і відповідні адміністративні документи. Працівники відділу рецензували подані документи, а також зверталися у відповідні комісії Інституту прикладного та декоративного мистецтва чи до Львівської Політехніки, де з благословення Патріарха Любачівського теж працювали відповідні комісії. Так, наприклад, за підписом віце-канцлера Львівської архієпархії УГКЦ о. Івана Дацька було надіслано резолюцію головному архітектору Львівської області та пароху церкви с. Лапаївка-Холодновідка у зв'язку з тим, що проект майбутньої церкви цього села був точною копією проекту храму УГКЦ м. Трускавця, у якій було написано: "Пропонуємо виключити з проектної практики повторення однакових вирішень церков на теренах Львівської архієпархії" [5, с. 4].

Блаженніший Мирослав Іван дав благословення на створення українського греко-католицького ліцею, унікального в своєму роді середнього навчального закладу, на той час єдиного на території колишнього Радянського Союзу (1990 р.). Перший директор ліцею - п. Марія Кобилецька. Між Львівською єпархією УГКЦ та обласним управлінням освіти було укладено угоду про надання ліцеїстам атестатів

зрілості загального зразка. До навчальної програми ліцею, окрім звичних для старшокласників середніх шкіл дисциплін, увійшов ряд спецпредметів: психологія, латинська, грецька та церковнослов'янська мова, історія філософії, введення до філософії, Святе Письмо, християнська етика, введення до теології, екуменізм, літургіка, теологія догматики та моральна теологія, історія образотворчого мистецтва, катехитика, педагогіка. Отож навчальний курс, що будувався на базі дев'ятирічної освіти довелося розтягнути на три роки. Крім того, значна увага тут приділялась народознавчому аспекту. У 1993 році в ліцеї навчалось вже 305 дітей [5, с. 14] .

Блаженніший Мирослав Іван, митрополит Володимир Стернюк, а також представники духовенства УПЦ КП, Римо-Католицької Церкви, члени юдейської громади у навечір'я свята апостола Андрея Первозванного були присутніми на вечорі пам'яті Митрополита Андрея Шептицького, що відбувався у приміщенні Львівського музею історії релігії. Зі вступним словом виступив о. д-р Ігор Мончак (Монреаль), опісля відбувся концерт [6, с. 8] .

На початку листопада 1993 року у Митрополичих палатах відбулась зустріч Блаженнішого Мирослава Івана та віце-канцлера о. Івана Дацька з представниками Світового християнського конгресу. Ця організація була зареєстрована у Міністерстві юстиції України із статусом міжнародної громадської організації в червні 1993 року. Її осередки діяли у 13 областях України. У СХК діяло 3 відділи: лекційний - на чолі з Іваном Паславським, науковим співробітником Інституту українознавства; видавничий - на чолі з Володимиром Гаюком, директором Музею історії релігії та юридичний, який очолював Андрій Костюк. Основним завданням юридичного відділу була робота, направлена на державну реабілітацію УГКЦ. Під час відповідної розмови Михайла Косіва з Президентом України, Леонід Кравчук дав згоду на проведення такої роботи. Для цього були потрібні документальні докази того, що держава свого часу здійснювала репресивні дії щодо УГКЦ з порушенням певних статей законів та юридичне обґрунтування цих доказів. Лекційний відділ планував заходи щодо святкування 400-ї річниці Берестейської унії, а саме лекції, бесіди, концерти та проведення конференції. Така робота велася із тісним співробітництвом з митрополією УГКЦ [7, с. 2] .

Наприкінці лютого Світовий Християнський конгрес виступив із Зверненням до мирян УГКЦ, у якому йшлося про Українську Греко-Католицьку Церкву як про "єдину стабільну структуру в наш непевний час, яка не заплямована зрадою і спроможна згуртувати всіх своїх вірних". "Зрозуміло, що процес розбудови і розвитку Церкви в посткомуністичній Україні, - як говориться у Зверненні, - не може проходити гладко і без проблем". Але тільки з єрархією і духовенством, в душі взаємного довір'я, християнської любові і без порушень церковних законів і стародавніх традицій, можливе позитивне вирішення проблем. В кінці Звернення СХК закликав усіх мирян УГКЦ об'єднатися у спільній молитві за Боже благословення для проводу нашої Церкви і Української держави; "постаратися зрозуміти, що тільки християнське правдиве життя кожного з нас: особисте, родинне, професійне і громадське - чисте і безкомпромісне, це те, що врятує Україну. Автори Звернення закликали взяти активну участь у виборах і проголосувати за тих, хто живе і працює з Богом на основі християнської моралі [9, с. 3].

У Соборному Різдвяному посланні ієрархії помісної УГКЦ у 1994 році наголошувалось, що празник Різдва Христового - це празник безмежної любові Бога до людей. Владики звертаються до сучасного стану держави і Церкви. "Усі ми спільно журимось не тільки станом нашої Української Греко-Католицької Церкви та інших Церков України, але передусім життєвим складнощами сьогоденної Української держави, що їх конкретно відчуваємо всі без винятку. Народження Бога на землі в незначному містечку Вифлеємі пригадує нам, що славні й великі діла часто починаються скромно, непомітно й убого. Отже, якщо початки нашої державности зв'язані з різними матеріальними труднощами й терпіннями, нам треба жити з надією на краще майбутнє, в міжчасі несучи тягарі один одного". За приклад ставиться Йосиф і Марія. Найважливішим для сім'ї має бути "не так добробут і багатство, як віра, любов, пошана, взаємна підпора й радість спільного родинного життя". Як можемо віддячитись Богові? "... в першу чергу треба віддати Богові нашу любов... жити постійно з Христом, тобто віддавати своє життя в Божі руки, ділитись із Богом усіма нашими проблемами і труднощами, шукати Божої перспективи у всіх рішеннях нашого життя. А найважливіше - це вміти бачити Христа в особі кожного нашого ближнього, не зважаючи на вік, національність, віросповідання чи на брак віри в Бога. ... коли з народженням Христовим святкуємо особливу присутність Бога в історії людства, треба водночас любити і шанувати особливу Божу присутність в кожній людині". У Зверненні наголошується, що "усі ми, й в Україні, й поза її межами, відчуваємо рану поділу нашої прадідної Київської Церкви і тому кожен з нас щиро бажає церковної єдності. Але дорога до поєднання це не буде приєднання чи підчинення одної групи віруючих другій. Потрібно радше відкритого слухання одні одних в діялозі любові і старання зрозуміти принципові позиції другої сторони, не судячи і не відкидаючи задалегідь, а шукаючи спільного і співпрацюючи для духовного добра українського народу". У Посланні зазначено, що Глава УГКЦ бажає видати Послання - Поучення про

Екуменізм, висвітлюючи напрямні для співвідношення між Церквами в дусі Другого Ватиканського собору і вже відбутото Міжнародного Богословського діалогу Католицькою і Православною Церквами.

З 20 до 27 лютого 1994 р.у митрополичих палатах собору св. Юра у Львові відбувався другий з часу легалізації УГКЦ синод єпископів. У ньому взяли участь 30 із 34 єпископів УГКЦ з цілого світу. Відкривала синод архиєрейська літургія, яку очолював Його Блаженство Кардинал Любачівський у співслужіння з усіма владиками, які приїхали на синод, а також із папським нунцієм Архиепископом Антонієм Франко. Блаженніший з нагоди відкриття виголосив проповідь. На синоді розглядалися такі питання:

- пропозиції і постанови у справі території і структури УГКЦ;
- постанова про визнання Києво-Галицького Патріархату;
- обговорювалось проведення ювілею з нагоди 50-ї річниці смерті Митрополита Андрея Шептицького;
- приїзд в Україну Римського архиєрея;
- обговорення підготовки ювілеїв 400-ліття Берестейської унії та 350-ліття Ужгородської унії;
- літургічні питання;
- обговорення справи Патріаршого собору та осідку у Києві;
- єпископські номінації в Україні та діаспорі;
- відновлення Богословської академії у Львові, яка розпочне свою діяльність 1-го вересня 1994 року.

Синод увійшов у літопис УГКЦ як другий, що відбувався на рідній землі з часу легалізації Церкви від псевдо-собору 1946 року. 16 березня Глава УГКЦ звернувся до ієромонахів, священників, ченців, черниць і усіх вірних УГКЦ. У Зверненні було сказано, що всі ченці і черниці чоловічих і жіночих згромаджень папського права, відповідно до Канону 412 параграф 1 Кодексу Канонів Східних Церков «підлягають Римському архиєреєві як своєму вищому настоятелю, якого слухатись повинні також силою обіту послуху». Склалися такі обставини, що частина членів Чину Сестер Василія Великого під проводом сестри Любові Ільницької порушили єдність, отож «єдиною правною провідницею Чину сестер св. Василія Великого в Україні є мати Емілія Прокопик, котра є спеціальною делегаткою Апостольської столиці для сестер Чину Святого Василія Великого в Україні». В кінці Звернення Блаженніший застерігає усіх ієромонахів, священників, монахів і сестер-монахинь, а також вірних від усякої співпраці із сестрами-монахинями Любові Ільницької, бо така підтримка означала б непослух Апостольській столиці і Святішому Отцеві Іванові Павлові II і тягне за собою відлучення від Католицької Церкви [10, с. 12].

Глава УГКЦ підтримав ініціативу Міжнародного товариства «Вшанування життя» проголошення 25 березня Днем молитви за збереження життя ненароджених дітей. З цієї нагоди у своєму Зверненні до вірних він, зокрема, сказав, що в сьогоденній кризовий час народ України, переживаючи багато труднощів, допускається необдуманих, а часто навіть страшних кроків – убивства власних дітей. Це гріх, який коїться в родині, а жертва – «кров від крові твоєї і плоть від плоті» - власні діти. Обов'язком Церкви є нагадувати вірним, що великим даром для родини є дитина і нищення її – це тяжкий гріх, бо «нема волі перед Отцем вашим, що на небі, щоб загинув один із сих малих». Треба молитися за тих, що з різних причин виставлені на спокусу такого злочину. Молитися, щоб у нашому народі і по цілому світі діти, які починаються в лоні матері, ніколи не були насильно знищені [10,с.14].

29 березня Блаженніший Мирослав Іван призначив приймальну комісію Львівської Духовної семінарії Святого Духа на 1994-1995 навчальний рік. До її складу увійшли о. Іван Терлецький, ректор з навчальної програми, о. Мирон Бендик, представник Дрогобицько-Самбірської єпархії; о. Савчинський, представник Львівської єпархії, о. Репела, представник Тернопільської єпархії; о. Ярослав Кашук, представник Зборівської єпархії. А також викладачі семінарії: о. Василь Боянівський, о. Степан Меньок, Макарій Петрович, д-р Анібал Соутус та д-р Михайло Димид. У семінарію приймалися особи віком до 30 років, не одружені. Просити благословення на шлюб семінаристи мали право на останньому році навчання [11,с. 2].

Львівське архієпархіальне управління УГКЦ оголошує відкритий конкурс на кращі ескізні проекти церков. Мета конкурсу – створення фонду ескізних проектів для забезпечення потреб у будівництві церков за межами Львівської архієпархії УГКЦ. Проекти мали відображати традиції українського національного та візантійського церковного мистецтва, але одночасно архітектурно-конструктивне вирішення споруди мало відповідати вимогам сучасних технологій[11,с. 3].

7 квітня 1994 року Блаженніший Мирослав Іван Кардинал Любачівський видає пастирське звернення «Про єдність святих Церков», адресоване ієрархії, монахам і вірним УГКЦ та всім українцям доброї волі. Верховний архієпископ УГКЦ звертається до історичної місії української Церкви, згадуючи діяльність Митрополита Андрея та Патріарха Йосифа, їх вклад у примирення Західної і Східної Церков у практичній і теоретичній площинах. Наголошувалось, що в діях і постановах 2-го Ватиканського собору, який проходив у 60-х роках, діяльність кардинала Йосифа Сліпого спричинила більш повне визнання

теологічної спадщини Сходу. Блаженніший вважав, що коли постала вільна, демократична Українська держава, «знаком часу» є гаряче бажання і очікування віруючого українського Божого люду», щоб їх Церкви стали «посередниками єдності» національної. Це накладає обов'язок на весь єпископат, духовенство, монашество та вірних ревної молитви за припинення роздорів церков. Перешкодами, що гальмують працю поєднання Церков в Україні, Блаженніший вважає наслідки зловживань державних урядовців, що були спрямовані на відрив від католицької єдності (як неканонічний львівський синод 1946 р), а також намагання комуністів використати єкуменічний рух, що розгорнувся у 20 ст., для антихристиянських цілей. Режим заборонив доступ інформації й виключив християн Східної Європи від участі в подіях на полі церковного поєднання. У зверненні Блаженніший Мирослав Іван подає невідомі для багатьох результати світового церковного порозуміння. Це, насамперед, зміни в еклесіології Католицької Церкви після 2-го Ватиканського собору, успіхи діалогу любові Римського й Царгородського архієреїв, також здобутки діалогу правди Міжнародної православно-католицької комісії. Документи, вироблені комісією, настійно пропонуються до вивчення духовенству. Вказується на новітній досвід й українського православно-католицького діалогу. Також Глава УГКЦ дає дієві поради для досягнення єдності у «любові». Це, зокрема, утримання від використання харитативної допомоги з дискримінаційними цілями прозелітизму чи зміни національної ідентичності. Звучить беззастережний заклик до усіх християн уникати насильства і презирства супроти інших вірних. Блаженніший говорить про досвід української діаспори щодо почергових відправ у храмах. Оскільки під сумісними заявами згаданої міжнародної богословської комісії стоять підписи представників Московського Патріархату, то греко-католицький Глава вважає можливим звертання у цьому питанні до його представників в Україні. Кардинал при декларації недвозначного визнання Святих тайн Православної Церкви, висловлюючи повне довір'я до проводу Російської Православної Церкви, наголошує, що підписані сумісні заяви зобов'язують і православних до належного вшанування таїнственного життя УГКЦ. «Шукання всецільного видужання розподілів у нашій рідній Київській Церкві стане глибоко переконливим свідченням сили Євангелія Господа нашого Ісуса Христа й невідпорним засобом євангелізації поміж українським народом», - стверджує Блаженніший Мирослав Іван у завершенні свого звернення «Про єдність святих Церков» [12, с. 5].

У Соборному Великодньому посланні 1994 року Блаженніший Мирослав Іван зокрема зазначив: «Серед буревіїв у нашій історії, серед руїн наших духовних, культурних, релігійно-церковних і матеріальних надбань, що їх нам нищили вороги наші впродовж історії, наша Церква не втратила ніколи своїх найвищих духовних скарбів, що їх виплекала на ґрунті нашої віри у Христове Воскресіння і надії на майбутнє воскресіння наших найвищих ідеалів, тут на землі і колись у вічності, особистих і всенародних. Може це причина чому український народ мав належне розуміння Христового Воскресіння, як запоруки Божої слави й своєї кращої долі. Мабуть, ніде в цілому християнському світі не обходили і не обходять свята Христового Воскресіння так величаво і з таким глибоким розумінням так радісно і з таким духовним багатством, як у нас в Україні, у нашій Церкві, серед нашого народу». Наприкінці послання Блаженніший закликає: «Не кланяймося противним Христові засадам і будьмо вірні своїй Греко-Католицькій Церкві, зберігаючи свої літургійно-обрядові скарби й традиції. Своєю жертвенною працею помагаймо собі всі, об'єднані однією думкою, щоб досягнути належного нам місця між Церквами християнського світу й вічне царство. Амінь» [12, с.21].

Не зважаючи на великі зусилля Глави УГКЦ щодо запобігання міжконфесійним конфліктам, вони все ж були і були радше майнового спрямування, ніж спорів богословського характеру. Це була боротьба за храми, приміщення для відправ, церковне майно. Як приклад, можна навести ситуацію на Івано-Франківщині. Представник Президента у Долинському районі Івано-Франківської обл. Михайло Галів надіслав звернення Патріарху Київському та всієї Руси-України УПЦ КП Володимирі Романюку, Главі УГКЦ Блаженнішому Мирославу Івану Кардиналу Любачівському, митрополиту Галицькому УПЦ КП Андрієві Абрамчуку та правлячому єпископові Івано-Франківському УГКЦ Софрону Дмитерку. Представник Президента наголошував на тому, що у Долинському районі склалась вкрай напружена ситуація, яка викликана тим, що в ряді сіл району при наявності однієї культової споруди існують дві релігійні громади Української Православної Церкви Київського Патріархату та Української Греко-Католицької Церкви. Райдержадміністрація вважала, що вирішення міжконфесійних проблем, які в більшості випадків були суто майновими, бо стосувалися в основному культової споруди, могло бути тільки при добрій волі на це ієрархів обох Церков. Також представники влади вважали, що держава повинна в найкоротший термін повернути церковне майно, особливо культові споруди, у власність релігійних громад, оскільки, зокрема, в Долинському районі держава ніколи за часи існування імперії не займалась будівництвом церков, а тільки їх руйнувала [13, с. 7].

Виникали конфлікти також і в середині Церкви. Зокрема, 20 вересня 1994 року у соборі святого Юра у Львові Глава УГКЦ видав Декрет про суспенду від священства о. Йосафата Каваціва ЧСВВ,

опираючись на канон 1402 Кодексу канонів Східних Церков. Цим рішенням о. Каваціва позбавлялось права всіх актів священства, зокрема, уділяти Святі тайни, відправляти Святу Літургію, хрестити, миропомазувати, сповідати і вінчати. У Декреті було зазначено: «В разі уділення цих тайн від нього, вони не будуть законними, а в разі сповіді і вінчання - дійсними для Церкви. Священик Йосафат Каваців мусить покинути управління парохій Благовіщення Пречистої Діви Марії в місті Стрию і церкви Різдва Пресвятої Богородиці села Заплатин Стрийського району, в терміні до 23 вересня 1994 року». Незадоволені парафіяни церкви Благовіщення вранці 23 вересня заблокували вхід до канцелярії та службові приміщення. З групою, яку делегували пікетуючі, зустрівся Блаженніший. Він підтвердив і пояснив рішення про суспенду отця Йосафата. Канцлер Патріаршої курії отець-доктор Іван Дацько дав офіційний коментар вищезгаданому інцидентові: «Церква не є демократичною установою. Церква - єрархічна структура. Якщо о. Йосафат Каваців греко-католицький священик, він повинен дотримуватися законів Церкви» [24, с. 2].

Церкві для подальшого успішного розвитку потрібні були нові провідники, єпископи. Синод єпископів УГКЦ, який відбувся з 20 до 27 лютого 1994 року у Львові під проводом Його Блаженства Мирослава Івана, обрав отців Юліана Гбура та Василя-Ігоря Медвіта Чину Святого Василя Великого єпископами-помічниками Львівської архієпархії. 4 травня це рішення офіційно проголошено одночасно у Римі і Львові [14, с. 8].

Хіротонія владыки Василя Медвіта, якому призначено єпископський титул міста Адріани, відбулася у соборі св. Юра 12 липня 1994 року. Її здійснив головний святитель Блаженніший Мирослав Іван разом із співсвятителями єпископом Перемишльським Іваном Мартиняком та єпископом Едмонтонським Мироном Дацюком. У церемонії взяли участь папський нунцій в Україні архієпископ Антоніо Франко, єпископ Римо-Католицької Церкви у Львові Мар'ян Яворський, архімандрит Натан Вірменської Апостольської Церкви, протоієрей УПЦ КП Віталій Політило, а також представники від Лютеранської Церкви Польщі. У привітальному слові Блаженніший Мирослав Іван зазначив: «Владыка Василій має свої особливі дари, з яких будемо користати й тут у Львові, й у нашій Церкві взагалі. Він практичний, енергійний, життєрадісний, працьовитий, оптимістично наставлений, з великим почуттями відповідальності, добрий організатор. І ми йому бажаємо, щоб ті його гарні людські прикмети співдіяли з тими дарами Святого Духа, які уділяються усім хрещеним і миропомазаним і які особливо потрібні в архіпастирському служінні дар мудрости, розуму, ради, кріпости, знання, побожності і страху Божого». Після свячення владыка Василь Медвіт зокрема зазначив, що його свячення в присутності так чисельних представників різних Церков є екуменізмом в дії [18, с.6].

Хіротонія владыки Юліана Гбура відбулась 7 липня 1994 року. Блаженніший Мирослав Іван у вітальному слові зокрема сказав: «Наше серце знову виповнюється радістю, бо з Божої благодаті УГКЦ збагатилася ще одним єпископом. Пригадуєте, як неповний рік тому, тут, у цьому архікатедральному соборі св. Юрія Побідоносця, ми піднесли до єпископського сану присутнього Зборівського владыку Михаїла. Тоді ми згадали, що це були перші архієрейські свячення при цьому Святоюрському престолі після понад 70-літньої перерви. Нинішня хіротонія є вже ознакою, що наша Церква справді починає жити нормальним життям». Блаженніший так охарактеризував владыку Юліана: «Якщо можна окреслити владыку Юліана одним словом, то це «енергія». Кажуть, що в Україні є криза енергетики. Треба з радістю заявити, що у владыки Юліана такої кризи немає. Серед нашого божого люду в Польщі о. Юліан Гбур, тепер владыка, прославився великою активністю, ревністю, організаційним хистом і проповіданням Божого слова». 17 квітня у Дрогобицькій церкві Святої Трійці Блаженніший Мирослав Іван очолив урочисту літургію з нагоди інтронізації єпископа Юліана Вороновського. В урочистостях взяли участь всі 160 священників Дрогобицько-Самбірської єпархії [11, с. 4].

Блаженніший Мирослав Іван привітав владыку Перемишльського Івана Мартиняка з 30-річчям ієрейських свячень. У привітальному листі він, зокрема, зазначає: «Священниче життя Вашого Преосвященства стало неначе уособленням долі Греко-Католицької Церкви у Польщі, бо Вам доводилось у працювати у нелегких умовах комуністичного режиму, відстоювати правду на життя і вільне віросповідання всіх вірних Греко-Католицької Церкви на теренах Польщі, яка є невід'ємною частиною Церкви Києво-Галицької Митрополії». Блаженніший зазначив, що владыка став наступником таких великих мужів Церкви як Юліан Пелеш, Костянтин Чехович, Йосафат Коциловський, Григорій Лакота. «З хвилиною Вашого поставлення на Перемишльського владыку, помимо різних труднощів і перепон зовнішнього і внутрішнього характеру, відновилось духовне життя Греко-Католицької Церкви в Польщі й Перемишльській єпархії, скріпилися і помножилися покликання, і Ви, Преосвященний владыко, пішли з братньою рукою допомоги до наших братів і сестер в Україні». На той час владыку покликано до Постійного синоду єпископів УГКЦ та обрано генеральним секретарем Синоду. «Нехай цей ювілей 30-річчя священства Вашого Преосвященства стане ще одним святом єдності нашої Церкви і народу. Щоб

виразно бачити, що не ділять нас ніякі границі чи кордони, а що всі працюємо на славу Божу, бо всі ми – одне в Христі Ісусі», - завершив привітання Блаженніший [17, с. 6].

Блаженніший Мирослав Іван двічі відкривав і благословляв діяльність конференції «Українське сакральне мистецтво: традиції, сучасність, перспективи», що відбувалась у Львівському державному інституті прикладного та декоративного мистецтва. На конференції, зокрема, говорилось про нищення пам'яток українського сакрального мистецтва. Науковці вважали, що цьому сприяла не лише атеїстична боротьба комуністичного режиму та його спадкоємство в суспільних інституціях України. Зазначалось про низький рівень духовної культури [15, с. 4].

9 червня 1994 р. Глава УГКЦ видає інструкцію про вибори отцям-протопресвітерам та церковним об'єднанням Львівської архієпархії УГКЦ. Це був своєчасний і важливий документ, приурочений до виборів Президента України і місцевих Рад народних депутатів. «Насамперед треба заявити, - говорилось у Зверненні, - що Церква вчить нас: для досягнення соціальних змін, які дійсно були б на користь людини, треба покладатися на релігійні і моральні принципи людини і на необхідність її постійного внутрішнього навернення. Іншими словами: там, де гріх псує соціальну обстановку, треба закликати до навернення сердець і до відкриття себе Божій благодаті. Благодать зроджує милосердя, яка веде до праведних реформ. Немає розв'язки соціальному питанню поза Церквою». «Інструкція про вибори» забороняла священнослужителям УГКЦ брати участь в політичних партіях, балотуватися на виборах чи агітувати у церкві. Інструкція захищала священнослужителів від політичного тиску [16, с. 34].

19 травня 1994 року сесія Львівської міської ради прийняла рішення передати Львівському архієпархіальному управлінню УГКЦ будинок по вул. Озаркевича, 4, в якому розташована народна лікарня імені Митрополита Андрея Шептицького. 6 червня Глава УГКЦ Блаженніший підписав угоду про умови передачі будівлі, згідно з якою львівська міська адміністрація зобов'язувалась до 1 січня 1995 року повністю звільнити та передати приміщення лікарні. Львівське архієпархіальне правління натомість зобов'язалося щомісячно надавати фінансову допомогу загальною сумою 845 тис. доларів для закінчення капітального ремонту та розбудови терапевтичного відділення на вул. Рапопорта, 6 [17, с. 2].

5 жовтня 1994 року Блаженніший підписав рішення про створення і налагодження діяльності шпиталю, що мав би надавати медичну допомогу бідним та малозабезпеченим верствам населення. Шпиталь став дочірнім підприємством Львівської архієпархії УГКЦ «Народна лікарня імені Андрея Шептицького». Як самостійна юридична особа він мав свій статут, укладений за зразком статуту одного з найбільших у Європі шпиталів при Католицькому університеті в бельгійському місті Лювені [32, с. 4].

Про те, наскільки динамічно і стрімко розвивалась Церква, як поставали нові громади свідчить такий цікавий факт як освячення антимінсів, які необхідні для проведення літургії. 28 квітня 1994, у Великий четвер, на Вечірні з літургією св. Василя Великого Блаженніший Мирослав Іван освятив у кафедральному соборі св. Юра 500 антимінсів та три бутлі з миром. На той час виготовлення в Італії одного антимінсу обходилося у 18 млн. лір. Малюнок антимінса підготував митець-монах Ювеналій Мокрицький за проектом патріарха Йосифа Сліпого. У виготовленні мира використовується 100 рідкісних компонентів, вартість одного бутля складала 1000 доларів. На той час Блаженніший освятив уже 32 тисячі антимінсів. Антимінс – це хустка із мощами, на якій зображено покладеного до гробу Спасителя, яка освячується єпископом лише раз у році у Великий четвер, на ній священник східного обряду відправляє святу літургію. Блаженніший освятив також антимінс, на якому відправлялась Служба Божа для воїнів Прикарпатського військового округу [15, с. 3].

У 1992 році Блаженніший освятив місце під будову майбутнього храму УГКЦ у Вишгороді під Києвом. У 1991 році громада спорудила тут капличку, яка з часом не могла вмістити всіх вірних і постала потреба побудови великого храму. 3 липня 1994 року владика Юліан Вороновський освятив наріжний камінь храму Андрія Первозванного. З 1989 року тривало листування релігійної громади Святомиколаївської парафії Української Греко-Католицької Церкви у Києві. Вірних не задовольняли умови, у яких відбувалось богослужіння. Храм Миколи Довгого, а точніше дзвіниця, бо сам храм було зруйновано у 30-х роках, могла вмістити лише кілька десятків людей, а приходили сотні, тисячі. У 1992 році вийшло розпорядження представника президента про те, що храм Миколи Набережного повинен бути переданий у почергове користування греко-католикам і православним УАПЦ. Але справа не зрушилась з місця. У храмі богослужіння проводили православні. Парох Святомиколаївської парафії вважав, що влада навмисне зволікає з вирішенням цього питання і сама організовує конфлікти. 20 вересня 1994 р. о. Валерій звертається з листом до генеральної прокуратури України. На той час все ще висіло у повітрі і питання з будівництвом собору УГКЦ. Ще досі не було виділено навіть земельної ділянки, а та, яку освячував Блаженніший Мирослав Іван виявилась символічною [24, с. 4].

Глава УГКЦ звернувся з листом до голови Севастопольської міської ради з проханням потурбуватись про севастопольську громаду греко-католиків, щоб вона отримала земельну ділянку під

будівництво, оскільки всі необхідні документи вже зібрано. Громада у 1994 році налічувала близько 500 чоловік, а розпочала свою діяльність у 1991 році[28, с. 8].

З благословення Глави УГКЦ сестри Чину Пречистої Діви Марії відкрили свій перший дім у місті Сокалі Львівської області. Сестри, які постали в часи підпілля УГКЦ, опікувались Сокальською школою-інтернатом і проводили катехизацію у загальноосвітніх школах і садочках[19, с. 2].

Блаженніший дбав про постійний вишкіл священників. Так з 25 липня до 18 серпня 1994 у Львівській Духовній семінарії Святого Духа з його благословення для священників Львівської архієпархії відбувались реколекційні науки. Участь у них була обов'язковою для всього духовенства архієпархії. Реколекції проводили владика-емерит Максим Германюк та владика Василь Медвіт. Відлучатись можна було тільки з поважних причин і з дозволу провідника реколекцій та відповідального отця-декана[19, с. 3].

14 липня 1994 р. Глава УГКЦ надіслав вітальну телеграму Леонідові Кучмі з нагоди його обрання Президентом. У телеграмі, зокрема, було зазначено: «З нагоди вашого вибору на Президента України складаю вам від імені всієї Української Греко-Католицької Церкви побажання щедрого Божого благословення і всіх успіхів у провіді Української держави. Молимо всемогутнього Бога, щоб дав Вам мудрість і силу зберегти мир, спокій, демократичний лад, свободу і цілісність кордонів і тим самим скріпити самостійність, незалежність і соборність України. Ми цього свідомі, що перед вами нелегкі завдання. Виборці України обрали Вас для проведення економічних реформ, в чому бажаю вам знайти відповідний шлях до повного економічного росту для загального добра всього населення України. Далеко важчим завданням буде знайти шлях до суспільного об'єднання держави. Ви самі висловили після виборів Ваше вболівання великим поділом між Східною та Західною Україною. Цей поділ, який також існує також в церковному житті, характеризується взаємним недовір'ям, недооціненням і підозрінням. І хоч основи для цього поділу закладено вже століттями, режим розпалого Союзу в особливий спосіб його підсилював. Крім цього в Західній Україні ще жива пам'ять репресій та насильної русифікації. Тому заохочую Вас знайти відповідну силу і самовпевненість, щоб включити до Вашої адміністрації представників різних політичних кіл та усіх районів України. Весь народ України витворить довір'я до Вашої особи, коли Ви виявите довір'я до цілого народу»[19,с.16].

Блаженніший особливу увагу приділяв відновленню Львівської Богословської академії. Вона мала б підвищити рівень філософської і богословської освіти духовенства та релігійних педагогів, одночасно відновлюючи в Україні місце богослов'я серед наукових дисциплін. Академія мала б готувати духовенство і мирян до науково-дослідницької і педагогічної діяльності. Основне її завдання - доповнювати і з часом керувати навчальною програмою духовної семінарії. Академія розглядалась як наріжний камінь майбутнього Католицького університету, що стимулюватиме майбутню реформу гуманітарних наук в Україні [8,с. 4].

18 червня 1993 року з ініціативи та під керівництвом Блаженнішого Патріарха Мирослав Івана була створена комісія у справі відновлення Львівської Богословської академії. Її очолив директор Інституту історії Церкви доктор Борис Гудзяк. Виконавчим директором вищезгаданої комісії став доктор церковного права Михайло Димид. 13 вересня 1994 року Блаженніший видав грамоту, якою відновив засновану у 1929 році Львівську Богословську академію «для навчання сучасних і грядущих поколінь та ведення наукової і дослідницької діяльності, а це значить для пошуку правди і ширення її світла у Вселенній» [21, с. 9]. Також грамотою 20 липня 1994 р. призначено тоді ще диякона д-ра Михайла Димида виконувати обов'язки ректора Богословської академії у Львові[21,с.10].

На відкритті відновленої Львівської Богословської академії 1 вересня 1994 р. Блаженніший зазначив, що після п'ятдесяти років примусового закриття Греко-Католицької Богословської академії у Львові 1944 році, коли відійшов у вічність наш святий попередник Слуга Божий Андрей Шептицький, «ми знову віднайшли сліди наших учителів та почали ходити їх стежками, відновлюючи діло, що Господь зволив їхніми руками і умами розвинути на нашій землі України». «П'ятдесят років,- продовжував Глава УГКЦ, - тривала перерва, коли поле науки, основаної на вічних Божих принципах, не сіялося і не оброблялося. Тепер ми пожинаємо страшний урожай запустіння і сваволі бур'янів, розміри якого навіть трудно передбачити. Облудливі науки і теорії запанували в нашому суспільстві вже не для оборони, а для знищення життя, вже не для пошуку вічної правди, а на службу мінливим ідеологіям». Львівська Богословська академія відчиняє двері, щоб далі вказувати на «найвищі правди народові, виховувати його провідників, дати йому тверезість і рівновагу духа, ширину думки і вчити, як у всіх умовах зберегти себе з честю і в достойний спосіб». «Осмилюючи скарби священного Писання, Отців Церкви, змістовної літургії, в контексті складного, постмодерного світу, Львівська Богословська академія має завдання пропонувати – в інтелектуально переконливий спосіб – вічну християнську Істину. Не лякаючись важких питань, які на перший погляд видаються не до розв'язання, філософи і богослови академії покликані будувати мости через конфесійні, ідеологічні і світоглядні провалля, які прошили нашу землю. Вивчаючи

багату спадщину християнського Сходу і, користаючи з досвіду Західного християнства, зокрема, у галузі пасторальних наук, психології, соціології, методології, академія має бути тим каталізатором, який допоможе нашій Церкві не лише відроджуватись, але стати підтримкою і прикладом для ширшого світу. Виринаючи з різних гетт, академія повинна перетворювати моральне багатство Церкви-мучениці в животворящу богословську синтезу для вселенного християнства в його третьому тисячолітті. Блаженніший зазначає, що у кожній епосі Церква потребує богословського унапрявлення, яке, виходячи з основ християнства, відповідає на глибинні потреби людей, спільнот, суспільств. «Сьогодні, в перехідному етапі, не дивно, якщо в Україні такий напрям ще не ясний чи не чіткий. Проте не сміємо занедбати пошуку і осмислення того в нашому духовному етосі, що переображуючись, кормитиме голодних і спрагнених правди». У вступному слові на відкритті академічного року, д-р Михайло Димид, звертаючись до студентів ще раз наголосив «Не забудьте, що відновлення Львівської Богословської академії – це ініціатива Блаженнішого Патріарха Мирослава Івана Любачівського, яку підтримав синод УГКЦ і тим самим ціла Христова Церква. Були витрачені колосальні ресурси: зусилля викладачів, кошти, щоб ця група студентів, до якої ви маєте честь входити, могла здобути якнайкращий вишкіл» [22, с. 11].

Отож, Львівська богословська академія у 20 ст. втретє відчинила свої двері. Першокурсників було 125, серед них - 85 майбутніх душпастирів. 19 вересня 1994 року Глава УГКЦ звернувся до голови Львівської міської ради народних депутатів Василя Куйбіди з клопотанням про більше приміщення для Львівської Богословської академії.

1 жовтня 1994 року на Тернопіллі у селищі міського типу Велика Березовиця відбулось урочисте відкриття Тернопільської Вищої Духовної семінарії ім. Патріарха Йосифа Сліпого. В новоутвореній Тернопільській єпархії, що почала офіційно функціонувати 17 жовтня 1993 року, було вирішено і надалі розвивати діяльність Духовної семінарії, що відкрито почала діяти на початку 90-го року. Зародження семінарії сягало нелегких часів підпілля, коли провід Церкви, зокрема, архієпископ Володимир Стернюк і о.-мітрат Василь Семенюк, робили все для того, щоб виховувати нових душпастирів [25, с. 2].

З благословення Глави УГКЦ та на прохання дружин священників товариство «Вшанування життя» та Інститут Історії Церкви 20-22 липня провели 3-й з'їзд дружин священників під гаслом «Священнича родина». Серед інших з доповіддю «Кожний дім – маленька Церква» виступив і майбутній Глава УГКЦ архієпископ Любомир Гузар. Старша генерація їмостей мала виступи, об'єднані загальною темою «Знання минулого – лице майбутнього» [20, с. 3].

Гостра полеміка розгорнулася в дев'яностих роках у ЗМІ навколо об'єднання трьох гілок українського православ'я. Одна з таких дискусійних статей «Перехідний Патріарх звичок не міняє» доцента Одеського держуніверситету, довголітнього в'язня Василя Барладяну-Бирладника з'явилась на сторінках львівської газети «Ратуша». Приводом до її написання послужило інтерв'ю з Патріархом УАПЦ Дмитрієм Яремою, надруковане в газеті «Вечірній Київ» за 2 серпня 1994 року. Поспішність, з якою 5 червня 1990 року Київський собор УПЦ обрав Патріарха, - на думку автора статті, - пояснюється тим, що радянські владоможці боялись проголошення Мирослава Івана Кардинала Любачівського Києво-Галицьким Патріархом УГКЦ. Таке проголошення стало б ґрунтом для об'єднання в одну апостольську Церкву всього українства. Саме цього, на думку автора, боялася й боїться Москва [21, с.4].

Від Глави УГКЦ Мирослава Івана Кардинала Любачівського надійшли привітання на адресу світового з'їзду священничого роду Цегельських, що відбувався з 26 по 27 серпня 1994 року у Львові. Цей рід, генеалогічне дерево якого сягає XVII століття, дав Україні багатьох греко-католицьких священників і визначних громадсько-політичних діячів [21, с.3].

Блаженніший не лише сам займався літературною працею, але й благословляв видання інших авторів. Так у 1994 р. Блаженніший благословив видання книги о. Мар'яна-Романа Цурковського «Збірка Марійських проповідей», що вийшла у львівському видавництві «Стрім». Збірка складалась з публікацій радіопровідей, виголошених у Буффало в травні 1966 р. Чимало розділів присвячено темі «Марія в українському культурному середовищі різних епох» [23, с.7].

Книга Олега Сидора «Блаженніший Йосиф і мистецтво» вийшла у Римі в Католицькому університеті святого Климента Папи. У ній вміщені каталоги і репродукції найвартіснішої частини мистецької колекції УКУ, які ще й сьогодні недоступні для української публіки. Книга розкрила ще одну ділянку багатогранної діяльності Блаженнішого Йосифа Сліпого, його усвідомлення нероздільності сакрального мистецтва і духовної культури з нашою східнохристиянською традицією. На презентації книги у Львові владика Василь Медвіт висловив авторові подяку за його працю від імені Блаженнішого Мирослава Івана та усієї УГКЦ [26, с. 6].

Глава УГКЦ своїм обіжним листом від 29 липня скликав засідання Постійного Синоду єпископів УГКЦ, яке проходило 14 вересня в архікатедральному соборі Святого Юра у Львові. На засіданні розглядались два питання: скликання Патріаршого собору у 1996 році і прийняття широкої програми

підготовки і святкувань ювілеїв 400-ліття Берестейської і 350-ліття Ужгородської уній. Генеральним секретарем з підготовки ювілейних святкувань призначено нововисвяченого владика, єпископа-помічника Львівської архієпархії УГКЦ преосвященного Василя Медвіта. Інститут Історії Церкви склав наукову програму відзначення 400-ліття Берестейської унії на період 1995-1996 років. Планувалось 18 одноденних Берестейських читань у різних містах України з участю провідних вчених різних країн. Відкриття відбулось 30-го вересня у Львові в Оперному театрі [24, с. 2].

1 листопада 1994 року виповнилось 50 років з дня смерті Глави УГКЦ Митрополита Андрея Шептицького. З цієї нагоди Блаженніший Мирослав Іван у Святоюрському соборі відправив літургію, а архієпархіальне управління УГКЦ та синодальний комітет розробили цілий ряд заходів, приурочених до цієї пам'ятної дати. Серед них можна відзначити міжнародну наукову конференцію, яку організовував Оттавський Інститут Східнохристиянських студій ім. Андрея Шептицького та Інститут історичних досліджень у приміщенні Києво-Могилянської академії та у Львівському держуніверситеті. Йшлося про особистий вклад Митрополита у розвиток церковних структур, єкуменічного руху і налагодження стосунків між представниками різних конфесій. Серед доповідачів - о. Андрій Чировський, о. д-р Петро Галадза, о. Любомир Гузар, д-р Андрій Кравчук. Знаменно, що ця ювілейна дата відзначалась у період відродження Церкви, Главою якої був Мирослав Іван Кардинал Любачівський, висвячений Митрополитом Андреем [26, с. 2].

5 листопада у Митрополичих палатах на Святоюрській горі з нагоди відзначення 50-ї річниці смерті Митрополита Андрея відбувся обід для високопоставлених представників церковних і світських кіл України. Зокрема, серед запрошених були і виступали патріарх УАПЦ Димитрій Ярема, єпископ Львівський і Сокальський УПЦ КП Андрій Горак, ректор Київської духовної академії УПЦ КП владика Даниїл. Блаженніший Мирослав Іван підкреслив, що у час святкування 400-ліття Берестейської та 350-ліття Ужгородської уній УГКЦ повинна знайти дорогу до православних братів. Він також запевнив присутніх, що його Церква буде наполегливо працювати і молитися для цієї цілі. На завершення своєї промови Блаженніший зазначив, що для сповнення духовного заповіту Шептицького - єднання Церков - потрібні, насамперед, святі мужі [27, с. 3].

З благословення Патріарха Мирослава Івана при греко-католицькій парафії у Любліні (Польща) група молоді почала видавати християнські книги, так поставало львівське видавництво "Свічадо", яке стабільно працює і до сьогодні [28, с. 2].

1995 рік. З благословення Блаженнішого Мирослава Івана, Глави УПЦ КП Володимира Романюка та Патріарха УАПЦ Димитрія Яреми створено культурно-мистецький благодійний фонд "Святині". Реєстрація відбулась 15 січня 1995 року у Міністерстві юстиції України. Фонд об'єднав професійних різьбярів, художників, вишивальниць [28, с. 8, 30.01.1995].

8 лютого 1995 року у Митрополичих палатах на Святоюрській горі проходило чергове засідання Постійного синоду УГКЦ. На ньому, зокрема, отці Синоду ознайомились з результатами зустрічі делегації владик УГКЦ з Римським архієпископом, яка відбулась на початку лютого. Метою візиту було представлення Римському апостольському престолу програми святкувань 400-ліття Берестейської унії та 350-ліття Ужгородської унії. Під час розмови з Іваном Павлом II владика торкалися також питання надання УГКЦ гідності Патріархату. Однак питання залишилось без відповіді [29, с. 2].

12 лютого 1995 року архієпископ УГКЦ Володимир Стернюк відзначав 88-му річницю від дня свого народження. Архієрейська літургія відбувалась у соборі св. Михаїла у Львові. Владика Юліан Вороновський, зокрема, також передав ювіляру привітальний лист і від Глави УГКЦ Блаженнішого Мирослава Кардинала Івана [30, с. 4].

21 травня 1995 року під час великої прощі до відпустового місця Зарваниця, відбулась посвята Української Церкви і народу під покров Пресвятої Богородиці. У Соборному посланні ієрархії помісної УГКЦ з цієї нагоди написано: "Від самого початку введення християнства в Україні, наш віруючий народ звертався з проханням про поміч і заступництво до Пресвятої Богородиці". Наголошується на тому, що "Пресвята Богородиця "є об'єднуючим чинником нашої духовності". У 20 столітті за опікою до Богородиці неодноразово звертались і Митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосиф Сліпий. В умовах сучасної міжконфесійної напруженості особливого значення набуває теза слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького: "В цих суперечностях і роздорах ніхто з людей не може мати ключа до розв'язки ситуації... Але коли Пречиста Діва Марія візьме в руки цю справу, тоді і тільки тоді можемо очікувати згоди і любові між людьми" [31, с. 6].

11 квітня 1995 року вірні УГКЦ відзначили 50-ту річницю ув'язнення верховного духовенства УГКЦ. 9 квітня у всіх громадах було зачитане соборне пастирське послання. У ньому Блаженніший закликав вірних під час Великого посту "жертвувати Служби Божі й свої моління за прославу наших мучеників та ісповідників, які постраждали на нашій землі за віру Христову впродовж останніх 50 літ".

“Покаянням, молитвою, постом та примиренням із Богом, - йдеться у посланні, - з поглядом, зверненим повсякчасно на наших мучеників й ісповідників, живімо християнським життям, уздоровлюймо себе й увесь український народ духовно, щоб кров наших страстотерпців принесла щедрий плід їх страждань — єдність Христової Церкви в Україні”[31, с. 6].

29 березня 1995 року в ефір вийшла тисячна програма Радіо «Воскресіння». З цієї нагоди Блаженніший привітав колектив редакції і слухачів. Особливо він відзначив динамічність, постійність і послідовність молодого групи журналістів. «В українській пресі «Радіо «Воскресіння» є унікальним явищем, точкою опори для безсторонньої об’єктивної інформації із життя найчисленніших українських християнських церковних громад: православних, католицьких, протестантських. Цей пошук і подача чистої інформації про подію, відлучивши її від своєї емоційної накладки, напевно є дорогою до пізнання дійсності, шляхом до об’єктивності, способом розв’язки різних проблем, які головню походять від незнання фактів про подію, про другу сторону». Блаженніший запевнив журналістів, що вони чинять велику й Божу справу [33, с. 4]. Колектив редакції привітали також Митрополит Київський і всієї України УПЦ Володимир Сабодан, Патріарх Київський і всієї України УПЦ КП Володимир Романюк, Глава Римо-Католицької Церкви в Україні Архієпископ Мар’ян Яворський, Патріарх Української Автокефальної Православної Церкви Дмитрій Ярема.

19 квітня 1995 Глава УГКЦ проголосив призначення ієромонаха Рафаїла Турконяка візитатором для вірних УГКЦ в Києві та Східній Україні. У 1991 році о. Рафаїл перебував у складі римського персоналу, який супроводжував Мирослава Івана Кардинала Любачівського під час його повернення в Україну [34, с.2].

4 травня 1995 року Блаженніший Мирослав Іван видає Звернення, приурочене 50-м роковинам закінчення Другої світової війни: «Вшановуємо і ми цю річницю молитвами і споминами страшної війни, яка нанесла стільки горя і крові по нашій Батьківщині – Україні... Для України 1945 рік не приніс довгожданої волі і свободи, бо наступила нова окупація». Блаженніший наголосив, що Греко-Католицька Церква вшановує 9-го травня як день пам’яті за всіх тих синів і дочок України і всіх поневолених народів світу, що загинули під час Другої світової війни і закликає своїх священників та вірних до молитви за упокій їхніх душ, щоб по всьому світу панував мир, взаємна пошана, злагода і любов, а Україна скріпила і назавжди зберегла свою волю і незалежність». Ці слова Блаженнішого актуальні і сьогодні, коли знову влада акцентує 9 травня як День перемоги[35, с. 2].

Папа Іван Павло II надіслав привітальну телеграму предстоятелю УГКЦ Мирославу Івану та єпископу Мукачівському УГКЦ Івану Семедію. «Близькість Берестейського ювілею, - говорилося у привітанні, - піднімає надію, що це дасть Українській Церкві новий поштовх в особливому покликанні свідчити і бути творцем єдності між усіма християнами серед слов’янських народів»[35, с.3]. «Прошу Вас, - звертається Папа До Блаженнішого, - не шкодувати жодних зусиль для реалізації всіх можливостей об’єднання з нашими братами з Православної Церкви та з іншими християнськими спільнотами. Отримане благо єдності не повинно стати причиною нової опозиції, особливо в цей історичний момент, коли Греко-Католицька Церква змогла віднайти своє місце в Україні. Історичні поневірвання цих областей є для Церкви закликком не відволікатись на полеміку – джерело поділів та руйнування»[36,с.11].

3 нагоди святкування 400-ліття святкування Берестейської та 350-ліття Ужгородської уній у Львові та Ужгороді з 15 до 20 травня проходив Міжнародний науковий слов’янський конгрес. Організаційний комітет очолив Глава УГКЦ. На конгресі виступило понад 50 вчених[35,с.4].

З 22 по 25 травня 1995 року у римо-католицькому кафедральному соборі Львова проходили зустрічі католицьких єпископів України, на яких був присутній Папський нунцій Антоніо Франко. На цьому триденному заході обговорювалась катехизація в Україні, нововведення в літургії у латинському обряді, а також про Євангеліє і почитання святих мощей. В одному із засідань взяв участь Глава УГКЦ[36, С.5].

Інтерв’ю з Блаженнішим опублікувала газета «Київські відомості». Відповідаючи, зокрема, на запитання про причини виникнення конфліктів між православними і греко-католиками, Глава УГКЦ підкреслив: «Релігійні провідники повинні першими продемонструвати релігійну терпимість. І УГКЦ заявила, що вона згодна на почергове використання церков з православними спільнотами. У Західній Україні ми змирилися з тим, що у багатьох випадках історично греко-католицькі церкви стали сьогодні православними. Ніколи ні я, ні ієрархи нашої Церкви не роблять презирливих зауважень на адресу наших православних братів. Навпаки, ми дотримуємося думки, що наші Церкви є Церквами-сестрами, і молимося за їхню єдність. Думаю, що коли б таку ж добру волю завжди демонструвала Православна Церква, вдалося б розв’язати чимало проблем». Також Глава УГКЦ зазначив, що як і в минулому, коли Церква сприяла мистецтву й талантам, опікуванню бідних, сиріт і хворих, так і тепер ця традиція продовжується»[37, С. 4].

21 червня 1995 у Києві створено третю громаду Української Греко-Католицької Церкви. Київська міська рада зареєструвала статут парафії св. Воскресіння Христового на лівому березі столиці [38, с.4]. 17 липня 1995 р. у Львові Народна лікарня ім. Митрополита Андрея Шептицького, якою так опікувався Блаженніший Мирослав Іван, прийняла перших пацієнтів[39, с.7].

19 липня учасники конференції Світового Християнського Конгресу під назвою «Напередодні Патріаршого собору», що відбувалась у приміщенні Львівського музею історії релігії, постановили звернутись до Глави УГКЦ, щоб «ієрархи Церкви ставили справу затвердження нашого Патріархату та всіх його прав, означених у берестейських статтях, не як прохання до Апостольського престолу, а як вимогу, за якою стоїть реальний стан справ та справедливість Бога та людська». «Патріархат, - говорить в заяві, - буде носити назву Києво-Галицький та охоплювати своєю повною юрисдикцією всіх своїх вірних в Україні та у всьому світі, де вони живуть». Також учасники конференції зазначили, що вони щиро віддані ідеї українського екуменізму, тобто якнайбільшого порозуміння і зближення аж до рівноправного об'єднання всіх українських церков, спадкоємців спільного Свято-Володимирівського хрещення» [40, с. 5].

У номінаційній грамоті Глава УГКЦ Блаженніший Мирослав Іван Кардинал Любачівський призначив ректора та віце-ректора Львівської Богословської академії. Ними відповідно стали д-р канонічного права о. Михайло Димид та д-р філософії Гарвардського університету Борис Гудзяк (теперішній ректор Українського католицького університету) [28, с.3. 11 вересня 1995р.].

1996 рік. Святійший Отець Іван Павло II через високопреосвященного кардинала Анжело Содано, секретаря, дбаючи про духовне добро вірних греко-католиків на територіях України, які не мають звичайної юрисдикції, взяв до уваги прохання, подане Синодом єпископів УГКЦ, що відбувався 20-27 лютого 1994 року. 30 грудня 1995 року у Ватикані вийшов Декрет за підписом префекта Конгрегації Східних Церков кардинала Ахілле Сільвестріні та секретаря Мирослава Марусина, в якому йшлося про те, що Святійший Отець 1) визнає юрисдикцію Верховного архієпископа і Синоду єпископів УГКЦ, яка розповсюджується, згідно з канонами Кодексу Канонів Східних Церков, на всі греко-католицькі спільноти, що знаходяться на землях України і які дотепер не мали звичайної юрисдикції; 2) постановляє, щоб у творенні екзархатів чи єпархій на тих землях поступалося згідно з дбанням, висловленим тим же Синодом єпископів стосовно попередньої консультації з Апостольською столицею, згода якої є konieczною для важності такої дії[28, с. 20, 05.04.1996 р.].

3 квітня 1996 року, через 19 років після єпископських свячень, Римський апостольський престіл офіційно і публічно визнав дійсними єпископські хіротонії, які уділив патріарх Йосиф Сліпий отцям Іванові Хомі, Любомирові Гузарові та Степанові Чмілю, який передчасно помер. У цій справі постійно клопотав Блаженніший Мирослав Іван, який при кожній сприятливій нагоді згадував Римському архієпископу про цих владик. До офіційної ругуляції цієї справи долучився префект Конгрегації Східних Церков кардинал Ахілле Сільвестріні, який сповістив про волю Римського архієпископа на Синоді УГКЦ і таким чином здійснив синодальну дію. Єпископ Риму давно хотів поладити справу через Синод УГКЦ, однак ця остання інстанція показала своє нерозуміння візій Патріарха Йосифа Сліпого і двічі негативно відреагувала. Всіх інших підпільно висвячених українських греко-католицьких єпископів визнано 16 січня 1991 року. Ці єпископи з України були завжди прихильно наставлені до своїх римських підпільних колег і в Україні в церковних колах називали їх всюди єпископами. 7 квітня у Львові, у Преображенській церкві Глава УГКЦ Блаженніший Мирослав Іван відправив архієрейську літургію, під час якої представив екзарха Києво-Вишгородського Любомира Гузара і апокризіарія-прокуратора єпископа Івана Хому. Були присутні архієпископ Володимир Стернюк, єпископи: Софрон Дмитерко, Іван Семедій, Михайл Сабрига, Михайл Колтун, Павло Василик, Юліян Гбур; а також представники РКЦ та влади[28, с. 2, 12.04.1996 р.].

У травні 1996 р. відбулась урочиста інсталяція екзарха Києво-Вишгородського. Через похилий вік Патріарх Мирослав Іван не висвячував 12 травня 1996 р. єпископа-коад'ютора Софрона Мудрого з правом наслідства єпископа Івано-Франківської єпархії Софрона Дмитерка. Святителем був секретар конгрегації Східних Церков архієпископ Мирослав Марусин. Блаженніший Мирослав Іван розумів значення ЗМІ. Разом з ним в Україну приїхала Соня Соутус, яка у березні 1991 року заснувала перше прес-бюро Католицької Церкви в Україні. У 1996 році Міжнародна католицька асоціація радіо та телебачення назвала Соню Соутус, директора прес-бюро УГКЦ, однією з 50-ти найвизначніших жінок 20 ст., які працюють у ЗМІ Католицької церкви. Також діяла телестудія, виходив часопис «Мета» і щоденні програми Радіо «Воскресіння»[28, с. 5, 26.04.1996 р.].

Отже, ще раз переглянувши цю насичену хроніку подій інформаційних звітів Радіо «Воскресіння», підсумуємо діяльність Блаженнішого Мирослава Івана. Це насамперед його змагання разом з духовенством і мирянами до визнання Патріархального устрою Української Греко-Католицької Церкви, розбудова церковних структур, висвячення священників, єпископів, будівництво церков, дбання про духовну освіту і катехизацію, заклик до єдності і порозуміння, міжконфесійна співпраця у дусі екуменізму, науково-

богословська діяльність. Це вшанування історичного минулого Церкви, зокрема, підготовка до 400-ліття Берестейської та 350-ліття Ужгородської уній, відзначення 50-літнього ювілею з часу відходу у вічність Митрополита Андрея Шептицького. Це також приготування до Собору Української Греко-Католицької Церкви, Безумовно, постать Блаженнішого і його час потребують ще подальшого дослідження із залученням архівних документів як Церкви так і держави, а також інших публікацій.

Бібліографічний список

- 1.Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1993. - 12 жовтня.
- 2.Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1993. - 4 листопада.
3. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1993. - 22 листопада.
4. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1993.- 6 грудня.
5. Агенція Релігійної інформації. - Львів,1993. - 13 грудня.
6. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1993. - 20 грудня.
7. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1994. - 3 січня.
8. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1994.- 28 лютого.
9. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1994. - 14 березня.
10. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1994.- 28 березня.
11. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1994. - 4 квітня.
12. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1994. - 18 квітня.
13. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1994. - 25 квітня.
15. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1994. - 16 травня.
16. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1994. - 13 червня.
17. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1994.- 4 липня.
18. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1994. - 18 липня.
19. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1994. - 25 липня.
20. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1994. - 1 серпня.
21. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1994. - 5 вересня.
22. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1994. - 12 вересня.
23. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1994. - 19 вересня.
24. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1994. - 3 жовтня.
25. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1994. - 10 жовтня.
26. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1994. - 31 жовтня.
27. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1994. - 14 листопада.
28. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1994. - 19 грудня.
29. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1995. - 13 лютого.
30. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1995. - 20 лютого.
31. Агенція Релігійної інформації. - Львів,1995. - 10 квітня.
32. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1995. - 17 квітня.
33. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1995. - 25 квітня.
34. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1995. - 1 травня.
35. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1995. - 15 травня.
36. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1995. - 5 червня.
37. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1995. - 26 червня.
38. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1995. - 17 липня.
39. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1995. - 24 липня.
40. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1995. - 31 липня.
41. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1996. - 11 вересня.
42. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1996. - 5 квітня.
43. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1996. - 12 квітня.
44. Агенція Релігійної інформації. - Львів, 1996. - 26 квітня.

Стаття надійшла до друку 13.05.2011.

Любомира Бурка

Деятельность, выступления и духовные наставления Его Блаженства Мирослава Ивана Кардинала Любачивского: главные акценты за материалами Радио «Воскресения» и «Агенции Религиозной Информации» в контексте изучения историко-духовных проблем научного украиноведения

***Аннотация:** У статье рассматривается деятельность, выступления и духовные наставления Его Блаженства Мирослава Ивана Кардинала Любачивского. Главный акцент подан согласно материалов Радио «Воскресения» и «Агенции Религиозной Информации».*

***Ключевые слова:** Его Блаженство Мирослав Иван Кардинал Любачивский, Радио «Воскресение», Украинская Греко-Католическая Церковь.*

Liubomyra Burka

Activity, speeches and ecclesiastical lessons of his Beatitude Myroslav Ivan Cardinal Lobachivskyi: the main points (based on the materials of radio “Voskresinnia” and “Agency of Religious Information”) in the context of identification of historical and ecclesiastical problems of scientific Ukrainian Studies.

***Annotation:** The article reviews activity, speeches and ecclesiastical lessons of his Beatitude Myroslav Ivan Cardinal Lobachivskyi. The main accents is given according to the materials of radio “Voskresinnia” and “Agency of Religious Information” of Ukrainian Greek-Catholic Church.*

***Key words:** His Beatitude Myroslav Ivan Cardinal Lobachivskyi, Ukrainian Greek-Catholic Church.*

**Дивізія «Галичина» у світлі німецької військової документації та радянських військових архівів.
Порівняльний аналіз джерел в контексті досліджень історичного українознавства**

Анотація: В статті вивчається діяльність дивізії «Галичина» у світлі німецької військової документації та радянських військових архівів. Основний акцент робиться на порівняльному аналізі німецької військової документації та радянських військових архівів.

Ключові слова: Дивізія «Галичина», німецька військова документація, радянські військові архіви.

Із свідчень німецької військової документалістики заслуговує на увагу праця Вольфа-Дітріха Гайке «Українська дивізія «Галичина». Історія формування і бойових дій у 1943-1945 роках», яка вийшла в українськомовному варіанті в 1970 – ті, а в англomовному варіанті – в 1988 році [5, с. 3-5; 23, с. 2-3].

Автор праці, уродженець Пруссії, з січня 1944 року, був начальником штабу в українській дивізії «Галичина». Вольф-Дітріх Гайке був у дивізії «Галичина» єдиним штабним офіцером, який не належав до військово-каральної інфраструктури «СС». Автор праці «Українська дивізія «Галичина». Історія формування і бойових дій у 1943-1945 роках», як начальник штабу, добре знав командира дивізії «Галичина», генерала Ф.Фрайтага, як і все внутрішнє життя. Майор Вольф-Дітріх Гайке був одним із тих військових фахівців, який вважав, що слід документувати політичне значення дивізії, вести на цьому ґрунті до улаштування приязних стосунків між українцями та німцями. Безсумнівно, що начальник штабу Вольф-Дітріх Гайке знав плани вищого німецького командування, в тому числі політичного, зокрема військ СС, які діяли під орудою Гімлера. Він активно співпрацював з українськими офіцерами Дмитром Палієм, Любомиром Макарушкою та іншими і намагався налагодити дружні відносини між українцями та німцями. Автор у своїй праці «Українська дивізія «Галичина». Історія формування і бойових дій у 1943-1945 роках», надавав великого значення українській дивізії, яка була, на його думку, найбільшим збройним формуванням українців по німецькому боці у час Другої світової війни. Через дивізію пройшло близько 32000 вояків-українців. Вольф-Дітріх Гайке наголошував, що це була не їх війна, українців, але вони виконували свій військовий обов'язок. Бійці з дивізії «Галичина» були селяни та робітники, старі заслужені офіцери австрійської армії, а також велика кількість молодшої інтелігенції Західної України, яка через службу Німеччині бажала вибороти своїй батьківщині, Україні, більше прав і свобод в Європі. Українці, на думку Вольфа-Дітріха Гайке, були хоробрими і порядними вояками, до кінця війни несли свій меч, тримаючи його чесно і залишили його незаплямленим [5, с. 3-5].

Згідно свідчень радянських військових джерел, після невдач на Східному фронті, програних німецькими військовими битв під Сталінградом та Курськом, коли фронт почав наблизитися до України, губернатор Галичини Отто Вехтер зрозумів, що українська молодь після вступу на територію Галичини буде мобілізована до лав Червоної Армії, а тому вважав за необхідне змінити політичне становище Німеччини щодо України і розіграти велику «Українську карту» [7, с. 105; 8, с. 15-20; с. 104-117].

До сподвижництва української військової справи була залучена Українська Греко-Католицька Церква, яка прийняла найактивнішу участь в формуванні дивізії «Галичина», хоча до кінця й не розуміла планів німецького командування. Збереглися десятки документів, які свідчать, що Українська Греко-Католицька Церква з своєї сторони зробила все можливе, щоб така бойова військова одиниця в складі німецької армії прийняла у війні найактивнішу участь [19, с. 26-27; с. 40-41; с. 4; с. 106, с. 123].

Генерал-губернатор Галичини групенфюрер СС Отто Вехтер, клопочучись передусім німецькими стратегічними інтересами, знову підняв перед політичним та військовим керівництвом Німеччини «Українське питання». Однак керівництво Німеччини прохолодно віднеслось до створення дивізії з українців. Проте Отто Вехтер наголошував, що досвід по створенню військових формувань з українців є, згадуючи батальйони «Нахтігаль» та «Роланд», які були створені в 1941 році. Власне вони, вояки із цих батальйонів стануть підґрунтям у формуванні дивізії «Галичина». Але і ці доводи не були переконливими для прийняття Гімлером остаточного рішення [27, с. 130-140].

Отто Вехтер за допомогою пропаганди створення української дивізії побажав активізувати українське питання серед українців і приєднати українців до тіснішої співпраці з німцями. Він намагався за допомогою обіцянок про політичні поступки зацікавити українців до участі у військових діях на боці Німеччини. Однак вище керівництво Німеччини: міністр закордонних справ Йоахіма фон Рібентроп, міністр східних окупованих областей Альфред Розенберг, рейхскомісар України Еріх Кох, гауляйтер Мартін Борман, рейсфюрер СС Генріх Гімлер, вплив якого на східну політику почав поступово зростати, – були проти створення української дивізії. Отто Вехтер запевнив Генріха Гімлера: «зі створенням дивізії «Галичина» українці не стануть нашими союзниками і ми не станемо з ними на «ти». Дивізію вишлем на

Схід, щоб таким чином «пощадити кров німецьких солдатів». Ми не беремо перед собою ніяких політичних зобов'язань щодо українців. Ми залишаємось панівним народом» [13, с. 125].

Самі ж українці побачивши, яке жорстоке німецьке правління в Україні, з підозрою дивились на плани губернатора Галичини, бригаденфюрера СС Отто Вехтера. В цей же час на Волині діяла Українська Повстанська Армія (УПА), яка зайняла щодо німецького правління в Україні ворожу позицію [17, с. 224-240].

Генерал-губернатор Галичини Отто Вехтер розумів, якщо найшвидшим часом не налагодити співпрацю з українцями (націоналістами), то вони всі підуть в УПА і перетворяться у ворогів Німеччини, тому він знову поїхав до вищого керівництва Німеччини, зокрема рейхсфюрера СС Гімлера, з питанням формування однієї добровольчої дивізії під назвою «Галичина». Проте Гімлер ясно застеріг: «дивізія під різним поглядом не може бути українською. Усі бажаючі в неї вступити не можуть думати про незалежність України. Слова Україна, українець, український – не може бути предметом вжитку. Таке світобачення забороняється в дивізії під загрозою кари. Бійці дивізії мають називатися не українцями, а галичанами і служити німецькій гео-стратегічній політиці» [18, с. 512].

Тільки за таких обставин був виданий наказ від 28 квітня 1943 року про створення дивізії «Галичина». Набір проходив в травні-червні 1943 року в Галичині, яка входила до Генерального губернаторства. В німецькому донесенні наголошувалося, що добровольців зголосилося приблизно 82 тисячі, пройшло медичне обстеження 52 тисячі [21, f. 133].

У Німецькому донесенні наголошувалося, що добровольців могло бути ще більше, якщо б мова йшла про набір до вермахту, бо населення Галичини відчувало сильну антипатію до служби поліції «СС». У донесенні також було наголошено, що військово-політичний рух Степана Бандери, який зараз сидить в німецькому концтаборі, розгорнув потужну агітацію проти створення дивізії з українців [22, f.16].

Офіційна назва дивізії від 30 липня 1943 року була: 14 SS-Freiwilligen-Division «Galizien» (СС – добровольча дивізія Галичина, з 27 червня SS-Freiwilligen-Division (galizischen Nr1), (14 СС – добровольча гренадерська дивізія (галицька ч.1). Від 27 червня 1944 року 14 Waffen-Grenadier-Division der SS (galizische Nr.1) (14 гренадерська дивізія зброї СС (галицька ч.1). У кінці війни на початку 1945 року її називали (auch 1. Division der Ukrainischen National-Armee (1-ша Дивізія української національної Армії) [28, s. 183].

Канадський дослідник В. Верига вважає, що уже осінню 1944 року назва Галицька (Galizische) була замінена на назву «Українська». Так само були замінені назви полків і менших підрозділів. Дослідник зауважує, що з часу набору в дивізію до часу становлення, дивізія Галичина пройшла певну еволюцію, яка не пішла на користь німецькій армії і її елітних формувань СС. В українській дивізії були свої суто українські інститутції, зокрема був інститут капеланства, чого не було в німецьких частинах СС. Якщо б дивізія була суто СС одиниця, то це не дозволило б їй в квітні 1945 року перетворити в І Українську дивізію Української Національної Армії, а це значить, що такий задум був на самому початку її зародження в 1943 році, хоча аж в 1945 році реалізовано українцями. Все це може бути аргументом того, що українська дивізія була не натовпом зрадників української національної справи, колаборантами чи колоніальним військом, а інтелектуальним зосередженням української інтелігенції, яка впершу чергу дбала за розбудову української державності і її оплоту професійної армії [4, с. 176-177].

У своїй праці Вольф-Дітріх Гайке, начальник штабу дивізії «Галичина» від 10 січня 1944 року, теж вживає назву «Ukrainische Division» (1. Українська дивізія), що відповідало її офіційній назві і було визнано німецьким командуванням в квітні 1945 року [23, s. 28-29].

Згідно з наказом про створення дивізії від 20 липня 1943 року «Aufstellung der SS-Freiw. Division «Galizien», Juli 30, 1943, Geheime Kommandosache», Rekords of the Reich Leader of the SS and Chief of the German Police (Reichsführer SS und Chef der Deutschen Polizei), проголошувалося створення дивізії «Галичина»[31]. Наказ був підписаний начальником головного управління СС Хансом Ютнером (SS-Obergruppenführer und General der Waffen SS Hans Juttener), відповідальність за формування дивізії 14 SS-Freiwilligen-Division “Galizien” (СС-добровольча дивізія Галичина) було покладено на генерал-майора СС, Шімана (SS-Brigadenführer und Generalmajor der Waffen SS Schimana). Шіман був на цьому посту до 19 листопада 1943 року. Від 20 жовтня 1943 року до кінця існування дивізії «Галичина» її командиром був оберфюрер СС Фріц Фрайтаг (SS - Oberführer Fritz Freitag), якого 20 квітня 1944 року підвищено в званні до рангу бригаденфюрера СС і генерал майора військ СС (SS-Brigadenführer und Generalmajor der Waffen SS) [28,s.193].

З цього часу почалось активне формування дивізії «Галичина». З червня 1943 року начальник головного управління СС (SS-Hauptamt) повідомив, що до легіону «Галичина» зголосилося приблизно 80000 тисяч осіб, приблизно 50000 прийнято, а близько 13000 пройшли підготовку. Згідно з наказом рейхсфюрера СС від 5 липня 1943 року, до 15 липня 1943 року мали бути призвані до військової служби 300 офіцерів, 48 лікарів; на курси до Німеччини -1300 молодших офіцерів та сержантів і 800 курсантів –на

навчання на молодших командирів. 2000 добровольців повинні були вийти до охоронного батальйону, що розміщувався в «Гайделягер», який згодом мав бути перетворений в 1-ий галицький СС-добровольчий гренадерський полк (1.Galizischen SS-Freiwilligen-Grenadier-Regiment). Окрім цих добровольців, в липні 1943 році мали бути паризвані ще 12000 чоловік, які будуть сформовані у галицькі добровольчі полки 4-8. Згідно із звітом на 31 грудня 1943 року, в дивізії «Галичина» було 256 офіцерів, сержантів – 449, разом – 11 тисяч 929 бійців. Разом на 31 грудня 1943 року дивізія нараховувала 12 тисяч 634 бійці. На 30 червня 1944 року в дивізії було 346 офіцерів, 1131 сержантів, разом – 13 тисяч 822 бійці. Разом дивізія нараховувала 15 тисяч 299 бійців. На 20 вересня 1944 року в дивізії було 261 офіцер, 673 сержанти, 11 тисяч 967 бійців, разом – 12 тисяч 901 борець. Згідно з статутом Дивізії «Галичина», в її складі повинно було бути: 480 офіцерів, 2 тисячі 587 сержантів, 11 тисяч 682 бійця. Із загального складу допоміжна частина кількістю 1 тисяча 854 бійці. Разом Дивізія повинна була мати 14 тисяч 689 бійців. Німецька канцелярія зауважувала, що дивізія «Галичина» завжди мала багато бажаючих вступити до її рядового складу, однак офіцерів і сержантів з середовища українців було небагато [24, с. 22-23].

Канадський дослідник В. Верига вважає, що більше як 100 тисяч українців зголосилося стати до лав дивізії «Галичина», але прийнято їх було тільки 30 тисяч. На його думку, до дивізії пішла національно свідомо університетська молодь, яка вважала, що не УПА, а високопрофесійна армія може скласти конкуренцію радянській армії в боротьбі за незалежну Україну. За таких обставин треба було пройти усі етапи навчання в німецькій військовій школі, щоби в майбутньому на базі здобутих знань облаштувати власну українську військову школу, яка б змогла сформувати збройні сили України. Одже, наголошує дослідник, на 2 червня 1943 року з цілої Галичини зголосилося до дивізії «Галичина» 81 тисяча 999 осіб. З того загального числа вибіркова комісія прийняла 52 тисячі 875 осіб, з яких з різних причин звільнила 29 тисяч 124 особи. Отже, підсумовує своє світобачення канадський вчений В.Верига, з тої частини, що залишилося можна було створити не дивізію, а корпус [4, с. 74-75].

У протоколі військової управи гавпштурмфюрер Шульце подавав в 1943 році такі дані: «На призив до Дивізії «Галичина» подало заяви 80 тисяч осіб, до огляду в кандидати було призвано 53 тисячі осіб. Особисто для відбору з'явилося 42 тисячі осіб, відібрано 27 тисяч осіб. Попередньо відібрано 19 тисяч 47 осіб, дійсно затверджено 13 тисяч 245 осіб. У сучасну пору на навчанні знаходяться 11 тисяч 578 осіб. Із них в Гайделягері – 3 тисячі 208, 1 тисяча 139 абітурієнтів. На 13 листопада 1943 року із добровольців сформовано такі полки: 4 полк чисельністю 1264 бійці; 5 полк – чисельністю 1372 бійці; 6 полк – чисельністю 1293 бійці; 7 полк – 1671 борець, 8 полк – 1573 бійці. Запасний галицький батальйон налічує 425 бійці [11, с.187-302; с. 6-7].

Сучасний український дослідник з Франції Володимир Косик вважає, що 18 червня 1943 року зголосилося 84 тисячі добровольців, приблизно 52 тисячі пройшли медичну комісію. В цей же час в німецькому звіті фігурує цифра 62 тисячі. При остаточному відборі німці прийняли до лав дивізії «Галичина» 12 тисяч чоловік [10. с. 359-360].

Внаслідок такого великого включення українців в дивізію «Галичина», в ній розпочалися концентрувалися сильні українські політичні настрої, які швидко дійшли до політичного коадування Німеччини, зокрема рейхсфюрера СС Гімлера.

В червні 1943 року рейхсфюрер СС Гімлер заборонив вживати в дивізії назву «українська» і розпорядився називати її «галицькою» (galizisch), а добровольців-галичанами (Galizianer). Проти цього наказу Гімлера заперечував губернатор Галичини О. Вехтер, вказуючи, що Галичина – це державно-територіальне і провінційне поняття, а не національне. Однак Гімлер відкинув усі протести, мотивуючи своє ставлення України до Німеччини у 1918-1919 роках [29, с. 194].

У наказі Гімлера від 14 липня 1943 року до всіх начальників штабів наголошувалося: «При згадці про Галицьку дивізію я забороняю коли-небудь говорити про українську дивізію чи українську національність» [25, с. 64].

Однак в подальшому, коли Гімлер відвідав дивізію, він звернувся з промовою до офіцерського складу дивізії Галичина, який складався головним чином з німців: «Галичани дійсно є українцями, але в даному випадку я не буду обіцяти для українців свобод, яких вони бажають, тільки майбутнє оприділить їхній статус в Європі». Промову Гімлера добре характеризує професор Колумбійського університету Джордж Г. Стейн у книжці «Елітарна гвардія Гітлера». У промові до офіцерського складу, який складався переважно з німців, Гімлер таки визнав, що галичани – це дійсно українці. Він закликав до братерства між німцями та українцями. На завваження тих, які вважали, що «СС» зацікавлені тільки «в українському гарматному м'ясі для німецької військової машини», Гімлер зауважив, що якщо б це була б правда, то дивізія «Галичина» не навчалася б цілий рік. Він також зазначив, що приблизно 250 галичан вислано для навчання в німецькі офіцерські школи і вони стануть командирами в дивізії. При всіх бажаннях підняти дух

дивізії, промова його звучала мляво і стримано. Він лякав галичан жидівсько-більшовицькими ордами, слов'янськими унтерменшами та азійськими ордами» [26, s. 185-187].

У тій же промові Гімлер підкреслив, що губернатор Галичини Отто Вехтер запропонував йому створення дивізії з «українських синів Галичини», згадав, що українці очікували від німців більшої свободи, «але Гітлер у своїй мудрості вирішив інакше» – виступив проти «політикування в дивізії», та тих, «які стріляють з-за куща, бо їх, мається на увазі УПА, не можна вважати патріотами». Гімлер в своїй промові намагався оправдати командира дивізії Фрайтага, який призначає на керівні посади в дивізії не українців, а німців. Це, мовляв, він керується виключно професійними здібностями. На завершення Гімлер заявив, що він не обіцяє, як це англіїці практикують, «прав і свобод для українців», бо тільки «поведінка, вартість і важливість поодиноких народів у майбутній Європі через зусилля кожного народу у цій війні вирішуть їх долю» [32].

Згадка Гімлера про тих, «які стріляють з-за куща і називають себе патріотами» і що нібито «Німеччина була зацікавлена в українському гарматному м'ясі» – була не випадкова. Згідно джерел, ми знаємо про донесення, очевидно особисто рейхсфюреру Гімлеру, що «рух С. Бандери розгорнув потужну агітаційну кампанію проти створення дивізії, а це значить, що в розпорядженні Гімлера була і стаття з Бюлетня №11 ОУН (бандерівців) у червні 1943 року, в якій йде мова про «українське гарматне м'ясо для німецької військової машини» [22, f. 16].

У листівці за травень 1943 року ОУН С.Бандери заявив: «про своє вороже ставлення до ідеї спільної боротьби з німцями проти більшовизму, розцінюючи таку позицію, як капітуляцію перед німцями» [10, с. 358].

В інших документах ОУН С.Бандери заявляла: «український народ не хоче і не буде своєю кров'ю рятувати Німеччину. Якщо Німеччина стоїть сьогодні перед смертельною небезпекою зі Сходу, то це наслідки диковинної політики німецького імперіалізму, яку він проводить серед поневолених народів Сходу. Український народ здобуває власну державу, і тільки за неї він стане до рішучого двобою проти одного чи другого наїзника» [1, с. 23-26; с. 45, с. 170-187].

Критикуючи німецьке керівництво, провід ОУН та С.Бандера бачили багато причин, щоб «не схвалювати німецький проект по створенню галицької дивізії СС». Ці причини було наведено в №11 підпільного Бюлетня ОУН, виданого в 1943 році. Проект, за Бюлетнем, виявлявся підозрілим тому, що передбачав створення лише однієї дивізії. Якби справді йшла мова про боротьбу з комунізмом, наголошував С.Бандера, то чому тоді не створювати багато дивізій...? Одже, план має іншу мету. Незважаючи на «африканське полювання на людей, наголошувалось в статті Бюлетня, Україна ще має великі людські резерви». Аналіз «німецької колоніальної політики» приводить до висновку, що німці мобілізували активні елементи в Галичині боячись, що вони приєднаються до опору. Вишколивши їх, німці не дадуть їм організувати свою незалежну українську армію, а пошлють їх на фронт, як гарматне м'ясо. За які ідеали мають воювати українці? – «За нову німецьку Європу» – «За кривавий терор на всіх українських землях» – «За колоніальну експлуатацію українців німцями на всіх їх землях» – «За знищення мільйонів військовополонених в'язнів». Бюллетень звертає увагу на те, що дивізію «Галичина» утворено не в середовищі вермахту, а в середовищі головорізів «СС», яких очолює: «найстрашніша людина Європи – Гімлер». За таких обставин, заявив провід ОУН С. Бандери: «ми категорично проти галицької дивізії «СС». Українська кров має бути пролита тільки за Українську державу» [2, с. 106-110].

Без сумніву, що звернення проводу ОУН С.Бандери, опубліковане в Бюлетні в травні 1943 року, як ми наголосили вище, було відоме Гімлеру [8, с. 15-20; с. 104-117; с. 30-36; с.508-517], тому він відповідно відреагував на нього, пообіцявши: «розглянути українське питання в майбутньому». Така позиція Гімлера дає право наголошувати, що він, створюючи дивізію, не вважав за потрібне враховувати українську громадську та політичну думку [32; 8, с. 15-20; с. 104-117; с. 30-36; с. 508-517].

Промова Гімлера стала скоро відома в політичних колах тих частин українського суспільства, яка бажала, щоб дивізія називалась українською. Однак усі домагання українців і губернатора Галичини бригаденфюрера Отто Вехтера були відхилені Гімлером. В той час, коли Отто Вехтер намагався переконати Гімлера, що «галицької мови, культури, галицької нації немає, а є українська», Гімлер йому 11 серпня відповів, що він не може ламати 150-ти літню традицію, тобто 150-ти літнє перебування з такою назвою галичан під панування німців, тобто австрійців. З такою назвою вони входили до Австрійської держави і традиції треба поважати». Одже, Гімлер відстоював своє попереднє розпорядження і вказав на те, що достатнім для Галичини є створення Українського університету. Хоча галицька інтелігенція сприйняла цебез особливих емоцій. Виликодушний Гімлер наголошував: «звичайно, я не каратиму галичан, що вони розмовляють по-українськи, але я не перестану вважати їх саме галичанами. 14 липня 1943 року Гімлер направив начальникам штабів циркуляр, який формально забороняв стосовно дивізії «Галичина», говорити

про «українську дивізію» чи про «українську націю» [10, с. 360-361; 8, с. 15-20; с. 104-117; с. 30-36; с. 508-517].

Як свідчать німецькі джерела, оглянувши дивізію «Галичина», Гімлер визнав її добре спорядженою та навченою і схвалив пропозицію керівництва щодо негайного введення її в бій. 15-20 червня 1944 року дивізію «Галичина» підпорядкували фронту, яким командував фельдмаршал Модель, який 21 червня запросив командира дивізії «Галичина» і його помічників до себе для обговорення питання майбутнього введення дивізії в бойові дії. Це запрошення прийшло за пропозицією губернатора Галичини Отто Вехтера. Передусім, як фіксують німецькі документи, дивізію «Галичина» німецьке командування намагалось використати в «Плані Скорпіона», згідно якого дивізія «Галичина» повинна займатися пропагандою серед українців Червоної Армії для переходу останніх на німецький бік. Для цього в дивізії створювались інтелектуальні групи, які мали діяти на участках фронту. Дивізія відрядила такі групи, про дії яких поки що нам не відомо. Після наради в ставці Моделя під Львовом було вирішено надати дивізії частку фронту в околиці Станіславова (суч. Івано-Франківська), в зоні розташування 1 танкової армії, якою командував генерал танкових військ Едгард Раус – колишній офіцер австро-угорської армії [9, с. 141-150; с. 188-195; с. 74-78; 31, с. 28-29].

Коли дивізія була уже на марші і 28 червня 1944 року вирушила із Нойгаммеру, де проходила останні навчання, до Галичини, з головного штабу сухопутних військ до групи армій «Північна Україна» прийшов наказ, що дивізія «Галичина» не буде введена в бій в районі Станіславова, а займе позиції у передбачуваному центрі головних боїв групи армій «Північна Україна». Отже, як бачимо з німецьких наказів, дивізію кинуто на найважчу ділянку німецько-радянського фронту, тобто в центр головного удару радянських військ [5, с. 29].

Із секретних документів вищого німецького керівництва, яке в цей час контролювало населення Галичини і України, ми дізнаємося, що населення, яке підтримало Німеччину, в тому числі і військовою силою дивізії «Галичина», чекало від німецької влади пом'ягшення режиму, однак цього не сталося. Український народ в Галичині так і не дістав певних політичних свобод і політичного самоуправління. Організація Українських Націоналістів (ОУН), керівництво Української Повстанської Армії з кінця 1943 року розпочало агітацію серед українського населення проти німецького режиму в Україні. В зверненнях зазначалось, що «українська дивізія «Галичина» не стане оплотом української автономії в Галичині, як це передбачали в своїх планах німці, а послужить «гарматним м'ясом німецькій військово-політичній машині», що стало очевидним після відправлення дивізії на німецько-радянський фронт» [33, с. 106-110].

ОУН наголошувала: «сподівання українців на свої власні військові формування не здійснились. Дивізія, знаходячись в глибокому німецькому тилу, по суті стала за рік навчання німецькою військовою одиницею. До її керівництва українці практично не допускались. В той же час усі українські настрої в дивізії контролювались гестапо. Бажання українських старшин бачити дивізію українською, щоб реабілітувати себе за позорний союз з німцями в українському народі, були задушені однозначною директивою Гімлера, яка була доведена до особового складу дивізії» [26, с. 185-187; 1, с. 45-46; с. 23-56; 2, с. 106-110].

Німецьке керівництво чітко визначилось щодо політичного улаштування Генерал-Губернаторства. Ще генерал-губернатор Франк в 1941 році заявив: «Ми включили Галичину до складу Великого Рейху і українці не повинні уявляти собі, що нібито в середині великого рейху ми створимо для них Українську державу. Ми створимо тут такі військово-політичні формування, звичайно ж німецькі, які б сприяли повному онімеченню українців» [10, с. 200. Док. – №111].

Без сумніву, що ця інформація тим чи іншим шляхом, очевидно, через агітаторів з ОУН, проникала в середовище дивізійників і багато з них, розуміючи, що вони, українці, почали сумніватися в правильності вибору, що в подальшому і виявилось в масовому переході дивізійників в Українську Повстанську Армію (УПА) [11, с. 76-77, с. 99; с. 6-7; 9, с. 141-150; с. 188-195; с. 74-78].

В цей же час архівні матеріали відзначають деякі неузгодженості в вищому політичному керівництві Німеччини щодо управління Україною і зокрема Галичиною. Так Розенберг наголошував на ліберальному управлінні Україною та Галичиною, тоді як Кох, опираючись на Гімлера, вважав, що Україною треба правити жорстоко. Розенберг вважав, що в Галичині треба створити українське самоуправління, чого вимагають українці, іншу думку мав Кох і особливо Гімлер, який вважав, що українці в Галичині в подальшому повинні бути онімечені, цією опорою в онімеченні і повинна стати щойно утворена дивізія «Галичина», бійці якої за рік навчання всі оволоділи німецькою мовою і німецьким військовим порядком [17, с. 233-234].

Внаслідок наближення радянських військ до Західної України, плани і ситуація вищого політичного та військового керівництва Німеччини змінились. Це занепокоїло німецьке вище політичне керівництво. Після розгрому німецьких військ на території України активізується ОУН та її військова організація УПА,

яка все більше починає вести пропаганду в дивізії. Канадський вчений В. Верига зазначає, що ОУН під проводом Степана Бандери у своєму «Бюлетні Крайового проводу ОУН» в статті «Довкруги СС стрілецької дивізії «Галичина» наголошувала, що дивізію німці формують для того, щоб позбутися активного українського елементу і кинути його на гарматне м'ясо. СС «Галичина» – це типово колоніальна частина, дуже подібна до колоніальних індійських чи новозеландських дивізій англійської армії. Створення так званої галицької дивізії, – це крок до компрометації української державницької ідеї взагалі. Сьогодні немає жодних сумнівів, наголошувало керівництво ОУН, що твориться не українська бойова частина, а німецька колоніальна частина для подавлення національної ідеї українського народу, тому відношення до дивізії «Галичина» українського народу, як і інших форм, які нав'язуються німцями, є негативне. В 1943 році Крайовий провід ОУН наголошував, що у час, коли створювалась дивізія Галичина, провід створив на протигагу їй УПА, яка рішуче протистояла створенню дивізії Галичина. В ім'я правди треба ствердити, наголошує канадський вчений В.Верига, що вибір в добровольців, які йшли до дивізії був невеликий. Молодому українцю залишалося йти або в Зелений Гай до УПА, або на роботу до Німеччини, або відсидітись і бути мобілізованому до радянської армії, і гинути на фронті «За Сталіна і за Радянську Батьківщину», або все ж таки відгукнутися на заклик Українського Центрального Комітету на чолі з професором В.Кубійовичем, Української Греко-Католицької Церкви та військової управи і вступити до дивізії «Галичина», яка офіційно репрезентувала військову українську організацію нехай навіть під німецькою орудою» [4, с. 71-73].

Український дослідник з Франції В.Косик з цього приводу наголошує, що при створенні галицької дивізії багато молодих хлопців ішли добровольцями з чистого патріотизму та ідеалізму, щоб воювати із споконвічним ворогом українського народу, який безпосередньо загрожував Україні, та щоб захищати українську землю. Але інші, власне, були не добровольцями. Вони записувались, оскільки не мали вибору. Для них це була нагода уникнути ще більш небажаної долі – роботи в Німеччині чи мобілізації службою праці на примусову роботу в одному з таборів «Баудінст» в Галичині. Табори цієї служби були справжніми таборами примусової праці, в яких начальниками були здебільшого поляки чи німці польського походження, що ненавиділи українців. Інших «добровольців» пізніше було набрано силою. У 1944 році один із полків дивізії було сформовано з людей спійманих під час облав на вулицях і вокзалах [10, с. 359-360].

На початку, німці видавали добровольцям дивізії СС «Галичина» цікаву довідку: «Виходячи з того, що вищезгадана особа записалася добровільно в передбачений термін та відповідно до директив губернатора дистрикту Галичини за 28 квітня 1943 року, названий не зазнаватиме переслідувань за ухилення в минулому від відправлення на роботу в Рейх. З цією довідкою хлопці ставали просто «помилуваними злочинцями». Багато хлопців протестували проти цих довідок [22, f. 18; 8, с. 15-20; с. 104-117; с. 30-36; с. 508-517].

Як зазначають архівні документи, з самого початку організація українських націоналістів не заперечувала формування української дивізії за для формування в майбутньому з неї українських регулярних збройних сил, однак з часу, коли стало відомо, що дивізія скоро прийме участь в бойових діях проти радянської армії, УПА прийняла заходи, щоб за сприятливих обставин дивізія влилась до лав УПА. Є деякі свідчення, що УПА планувала ще до відправлення дивізії на фронт схилити її до переходу до лав УПА [17, с. 234-240].

У той час, коли ОУН «Бандерівців» однозначно з самого початку визначила своє негативне ставлення до дивізії, ОУН під проводом полковника А.Мельника не зайняла виразного становища й погляд її членів поділився навпіл. Деякі із них, наприклад О. Ольжич, був завзятим противником формування дивізії «Галичина», натомість генерал М. Капустянський вважав, що дивізія «Галичина» може відіграти корисну роль у подальшій боротьбі з радянськими військами. Багато членів цієї організації зайняли нейтральне становище, багато висловились позитивно і повважали, що дивізія з часом може стати українською за кращих збігів обставин для української справи. Канадський вчений В. Верига наголошує, що це крило Організації українських націоналістів-мельниківців, не заперечувало вступу своїх членів до дивізії «Галичина», оскільки, будучи професійними військовими, розуміли, що «починати формувати бойові українські військові частини з чогось розпочинати треба. Дивізія Галичина був яскравий приклад формування професійної армії» [4, с. 73-74].

Однак політичний провід ОУН та певні керівники УПА в цей час були під наглядом німецьких спецслужб. Гестапо намагалося влаштовувати внутрішні війни в середині ОУН. Так документи засвідчують, що німецькі спецслужби розпалили братовбивчу війну між ОУН (бандерівцями) та ОУН (мельниківцями), все це було зроблене для того, щоб останні не вели агітацію проти створення дивізії «СС Галичина». Однак навіть така жорстока тактика по дискредитації ОУН та її бойового загону УПА і

возвеличення ролі дивізії «Галичина», не була особливо ефективна [6, с. 152-167; 8, с. 15-20; с. 104-117; с.30-36; с. 508-517].

Німецьке командування намагалося запевняти українських дивізійників, що при їх вірності, німці стануть гарантами в наданні українцям певних свобод в майбутньому, що зробив сам Гімлер під час відвідин дивізії. Проте німецьке керівництво бачило наростаючий вплив на дивізію ідеології УПА, в лавах якої лунали суто національні лозунги, які були побудовані на доктрині відновлення Незалежної України [10, с. 378-383].

За якнайшвидше використання дивізії «Галичина» в боях проти радянських військ висловилося майже все німецьке командування. Будь-яке національно-політичне використання дивізії для українських національних потреб було недопустиме для керівництва Німеччини. І хоча Гімлер і наголошував, що не для «гарматного м'яса» він цілий рік навчав дивізію, однак і не для тих, як він виразився, «хто стріляє із-за куща і називає себе українськими патріотами». Відхиливши «політикування в дивізії, яке наростало із реальною її боєздатністю», як висловився Гімлер, він одобрив її відправку на фронт і кинув її в саме пекло німецько-радянської війни [32; 8, с. 15-20; с. 104-117; с. 30-36; с. 508-517].

Слід зауважити, наголошує канадський дослідник В. Верига, що негативне ставлення до формування дивізії «Галичина» виголосив і польський екзильний уряд в Лондоні, який трактував Західну Україну, як свою невід'ємну територію, тому формування бойової частини з українців ускладнювало йому діяльність у Західній Україні. Воночас були не задоволені у створенні дивізії «Галичина» і радянські, і польські агенти, які теж «саботували створення дивізії». Проти дивізії, як засвідчує канадський вчений В. Верига були всі, хто не бажав створення боєздатного українського війська. Не було одностайної думки і серед німецьких окупаційних чиновників відносно створення дивізії «Галичина». Німецькі урядові кола ставилися до неї з підозрою. Противники дивізії «Галичина» переконували Гімлера, що українці, отримавши зброю, повернуть її проти німців, як це вони зробили в 1918 році. Німці зрозуміли українців, тому доля дивізії «Галичина» на східному фронті була трагічна [4, с. 75-76].

Свідчення з радянських військових архівів наголошували, що в ході бойових дій, радянській розвідці стало відомо, що в Передкарпатті для захисту Західної України німецьке військове керівництво сконцентрувало військове угруповання, яке нараховувало 8 бойових дивізій, одна із них – «Галичина» – була укомплектована українцями. Радянське командування, за вказівкою головнокомандувача Й. Сталіна, поставило завдання будь-якою ціною знищити це угруповання, особливо дивізію «Галичина», щоб не мати в майбутньому конфліктів з дивізією, якщо вона раптово відколеться від німців і перейде у повному складі до лав УПА. Що стосується ОУН та УПА, як наголошує московський дослідник М. Сімеряга, то радянське військово-політичне керівництво знало про ці формування ще з донесень генерала С. Ковпака і активно збирало про нього розвіддані. Наявність добре навченої дивізії ще більше занепокоїло радянське військове керівництво, і воно приклало всі зусилля, щоби знищити цю бойову частину [17, с. 224-240].

Сталіну доповіли, що в районі Бродів сконцентрувалось угруповання, в якому є сформована німцями з українців дивізія «Галичина». За таких обставин Сталін дав наказ сконцентрувати великі військові сили в напрямку на Львів. Для удару по цьому угрупованню, в якому знаходилась дивізія «Галичина», було сконцентровано силу цілого фронту. Це був єдиний випадок за всю війну, коли радянське керівництво віддало наказ силою першого Українського фронту знищити незначне угруповання, яке під Бродами прикривало Львів [15, с. 278-279; с. 145-149]. Для швидкого удару по німецькому угрупованню ставка головнокомандувача сильно зміцнила 1-ий Український фронт. На 13 липня він мав приблизно 1 млн. 200 тисяч офіцерів та солдатів, 2 тис. 200 танків і самохідних гармат, 14000 гармат і мінометів та понад 3000 літаків [16, с. 249].

Маршал Конєв отримав для удару по бродському угрупованню масивне підкріплення, і хоча маршал Жуков рекомендував Сталінові перемістити деякі частини з 1-го Українського фронту на північні fronti, Сталін залишив усе без змін. Для нього окупація Галичини і швидкий розгром дивізії з однойменною назвою, було пріоритетним військовим та політичним завданням [30, р. 284; 16, с. 249].

Для стратегічного удару по «Галичині» була створена спеціальна військова група, головні сили якої склалися з 3-ї гвардійської і 13-ї гвардійської армій, якими командували генерали В. М. Гордов та М. П. Глухов. Після триденних боїв ці армії не зуміли прорвати оборону угруповання, в якому знаходилась дивізія «Галичина». За таких обставин до наступу були залучені також кінно-механізоване угруповання генерала В. К. Баранова і 1-ша гвардійська танкова армія, якою командував генерал В. К. Катюков. Однак і на цей раз прорвати фронт німецьких військ, в угрупованні якого була і дивізія «Галичина», радянські війська не змогли. Радянське командування знало, що через один бій, дивізія «Галичина» почне відходити в передгір'я Карпат. Командування, за наказом Сталіна, вирішило не дати можливість відійти дивізії «Галичина» разом з відступаючими німецькими військами. Секретним наказом Сталін зобов'язав ставку головнокомандувача фронтом взяти в полон весь особовий склад дивізії «Галичина» з архівами. Для

виконання наказу Сталіна командувачем армії було організовано обхід гвардійськими танковими частинами Бродівського угруповання, у складі якого була й дивізія «Галичина». На південному напрямку бродівської групи, де наступала 6 і 38 армії під командуванням генералів П. О. Курочкина і К. С. Москаленка, ці армії наštовхнулись на впертий опір противника. Лише в районі Колтіва їм вдалося пробити коридор завширшки 6 км, через який в тил ворога ринули 3-тя гвардійська і 4-та гвардійська танкова армії генералів П. С. Рибалка і Д. Д. Лелюшенка [12, с. 28].

18 липня оборону німецьких військ було прорвано на фронті 200 кілометрів і оточено вісім німецьких дивізій, в тому числі й дивізію «Галичина». Для повного розгрому цієї групи в район Бродів з району Ковеля та Любліна були перекинуті війська 1-го Білоруського фронту. 22 липня Бродівська група, в тому числі й дивізія «Галичина», була оточена і в основному ліквідована. В полон, як свідчать радянські військові джерела, попало більше як 17 тисяч солдатів і офіцерів, 38 тисяч військових було знищено. Бродівське угруповання залишило на полі бою 1100 гармат і мінометів, 1500 автомашин і багато іншої техніки. Внаслідок ліквідації бродівського угруповання, в тому числі дивізії «Галичина», радянські війська 27 липня підійшли до Львова [3, с. 325; с. 343].

23 липня 1943 року, як наголошує канадський вчений В. Верига «битва під Бродами закінчилась». У Москві Сталін наказав відзначити перемогу під Бродами і знищення дивізії «Галичина» 24-ма гарматними залпами салюту. Після поразки під Бродами дивізія відступила з Галичини і більше до кінці війни не перебувала на території України. [4, с. 102-103].

Згідно свідчень джерел, під Бродами полягло приблизно 3000 тисячі бійців дивізії, біля 1000 попало в полон, приблизно 3000 тисячі пропало безвісти або перейшло на сторону УПА і ще близько 3000 тисяч полягло в різних битвах в Європі [20, с. 1-150]. Однак як зауважує О.Логущ дивізія «Галичина», не дивлячись на великі втрати, продовжувала функціонувати і відступила разом з німецькими військами в Словаччину [14, с. 12-13; с. 131-136].

На завершення нашого дослідження зауважимо: не зважаючи, що дивізія «Галичина» розпочинала своє функціонування як німецька збройна одиниця в військово-політичній структурі військ «СС», і німецьке командування сподівалося використати її для власних політичних і військових інтересів, дивізія «Галичина» зуміла зберегти своє функціонування. Характерною ознакою цього найбільшого, добре облаштованого українського збройного формування було те, що воно закінчило своє функціонування з чітким українським означенням, що не було передбачено ні німецьким керівництвом, як його засновником, ні радянським керівництвом, як потужною системою його знищення [1, с.23-26; с. 45-46; с. 23-69; 8, с. 15-20; с.104-117; с. 30-36; с. 508-517; 9, с. 141-150; с. 188-195; с. 74-78].

Зауважимо, що сукупність фактів дають право наголошувати, що ані німецька, ані радянська військово-політичні системи не бажали цьому військовому формуванню з українців-галичан перетворитися на суто українське збройне формування. Німецька сторона намагалася кинути українське збройне формування з українців в пекло битви, сподіваючись, що вона буде знищена, а отже не зостанеться для боротьби за інтереси українського народу, яку тоді уособлювала ОУН і його воєнізована частина УПА. Радянська військово-політична система теж боялася переходу дивізії «Галичина» до лав ОУН-УПА, особливо в час відходу німецьких військ. За таких обставин ця проблема потребує ширшого дослідження німецьких та радянських архівів з метою співставлення всіх наявних джерел для остаточного з'ясування апробованої проблеми.

Бібліографічний список

1. Бандера С. Перспективи Української революції / Степан Бандера [передм. Ярослава Стецька; ред. Д.Чайковський]. – Мюнхен, 1978. 640 с. (Публікацію здійснено репринтним способом за виданням ОУН 1978 року) ББК 63.3 (4УКР)6 Б23
2. Бюллетень №11.1943 // Сучасність. – Мюнхен, 1963. - №10. – Жовтень.
3. Великая Отечественная война Советского Союза 1941-1945: Краткая история. – [3-е изд., испр. и доп.] – М.: Воениздат, 1984. – 560 с.,
4. Верига Василь. Дорогами Другої Світової Війни. Дивізія “Галичина”/ Василь Верига. – Торонто: Канадське Наукове товариство ім.Шевченка,1998. – 345с.
5. Гайке Вольф-Дітріх. Українська дивізія Галичина. Історія формування та бойових дій у 1943-1945 роках / Вольф-Дітріх Гайке [За ред. Володимира Кубійовича]; (Видано накладом Братства колишніх Вояків 1-ої Української дивізії УНА). – Торонто-Париж-Мюнхен: Kiev Printers Ltd. 1970. – 274 с.
6. Дмитрук К. Безбатченки / Климент Дмитрук. – Львів: Каменяр, 1974. – 180 с
7. Добрычев В. В тени святого Юра [Текст] / В. П. Добрычев. – М. : Политиздат, 1971. – 136 с

8. Ідзьо В. Дивізія "Галичина" у світі німецької військової документації та радянських військових архівів / Віктор Ідзьо// Перша Українська Дивізія Української Національної Армії: історія створення та національно-політичне значення [Матеріали науково-практичної конференції. – Доповіді та повідомлення]. – Львів: "Новий час", 2002. – С.104-118.
9. Ідзьо В. Українська Повстанська Армія – згідно зі свідченнями німецьких та радянських архівів [Текст] : моногр. / В. Ідзьо. – Л. : Сполом, 2005. – 208 с. – ISBN 966-665-268-4:
- 10.Косик В. Україна і Німеччина у другій світовій війні. / В.Косик. – Париж-Нью-Йорк-Львів,1993. – 660 с.
- 11.Крохмалюк Роман. Загибель на Сході. Спогади й документи з праці у військовій управі "Галичина" в 1943-1945 роках. – Торонто-Нью-Йорк,1978.
- 12.Курочкин П. Прорыв обороны противника на Львовском направлении / П. Курочкин // Военно-исторический журнал. – М.,1973. – С. 28-29.
- 13.Літопис УПА. Нова серія. Том 2. Волинь і Полісся: УПА та Запілля 1943-1944. Документи і матеріали .– Київ– Торонто: НАН України Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського. Видавництво «Літопис УПА». Головне архівне управління при Кабінеті Міністрів України. Центральний державний архів вищих органів влади України. Державний архів Рівенської області,1999. – 723 с.
- 14.Логуш О.Дивізія Галичина. Бої під Бородами. Липень 1944. / О.Логуш [Розділ з книги "Galicia Division"]. – Нью-Йорк, 1994. – С. 12-136.
- 15.Лященко П. Н. Из боя в бой. / П. Лященко. – Москва: Воен. изд-во Мин. Обороны СССР, 1972. – 279 с.
- 16.Маршал Конев. Записки командующего фронтом1943-1945 / Иван Конев. – К.: Политиздат Украины, 1987. – 624 с.
- 17.Симиряга М. И. Размышления о борьбе Организации украинских националистов (ОУН) в годы второй мировой войны / М. Симиряга // Историко-Філологічний Вісник Українського Інституту. – М., 1997. – Т.І. – С.224-228.
- 18.«СС в действии. Документы о преступлениях СС» / Пер.с нем.А.Ларионова и Р.Володина; Под ред.и с предисл.М. Ю. Рагинского. – М.: Прогресс, 1968. – 624с.
- 19.Центральный государственный исторический архив (далее) ЦГИА УССР во Львове, ф.201, оп. 46, дело 2689; ЦГИА УССР в г. Львове, ф.201, оп.46, дело 2693; ЦГИА УССР в г. Львове, ф.418, оп.1, дело 264; ЦГИА УССР в г. Львове, ф.201, оп. 46, дело 2748.
- 20.Шипайло Є. Список полеглих вояків 1-ої Української дивізії УНА та українських інших військових формацій і II світовій війні / Є. Шипайло – Нью-Йорк, 1992. – 150 с.
- 21.Bundesarchiv Koblenz (BA) 6/70 f.133.
- 22.Bundesarchiv –Militararchiv Freiburg (BA-Ma) 2/V.2560 f.16.
- 23.Wolf-Dietrich Heike. The Ykrainian Division " Galicia" 1943-1945. A Memoir. The Shevchenko Scientific Society. – Toronto - Paris - Munich, 1988.
- 24.Wolf-Dietrich Heike. The Ykrainian Division " Galicia" 1943-1945. A Memoir. The Shevchenko Scientific Society. – Toronto- Paris-Munich, 1988; Klietmann K.G. Die Waffen SS;eine Dokumentation / K Klietmann. – Osnabruck, Der Fraiwillige,1965.
- 25.Hohne Heinz. Der Orden unter dem Totenkopf / Heinz Hohne // Der Spiegel. – Hamburg, 1967. – №2.
- 26.George H. Stein The Waffen SS: Hitler's Elite Guard at War, 1939—1945 / George H. Stein. – Ithaca, NY: Cornell University Press, 1984. – 330 p. – ISBN 0-801-49275-0.
- 27.Ilnizki R. Deutschland und Ukraine 1943 bis 1945 / R. Ilnizki – Bericht Osteuropa Instituts, 1959,
- 28.Klietmann K.G.Die Waffen SS; eine Dokumentation. Osnabruck, Der Fraiwillige, 1965. – s. 193
- 29.Klietmann K.G. Die Waffen SS; eine Dokumentation. Osnabruck, Der Fraiwillige, 1965. – s. 194.
- 30.Zhukov G. Marschal of The Soviet Union Reminischencen and Reflectons / G. Zhukov. – Moscow: Progres Publischers,1985. – Vol. 2.
- 31.National Archives Wascington. – D.C., T – 175-108-26311292-3.
- 32.“Rede des Reichsführers –SS auf dem Appell des Fuhrerkorps der Galizischen SS-Freiw. Infanterie-Division in Neuhammer auf 16. Mai 1944” Records of the Reich Leader of the SS and Chief of the German Police (Reichsführer-SS und Chef der Deutschen Polizei). – National Archives Waschington, D.C.,T-175-94-261465767.

Стаття надійшла до редакції 27.03.2011.

Дивизия «Галичина» в освещении немецкой военной документации и советских военных архивов. Сравнительный анализ источников в контексте исследований научного украиноведения

Аннотация: В статье рассматривается деятельность дивизии «Галичина» в освещении немецкой военной документации и советских военных архивов. Основной акцент сделан на сравнительном анализе немецкой военной документации и советских военных архивов.

Ключевые слова: Дивизия «Галичина», немецкая военная документация, советские военные архивы.

Division «Galicia» in the light of the German military documentation and soviet military archives. A comparative analysis of sources in the context of researches of scientific Ukrainian Studies

Annotation: The article reviews the activity of division «Galicia» in the light of the German military documentation and soviet military archives. A basic accent is concentrated on the comparative analysis of the German military documentation and soviet military archives.

Key words: Division «Galicia», German military documention, Soviet military archives.

Праісторія назв ХІМІЇ і ХЕМІЇ в контексті дослідження наукового українознавства

Анотація: У статті подаються достовірні дані про походження лексем ХІМІЇ, ХЕМІЇ та їхніх похідних в українській мові та в мовах світу. У підсумках згадано висловлювання Папи Римського Івана Павла II про Україну, яка історично була лабораторією віри у світі.

Ключові слова: Хімія, хімія, похідні, українська мова, Трохим, Юхим, Химера, Гіменей, Нупнос, Санскрит.

Назву науки ХІМІЇ в Україні не знали до 1936 року, її замінювала назва ХЕМІЯ. І всі вважали, що так і повинно бути, бо та грецька назва нібито й точна і не підлягає сумніву. Таку рекламу грекам зробили в ранньому середньовіччі, коли цілий світ воював за своє місце під небом, інші боронили свій край від страшних людожерів-завойовників і нищителів землі. Правильність грецьких назв ніколи й ніхто не перевіряв, бо Греція тоді перебувала в ореолі світової слави. Якщо й була в якогось народу своя назва цієї науки, то вчені все-одно зверталися до “авторитетної” грецької мови.

В Україні останнім документом, який засвідчував назву ХЕМІЯ, був “Російсько-український словник хемічної номенклатури й термінології. Для середніх шкіл” [27, 117 с.]. Після того видання почалася численна й повсюдна критика прихильників назви “ХЕМІЯ”. Підготовлялася московська акція ліквідації попередньої хвилі, так званої повсюдної українізації з переходом на поступову потворну русифікацію української мови.

Вчені України, інтелігенція вважали, що в українській мові повинна існувати назва ХЕМІЯ, а не ХІМІЯ, це, мовляв, “російське” чи “імперіялістичне” слово символізувало посилення колоніального тиску і поступове знищення різниці між українською та російською мовами.

Якби назву ХІМІЯ не було насаджено терором, а розумно доведено вичерпним поясненням історичної переваги одного слова над іншим, та ще з використанням САНСКРИТУ, то нині не було би непорозуміння у мовознавчому тлумаченні хімічного називництва. У Санскриті виявляємо виразну і зрозумілу відповідь на семантичне походження кожної лексеми, зокрема й на ХЕМІЮ та ХІМІЮ. І нехай би притихли грецькі абсолюти, що ввели в оману колишню малообізнану Європу своїм примітивним баченням таїни природи, тайни Божої. Це питання потребує опрацювання для справедливого вирішення суперечки без піднесення та виправдовування грецької назви і вихваляння російського методу впровадження назви ХІМІЯ, бо ця назва не російська, а ПРАУКРАЇНСЬКА, нині виявлена в САНСКРИТІ, розповсюдилася у світовій науці Азії, Африки та Європи.

Колись багато вчених вважало, що слово ХЕМІЯ походить від грецької назви острова Хемі, де видобували золото. То була найбільша грецька робітня, де провадилися всілякі досліди з випалюванням золота із руди. І хоч видобуток золота давно припинився і сама назва ХЕМІЯ мало відповідає повноті змісту самої назви сучасної науки про таємниці нашого довкілля, проте значна і штучна популярність грецької мови через середньовічну латинську мову сприяла поширенню слова ХЕМІЯ у європейській науці подекуди навіть у вимушеному, а то й в імперському порядку.

Проте найближчі сусіди Греції не підкорилися подібному натиску і зберегли своє особисте ставлення, називаючи одну й ту ж науку ХІМІЯ, а не ХЕМІЯ. За ними майже половина населення земної кулі. У чому річ? Хто є ті непокірні? Хто з них має рацію?

Нині болгари називають ХИМИЯ [32, с. 452], італійці – СНИМКА (хіміка) [33, с.70], французи – СНИМЕ (чит. шімі – тобто, з корінного “хімія”) [24, с. 97], румуни – СНИМЕ (чит. хіміє) [5, с. 653], іспанці – QUIMICA (кіміка – хімія) [10, с.217], в турецькій мові – КИМУА (кімія), [2, с.551], в арабських мовах КИМУА (кімія – також від корінного “хімія”) [29, с. 769]. А в самій Греції – ХЕМІЯ.

В російську мову слово ХІМІЯ, підозрівають, проникло із французької, після чого в імперативному порядку поширено в усі васальні мови з наміром утворення єдиної називничої мови в хімічній науці. Але В. Даль [8, IV т. с. 548] неправильно пояснює: “ХИМИЯ (ж.) **греч.** Наука о разложении и составлении веществ...”. Крім того, навіть слово ХИМЕРА також зачисляє до похідного із грецької мови. На час створення словника в 1886 році В.Даль не відчував різниці між ХЕМІЄЮ та ХІМІЄЮ. Слово ХЕМІЯ у В. Даля не значиться.

Нині, після здобутої незалежності України, в нашій науці зійшлося кілька поколінь хіміків, фармакологів та мовознавців. Старше покоління наполягає на поверненні ХЕМІЇ у наукове називництво замість ХІМІЇ, бо на їхніх раменах донині тяжіє невимовний тягар душевних мук, тюремних тортур і постійних переслідувань через оту одну букву в назві науки “ХІМІЯ”. Заміна тої букви не була прихильним і доброзичливим озвученням символу правдивого джерела походження етимологічного значення цієї

лексеми. Тут не було глибини мовознавчих знань чи розумного старання відокремлення половини від зерна. Тут була одна жорстока імперіал-шовіністична політика, сліпо розпорошена повсюдно – у найменшій і найдрібнішій галузі суспільного життя підкореної нації з єдиною метою асиміляції та пригноблення. Ота одна буква потягла не одного науковця на Соловки, Колиму, а то й до розстрілу. Бо в невизнанні ХІМІЇ впізнавали не тільки звичайну фахову непокірність, але й націоналізм, і вороже ставлення до примітивної та озвірілої Червоної Люмперії, як до видозміненого нападу татаро-монгольського іґа. Одну букву в назві хімічної науки перетворили в індикатор “верности родине” і причину поетапного нищення інтелігенції як свідомої і найпродуктивнішої верстви українського суспільства. Нині ми повинні низько вклонитися їхнім замордованим душам, що гинули за національну ідентичність української наукової мови, не знаючи Санскриту і первісної етимологічної різниці між ХІМІЄЮ та ХЕМІЄЮ. Бо їхня патріотична відданість була зразком для інших і кликала до боротьби за справжню незалежність України, захищаючи не те грецьке слово, що насправді потрібно для самостійного розвитку хімічної науки в Україні, але із відповідних і достовірних джерел – із Санскриту, котрого ще ніхто не знав.

Назву ХЕМІЇ також було насаджено польським націонал-шовінізмом, який панував над українським народом майже 700 років. Але тоді ще ніхто не мав поняття про праукраїнську мову та її величавий і благодатний вплив на розвиток і створення інших мов – аж до епохального відкриття САНСКРИТУ в 1762 році для Європи. Для українців і росіян Михайло КРАСУСЬКИЙ [20, с.9-39] публічно оголосив в 1880 році про походження Санскриту від праукраїнської мови. Для наших лютих ворогів-асиміляторів це був грім із ясного неба, як Господня пересторога й наказ: НЕ РУЙНУЙ! Бо це Божественна мова України і світу – незнищенна! А ти, руйнаторе, будеш тяжко покараний за спричинену кривду Україні.

Молодші мовознавці, не виховані в рідному патріотичному дусі, не читали розвідки М. КРАСУСЬКОГО, не знають, що наша гноблена і придоптана українська мова, котрої так багато людей цураються донині, є найстаршою мовою у світі. Отже, давнішою за грецьку, латинську і давньо-єгипетську. А тому потрібно йти нині на пораду до нашого САНСКРИТУ. Інакше ті “молодики” готові рухатися за лінією найменшого опору без достеменного знання глибини своєї історії. Вони погоджуються з назвою острова ХЕМІЯ, бо в цьому слові пишеться буква [Е] (ета), що нібито є основою для назви науки ХЕМІЯ. Але ж таке поверхове тлумачення не знімає полярності думок. І ні конференції з даного питання, ні приватні виснажливі суперечки не припиняють бурхливих спалахів людської енергії на вітер. Бо ж надалі буде два табори. Одні звинувачуватимуть своїх опонентів у сліпому наслідуванні грецького примітивізму, що консервуватиме традицію невдалої назви з часів малоосвічених алхіміків. Адже при чому тут копалини золота до цілої науки хімії? Тобто бракує повноти у свідомому обґрунтуванні самої назви науки, що нині зветься ХІМІЄЮ. Інші вже звинувачують прихильників ХІМІЇ у подальшій віропідданій праці на користь Москви, не відаючи вагомості глибинного пояснення слова ХІМІЯ у первісному його значенні. Цієї назви ще ніхто у світовій науці не наважувався належно пояснювати в давнішому, санскритському, походженні. Дослідження цього питання примирить одних і додасть упевненості іншим уже на вищому науковому рівні. Суть не в прихильності до першого колонізатора чи до іншого. Поміж ними мусить бути вічна правда тієї таємниці, що засвітлюється аж у найдавніших словниках нашої прамови – Санскриті.

У Санскриті *हेम hema n.* (с. роду) означає ЗОЛОТО. А слово *हेमर hemara n.* – 1) золото; 2) той, що видобуває чи виплавляє золото. У сс. *hemaya* означає “ВИГОТОВЛЕНИЙ ІЗ ЗОЛОТА” чи “СТВОРЕНИЙ ІЗ ЗОЛОТА”; дослівно: “НАРОДЖЕННЯ (поява) ЗОЛОТА”, “КОТРИЙ Є ІЗ ЗОЛОТА” [18, с. 781; 36, с. 1304;] Власне це слово і є той будівельний матеріал до назви ХЕМІЯ. Усі решта похідні у сс. мають лексичне значення, пов’язане не тільки з назвою металу ЗОЛОТА. Наведемо кілька прикладів у сс.:

“*hema-kanti* – означає: блискучий, як золото”;

“*hema-kara m.* – хто обробляє золото” (далі: m.- чол.; n.- сер.; f.- жін.р.).

“*hema-kartar m.* – золотар, сницар, майстер золотих виробів”;

“*hema-giri m.* – Золота Гора в оповідях шумерів, котра є десь на заході в горах”, тобто Говерля в Карпатах, звідки вони й походять.

“*hema-garbha* – золото, що скривається в надрах землі”;

“*hemanga (hema + anga)* – золоті прикраси” [18, с. 781]

“*hema-punkha* – той, хто має золоте опірвання” [18, с. 943]

“*hema-yajnopavitavant (yajna + upavitavant)* – перев’язаний золотим жертвним шнуром” [18, с.943].

“*hemabha (hema + abha)* – подібний до золота, золотистий”;

“*hema-varna* – золотистого кольору; кольору золота”;

„*hema-vala* – перлина”. „*hemavant* – прибраний у золото”
“*hema-sutra n.* – золота нитка (як прикраса і матеріал)”;
“II *heman n.* – 1) золото; 2) золоті прикраси; 3) золота монета”.

Пох.: гаманець, калитка, гаман.

“*hetamaya* – зроблений із золота”. [18, с. 781].

Крім того, як і в сучасній українській мові та європейських мовах, слово ГЕМА в сс. вживається в переносному значенні, подібно до українського “ЗОЛОТА ДИТИНА” чи “ЗОЛОТА ЕПОХА”. А перший варіант слова I **heman m.** означає “ПОТЯГ, БАЖАННЯ, СТИМУЛ, СТАРАННІСТЬ, ЩИРІСТЬ, ПРИХИЛЬНІСТЬ, ЗАОХОЧЕННЯ, ДОБРОЗИЧЛИВІСТЬ” [18, с. 781].

У сс. **हेमन “hemna m.** див. III **heman m.** астр. Меркурій” [18, с.781]. Похідних слів у сучасній українській мові із коренем ГЕМ не виявлено. У латинській мові[38, с. 362]: НАЕМАТОС – кров, (така, що **дорожча золота**), а там похідні ГЕМОГлобін, ГЕМАТОген, ГЕМАТурія та інші похідні від слова НАЕМО-, головню в медичному називництві. В інших слов’янських мовах також не виявлено похідних слів із корінним ГЕМ-, окрім слова ХЕМОС (хімус).

Назва **ХІМІЯ** має у Санскриті свого рідного відповідника такого ж звучання: **himya हिमय** – 1) ПОКРИТИЙ ТАІНОЮ, ТАЄМНИЧИЙ, ПРИХОВАНИЙ; 2) ЗАМАСКОВАНИЙ, ЗАСНІЖЕНИЙ, ПОКРИТИЙ СНІГОМ [18, с.777].

Тож, не зважаючи на насадження з боку Польщі ХЕМІЇ, а з боку Росії ХІМІЇ, правда повинна бути за науковими даними без жодних ухилів чи нахилів. Про це писалося в газетах і в журналі “ДЗВІН” [14, с.124-126] та в історичній монографії “Українські козацькі назви у санскриті” [15, с.38-83].

Похідні слова у сс. **हिमालय himalāya m.** [18, с.777] – ГІМАЛАЇ (дослівно: **гори покриті таємницею снігів; оселя незвіданих снігів**). Друге похідне слово у сс. **himarati (hima + arati) m.** [18, с. 777] – 1) ТАЄМНИЦЯ ВОГНЮ І СОНЦЯ; 2) Сонце як невидимий ВОРОГ холоду (дослівно: “невидимий ворог холоду”). Як бачимо, у сс. **АРАТА** означає “**ворог**” та інші негативні значення – “**прислуга, огида, небажання**”. Чи знайдеться після цього хтось із наших учених, що погодиться із винаходом Ю. Шилова назви “АРАТА” для Праукраїни, котру цілий світ називає ОРІЯНА до 5508 року до н.е.? Потім уже назвали УКРАЇНА – **могутня держава СОНЦЯ**.

У сс. **हिमनि himāni f.** ГЛИБОКИЙ (утаємничений) СОН; неторканний сон [18, с. 777]. У латинській мові **hymen, hymenis m.** – діво́ча плівка, гімен (мед.) [13, с.185], має очевидне походження з прадавнього Санскриту й зберегло своє первісне асоціативне лексичне значення в евфемічному забарвленні.

У грецькій мові є похідне слово від санскритського ГІМАНІ – ГІМЕНЕЙ (гр. **HYMENAIOS** – чит. “ГІМЕНАЙОС”) – міфологічний бог шлюбу; вислів “УЗИ ГІМЕНЕЯ” – це шлюб закоханих, подружнє життя у вірному і відданому коханні. Тепер читачі знатимуть етимологічне значення цієї знаменитої назви, котру ніхто й не сподівався поєднувати із САНСКРИТОМ, а тим більше із нашою, ніким незнаною, праукраїнською мовою [38, с. 376].

ГІМЕНЕЇ – особливий вид давньогрецької хорової лірики – весільної пісні, що побутують донині. Порівн. укр. прізвищ: Гілемей.

ГІМЕНІЙ – (бот. плівка, шкірка, покрив) – покривний шар спороутворювальних клітин у багатьох видів грибків та лишайників.

ГІМЕНОМЩЕТИ та **ГІМЕНОПТЕРИ** також належать до ботанічного та біологічного називництва [29, с.171].

Крім того вважають за грецьке слово **HYMNOS** – гимн, СЛАВЕНЬ. Нині бачимо, що слово ГИМН походить із прадавнього санскритського слова **himya, हिमनि himani** [18, с.777] А це збагачує нас новими достовірними даними про цю лексему. По-перше, повинно писатися ГИМН, а не ГІМН у російському озвученні. Це підтверджує форма написання у грецькій мові, де фонема [Г] у твердому звучанні перед [И]. По-друге, Санскрит допомагає зрозуміти, що це не лишень урочиста хвалебна пісня на честь богів та героїв чи знаменитих людей. Це **найсокровенніший внутрішній потаємний символ держави у вигляді змістовних і досконало поетичних слів у поєднанні з найсвятішою урочистою музикою в глибоко національному дусі, що повинен викликати шанобливо піднесений стан душі людини в божественному ставленні до своєї улюбленої держави**. Санскритські слова допомагають зрозуміти певну внутрішню ТАЄМНИЧІСТЬ, притаманну державницькій справі, що зобов’язує своїх громадян бути з державою єдино-цілісним організмом з єдиними нервами, єдиним пульсом, думкою та одностайним помислом у больових відчуттях при найменшому коливанні державницької справи у безпеці загальної людської злагоди.

Назва грецького бога шлюбу ГІМЕНЕЙ, як і прізвища пізніших учених ГАРВЕЙ, ГАЛІЛЕЙ, ЛІННЕЙ, ФАРАДЕЙ з однаковим афіксом [-ЕЙ] співзвучна із праукраїнським володарем на ім'я АТЕЙ, що царював у V-IV ст. до н. е. (загинув у 339 році до н. е.) Проте найбільше таких прізвищ у Західній Україні, зокрема на Лемківщині, в Закарпатті та на Пряшівщині. Наприклад: Балеї, БАРАДЕЙ (з Іраку), Белей, Бешлей, Верней, Гілей, Гацей, Голей, Гамрацей, Гетей, Гужвей, Гунтей, Гелемей, Галібей, Галілей [25, с.186], Дацей, Кандибей, Кіцей, Кобулей, Липей, Лупей, Мадей, Маслей, Михей, Михтей, Макей, Маковей, Парцей, Пастлей, Пилипей, Піштей, Сирей, Сідей, Смолей, Солей, Томей, Футей, Халамей, Хобзей, Чендей, Чорней, Чубей, Шегрей, Шелемей та багато інших [35, с.485; 19, с.27-174]. Чи не засвідчує це явище початків розбудови європейської культури та формування діалектів на просторах ще праукраїнського населення в прадавню епоху?

ХІМІЯ у сс. हिम्य *himya* у першому основному значенні (ТАЄМНИЧИЙ, ПОКРИТИЙ ТАЇНОЮ, УТАЄМНИЧЕНИЙ, ПРИХОВАНИЙ) дало назву м. Химки в Підмосков'ї, м. Химза в Баварії та оз. Хім на півдні Німеччини, Хімачал-Прадеш-штат в Індії, м. Хімеї в Японії, де ЙОТ [J] читається [ДЗ] CHIMEJ і читається як ХІМЕДЗІ [23, с.3-30]. А це дає нам право сподіватися, що й назва науки ХІМІЇ повинна мати таку ж основу. Перша половина німецького прізвища ГІМлер (у сс. досл.: “таємні ігри”).

Та найбільше похідних слів від прадавнього слова хімія, що в сс. हिम्य *himya*, має праматір цієї лексеми – українська мова, від якої походить не тільки етимологічно правильна назва цілої науки ХІМІЇ про таємничі, невидимі процеси в природі, але й чимало побутових слів, імен та прізвищ. А це є найголовніший показник місця народження цього слова, де його виколисали, виховали, дали крила і випустили на все земне й небесне довкілля разом зі своїми мовлянами – переселенцями з материнської території Праукраїни. Однак інші народи не вельми шанують всі ті скарби, які порівняно легко дісталися їм. Зокрема, слова із мови іншого народу легко піддаються звуковому спотворенню чи стихійно підпорядковуються закономірностям даного мовлення. Тому із нашого слова ХІМІЯ маємо фонетичне КІМІЯ, КІМІКА, і ШІМІ. Проте вони мають одну сутність і значно повніше характеризують своє призначення, ніж ХЕМІЯ (“народження чи поява золота”).

В українській мові є слово ХИМЕРА, але з позначкою, як чуже, навіть занесене у “Словник іншомовних слів” [29, с.768] із клеймом: “грецьке”, *Chimaira* – 1. Давньогр. Міфічна потвора з пащею лева, тулубом кози, хвостом дракона. Ця потвора дихає вогнем; 2. Морська риба з чудернацьким довгим туловищем і хвостом та великими грудними плавцями. Крім того, у грецькій мові є ще одне значення слова ХИМЕРА – “коза”. Греки здавна любили спотворювати праукраїнські слова з додачею всіляких страховищ, аби застрашувати своїх рабів і тримати їх у постійній покорі у тремтінні перед страховищем і своїм рабовласником.

“Химерний” – [29, с.768] – “нездійснений, примарний”. Хоч у Санскриті (скорочено: у сс...) є “*him-meru*” – озн. “таємниця найкращого володаря”. Якого володаря? Хто якого вибирає. Греки вибрали страховище, праукраїнці вибирали первісно “якесь таємниче щось в певної людини”. Нині в нашій мові українці радше вважають ХИМЕРУ як “таємниче лихе непорозуміння”.

У тому ж “Словнику іншом. слів” зазначені паралелі “хемотаксис і ХІМОТАКСИС у значенні “таємничий рух атомів, молекул чи навіть клітин в організмі у певному порядку під впливом подразнень певних хімічних сполук із притягувальною силою”. Всі ці зміни відбуваються невидимо для неозброєного людського ока, тому й називаються “ПОТАЄМНІ” або Божественні життєві зміни на рівні мілімікронних явищ у клітинних просторах. Крім того, якась дивна суміш: ХЕМОСИНТЕЗ, і ХЕМОСОРБЦІЯ, і ХЕМОТРОПІЗМ говорять також про невидимі рухи і потаємні утворювання, що відбуваються за таємничими законами внутрішньоклітинної природи, тому й тут, у цих словах, у першій половині їхньої основи повинно би стояти не похідне від ЗОЛОТА – ХЕМО-, а те, що скріплює чи підтверджує ПРИХОВАНУ від людського ока ТАЄМНИЧИСТЬ життєвих процесів на рівні мікросвіту – ХІМО-. Аж проситься перша половина називатися ХІМО- в усіх випадках. Але низькопоклонництво перед середньовічною роздутою славою Греції донині стримує деякі народи підвестися на повен зріст і розплющити очі, задуматися над тією плутаниною в науковому називництві та й вибрати правильне визначення. Бо ж навіть у самій грецькій мові, як зазначено у “Словнику...”, допущена певна непослідовність і плутанина у похідних назвах. Наприклад: ХІМУС (гр. *chymos* у значенні СІК, перетравлювальний сік) у сс. означає “ХТОСЬ ПОТАЄМНИЙ”.

Грецька назва ХІМОЗИН = ферментативний сік у шлунку ссавців. У сс. *सिन* *sina*, n. – 1. заготівля, заготування; 2. запаси харчу [18, с.731]. Від чого й походить ім'я З І Н А, магаЗИН. Отже, ХІМОЗИН дослівно означає “ТАЄМНИЙ ЗАПАС ХАРЧУ” або, при описовому поясненні, “прихований запас якоїсь таємничої речовини у травному тракті ссавців”. Як бачимо, ХІМО- тут на

своєму місці і має належне розуміння. Отже, самі греки плутають ХЕМІО із ХІМІСІО, бо не відчують різниці між “появою золота” і “появою якоїсь таємничості” або “чогось потаємного” у творчій праці людини. **Вони, греки, повинні в себе замінити ХЕМІО на ХІМІО, щоби не створювати балагану в хімічній світовій науці.**

На цих прикладах бачимо велику і вражаючу різницю між кореневими ХІМО- і ХЕМО-визначеннями. За Середньовіччя, особливо в період Відродження, вчені Європи потягнулися до вивчення старовини. Україна тоді знемагала під ярмом завойовників, учених українців винищували або примушували служити ворогам. Санскрит був відкритий для європейців у 1762 році. А вчений світ мав чимось заповнити називничу порожнечу в хімічній науці. Греки через алхіміків, які намагалися з усього жовтого матеріалу видобувати золото, назвали той надаремний процес ХЕМІЯ, тобто “видобуток чи поява золота”. Точнішого слова для позначення таємничих процесів у природі ніхто не знав. Із поважних учених середньовічної Європи ніхто не надавав значення залишкам діалектів давньої праукраїнської мови у Франції, Італії, Іспанії, Румунії, Туреччині, Болгарії та в арабських краях, де назва ХІМІІ звучала правильно, бо хвиля розвитку всіх наук котилася із Греції на Південно-Західну Слов'янію, Німеччину та Англію, а звідтам на всі англійські, німецькі та польські колонії, зокрема й на Україну.

Значення лексеми **ХИМЕРА** в українській мові майже дослівно збігається із первісним значенням у сс. “ПОЯВА НЕЗВІДАНОГО ДИВА (у негативному значенні)” або “**поява чогось потаємного**”. Нині говоримо: “поява злого духа” або “чорної сили”.

У “Словнику української мови” (К.: Наук. думка, 1980. – Т. XI. – С. 57-59) вміщено 16 похідних слів від прадавнього слова **हिम्य himya**, а саме: химера, химерити, химеристий, химерний, химерник, химерниця, химерність, химерно, химерування, химерувати, химорода, химородити, химородний, химородник, химородниця, химородь. Б. Грінченко подає слово ХИМЕРІЯ [7, с.397 у IV т.] . У П. Білецького-Носенка читаємо: ХИМРА [4, с.376]. Німці називають: Chimära [21, с.1392], іспанці – **quimera**, [10, с.217]французи – **chimere** [24, с.97]; румуни, англійці, поляки і чехи мають однакову форму написання – **CHIMERA**. Цей вплив праукраїнської мови нині, на жаль, забутий і ніхто, навіть з українців, його не досліджує.

У словниках українських імен [28, с.225] подаються імена ХИМА, ХИМКА , а П. Білецький-Носенко [4, с. 376] у своєму “Словнику української мови” ще в 1843 році подає ласкаве ім'я – ХИМУСЯ. На Поділлі можна почути ХИМОНЬКА [12]. В галицьких говірках можна почути навіть пісню про ХИМЦЮ і жартівливу ХИМОЧКУ [12].

Не забуваймо про імена ТРОХИМ, ЮХИМ, арабське АХІМ та біблійне ЙОАХІМ. Всі вони праукраїнського походження і мають одну основу, до якої додаються префікси – будівничі нових лексем. Коли ХИМА означає “таємниця” (в розумінні “Божа тайна”), “прихована тайна чогось”, “утаємничена”, то нинішнє арабське та німецьке ім'я АХІМ означає у сс. “неприхований”, “явний”. Хоч російські філологи [30, с. 431] вважають, що це ім'я – зі спрощеного німецького Йоахім, що походить від гебрейського ІОАКІМ у значенні “Бог поставив, Бог затвердив”. Але ж у лемків є прізвище ЯХИМЕЦЬ і ЯХИМЧАК, а це доводить, що існує ім'я **ЯХИМ** – у сс. озн. “**поява утаємниченого**”. ЮХИМ – у сс. озн.: “супутник, приятель якоїсь великої тайни”. ТРОХИМ – у сс.: “три тайни”, “той, що знає чи зберігає три тайни”. Так називали охоронця “ЗОЛОТОГО ТРИЗУБА на БЛАКИТНОМУ ТЛІ ” для колишнього храму наших віруючих предків, бо Тризуб і є ті “ТРИ НАЙСВЯТІШІ ТАЙНИ” – ЗЕМЛЯ, ВОДА і СОНЦЕ, без яких неможливе життя на нашій ЗЕМЛІ. Як бачимо, ці імена створив наш народ задовго до появи на культурному горизонті Греції чи навіть гебрейського народу.

Очевидно, з першим основним значенням слова **हिम्य himya** пов'язані церковні слова СХИМА, СХИМНИК і СХИМНИЦЯ, котрі, разом із посвяченням у чин ченця, утаємничуються в найголовніші релігійні закони.

Є. Желихівський і С. Недільський подають слово ХИМЛУШЕЧКА без німецького відповідника. А галицьку форму слова ХИМОРОДЄ (тобто: химороддя) пояснюють німецькою “*n.coll. Lumpen, pl. unnützes Zeug* (Фр)”, – зібране слово Lumpen (мн.) – “непотрібний інструмент” [9, с. 1037-1038]. Хоч є ХИМОРОДЬ у наших мовлян, що озн. **ЛІТНЯНИЙ ЗАТІНОК**.

Іван Красовський подає такі лемківські прізвища: ХИМИЧ, ХИМЧАК, ХИМ'ЯК[19, с. 157]; Ю. К. Редько[25, с. 229-230] в “ДОВІДНИКУ українських прізвищ” подає ще більше: ХИМА, ХИМИН, ХИМИНЕЦЬ, ХИМІЙ, ХИМКА, ХИМКО, ХИМЧЕНКО. Виявлено чимало прізвищ у лемків та в гуцулів, а саме: ХИМЧУК, ХИМИНЕЦЬКИЙ, ХИМЛЮК. Лемківське: ХИМУЛЯК, ХИМОЧКО, ХИМЧИНСЬКИЙ, ХИМАНЬ. У м. Львові є прізвища: ХИМІОН, ХИМИНСЬКИЙ, ХИМИЦЬКИЙ, ХИМИЦЯ, ХИМИЧЕНКО, ХИМАНЮК.

Крім того, саме слово ХІМІЯ дало чимало похідних наукових термінів – ХІМІЗАЦІЯ, ХІМІКАТ, ХІМІКАЛІЇ – і побутових слів: ХІМІЧИТИ тощо. Таким чином, від санскритського слова *himya* у першому значенні з відтінком таїни чи утаємничення нараховується до 60 суто українських похідних слів. А разом із міжнародними назвами – більше 70 слів. Таку величезну кількість похідних слів може дати тільки материнська мова. І **жодного похідного слова від ХЕМІЇ** в усій сучасній українській літературній мові. Треба сподіватися, що цей факт промовисто заявить про себе. Жодна мова не в силі похвалитися подібним досягненням. Це доводить, що праукраїнська мова володіє первісним корінним словом *हिम्य himya* уже багато-багато тисячоліть. І тільки після такого тривалого випробування цього слова можна було очікувати нинішнього рясного, різноманітного, еластичного і настільки продуктивного словотвору в сучасній українській мові. Багато з тих прадавніх слів увійшли в основний словниковий фонд народів Європи, Азії та Північної Африки. То була золота епоха античної України. Той одномовний простір – із Далекого Сходу і р. Гангу до р. Рейну (колишня назва РІНЬ), **називався БАРАТА, тобто “країна, де розмовляють однією мовою” (!)**. Нині існує топонім – назва села БОРАТИН на Львівщині, недалеко від Золочева, де місцеві люди вимовляють цю назву: „БАРАТИН”. У санскритському словнику Кочергіної В.О. слово भरत *bharata* означає: “1. слово, мова; 2. голос; 3. країна Баратів; 4. стосовний Барати; 5. назва роду з нащадків Барати” [18, с. 479].

Дієслово *bharati* означає “**виривати, виборювати; виривати, опрацьовуючи, щоби міцніти й збільшуватися**”. Напевне, ніхто не заперечуватиме, що це і є наше нинішнє слово **БОРОТИ(ся), ПОБОРЮВАТИ**.

Адже в житті аріїв була боротьба на кожному кроці за своє існування й за ту окрасу на Землі, яку вони залишили після свого квітучого проживання нинішнім споживачам здичавілої, подекуди й осатанілої вдачі. Мову Барати називали **скарлотською (від слова skarlati – “створювати красу”, тільки не спрощене й вульгарне – “сколоти”)**, **тобто скіфською, гунською, руською чи русинською та українською мовами**. Малесеньким доводом поширення СЛОВА БОРОТЬБИ ЗА КРАСУ НА ЗЕМЛІ і є зразок поширення слова – гостя із прадавної БАРАТИ – **ХИМЕРА**. Із усіх вищенаведених прикладів жодна мова не зберегла грецького варіанта вимови цього слова “химейра чи химайра”, тільки первісна пречиста материнська мова, що є у Санскриті. А це нині править за найвагоміший доказ, що **запозичення йшло не з грецької мови, а лишень із мови БАРАТИ, тобто від праукраїнської мови**, котра не дозволяла собі спотворювати свого рідного надбання – **БОЖОГО СЛОВА** у мові народу, як не може дозволити скалічити рідну дитину свідомо, дбайлива й любляча мама.

Зміни початкової фонемі [x] у слові **ХИМЕРА** на фонемі [к] і [ш] відбулися у значно пізнішому часі формування окремих мов та мовних діалектів за останні 2-3 тисячоліття.

Решта похідних слів від ХІМІЯ логічно і безпосередньо чи асоціативно і в переносному значенні пов’язані з основним змістом першого значення санскритського слова *हिम्य himya*, що походить іще від пра-праукраїнського первісного вигуку “Гм!?” у невідомій, але вирішальній ситуації. Все це доводить історичну правильність і раціональність вибору назви науки ХІМІЯ для визначення величезної галузі про **ТАСМНИЧІ ПРОЦЕСИ ОРГАНІЧНОЇ ТА НЕОРГАНІЧНОЇ ПРИРОДИ**.

Приналежність золотарництва до назви хімічної науки нині видається нам трохи наївним, невлучним і навіть недоречним.

Українці повинні пишатися своїм найпершим у світі виявом нечуваного інтересу до **глибокої таємничості природи** від самого **первісного вигуку ГМ!?** у запитальній формі таємничості якоїсь ситуації від чого й походить саме слово ХІМІЯ, лишень пізнішого утворення з таким самим невинним стремлінням до розгадки й керування тими таємницями на користь людини. Наші предки займалися хімічними таємницями ще до бронзового віку. Маючи домашню мідь, яку видобували над рікою ЛУГАНЯ, поблизу нинішнього Артемівська, вони доти комбінували сполуки з міддю, допоки не віднайшли “сонячний метал”, котрий назвали СПИЖ (бронза) [11, с. 267-282], чим і започаткували БРОНЗОВУ ЕПОХУ у світовій історії з IV тисячоліття до VIII ст. до н.е. Потім розпочалася ера ЗАЛІЗА. Отже, **наші предки започаткували основи хімічної науки, тобто були першими хіміками у світі**.

44600 років тому на Буковині мешканці села Молодового вперше вирізьбили на кістяному жезлі струнку постать людини з трохи піднятою головою і скромною короною з добре помітним первісним типом ТРИЗУБА на потиличній ділянці голови [34, с. 66+ малюнок на палітурці]. В нижній частині різьблені риси досконало підкреслюють динамічність постаті, що крокує назустріч. Там же у с. МОЛОДОВОМУ у похованнях **виявлені розсипи вохри (вперше в археології України, 44600 років тому !!!)**. Це дуже важливо для пояснення морально-духовного світогляду в житті праукраїнців того часу.

Тільки в с. Мізин на Чернігівщині у знахідках 20-тисячної давнини на глибині 20 м. збереглися перші написи червоною вохрою у повній виразності [3, с. 56]. У с. Межиріч на Черкащині таким розписом на мамонтових кістках – 15 тисяч років [1,с.52]. Отже, 20 тисяч років тому народ уже мав відповідні фіксатори малювання вохрою, які на великій глибині у вологій землі за тривалий час не злиняли чи не відпали від матеріалу. Отже, 20 тисяч років тому наші предки вже володіли хімічною наукою для своєї широкої потреби не на день, а на тисячоліття.

Те саме стосується чорного лаку на трипільському посуді VI тисячоліття до н. е., через кілька тисячоліть його перейняли хитрі та ліниві греки, всі мистецькі новини переймали від наших ГЕНІЇВ. Але ні грекам, ні нашим предкам-митцям не вдалося зберегти таємничу рецепту цього вічного лаку, завдяки якому збереглося чимало античних неповторних шедеврів світового значення, унікального змісту і краси. А це означає, що **наші предки з найдавніших часів були досконалыми хіміками та винахідниками в цій галузі**, а також неперевершеними митцями у галузі малювання, скульптури і золотарства. Дивно, чому про те ніхто досі не оголосив на весь світ?

Переселенці з материкової України створили чимало виробів із жовтої та блакитної фарби на керамічних плитках, які збереглися в сучасних містах Середньої Азії, Єгипту, колишньої Шумерії, нинішньої прекрасної Індії та навіть на дні північно-західного прибережжя Чорного моря. Про багатющу барвисту народних виробів стародавніх часів можна здогадуватися не тільки на прикладі археологічних знахідок, але й сучасних народних виробів гуцулів, лемків, бойків та подолян, які мають неабияку мистецьку вартість світового значення. Золотиста гама космацьких вишиванок та писанок найбагатша і найповніша у світі (с. Космач, Косівського району Івано-Франківщини та Закарпаття).

Та нечуваного розвитку “таємничої науки” – ХІМІЇ набула металургійна промисловість в Україні, починаючи з П’ЯТОГО тисячоліття до н.е. За свідченням О.П. Знойка у книзі “Міфи Київської землі та події стародавні”, відомий український археолог М.Я. Рудинський у 1926 році знайшов мідний серп “на лівому березі річки Смечки неподалік села Мемекіно Новгород-Сіверського району, котрий було зроблено із кутої міді не пізніше П’ЯТОГО ТИСЯЧОЛІТТЯ до н.е.” [11, с.272]. Наприкінці IV тисячоліття до н.е. була відома бронза (давня українська назва СПИЖ). У ТРЕТЬОМУ тисячолітті до н.е. бронза надходила в сусідні країни Азії, Європи та до Єгипту. Жерці металургійної “**таємничої, тобто хімічної, науки**” виявили непогану властивість міді змінювати свій колір і набувати більшої твердості й міцності при додаванні невеликого відсотка олова чи арсену і навіть стибію, заліза та сірки. Ось чому трипільці вже в другій половині III тисячоліття мали навіть лемеші до плуга із бронзи, окрім усякого іншого медичного та господарського приладдя [16, с. 2, 7; та 17, с. 23-35]. Топонім ГАЛИЧ у сс. означає дослівно “ВОЛОДАР ПЛУГА”.

Мідь була своя, її видобували в Донбасі біля Артемівська над р. Луганя. Ця річка набула назви від слова ЛУГИ, що означає “той, що виплавляє (дослівно: виварює) метал”. Звідси походять слова Луганськ, лугований, луг, лужичі (сталевари) тощо. Крім того, як повідомляє О.П. Знойко в тій же книзі [11, с. 273-282], – копальні міді були в с. Калинівка Катеринославської області. Автор не заперечує, що й олово видобували також на теренах України. І титан – у поліських болотистих луках. З нього виготовляли важкі двосічні мечі, які ніколи не ламалися й не затуплювалися. Міста кількістю 10 – 30 тисяч осіб також відомі в нашій державі вже 5000 років тому.

М.З. Суслопаров довів, що трипільці з давніх-давен мали свою абетку, якою скористалися всі навколишні народи, зокрема й греки, латиняни, етруски, семіти, фінікійці, єгиптяни та ін. [11, с.142-145; 31,с.138-150]. Власне з тої причини у червні **2001 року папа Римський Іван-Павло II, перебуваючи в Україні, назвав наш “український народ ШЛЯХЕТНИМ”, а Україну визнав “ЛАБОРАТОРІЄЮ ВІРИ”, українській церкві пророчив “велике і славне майбутнє на вічні часи”**. Для нас це означає, що українці не даремно працювали задля майбутнього цілого світу, починаючи з найдавніших часів становлення життя не тільки на українській землі.

Різноткані тканини фарбували і розмальовували наші предки всілякими рослинними барвниками з додаванням оцту, який закріплював барву на тканині. В нашій мові властивості рослин добре помітні із самої назви рослини, напр.: чорниця, малина, чорна бузина та ін. Всі вони були гарними барвниками.

Слово **МАЛИНА** має свого прямого відповідника в сс. मलिनि mālini i mālinya [18, с. 511] – “**та, що залишає пляму чи сліди**”. Не важко здогадатися, що це є те самісіньке слово, з якого походить “МАЛЮВАННЯ, МАЛЮВАТИ, МАЛЯР, МАЛЮНОК” та вся решта слів цього кореня. Прикро, що наші мовознавці вважають ці слова запозиченням із німецької мови. І сто разів жаль, що ті мовознавці не посоромилися оголосити й надруквати цю фальшивку, не заглянувши в праісторію цього слова, тобто у Санскрит .

Оцет, у сс. अचेतस *acetás* [18, с.23]– 1) “той, що утворюється самочинно, з незрозумілих та невідомих причин”; 2) «самочинний, невідомий, незрозумілий»; 3) «що втратив свій первісний стан; що знепритомнів”.

Якщо вже наші предки були такі свідомі в хімії, що навіть мали 5 синонімічних назв атома і назвали його «тим, що найменша частинка» і «тим, що розчленовує, роз’єднує, розділяє, розбиває», а греки і досі називають атом «неподільним», то вже напевне ніхто не заперечить, що праукраїнці були славетними хіміками ще в далекі часи Раннього Трипілля. Бо щоби вказати, що та найменша частинка в нашому довікллі є ЛИХА ОТРУТА і може РОЗБИВАТИ, РОЗЧЛЕНОВУВАТИ і РОЗ’ЄДНУВАТИ, треба великих знань і немалого досвіду в науковому житті. А греки й донині кажуть: АТОМ – неподільний...

Мусимо критично поміркувати, чому наші предки називали атом ТРУТЯ(*truṭi f.*) і ЛЕША(*leṣa m.*)[18, с.253 і 557]. Адже в тих словах величезна сила знань і практичного досвіду, власного переконання разом із застереженням для сотень поколінь, щоб не наважувалися використовувати чи розшукувати цю найменшу частинку нашої матерії, бо ця важка отрута призводить до величезного лиха. Наші вчені, очевидно, не раз і не двічі пережили атомні вибухи у Праукраїні. Термоядерний вибух стався на території Південної України, де й донині є величезні запаси урану на невеликій глибині поруч із копалинами газу й нафти. Вибух міг статися на початку V тисячоліття до н.е. самочинно від випадкового підземного зіткнення із домішкою повітря і сірководню із глибин Чорного моря або при деяких випробовувальних дослідах учених-жерців у ті часи. Про таку версію історико-філологічного дослідження повідомлено киянам 1994 року в Будинку вчених і Спільці письменників України. Вчені задумалися, остаточної відповіді не дали. Нині стало відомо, що український біогеограф В. В. Поліщук таки виявив дані колишнього ядерного вибуху на півдні України на зламі VI-V тисячоліть до н. е., в часи найбільшого піднесення науки наших предків. Тобто за 500 років після утвердження на державному рівні ДРУГОГО КАЛЕНДАРЯ ЗА СОНЯЧНИМ ЦИКЛОМ, котре відбулося 21-22 березня 5508 року до н.е. До того часу існував ПЕРШИЙ КАЛЕНДАР ЗА МІСЯЧНИМ ЦИКЛОМ, зразок якого виявлено в с. Мізин Чернігівської області. На час всенародного визнання Другого Календаря в 5508 році до н.е. той народ мав уже найвищу внутрішню інтелігентність, всебічний світогляд, неосяжні наукові знання не тільки в рільничих справах, що нині називаємо ботанікою, біологією, зоологією, садівництвом та городовиною, але й опанував математику, геологію, географію, астрологію, астрономію, медицину, релігію, філософію, літературу та високе мистецтво. Якщо вже той народ відважився доплести до нинішніх Філіппін, а звідтам до Перу в затоку ПІСКО [22, с.378] по олово для своєї міді (у сс. ताम्र *tāmrā*) [18, с. 240], щоби надати їй золотисто-сонячного відтінку, то все можливо, і його вчені могли робити досліди з ураном, якого так багато в Карпатах, на Волині та Півдні України. Тим більше, що у слові УРАН укладений зовсім науковий зміст. У сс. औरनि *aurani*, що й дало пізніше ऊरनि *ūrani* [36 і 37, с.87] й нинішнє УРАН, означає: “той, що дає невидиме сяйво” або “той, що приносить (відає) СКРИТИЙ ВОГОНЬ”. Це слово – свідок великої історії, що доповнює пізнання нашого багатющого і величного науково-мистецького минулого. Перша лексема **aurani** у первісному вичитуванні (аурані) дала нам лексему “АУРА”. Слушна і дуже справедлива уточнена етимологія сучасної АУРИ.

Те ж саме і зі словом-топонімом **КАНІВ** [18, с. 186]. У сс. це слово означає: “місце видобутку золота” або “видобувач золота”. Знайшлися численні заперечувальники, серед них навіть геологи. Та після глибшого вивчення цього питання виявилось, що в давнину біля КАНЕВА таки була золота жила, яку вже вибрали. А навколо КАНЕВА й донині трапляються вкраплення золотих частинок чи у вигляді сполук. Про це навіть радіо “Свобода” сповіщало восени 1997 року. А це доводить, що первісне і найточніше значення кожного слова треба шукати спочатку у Санскриті через призму української мови, лише потім переосмислювати й порівнювати з іншими мовами та іншими поняттями під тією ж звуковою оболонкою. Бо тільки таким чином можна впізнати первинне “гніздо” народження цього слова, коли в якійсь мові та її діалектах виявляємо ґрунтовні й давніші похідні слова. Тут українська мова побиває всі рекорди разом із Санскритом.

ОЧЕВИДНО, ВИЩЕЗГАДАНИЙ ЯДЕРНИЙ ВИБУХ НА МЕЖІ VI – IV ТИСЯЧОЛІТЬ ДО Н.Е. Й БУВ НЕ ОДИН, АЛЕ ЦЕ ПОСЛУЖИЛО НАЙГОЛОВНІШОЮ ПРИЧИНОЮ МАСОВОГО ПЕРЕСЕЛЕННЯ НАРОДУ З РІДНОГО КРАЮ В ГОРИСТІ ПУСТЕЛІ І КАМ’ЯНИСТІ ЗЕМЛІ БАЛКАН, МАЛОЇ АЗІЇ, ПІВНІЧНОЇ АФРИКИ, МЕСОПОТАМІЇ, СЕРЕДНЬОЇ АЗІЇ, ІНДІЇ, ІНДОКИТАЮ ТА ІНДОНЕЗІЇ (за І. Кузич-Березовським). Де б не були посланці наших земель, всюди вони приносили науку і досвід практики, математичні теорії, нові слова в мову, подих мистецтва і вічної краси. Наприклад, ще в ДРУГОМУ ТИСЯЧОЛІТТІ до н.е. переселенці з України побудували на території нинішньої Англії астрономічну обсерваторію та містечко, яке нині називається СТОУНГЕДЖ. Кільцем

розміщені величезні камені загостреною частиною догори. Таємничість цієї забудови вчені донині не можуть належно розгадати. На одному камені виявили напис трипільців характерною клинописною абеткою за М.З. Суслопаровим та В.М. Даниленком [26, с. 18-19, 30].

Наші праукраїнці створили солідне підґрунтя для розвитку будь-якої науки, зокрема й ХІМІЇ – науки про таємничу природу земного доквілля. Це має застерегти від почуття меншовартості сучасного українця, що нівечить самосвідомість найбільшого колись народу з неоціненною інформацією астрального походження, котру й донині випромінює українська нація.

Бібліографічний список

1. Археологія Української РСР у 3-х томах / Голов. редкол. Бібіков С.М. (голова). Том 1. Первісна археологія [ред. колегія Березанської С.С., Захарука Ю.М., Лєскова О.М., Телегіна Д.Я., Шовкопляса І. Г.] – Київ: Наукова думка, 1971. – 504с.; Том 2. Скіфо-сарматська та антична археологія [ред.колегія: В. О. Анохин, О. И. Тереножкин и др.]. – К.: Наукова думка, 1971. – 502 с.;
2. Турецко-русский словарь / А.Н. Баскаков и др.– М: Русский язык, 1977. – 966 с.
3. Бибигов С. И. Древнейший музыкальный комплекс из костей мамонта / С. Бибигов. – К.: Наук. думка, 1981. – С. 54.
4. Білецький –Носенко П.П. Словник української мови / П Білецький – Носенко (Підгот. до вид. В.В. Німчук). – К.: Наук. думка, 1966. – 422 с.
5. Ващенко В. Краткий русско-румынский словарь / В. Ващенко – М.: Русский язык, 1976. – 699 с.
6. Горпинич В. О. Словник географічних назв України (Топоніми та відтопонімі прикметники): Близько 25 000 слів / В. Горпинич – К.: Довіра, 2001. – 526 с.
7. Грінченко Б. Словарь української мови / Упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. — К.: Наукова думка, 1996. — Т. 1. — 496 с.; 1997. — Т. 4. — 616 с.
8. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка в 4-х томах / В.Даль. – М.: Рипол Классик, 2006.– 3104 с. ISBN: 5-7905-3617-4
9. Желехівський Є. Малоруско-німецький словар: У 2 т. / [авт.-уклад. Євген Желехівський та Софрон Недільський.]. – Львів, 1886. – 64000 слів.
10. Жердинівська М. Українсько-іспанський словник [Текст] : близько 20 000 слів / Укл. Маргарита Жердинівська.– К.: Основи, 1993. – 239 с.
11. Знойко О.П. Міфи Київської землі та події стародавні / О. Знойко . – К.: Молодь, 1989.– 304 с.
12. Із власних спостережень і записів з уст мовлян: прізвиська і нові слова.
13. Книпович М.Ф. Словарь медицинской терминологии латинско-украинско-русский : 20000 слов / Составлен при участии сотрудников кафедры: И. Ф. Ерофеева, А. Л. Залкинда, Г. В. Казьер [и др.]. – Киев: Госмедиздат УССР, 1948. – 444 с.
14. Кобилюх В. О. Хемія чи хімія / В. Кобилюх // Дзвін.– 1998.– №3. – С. 124–126.
15. Кобилюх В. О. Українські козацькі назви у Санскриті / В. Кобилюх.– Львів-Київ-Донецьк, 2003. – 244 с.
16. Кобилюх В. О. Задовго до Гіпократів / В. Кобилюх // Народний лікар України. – 1996, березень.– С. 2-7.
17. Кобилюх В. О. До історії української медицини найдавніших часів / В. Кобилюх // Український інформаційний бюлетень здоров'я.– №3. липень, вересень, 2001.– Львів. – С. 23-35.
18. Кочергина В.А. Санскритско-русский словарь / [авт.-уклад. В. Кочергина]. – М.: Русский язык, 1987. – 944 с.
19. Красовський І. Прізвиська галицьких лемків у XVIII ст. / І. Красовський – Львів: Край, 1993. – 194 с.
20. Красуский М. Древность малороссийского языка / М. Красуский // Індоевропа. – 1991. – С. 9-39.
21. Куделя З. Українсько-німецький словник / [авт.-уклад. Зенон Кузеля і Ярослав Рудницький при співпраці Карла Г. Маєра]. – Ляйпціг: Отто Геррассовіц, 1943. – 1494 с.
22. Кузич-Березовський І. Оріяна. Кімерія-Праукраїна / І.Кузич-Березовський. Том 1. – Детройт, 1979. – 378 с.
23. Неверов С.В. Карманный русско-японский словарь : около 10000 слов / С. В. Неверов. – 3-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 1985. – 312 с.
24. Потоцкая В. В. Французско-русский учебный словарь / В. В. Потоцкая.– М.: Госиздат иностранных и иностранных словарей, 1963.
25. Редько Ю. К. Словник сучасних українських прізвиськ: у 2-х т. / Ю. Редько. – Львів, 2007. – 1438 с.
26. Редакційна стаття. Валентин Даниленко – дослідник писемної традиції в Україні // Український світ, 1964. –Ч. 3-4.– С. 18-19, 30.
27. Російсько-український словник хемічної номенклатури і термінології для середньої школи/ [авт.-уклад. А Карпо]. – Х.: Радянська школа, 1936 р. – 117 с.

28. Скрипник Л.Г. Власні імена людей: Словник-довідник / Л.Г. Скрипник, Н.П. Дзятківська [за ред. В.М. Русанівського]. – 2-е вид., виправ. і доп. – Київ: Наукова думка, 1996. – 336 с.
29. .Словник іншомовних слів. Передмова [під ред. І. В. Ляхіна і проф. Ф. М. Петрова] / перекл. з рос. 3-го випр. і доп. вид. – К. : Держ. вид-во політ. л-ри УРСР, 1951. – 830 с.
30. Справочник личных имен народов РСФСР /под ред. Суперанской А.В. – М.: Русский язык, 1989.– 654 с.
31. Суслопаров М. З. Розшифрування найдавнішої писемности з берегів Дніпра / М. Суслопаров // Київ. – 1986. – № 9. – С. 138-150.
32. Татарова В. В. Българско-русский речник / В. В. Татарова, М. А. Леонидов, А. К. Кошелев. – София: Наука и искусство. 1972. – С. 452.
33. Черданцева Т.З. Итальянско-русский учебный словарь. : 8500 слов / Т. З. Черданцева. – М. : Русский язык, 1990. – 544 с. – ISBN 5-200-01430-1.
34. Черниш О.П. Палеолітична стоянка Молдова V / О.П. Черниш – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. –175 с; іл.
35. Шмайда М. А іші вам вінчую / М. А. Шмайда – Пряшів: Відділ української літератури (Словацьке педагогічне видавництво Братіслава), 1992.–Т.1. – С.485.
36. Monier-Williams M. A Sanskrit-English / M. A. Monier-Williams. – Oxford, 1899. Reprint Delhy, 1995. – 1304 с.; (на 180 тисяч слів). Далі буде скороч.: Mon.-W.
37. Myllus Klaus. Wörterbuch Sanskrit-Deutsch Langenscheidt-Verlag Enczyklopädie – Leipzig-Berlin-Vünchen-Wien-Zurich- Neu York, 1975.– 584 s.
38. Słownik łacinsko-polski. Do użytku szkół średnich – Lwów-Warszawa, 1925. – 980 s.

Стаття надійшла до редакції 29.03.2011р

Василий Кобилюх

Пранстория названий ХИМИЯ и ХЕМИЯ в контексте исследования научного украиноведения

Аннотация: В статье подано достоверные данные о происхождении лексем ХИМИИ, ХЕМИИ и их производных в украинском языке и в языках мира. В итогах упомянуто высказывание Папы Римского Ивана-Павла II об Украине, которая исторически была лабораторией веры в мире.

Ключевые слова: Химия, хемия, производные, украинский язык, химера, Юхим, Трохим, Гименэй, Hymnos, Санскрит.

Kobyliukh Vasyl

The prehistory of names “KHIMIJA” and “KHEMIJA” (two names of “Chemistry”) in the context of researches of Ukrainian Studies

Annotation: The authentic data about origin of ancient historical names of “Kimi” and “Kemiia” including their derivatives in the Ukrainian and other languages is given in this article. It is reminded the expression of Roman Pope John-Paul II about Ukraine as historical laboratory of faith in the world.

Key words: Khimia, khemiia, derivatives, the Ukrainian language, Yukhym, Trokhym, Himenei, Hymnos, Sanskryt.

**Особливості формування національних діаспор в іншоетнічному середовищі
(на прикладі української меншини Республіки Башкортостан)**

Анотація: У статті йде мова про українську діаспору республіки Башкортостан, яка протягом століть зберігали свої культурні традиції, українську мову, побут.

Ключові слова: Етнічна спільнота, діаспора, народ, історична батьківщина.

Складовою частиною українського етносу є українці, що проживають за межами батьківщини, у діаспорі. У зв'язку з певними історичними обставинами, внаслідок різних причин політичного та соціально-економічного характеру, розсіяні практично по всьому світу, вони упродовж тривалого часу зберігають елементи матеріальної та духовної культури, плекають рідну мову.

Розбудова української держави, що її було офіційно започатковано проголошенням Акту про незалежність 24 серпня 1991 р., знаменує собою втілення вікового прагнення народу до права самостійно визначати власну долю. Політичні реалії сьогодення доводять, що чимало аспектів на шляху реалізації цієї мети потребують суттєвого теоретичного переосмислення й істотного практичного доопрацювання з урахуванням чималого історичного досвіду української нації, у тому числі і тієї її частини, що через економічні та політичні причини опинилася за межами країни. З урахуванням невідкладної потреби опрацювання цілісної концепції державотворення, всебічне вивчення як позитивного, так і негативного досвіду функціонування українських спільностей за кордоном має велике значення для становлення України, як модерної національної європейської країни. Зростаючий інтерес до різних аспектів життя української діаспори з боку науковців, політиків, громадських діячів, всіх, хто цікавиться історичною наукою, зумовлює необхідність заповнення й досі існуючих прогалин в історії української діаспори.

Сьогодні, розглядаючи поняття "діаспора", ми, по-перше, виходимо з того, що однією з її головних ознак є перебування етнічної спільноти людей за межами країни (території) їх походження в іншоетнічному оточенні.

По-друге, діаспора – це не просто "шматочок" одного народу, який живе серед іншого, а така етнічна спільнота, яка має основні характеристики національної самобутності свого народу, зберігає їх, підтримує та сприяє розвитку мови, культури, свідомості. Не можна назвати діаспорою в цьому випадку групу осіб, яка хоча й представляє певний народ, але стала на шлях асиміляції, на шлях зникнення.

По-третє, діаспора має деякі організаційні форми свого функціонування, починаючи від такої, як земляцтво, і закінчуючи наявністю суспільних, національно-культурних та політичних рухів. Неможливо віднести до діаспори будь-яку групу осіб певної національності, якщо у них немає внутрішнього імпульсу, потреби в самозбереженні, що обов'язково передбачає певні організаційні функції.

Таким чином, діаспора – це стійка сукупність людей єдиного етнічного походження, яка живе в іншоетнічному оточенні за межами своєї історичної батьківщини (або за межами ареалу розселення свого народу) і має соціальні інститути для розвитку та функціонування даної спільноти [1].

Особливо яскраво можна простежити шляхи формування, закономірності розвитку та природу діаспори на прикладі української меншини в Республіці Башкортостан.

Українська діаспора Башкортостану є однією з найчисленніших і самобутніх. Сьогодні вона нараховує близько 75 тис. українців. Майже половина з них (41%) вважає українську мову рідною [2].

З урахуванням особливостей формування українського населення, що проживає на території колишніх радянських республік (т. з. східна діаспора), його умовно можна поділити на три групи:

- 1) українці у смузі етнічних кордонів;
- 2) "аграрні" українці;
- 3) українці, які дисперсно розселені в іншонаціональних масивах [3].

Українців Башкирії можна умовно віднести до другої групи, тобто до "аграрних" українців, які протягом короткого історичного періоду (в основному на рубежі XIX – XX ст.) сформували компактні етнічні масиви.

В Південному Приураллі перші українські переселенці (під назвою черкаські (українські) козаки) документально зафіксовані вже на початку XVII століття. Історія ж заселення українцями Південного Приуралля, в тому числі і Башкирії, має декілька хвиль переселенського руху.

Перший етап – це 30-ті рр. XVIII – середина XIX століття, коли з'являються перші поселення українців у краї на Оренбурзькій фортифікаційній лінії; у цей час українці переселялися російським

урядом, зацікавленим у нових робочих руках. Але на території Башкирії майже не залишилося переселенців того часу, вони асимілювалися в російському середовищі [4].

Буржуазні реформи 60–70 рр. XIX століття викликали нову хвилю переселення. Особливо це стосується Столипінської аграрної реформи (1906 – 1916 рр.), коли тисячі українців східних українських регіонів потяглися на так звані “вільні землі”. В цей час Башкирія стає одним із головних об’єктів української селянської міграції. За 15 років, із 1897 по 1912 р., українське населення Башкортостану збільшилося більш як в 11 разів (з 4996 до 56923 осіб). То були переселенці з Полтавщини та Чернігівщини, Поділля та Харківщини, Катеринославщини та Херсонщини, Таврії та Волині, південних українських повітів Курщини та Воронежчини [5].

Масовий потік переселенців у Башкирію викликав різке зростання цін на землю. Якщо вартість десятини землі в 1895 р. в Уфимській губернії в середньому становила 13 крб., то у 1916 р. вона зросла до 60 крб. На батьківщині переселенців земля була в 3–6 разів дорожчою. Ця обставина дала змогу отримати значні кошти тим селянам, які мали земельні ділянки в Україні [6].

Становище основної маси переселенців ускладнювалося тим, що держава, яка захищала інтереси землевласників, сама спекулювала землею, тому тисячі переселенців, які не зуміли влаштуватися в Башкирії, повернулися до рідних місць. За 1904–1914 рр. з Уфимської губернії до України повернулися 9,3 тис. осіб (21,3% загальної кількості переселенців) [7]. На думку автора, цей процес реміграції був зумовлений як соціально-економічними чинниками, так і збереженням старих родинних зв’язків.

Після більшовицького перевороту 1917 року процес переселення українців у Башкирію тривав, але він мав якісно новий характер і був перш за все пов’язаний з розвитком промисловості в східних районах країни. Якщо до революції міграційний рух за соціальним складом був селянським, то у радянський час переважну більшість серед переселенців становили робітники та інтелігенція. Доречно зазначити, що Башкортостан, на відміну від Мордовії, Комі, Казахстану, Сибіру, не став місцем масового заслання політичних в’язнів у роки сталінізму.

Природний приріст населення та міграція з України сприяли тому, що кількість українців у республіці, незважаючи на голодомор 1921 року, розкуркулення під час колективізації та сталінський терор (а удар був нанесений насамперед по українцях разом із білорусами, німцями, естонцями та латишами як по найзаможніших), постійно збільшувалася і в 1939 році досягла, за офіційними даними, 92,3 тис. осіб [8]. Це був найвищий показник чисельності українців у Башкортостані. У повоєнний час їх кількість неухильно зменшувалася. В 1956 році українців у республіці налічувалося вже 83,6 тис. осіб, у 1970 р. – 76 тис. осіб, у 1979 році – 75,6 тис. осіб, а в 1989 році – близько 75 тис. осіб. Така тенденція пояснюється, по-перше, тим, що фактично все доросле чоловіче населення репродуктивного віку в роки Великої Вітчизняної війни перебувало на фронті. Більша частина призваних у діючу армію загинула, що, у свою чергу, спричинило зменшення народжуваності дітей. По-друге, відтоком українців в Україну, їх переселенням у промислові райони країни, а також досить швидким процесом денаціоналізації та етнічної асиміляції українців Башкирії російським населенням, який охопив не тільки мешканців міст та робочих селищ, але й села.

Отже, історія переселення українців у Башкирію нараховує близько 270 років. Активна міграція проходила в три етапи:

- 1) з 30-х рр. XVIII ст. до 60-х рр. XIX ст. – урядове переселення українців на укріплені лінії Південного Уралу та Приуралля для несення військової служби і виконання державних повинностей;
- 2) вільне селянське переселення після реформи 1860 – 1870 рр., яке особливо активізувалося в роки Столипінської реформи (1906 – 1916 рр.);
- 3) еміграція українців у Башкирію в радянську епоху, яка пов’язана з економічним розвитком східних районів країни.

Сучасний Башкортостан – багатонаціональна республіка. Тут діє ряд чинників, які є позитивною об’єктивною основою для злагоди, взаєморозуміння та співпраці всіх народів. Зокрема, це: тривалий історичний час спільного проживання на одній території; спільна боротьба проти національного та соціального пригноблення; постійні тісні контакти на побутовому рівні; висока питома вага міжнаціональних шлюбів; наявність трьох великих етносів (башкирів, росіян, татар), що взаємно врівноважуються; унікальне становище, коли в республіці проживає 111 національностей; наявність 12 етноареальних груп, які проживають компактно на певній території, – башкирів, росіян, татар, чувашів, марі, українців, мордві, удмуртів, білорусів, латишів, німців, казахів, які становлять 99,08% населення; тісне багатовікове спілкування в економічній, соціально-побутовій, культурній сферах; співпраця та дружба між народами; спільність в економічних, екологічних, соціальних, політичних та культурних інтересах та багато іншого [9].

Відзначені вище чинники є загальними для всіх народів Башкирії, а міжнаціональні проблеми, які вони породжують, виступають єдиними для всіх етносів. Разом із тим, кожний конкретний етнос прагне зберегти свою етнічну самосвідомість, яка розкривається в осмисленні історичного минулого та теперішнього, в уявленнях про спільність національного походження, про належність до рідної землі, мови, культури, в цілому до етнічної спільності.

Етнічні процеси українського населення Республіки Башкортостан визначаються низкою факторів. Вони залежать від соціально-політичного ладу країни, давності перебування в іншоетнічному середовищі, чисельності та характеру розселення (компактне чи дисперсне), ступеня урбанізації. Не останню роль відіграє близькість (етногенетична чи соціальна) культури народів, що контактують [10].

Переважає більшість українських переселенців у Башкирії зберігає свою етнічну самосвідомість, не дивлячись на поглиблення процесу етнічної акультурації та природної асиміляції українців росіянами.

Кінець 80-х - початок 90-х рр. характеризувався піднесенням етнічної свідомості українців східної діаспори, в тому числі й наших співвітчизників у Башкирії.

Національно-культурне відродження української меншини в багатоетнічному середовищі Республіки Башкортостан пройшло дві стадії:

- 1) стадію збирання спадщини, коли окремі вчені-ентузіасти збирали мовні, фольклорні, літературні надбання свого народу;

- 2) організаційну стадію, коли закладаються культурні організації, осередки, школи, видання для поширення знань про національну спадщину.

13 січня 1990 р. в Уфі відбулася перша конференція українців Башкирії, на якій, зокрема, було створено республіканське товариство "Кобзар". Республіканський національно-культурний центр українців Башкортостану "Кобзар" – неполітичне об'єднання з виразно окресленими культурними та економічними цілями. Серед головних напрямків його діяльності є:

- 1) взаємодія з органами державної влади і громадськими об'єднаннями України, Російської Федерації та Республіки Башкортостан;

- 2) сприяння збереженню та розвитку української культури, мови, освіти;

- 3) видання та розповсюдження української преси та літератури, розвиток бібліотек;

- 4) захист інтересів та надання допомоги українцям, зокрема тим, що бажають переселитися в Україну.

На сучасному етапі становлення український народ згуртовується зі своїми єдинокровними братами, що проживають у діаспорі (як східній, так і західній). Братерство і солідарність українців всього світу – важливий чинник політичного і державного розвитку незалежної України в нових історичних умовах.

Життя і праця українців у середовищі інших народів і культур відкривають безліч каналів для швидкого збагачення їх досвідом сучасної цивілізації, виходи до якої були заблоковані упродовж століть.

У зв'язку з новою суспільно-політичною ситуацією, що склалася в Україні після проголошення її незалежності, виник ряд нових економічних, гуманітарно-соціальних і політичних проблем у галузі національної політики. Серед них чільне місце посідають питання зміцнення зв'язків з українцями як східної, так і західної діаспори. Перші кроки, що вже зроблені в цьому напрямку, дають підстави стверджувати, що українці, які проживають у діаспорі, повинні стати повноправними творцями суверенної Української держави.

Незалежна Україна відкинула упереджене, вкрай несправедливе ставлення до своєї діаспори, яке протягом десятиліть культивувалося в колишньому СРСР. Важко навіть уявити, якої шкоди нашій економіці й культурі завдавало багаторічне відчуження українців, розкиданих по світу.

Історія українців за межами України – це складова частина історії всього українського народу. І на сучасному етапі розвитку дуже важливою справою є відродження української культури, історії, мови на теренах східної діаспори, в тому числі й у Республіці Башкортостан.

Немилосердна доля, що багато століть випробовувала українців на життєдіяльність, підтвердила: українська нація – велика нація. Є материкова Україна. Є західна та східна українські діаспори. Є такий феномен, як світове українство.

Бібліографічний список

- 1.Тощенко Ж.Т. Диаспора как объект социологического исследования / Ж.Т., Тощенко Т. И. Чаптыкова // Социологические исследования. – 1996. – № 12. – С. 36–38.
- 2.Українці в Росії: історія, регіони розселення, чисельність // Голос України. – 1992. – 2 вересня. – С. 12-13; Национальный состав населения СССР: По данным Всесоюзной переписи населения 1989 г. – М., 1991. – С. 34.
- 3.Культура і побут населення України / В.І. Наулко, Л.Ф. Артюх, В.Ф. Горленко та ін. – К., 1993. – С. 256-257.
- 4.Перетяткович Г.И. Малороссияне в Оренбургском крае при начале его заселения: По рукописным документам Архива Министерства юстиции / Г.И. Перетяткович // Труды VI Археологического съезда в Одессе (1884 г.) – Одесса, 1888. – Т.2. – С. 373-397.
- 5.Никитин М. Основные моменты колонизации Башкирии / М. Никитин // Хозяйство Башкирии. – 1929. – № 6–7. – С. 83.
- 6.Ковальченко И.Д. Всероссийский аграрный рынок XVIII – начала XX В.: Опыт количественного анализа / И.Д. Ковальченко, Л.В.Милов – М., 1974. – С. 261-263.
- 7.Бабенко В.Я. Тенденції та проблеми етнонаціонального розвитку українців Башкортостану / В.Я. Бабенко // Украина – Башкортостан: годы испытаний и сотрудничества. – Уфа, 1993. – С. 155.
- 8.Архів інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України (далі АІМФЕ НАН України), ф. 12, оп. 1. од. зб. 3, арк. 11.
- 9.Галиев Г.Т. Преодоления межнациональных конфликтов и гармонизация межнациональных отношений. – Уфа, 1997. – С. 310.
- 10.Крамарчук Т.Д. До питання збереження етнічної самосвідомості українців у республіці Башкортостан / Т.Д. Крамарчук // Укр. істор. журнал. – 2000. – № 1. – С. 109–114.

Стаття надійшла до друку 13.04.2011.

Татьяна Крамарчук

Особенности формирования национальных диаспор в чужой этнической среде (на примере украинского меньшинства Республики Башкортостан).

Аннотация: В статье идет речь об украинской диаспоре в республике Башкортостан, которая в течение веков хранила свои культурные традиции, украинский язык, быт.

Ключевые слова: Этническое сообщество, диаспора, народ, историческая родина.

Tetiana Kramarchuk

The peculiarities of the formation of Ukrainian diasporas in the other ethnical environment (based on the example of Ukrainian minority of the republic of Bashkortostan)

Annotation: The article reviews the Ukrainian diaspora which has been preserving its cultural traditions, the Ukrainian language, the way of life.

Key words: Ethnical community, diaspora, people, historical Motherland.

**Вплив політики тоталітарного режиму на архітектуру міжвоєнного періоду України
(в контексті досліджень історичного українознавства)**

Анотація: У статті досліджуються вплив політики Комуністичної партії на розвиток будівництва та архітектури періоду 1930-1941рр. Розкривається взаємовплив архітектурного середовища та особистості в умовах тоталітарного режиму.

Ключові слова: Будівництво, архітектура, соціальний і культурний впливи, Комуністична партія, тоталітарний режим.

Архітектура як складова частина культури періоду тоталітарного режиму на сьогодні недостатньо вивчена. Архітектуру Третього рейху досліджує проф. Черкес Б [16]. Архітектура як явище тоталітарного режиму періоду сталінізму залишається «маловідомою сторінкою» або висвітленою радянськими істориками виключно з точки зору правлячої на той час партії. Ф. Горностаєв, М. Красовський, Г. Лукомський, А. Павлинов, В. Суслов, М. Цапенко та ін. [8] вказували на вплив культур Греції, Візантії, Риму на розвиток перетворень в Україні, на єдність української та російської культур, розглядаючи українську культуру виключно як складову російської культури. Власні українські риси в архітектурі України виділяли та аналізували у своїх працях Д. Дяченко [11], В. Троценко [11], В. Кричевський [7], П. Костик [7], де українська культура визнана як національний культурний феномен. У історико-архітектурних дослідженнях України ХХ ст., а саме в працях І. Врони «Предреволюционная архитектура Украины. Конец XIX-начало XX века» (1946, рукопис), Є. Грушки [6], О. Д. Бойка [4], А. Карася, А. Яртиса [11], Ю. Канигіна [10], узагальнених працях «Всеобщая история архитектуры: в 12т.» [5], «Архитектура Украинской ССР» [1], В.Січинського «Історія українського мистецтва» (Нью-Йорк, 1956) проаналізовано розвиток архітектури в Україні в багатьох аспектах: будівництво, реставрація, розвиток стилів, шкіл. Особливу увагу заслуговують праці Ю. С. Асєєва, І. А. Ігнаткіна [3], С. Г. Іванова [9], узагальнена праця «Архитектура и эмоциональный мир человека» [2], в яких досліджували не тільки історію архітектури, а також її психологічний, емоційний вплив на людину.

Розвиток архітектури у 1917-1941рр. відбувався у умовах насильницької колективізації та репресій, що призвело до знищення індивідуального стилю, утворило «масову культуру». Культурне піднесення в Україні припинилось з 1930 року. Розпочалася чорна доба «розстріляного відродження», кульмінацією якої став голодомор 1932-1933 рр. Радянська влада виховувала не особистість, а будівничих комунізму, інтернаціональних, відданих тоталітарній системі. Знищення українця як представника своєї нації відбувалося не тільки порушенням традиційного укладу життя, а й через знищення духовності. Влада дотримувалась вказівок партійних вождів Леніна та Сталіна. «В соответствии и решением В.Ц.И.К. и Сов. Нар. Комисаров, не обходимо как можно быстрее покончить с попами и религией. Попов надлежит арестовывать как саботажников, расстреливать безпощадно и повсеместно. И как можно больше. Церковь подлежит закрытию. Помещения храмов опечатывать и переделывать в склады» [10, с. 144]. Отже, за часів панування в Україні антирелігійної та антихристиянської ідеології більшовизму і комунізму не лише знищено більшість храмів, а спотворено ландшафт і історичне лице краю, міст та сіл, що склались еволюційно ще від княжих і згодом ренесансних часів; виросло і виховалось кілька поколінь цинічних радянських людей. І все це виникло унаслідок злочинного позбавлення їх найелементарніших людських свобод [9]. «В условиях социалистического общества личные интересы граждан не отделимы от общественных» [15, с. 6]. Майбутнє мистецтва й архітектури бачилося в їхньому безпосередньому поєднанні з життям, що дозволило б: а) додати їм свіжості, наповнюючи новаторством форми, б) естетизувати дійсність. Таким кроком на шляху до цього, услід за соціальною революцією, ставало повне підпорядкування естетичної сфери обслуговуванню конкретних потреб пролетаріату як гегемону, тобто мистецтво з'єднувалося з виробництвом, ставало «робленням речей». Для архітектурного авангарда, це виявилось зв'язаним, насамперед, із постулатом масового, виставленого на потік, індустріального будівництва, що й обумовило в остаточному підсумку превалювання конструктивізму в період реконструкції і І-ї п'ятирічки. Національний стиль в архітектурі відкидався владою як ворожий. Домінуючим у архітектурі в 20—30-ті роки був стиль конструктивізму, суть якого полягала в граничному прагматизмі. Характерними рисами цього стилю були доцільність, економність, функціональність, лаконізм у засобах вираження. Націлений на органічне поєднання мистецької творчості з масовим виробництвом, конструктивізм уникав невмотивованої декоративності, спрощував та схематизував мову мистецтва. Його утилітарність була підтримана партійним керівництвом, що засвідчують новобудови

тогочасної столиці України м. Харкова (ансамбль споруд площі Дзержинського). Інколи авангардні ідеї конструктивізму архітекторам нової хвилі необхідно було маскувати під пануючі ідеологічні канони. Зокрема, автори проекту приміщень Держпрому (попередник сучасного Кабінету Міністрів), щоб отримати дозвіл на будівництво, змушені були переконувати, що контури майбутнього архітектурного ансамблю повторюють форму перших нот пролетарського гімну «Інтернаціонал». Конструктивізм певною мірою нівелював своєрідність національної архітектури, що викликало протест таких відомих архітекторів як Д. Дяченко, П. Альошин, В. Троценко, які намагалися не лише зберегти, а й збагатити традиції української архітектури. Яскравим прикладом творчого осучаснення національних архітектурних канонів є приміщення Української сільськогосподарської академії в Голосієво (Київ), побудоване за проектом Д. Дяченка, будинок Червонозаводського театру в Харкові (архітектор В. Троценко) [12]. На стадії затвердження проекту музею Т.Г.Шевченка в Каневі (автори проекту В.Кричевський, П. Костирко), його автора В.Г.Кричевського, провідну постать українського мистецтва ХХ ст., було звинувачено у тому, що споруда у плані подібна до хреста, а це загрожувало великими неприємностями, і лише кмітливість одного з членів комісії, який переконав всіх у тому, що це швидше схоже на молот, врятувала автора від не передбачуваних наслідків. Музей в Каневі було відкрито 1939р., але авторам не вдалось втілити повністю задуми, що передбачались проектом [7, с. 15]. Українські архітектори, продовжувачі національних традицій були піддані критиці: « Среди украинских архитекторов были и такие, которые неправильно подходили к вопросу использования архитектурного наследия. Так, например, архитектор Д.Дьяченко, проявляя в своем творчестве национальную ограниченность целиком воспроизвел в здании Киевского лесотехнического института (1932) архитектурные формы прошлых эпох – украинского барокко. Воспевая национальную исключительность украинской архитектуры, автор считал, что архитектурные формы украинского барокко, которые были свойственны периоду сложения буржуазной нации, полностью пригодны для архитектуры эпохи формирования новых, социалистических наций.» [8, с. 12]. Унаслідок ігнорування принципу неповторюваності була втрачена національна самобутність архітектури. За даними дослідників, 90 % житлових і 80 % культурно-побутових споруд у містах і селищах зводилося саме за типовими проектами [4].

Радянська влада створила систему культурно-масового обслуговування. Значна роль у формуванні культурно-масових будівель належала таким характерним для перших років Радянської влади комплексним громадським будівлям як Палади народів, піонерів, робітників і т.п. Комплексність призначення подібних громадських будівель виражала не диференційованість самої системи культурно-побутового обслуговування населення. Вирішальну роль в прагненні об'єднати багато організацій в одній громадській будівлі мала та обставина, що нову пролетарську будівлю бачили великою, її розглядали як центр політичного і культурного життя народу, і вона мала бути символом нової влади. Архітектура нових громадських будівель створювала середовище для активної діяльності революційних мас. Людина сприймалась серед колективу і в постійному русі – мітинуючою, маршируючою в колонах на парадах. Проектування “Палаців”, “Будинків” мали виразити намагання пролетаріату до самоутвердження як “пануючого класу”, образ “Палаців”, “Будинків вчених, творчості” повинен був стати символом революції та нового ладу.

Невдовзі утвердження тоталітаризму в СРСР зумовило підкорення мистецтва архітектури ідеологічним та естетичним догмам соціалістичного реалізму, що призвело до домінування монументальної патетики [12]. В 1932 р. ЦК ВКП (б) прийняв рішення про розпуск літературно-художніх угруповань і про створення єдиних творчих угруповань, в тому числі Союзу Радянських архітекторів, завдання якого було об'єднати архітекторів для вирішення великих державних завдань, які мали виникнути в процесі побудови соціалістичного ладу [5, с. 12]. В 1933 р. була створена Академія архітектури СРСР. Основою будівництва стає генеральний план. Матеріальне забезпечення і терміни будівництва узгоджуються з планом розвитку народного господарства СРСР. В червні 1933 р. вийшла постанова ЦИК і СНК СРСР «Про створення і затвердження проектів планування проектів планування і соціалістичної реконструкції міст і інших населених міст Союзу РСР». Постанова звертала увагу на необхідність тісного зв'язку росту народного господарства, планомірного розселення та розвитку місць праці, забезпечення благоустрою місць праці, соціально-культурних та побутового обслуговування населення, відповідність проектних рішень архітектурно-художнім вимогам. В 1933р. в Москві та інших містах були створені архітектурно-проектні організації. Мистецтво «соцреалізму» подає митцям єдині норми і правила, за якими ті мусять творити. Середнє за віком та молоде покоління архітекторів, особливо студенти архітектурних та будівельних вузів, які були прихильниками жовтневої революції, яких захоплювала романтика перших років революції, шукали принципово нові типи промислових, житлових, культурно-побутових споруд. Їм здавалось, що перемога революції в світі близька, і це вселяло в них переконання, що тільки нова ідейно-художня

архітектурна форма здатна відобразити в них революційні перетворення. Пленум ЦК ВКП (б) в червні 1931 р. поставив завдання соціалістичного перетворення існуючих міст і будівництва нових індустріальних центрів, розробки науково-обґрунтованого плану подальшого розширення і забудови столиці [5, с. 154]. В постанові ЦК ВКП (б) і СНК СРСР 10 липня 1935 р. по генеральному плану реконструкції Москви основні принципи містобудівництва виражені переконливо. Утверджується ідея збереження історичної частини міста з одночасною рішучою реконструкцією, знаходиться відображення принцип функціонального зонування території міста побудови великого соціалістичного кварталу, забезпеченого сітками культурно-побутового обслуговування населення, детально розглядається необхідність створення лісопаркової зони навколо міста як оздоровчої зони, встановлюється рівень технічного і санітарно-гігієнічного благоустрою всієї території міста, планується обмеження росту промислових підприємств, місто розглядається як система ансамблю площ і вулиць, покликаних відобразити велич і красоту соціалістичної епохи [5, с. 13].

Містобудівельні пошуки і реконструкція міст, які мали стати символами нового ладу і характеризувати велич нової епохи, стали пріоритетом тоталітарної системи не тільки радянської системи періоду «сталінізму», але й гітлерівської Німеччини періоду «Третього рейху». З осені 1933р. Гітлер постійно наголошував на важливості архітектури у новій державі. З 1933р. всі промови Гітлера оберталися навколо центральної ідеї, яка наголошувала, що мистецтво і політика, по суті, ті самі речі. Це тому, як пояснив він на партійному з'їзді 1936 р., що і мистецтво, і держава є продуктом творчої сили, яку він назвав «авторитарна воля». З цієї політичної волі виростають і форми держави, і форми мистецтва, і це є передумова об'єднання людей чи націй. На початку 1936 р. Гітлер вирішив особисто контролювати «реконструкцію» Берліна – столиці третього Рейху. Проте не лише для Берліна, але й для інших важливих міст, які називали «містами фюрера», розроблялися мегаломанічні програми реконструкцій. Спеціально для нього був розроблений та впроваджений у життя 4 жовтня 1937 р. «Закон про реконструкцію німецьких міст». Берлін же мав бути перетворений у гігантський центр демонстрації нацистської сили та влади. Радіально-кільцевий план Берліна з центром, який був відмічений архітектурно-ідеологічною домінантою, повторив певним чином у своїй топологічній основі схему «сталінського» генплану Москви 1935 р. (арх. А. Шпеєр). Понадлюдські розміри були задумані як засоби, щоб виразити могутність націонал-соціалістичного руху. [16, с.199, 200, 201].

Комуністична партія і уряд поставили завдання: перехід на індустріальні методи будівництва, приділяти велику увагу розвитку науковим дослідженням. В 20-х роках був створений Державний інститут будівель, на базі якого в 30-х рр. були створені інститути з різних проблем промислового будівництва. В 1933 р. була створена Академія архітектури СРСР [5, с.14]. В 1937 р. відбувся Перший з'їзд архітекторів СРСР. З'їзд сформулював положення про творчий метод соціалістичного реалізму. Положення це ввійшло в перший устав Союзу архітекторів, прийнятий з'їздом: «Соціалістичний реалізм, – говорилося в уставі, – являється методом радянської архітектури. В області архітектури соціалістичний реалізм означає поєднання ідейності і правдивості художнього образу з найбільш повною відповідністю народної будівлі технічним, культурним і побутовим вимогам, які висувають до нього, з найбільш високою економічністю і технічно якісним будівництвом. Радянська архітектура повинна створювати споруди технічно досконалі, зручні і красиві, які б відображали радість соціалістичного життя і стремління нашої епохи.» [5, с. 15]. Особливо жажливо доба «соцреалізму» відобразилась у архітектурі. Промислове будівництво в період індустріалізації здійснювалось шляхом проектування нових гігантів – первістків соціалістичної індустрії, які мали стати символами нового ладу. Корпуси індустріальних гігантів впливали на реконструкцію старих міст та ставали містоутворюючим фактором для нових. В цей період побудовано Дніпрогес, тракторний завод у Харкові, «Запоріжсталь», «Азовсталь», Криворізький металургійний, Маріупольський трубопрокатний та інші заводи, споруди яких стали символом «гігантоманії». Проблема масового житлового і культурно-побутового обслуговування населення була вирішена шляхом типізації будівель. У практиці будівництва промислових будівель і споруд використовують бетон, залізобетон, каркасні конструкції, цемент, скло, шлакоблоки. Характерною ознакою вигляду фасаду будівель був у верхній частина вертикальний ритм високих прямих вікон, у нижній – обов'язкова масивна аркада, яка повинна була виділятися на гладкій площині стіни, з радянською символікою: гербом у вигляді перехрещених молоту і серпа. Наявність великої кількості скла, граніту, мармуру, скляних еркерів, залізобетонних колон надавали будівлям монументального вигляду, тиснули на людську психіку своєю громіздкістю, символізували велич нового ладу та пропагований ним лозунг «людина – Бог», перемогу людини над природою, порівняно з гармонійними спорудами минулих століть, які будувались з природного матеріалу: дерева, каменю, глини, були виразниками внутрішнього світогляду та стану людини, її взаємозв'язку з природою Богом, суспільством.

Висновок. З'ясувати політичний вплив на громадське будівництво необхідно, якщо ми не хочемо знову впасти в поширену в ХХ ст. спокусу архітектурно-реформістської утопії. Комуністична партія своїми

постановами та діями зруйнувала традиційний погляд українського народу на національний стиль в архітектурі шляхом заборон, репресій, голодомору, руйнуванням церков, пропаганди нового світлого майбутнього та манкуртського виховання молоді. Основна функція архітектури тоталітарного режиму: вплив на свідомість особистості з метою перетворення на соціалістичну людину.. Планування громадського житла велося таким чином, щоб людина була позбавлена приватного житла, особистих інтересів, стала біомасою, яку направляє в потрібне русло партія. Громадські будівлі своїм монументалізмом повинні були підкреслювати велич і могутність існуючої влади та водночас підкреслити немічність і безпорадність особистості.

Бібліографічний список

1. Архитектура Украинской ССР. – Киев: Изд-во Академии Архитектуры Украинской ССР, 1951. – Т.2. – 131 с.
2. Архитектура и эмоциональный мир человека / [Г. Б. Забелыштанский, Г. Б. Минервин, А.Г.Раппапорт, Г.Ю. Сомов]; под ред. Н.В.Баранова. – М.: Стройиздат, 1985. – 208 с. ил. – (В надзаг.: ЦНИМИ теории и истории архитектуры).
3. Асеев Ю.С. Архитектура / Ю.С. Асеев Ю.С., І.А.Ігнаткін – К.: Державне вид-во образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1961. – 38 с.
4. Бойко О. Д. Історія України: посібник / О. Д. Бойко. – Київ: Видавничий центр «Академія» [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://209.85.135.132/search?q=cache:36LfBx5AHWkJ:ebk.net.ua/Book/history/boyko_iu/ua.
5. Всеобщая история архитектуры: в 12 т. / [Н. В. Баранов, Н. П. Былинкин, А. В. Иконников, Л. И. Кирилова, Г. М. Орлов, И. Е. Рожин, Б. Р. Рубаненко, Ю. Ю. Савицка, Ю. С. Яралов]; под ред. Н.В.Баранова. – Т.12. – Кн.1.: Архитектура СССР. – М.: Изд-во литературы по строительству., 1975. – 755с.
6. Грушка Э. Развитие градостроительства. Т.1. История градостроительства / Э.Грушка. – Братислава: Изд-во Словацкой академии наук, 1963. – 660 с. ил.
7. Дорофієнко І. Шляхи до Тараса./ Інна Дорофієнко // Наша віра. – 2009. – №7. – С.15.
8. Зодчество Украины. Сборник. – Киев: Изд-во Академии Архитектуры Украинской ССР, 1954. – 398 с.
9. Іванов С. Г. Тоталітарна культуротворчість: філософсько-естетичний аналіз (на прикладі архітектури): автореф. дис.на здобуття ступеня канд. філос. наук: 09.00.08 / Сергій Геннадійович Іванов; Ін-т філос. ім. Г.С.Сковороди НАН України. – К., 2001. – 15 с. – укр.
10. Каныгин Ю. Начало и конец времен: Новый взгляд на историю / Ю. Каныгин – К.А.С.К., 2005. – 464 с.
11. Карась А. В. Українська культура у ХХ ст.(перша половина) у книзі: Лекції з історії світової та вітчизняної культури: навчальний посібник / А.В. Карась [Вид. 2-ге, перероб. і доп.] / За ред. проф. А. Ярися та проф. В.Мельника. – Львів: Світ, 2005. – 568 с.
12. Литвин І. Церковна архітектура Наддніпрянщини: традиції, синодальний вплив і сучасне храмове будівництво / І.Литвин: зб. текстів наук.-практ. конф. [Помісна церковна традиція України як частина східної християнської цивілізації] [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.church.poltava.ua/architect.html>
13. Лоїк Г.К. Розпланування та забудова сільських населених пунктів і фермерських господарств: Навчальний посібник. / [Г. К. Лоїк, І. Г. Тарасюк , А. В. Степанюк, М. В. Смолярчук] – К.: Арістей, 2009. – 344 с.
14. Материалы Пленума ЦК КПСС 14-15 июня 1983г. – М.: Политиздат, 1983. – 80 с.
15. Прокопченко И. П. Справочник члена жилищно-строительного кооператива./ И. П. Прокопченко – М.: Стройиздат, 1974. –158 с.
16. Черкес Б. Архитектура на службі влади – гітлерівська реконструкція Берліна / Б.Черкес // Вісник Львівського державного аграрного університету. Архитектура і сільськогосподарське будівництво. – №6. – Львів: ЛДАУ, 2005. –279 с.

Стаття надійшла до друку 13.04.2011.

Татьяна Кушнарєва

**Влияние политики тоталитарного режима на архитектуру 1930-1941гг.
(в контексте исследований исторического украинноведения)**

Аннотация: В статье раскрывается влияние политики Коммунистической партии на развитие строительства и архитектуры 1930-1941гг. Рассматривается взаимовлияние архитектурной среды и индивидуума в условиях тоталитарного режима, когда он превращается в человека без самовыражения.

Ключевые слова: Строительство, архитектура, социальное и культурное влияние, Коммунистическая партия, тоталитарный режим.

Tetiana Kushnariova

**The influence of totalitarian regime policy on architecture of inter-war period of Ukraine
(in the context of researches of historical Ukrainian Studies).**

Annotation: The article reviews the influence of Communist party policy on the development of building and architecture during 1930-1941. The interinfluence of architectural environment and personality under conditions of totalitarian regime is reflected.

Key words: Building, architecture, social and cultural influences, Communist party, totalitarian regime.

Обставинний прислівник у контексті художнього твору (на матеріалі житомирської прозової школи)

Анотація: В статті описано семантичну, словотвірну та синтаксичну структуру обставинних прислівників у контексті прозових творів сучасних житомирських письменників. Об'єктом дослідження є твори: повість Валерія Шевчука "Місяцева зозулька із Ластів'ячого гнізда"; роман В'ячеслава Медведя "Льох" та оповідання Євгена Концевича "Чому вона мовчить?" і "Голубко моя сиза".

Ключові слова: Обставинний прислівник, прислівники місця, прислівники часу, прислівники мети, прислівники причини.

Постановка проблеми. Прислівник посідає особливе місце у лексико-граматичній системі слів. Це специфічна частина мови, яка виражає якісно-означальну характеристику чи означає різні обставини дії, стану або ознаки. За визначенням М.А.Жовтобрюха, Б.М.Кулика, прислівник є виразником якісної або кількісної ознаки дії чи стану, ознаки ознаки (тобто ступінь або міру вияву ознаки) і виступає в реченні в ролі обставини [18, с. 325]. Такої думки про прислівник як частину мови дотримується більшість мовознавців. При цьому додається, що прислівники – невідмінювані слова, хоча якісні прислівники мають форми ступенів порівняння [12, с. 222]. На відміну від іменника чи дієслова прислівник – відносно молода частина мови, що підтверджується його морфологічною строкатістю, тобто співвіднесеністю з іншими частинами мови [48; 9]. Більшість прислівників сучасної української мови являє собою вторинні утворення, що виникли від різних частин мови – займенників, іменників, прикметників, числівників, дієслів і навіть від прислівників.

Аналіз досліджень і публікацій. Початок розуміння прислівника спостерігається вже в граматичних ученнях стоїків (III ст. до н.е), де він кваліфікується як "прикметник до дієслова" [22, с. 71]. Протягом розвитку мовознавчої науки розуміння, трактування і називання прислівника було неоднозначним. Поняття "прислівник" довгий час передавалося словами *прислов'я* (Г.Шашкевич), *присловник* (О.Огоновський, О.Партицький), *прислівце* (Т.Глинський), *прислівок* (Є.Тимченко), *наріччя* (А.Кримський), *прилог*, *прилаголля*, *причасівник*, *прийменник* тощо [17, с.10; 48, с.10]. Від латинської граматики цей термін перейшов до граматики європейських мов. Українську кальку терміна прислівник уперше використав 1873 року О.Партицький [44, с. 491].

Прислівник вирізняється з-поміж інших частин мови сукупністю морфологічних, словотвірних, семантичних і семантичних особливостей. Визначальну морфологічну ознаку прислівника становить відсутність словозміни й морфологічних категорій, лексико-граматична співвіднесеність з іншими частинами мови, а також наявність специфічних афіксальних морфем, використовуваних при творенні прислівників [44, с. 491]. На відміну від іменника, що виражає предметність, дієслова, що має категоріальні значення дії або стану, прикметника, що позначає ознаку предмета, значення прислівника є синтаксично зумовленим. Особливістю прислівника як похідної частини мови є його нечленованість на кореневу і релятивну (змінну) частину (флексію), тобто прислівник виступає одноформною лексемою, а отже, не має своєї парадигми відмінювання. О.В.Болюх подає визначення прислівника як "морфологічно безкатегорійної частини мови", що "спеціалізується на вираженні різних обставинних значень, які реалізуються у найслабкій прислівній некерованій або детермінантній позиції члена речення, функціонуючи як ознака ознаки, і є дериватом різного ступеня адвербіалізації від інших частин мови — прикметника, дієслова та іменника" [6, с. 39].

Специфіка прислівника полягає у багатстві вираження ним найрізноманітніших синтаксичних відношень: атрибутивних, просторових, часових, причинових, цільових, предикативних тощо. Тому не є безпідставною наявність великої кількості різних, часом навіть суперечливих, поглядів на походження, лексичне значення та синтаксичні функції прислівників у працях сучасних мовознавців [4, с. 3; 18, с. 335]. Дехто з дослідників розглядає його як "транспоноване лексичне значення вихідних частин мови + семантика обставинних відношень" і вважає вираження предикатно-предикатних відношень основною спеціалізацією прислівника як частини мови [6, с. 34].

Оскільки частиномовним значенням прислівника, як слушно зауважує Т.М.Розумик, є вираження ознаковості ознаки, а в мовленні постійно виникає потреба якнайточніше передавати відтінки дійової чи статичної ознаки, то це зумовлює постійне поповнення, зростання класу прислівників [35, с. 129]. Особливо продуктивним є творення прислівників у результаті зрощення прийменників, часток із уже відомими

прислівниками, наприклад: *надовго, позавчора, недалеко, ненадовго* та ін. Крім того, значна кількість прислівникових лексем поповнюється за рахунок аналогічних утворень типу *босяка, босяком, голяка, голяком, дурняка, пішака, пішаком* тощо.

Основна синтаксична функція прислівника – обставина. Наприклад: *Журно хиляться тополі* (В.Сосюра). У найновіших дослідженнях відомих українських синтаксистів не ставиться під сумнів здатність прислівників виступати і в ролі *предиката* [10, с. 226 - 253; 38, с. 200]. При цьому розрізняється функція прислівника у двоскладному й односкладному реченні. Прислівниковий складений присудок виділяється у двоскладних реченнях, якщо в позиції підмета виступає неозначена форма дієслова. Наприклад: *"Стареньким і немичним зараз особливо тяжко вижити"* (газ.). У предикативній функції вживаються тільки прислівники на -о, -е. Прислівники в односкладному реченні означають стан природи, фізичний чи психічний стан людини. Наприклад: *тихо скрізь; мені сумно*. І.Р.Вихованець називає їх "предикатами стану" [10, с. 253].

Класифікація прислівників за значенням тією чи іншою мірою порушувалась у працях багатьох мовознавців. Переважна більшість дослідників традиційно виділяє дві лексико-семантичні групи прислівників: означальні та обставинні [12, с. 222; 18, с. 325-327; 40, с. 439; 45, с. 331].

Прислівники обставинні вказують на різні обставини, за яких відбувається та чи інша дія: місце, час, причину, мету. У реченні вони відносяться до особових форм дієслова, до дієприкметників і дієприслівників. Наприклад: *Кругом трави й трави, суцільна розкіш квітучого різнотрав'я, і тільки де-не-де над цією зеленою повинню трав пробивається випадковий життій колосок* (О.Гончар). *Недавно ще гула метелиця* (Н.Забіла).

Означальні прислівники характеризують якість дії, ознаки предмета. У їх складі мовознавці виділяють такі семантичні підгрупи: 1) *якісно-означальні*, що вказують на якісну ознаку іншої ознаки – процесуальної або статичної – і мають форми ступенів порівняння (*весело, смішно, легко* та ін.). Наприклад: *Круті гори зеленіли проти сонця привітно й весело* (І.Нечуй-Левицький); 2) *кількісно-означальні*, які означають міру або ступінь вияву ознаки, характер її інтенсивності (*дуже, ледве, надто* і т.д.). Наприклад: *Мертво навкруги, тільки вітрець ледь-ледь колише дерева, осипає цвіт* (М.Стельмах); 3) *прислівники способу дії*, що вказують на спільне чи роздільне виконання дії (*разом, пішки, вроздріб* тощо). Наприклад: *Наталка прожогом кинулась до хати* (М.Стельмах); 4) дехто з мовознавців ще виділяє *порівняльно-уподібнювальні* прислівники (*по-нашому, по-вашому, по-своєму, по-осінньому* та ін.) [37, с. 23-25]. Наприклад: *Осінь вже пора по-вовчи закрадалась* (М.Рильський); *Корені можуть утворюватись по-різному* (з підр.). Виділення окремої групи означальних прислівників підтверджує безпідставність традиційного ототожнення обставини як члена речення і прислівника як частини мови, що характерно, наприклад, і для посібника В.С.Вашенка, де виділено прислівники місця, часу, причини, мети, способу дії та міри і ступеня [7, с. 163]. При цьому, як бачимо, усі означальні прислівники відносилися до прислівників міри і ступеня та способу дії.

Дискусійним моментом на сьогодні є виділення ще двох цілком самостійних лексико-семантичних груп – предикативних та модальних прислівників [1; 2; 22; 37; 43; 37], оскільки це суперечить традиційним поглядам на "категорію стану" як окрему частину мови [18, с. 335]. Переконливі докази щодо безпідставності виділення "категорії стану" як окремої частини мови наводить С.П.Бевзенко, І.К.Кучеренко та деякі інші мовознавці. Предикативні прислівники означають стан і в реченні функціонують у ролі головного члена односкладного безособового речення (*безлюдно, варто, потрібно*). Значна кількість їх співвідноситься з якісними прикметниками і означає почуття, емоційний чи фізичний стан (*весело, тихо, тепло*). Наприклад: *В небі блакитнім ніде ні хмаринки – тихо, і вітер не віє* (Леся Українка). Модальні прислівники служать для виявлення ставлення мовця до змісту висловлення (*по-перше, можливо, по-моєму* та ін.) [27, с. 23 – 25]. Наприклад: *Шевченко був ліриком, передовсім, ліриком напрочуд правдивим* (М.Рильський).

Автори розділу про прислівник Л.І.Коломієць та А.В.Майборода в академічній граматиці української мови виділяють дещо інші групи прислівників за значенням: атрибутивні, обставинні, означальні, предикативні, модальні, атрибутивно-предикативні, модально-атрибутивні [43, с. 444]. Така класифікація, на нашу думку, є досить оригінальною і досконалою, оскільки враховує взаємоперехід у межах лексико-семантичних груп прислівника.

Ми дотримуємось класифікації, яка останнім часом знаходить підтримку в багатьох мовознавців і базується на виділенні чотирьох лексико-семантичних груп прислівників (означальних, обставинних, предикативних і модальних).

Оскільки значна кількість прислівників утворюється, так би мовити, прямо на очах, то, відповідно, постає потреба їх детального аналізу та систематизації. Поки що малодослідженими є прислівники в

контексті художніх творів. А саме тут, як відомо, наявне величезне багатство прислівникової лексики, чималу кількість якої не фіксує загальнономовний словник.

Постановка завдання. З огляду на це ми ставимо перед собою мету описати семантичну, словотвірну та синтаксичну структуру прислівників у контексті прозових творів сучасних житомирських письменників. Об'єктом нашого дослідження є такі твори: повість Валерія Шевчука "Місяцева зозулька із Ластів'ячого гнізда"; роман В'ячеслава Медведя "Льох" та оповідання Євгена Концевича "Чому вона мовчить?" і "Голубко моя сиза".

Виклад основного матеріалу.

Загально-категоріальне значення обставинних прислівників полягає в тому, що вони, на думку І.М. Уздиган, "позначають різні, так би мовити, зовнішні обставини перебігу дій або станів, вияву інших ознак" [39, с. 451]. У зв'язку з цим у науковій літературі обґрунтовується твердження, згідно з яким обставинні прислівники характеризують не окремий семантико-синтаксичний компонент у реченні, зокрема присудок, а вказують на додаткові обставини здійснення предикації загалом.

Залежно від конкретного характеру позначуваних обставин у межах аналізованого розряду виділяються прислівники місця, часу, причини і мети.

§ 1. Прислівники місця

Ці прислівники виражають просторову локалізацію дії або стану і відповідають на питання де? куди? звідки? У межах прислівників місця виділяють лексеми, що вказують на своєрідну фіксовану локалізацію дії або стану в просторі (прислівники власне місця дії), а також ті, що позначають напрям дії або руху (прислівники напрямку руху дії).

Відіменникові прислівники місця

Щодо часу появи в українській мові відіменникових прислівників, то значна частина їх (зокрема прислівники місця та часу) успадкована від мови праслов'янської доби або ще давнішого періоду. Проте більшість відіменникових прислівників постала в спільносхіднослов'янський період або розвинулася на ґрунті української мови [33, с. 55].

Відіменникові прислівники в українській мові утворилися і продовжують творитися переважно шляхом адвербіалізації відмінкових форм іменників. Адвербіалізація – це основний спосіб творення прислівників в усіх слов'янських мовах і тому заслуговує на особливу увагу.

Питання адвербіалізації іменників порушувалося у працях В.В.Виноградова, О.О.Шахматова, М.Ф.Лукіна, І.Н.Сергєєвої, Т.В.Назарової, О.М.Кім та інших мовознавців. Проте значно глибше, ґрунтовніше процес адвербіалізації синтетичних і аналітичних іменникових відмінкових форм у сучасній українській літературній мові був досліджений у кандидатській дисертації Т.М.Довгої. Тут окремо висвітлювалися питання про причини, суть процесу адвербіалізації, ті якісні зміни, що відбуваються при ньому. Окремі думки щодо адвербіалізації іменників знаходимо в працях В.С.Вашенка, Е.М.Сасинович, І.К.Чаплі, І.К.Кучеренка та ін.

Адвербіалізація, на думку І.К.Чаплі, є тільки окремим випадком, певним епізодом в історії формування прислівників, а не такою якісною зміною, не таким нагромадженням нової якості, що викликає з'явлення цілком нової частини мови, як певного різновиду чи різновидів граматичних форм [48; 21].

Утворення прислівників шляхом адвербіалізації звичайно тривале в часі, про що свідчить наявність так званих прислівникових сполучень типу *на жаль, на ходу, на бігу, на зло* тощо. Деяким із подібних форм, можливо, призначено залишитися не повністю адвербіалізованими, і в цьому суттєва різниця між адвербіалізацією та іншими видами перехідних явищ у системі частин мови (субстантивація, прономіналізація, ад'єктивація та ін.).

При дослідженні процесу адвербіалізації іменників необхідно брати до уваги характер відмінка, ті зміни, що відбуваються у системі значень кожного з непрямих відмінків, послаблення відмінкового значення, внаслідок чого іменники починають виражати обставинні відношення. Одна з причин адвербіалізації іменників, як вважає більшість мовознавців, полягає у здатності іменника виступати у функції обставини [16, с. 8]. Вираження певною словоформою обставинної функції часто призводить до виділення цієї форми із системи парадигми і перетворення її в незмінну. Інша причина адвербіалізації зумовлена різними відмінковими значеннями придієслівних відмінків: здатністю непрямих відмінків мати прислівникову функцію [16, с. 8-9]. Т.В.Назарова зауважує, що процес адвербіалізації іменників пов'язаний з "абстрагуванням значення" [16, с. 8-9]. Т.М.Довга при цьому додає, що іменникові лексеми переходять у прислівники переважно шляхом зміни свого лексичного значення, а семантична ж характеристика слова не змінюється [16, с. 10]. Цей шлях характерний для творення деяких обставинних прислівників місця та часу, мотивованих іменниковими лексемами місця чи часу.

Прислівники місця та часу можуть утворюватися тільки від тих іменників, що означають просторові поняття або певні відрізки часу. Узагальнений характер прийменників, з якими сполучаються відмінкові

форми, також сприяє абстрагуванню значення іменника (вже адвербіалізованого) у порівнянні з неадвербіалізованою формою. Набуваючи при адвербіалізації нового лексичного і граматичного значення, наприклад, прислівники місця і часу стають своєрідними засобами узагальненого відтворення понять часу і простору. Проте є й інший шлях адвербіалізації, коли сфера збігу прислівникової й іменникової семантики проявляється спорадично, залежно від семантичної природи слова, його здатності мати лексико-семантичні варіанти. При цьому, як зауважують окремі дослідники, крім факторів суто семантичних, велику роль відіграють морфологічні, синтаксичні, а інколи й прагматичні фактори. Значною мірою сприяє переосмисленню слова наявність конкретних, чи семантичних відмінків.

Завдяки своєму широкому діапазону значень, здатності виступати в конкретних (адвербіальних) відмінкових значимостях, іменникові лексеми, поєднуючись із дієсловами, вступають у зв'язок іменного прилягання, що є суттєвим етапом у процесі адвербіалізації. При цьому утворюються проміжні розряди форм типу *на жаль, на смерть, на зло*, які називаються в мовознавчій літературі "синтаксичними прислівниками", "фразними категоріями незавершеного творення" [48, с. 39], "прислівниковими сполученнями", "одиницями мови, які ще не повністю втратили граматичні риси іменника" [16, с. 12 – 14] тощо.

У науковій літературі процес творення прислівників шляхом адвербіалізації прийменниково-відмінкових форм ще називається "адвербіалізація у поєднанні з лексикалізацією" [3, с. 380; 19, с. 342 – 411], де під лексикалізацією розуміється "злиття двох слів, з яких одне службове (прийменник), в одне слово; наприклад: *увечері, вночі*". Однак таке розуміння лексикалізації не єдине. Останнім часом це поняття вживається в широкому значенні. Так, лексикалізація – це "перетворення службової морфеми (афікса) в слово", "перетворення словоформи чи прийменниково-відмінкового сполучення в самостійне слово (прислівники *вниз, замертво*)", "перетворення словосполучення в слово (*спасибі від спаси біг*)", а також "фразеологізація, тобто виникнення ідіоматичного сполучення з вільного (*бити байдуди*)" [24, с. 258]. З усього видно, що лексикалізація — це не спосіб творення, а певний процес, механізм.

Серед **відіменникових прислівників місця**, виявлених нами у творах письменників житомирської прозової школи, виділяємо ті, що утворені шляхом адвербіалізації:

1. **Родового відмінка без прийменників та з прийменниками без, від, до, за, з (із):**

ВДОМА (с. 19, 51, 58, 70, 76, 77) "у своїй хаті, в своїй квартирі, садибі, на своєму подвір'ї": *А вдова й за холодну воду не брався (с. 19); Людка була вдова, щойно повернулася з роботи (с. 70); Через це чоловік почувався вдова незатишно, тому й став рибалкою (с. 51)*. Див. у ц. зн. **вдова** (СУМ, I, 313; ВТССУМ, 79).

ДОВЕРХУ "до верхньої межі, до верхнього краю": *Стеля голубника, підперта накотом сп'янілих голосів і звуків, знову наче піднялась доверху...* (с. 106, 108). Див. у ц. зн. **доверху** (СУМ, II, 333; ВТССУМ, 231).

ДОВКОЛА "кругом, навколо": (с. 48, 71, 85, 93): *А коли бачив якийсь вогник, кидався туди стрімголов, робив довкола запаморочливі піруети й сальто, п'янів, позбувався голови і часто припікав собі крильця (с. 71); Кошлатий старий звично взяв чарку, випив, обтер вуса і глянув довкола (с. 93)*. Див. у ц. зн. **довкола** (СУМ, II, 336; ВТССУМ, 232).

ДОДОМУ (с. 49, 55, 57, 59, 60, 77, 79, 94) "у свій дім, на свою квартиру, до своєї сім'ї": *"Я не піду додому, не вернуся до них!" – хлипала Броня, а мати підтримувала її, дивлячись на дочку недовірливо (с. 94)*. Див. у ц. зн. **додому** (СУМ, II, 345; ВТССУМ, 234).

ДОКУПИ "в одно місце, разом": *Забалакавшись, відстали від гурту і коли надійшли, родичі вже сідали за зсунуті докупы столи (с. 88)*. Див. у ц. зн. **докупы** (СУМ, II, 356; ВТССУМ, 236).

ДОЛУ "вниз, до землі": *Крила їхні зіткнулися і обоє попадали долу (с. 109)*. Див. у ц. зн. **долу** (СУМ, II, 360; ВТССУМ, 237).

ДОМА "вдома": *"То я їй нічого не сказав, думаю, дома пораджуся" (с. 56)*. Див. у ц. зн. **дома** (СУМ, II, 361; ВТССУМ, 237).

ДОНИЗУ "у напрямку до землі; вниз; протилежне догори": *...Зирнув донизу (с. 32)*. Див. у ц. зн. **донизу** (СУМ, II, 367; ВТССУМ, 238).

ЗДАЛЯ (розм.) "з далекої відстані, віддалік": *Уже здаля почув удари молотка й пішов на звук (с. 65)*. Див. у ц. зн. **здаля** (СУМ, III, 531; ВТССУМ, 360).

ЗЗАДУ "із задньої сторони, зворотного боку, із спини, протилежне спереду" (с. 13, 35, 39, 63): *Голова з ріденьким волоссячком також сірої барви, стягнутим ззаду гумкою (с. 13)*. Див. у ц. зн. **ззаду** (СУМ, III, 565; ВТССУМ, 365).

ЗНИЗУ "з місця, яке розташоване внизу, нижче від кого-, чого-небудь": *"І ту компанію знизу заберить" (с. 31)*. Див. у ц. зн. **знизу** (СУМ, III, 662; ВТССУМ, 379).

ІЗСЕРЕДИНИ "з внутрішньої частини чого-небудь; протилежне ззовні, зокола": *А Колина теща в цей час сиділа, тремтячи біля дверей, зачинених ізсередини на заціпку, із качалкою в правій руці й коцюбою у*

лівій і даремно, із завмиранням серця сподівалася, що Коля ломитиметься у двері (с. 78). Див. у ц. зн. **зсередини, ізсередини** (СУМ, III, 721; ВТССУМ, 387).

2. Давального відмінка:

ДОЛІ "вниз": Рука в'яло опустилася **долі**, тоді він знову піддав мені голубку ледве не до самого носа (с. 102). Див. **долі** (СУМ, II, 358; ВТССУМ, 236).

3. Знахідного відмінка з прийменниками **у (в), на**:

ВБІК (УБІК) "у сторону від кого-, чого-небудь": Заточуючись серед надгробків і відставляючи **вбік** праву руку, до нас підходив вайлуватий здоровило (с. 86). Див. у ц. зн. **вбік** (СУМ, I, 301; ВТССУМ, 77).

ВГОРУ (с. 36, 112) "за напрямком догори; протилежне вниз": Всі вони безмовно дивилися **вгору**, де репетувала Юлька (с. 36). Див. у ц. зн. **вгору** (СУМ, I, 308; ВТССУМ, 78).

ВПРИТУЛ "дуже близько, мало не торкаючись або й торкаючись кого-, чого-небудь": Вони стовпилися навколо поїлки, а деякі, прагнучи будь-що наблизитися до незнайомки **вприпул**, вискакували на бережок поїлки і джэнджуристо підступали ближче й ближче, самовпевнено роздуваючи опецькуваті вола (с. 106). Див. у ц. зн. **вприпул** (СУМ, I, 755; ВТССУМ, 161).

ВСЛІД "слідом за ким-, чим-небудь": Тихо мекнула **вслід** (с. 44). Див. у ц. зн. **вслід** (СУМ, I, 767; ВТССУМ, 163).

НАБІК "на правий чи лівий бік; відхиляючись від нормального (прямого) положення": Влітку ті двері не зачинялися взагалі, а скособочено відвалилися **набік** (с. 23). Див. **набік** (СУМ, У, 16; ВТССУМ, 549).

НАВІКИ (с. 45, 81) "назавжди": У такий простий спосіб він **навіки** забув про Юльку (с. 45). Див. **навіки** (СУМ, У, 26; ВТССУМ, 552).

НАЗАД "у напрямку, протилежному до напрямку попереднього руху кого, чого-небудь; протилежне уперед": Слухав покійно, терпляче, весь час пригладжуючи долонею зачесане **назад** рідке волосся (с. 90). Хватав дзьобом за пір'я і волік **назад** (с. 113). Див. **назад** (СУМ, У, 87 – 88; ВТССУМ, 562).

ОСТОРОНЬ (с. 89, 95, 96) "окремо, збоку, відособлено": Він сторожко глянув у бік тітки Мані, яка сиділа **осторонь** за невеликим столиком, підперши рукою підборіддя (с. 89); Ми з Дмитром стояли **осторонь** (с. 95). Див. **осторонь** (СУМ, У, 788; ВТССУМ, 687).

ПОБІЧ "збоку поряд": Тому Шурка Кукса пішов, наскільки міг швидко, у завулочок до Кам'янки, перебрався через місток і тільки тут кинув двері на траву і впав **побіч**, віддихуючись і похихикуючи (с. 25). Пор. **побіч** (СУМ, УІ, 618; ВТССУМ, 803).

ПОРУЧ "дуже близько, на невеликій відстані одне від одного": А вже наступного дня вони сиділи **поруч** голова до голови і натхненно гули любовну пісню (с. 110). 2) "поблизу, зовсім недалеко": Десять зовсім **поруч** крилася в півночі вічність (с. 95). Див. у ц. зн. **поруч** (СУМ, УІІ, 295; ВТССУМ, 887).

УНИЗ "у напрямі до низу" (с. 107). І почвалав **униз** по Кам'янці (с. 25). Див. **вниз** (СУМ, I, 709; ВТССУМ, 152).

4. Місцевого відмінка з прийменником **у (в)**:

ВГОРІ 1) "у верхній частині чогось": верещала **вгорі** Юлька (с. 36); 2) "високо у небі, в повітрі": Залишивши голуба **вгорі**, сіла на дашок і хутенько подалася на своє порожнє гніздо (с. 115). Див. у ц. зн. **вгорі** (СУМ, I, 308; ВТССУМ, 78).

ВНИЗУ "у нижній частині, нижче чого-небудь": Озирнувся й побачив, що **внизу**, у дворику, стоять усі восьмеро жінок із Ластів'ячого гнізда (с. 29). Див. у ц. зн. **внизу** (СУМ, I, 708; ВТССУМ, 152).

УНИЗУ (див. внизу) (с. 30 (2), 31, 36 (2)): Шурці здалося, що там, **унизу**, між жінок, щось знову не так (с. 30).

УСЕРЕДИНІ "у межах, у внутрішній частині": Згодом **усередині** їх було ретельно отиньковано, завезено газову плиту й балона (с. 81). Див. **всередині (усередині)** (СУМ, I, 764 – 765; ВТССУМ, 162).

Відприкметникові прислівники місця

Таких утворень серед прислівників місця ми виявили небагато.

БЛИЖЧЕ (вищий ступінь до близько): Часом з'являвся поблизу і Шурка, але **ближче** не підходив (с. 49). А підійшовши **ближче** до мене, він врочисто продекламував (с. 100, 106).

БЛИЗЬКО "на невеликій відстані, недалеко, поруч": "Тут **близько** Антоша", – шепнув, косячись на Андрія (с. 87). Див. у ц. зн. **близько** (СУМ, I, 198; ВТССУМ, 56).

ВИСОКО "вгору, в небо": Щоб **високо** злетіти не могла (с. 110). Див. **високо** (СУМ, I, 492; ВТССУМ, 112).

ВІДСТОРОНЕНО "на відстані від кого-, чого-небудь": **Відсторонено**... почав розмотувати продовжуваного газетного згортка (с. 101). Див. **відсторонено** (ВТССУМ, 140).

ДАЛЕКО "на великій відстані": "А мені нічо!" – сказала Людка і ніби не було її перед ним – гналася вже геть **далеко** (с. 19); "А на борці далеко не поїдеши, тра горючого" (с. 32). Див. **далеко** (СУМ, II, 207; ВТССУМ, 207).

ДАЛЕЧЕНЬКО "те саме, що й далеко": *Йти було звідси до їхньої вулички таки далеченько* (с. 25). Див. у ц. зн. **далеченько** (СУМ, II, 209; ВТССУМ, 207).

ДАЛІ "на більшу відстань" (вищий ступінь від далеко): *...Коли не можна заходити з дівчиною далі відведеної ризи* (с. 24). Див. у ц. зн. **далі** (СУМ, II, 209; ВТССУМ, 207).

НЕДАЛЕЧКО (розм.) (зменшено-пестливе від недалеко) "на невеликій відстані від кого-, чого-небудь": *"В мене теж недалечко дача є"* (с. 92). Див. розм. **недалечко** (СУМ, У, 282; ВТССУМ, 597).

НЕПОДАЛІК (с. 23, 28) "на невеликій відстані; поблизу": *Зовсім неподалік стояв будинок на два поверхи* (с. 23); *Йому, правда, здалося, що неподалік щось шамотнуло* (с. 28). Див. **неподалік** (СУМ, У, 358; ВТССУМ, 611).

НИЗЬКО "на невеликій, близькій від землі відстані": *Тим часом розгублена дружинионька запонадливо, з ретельною пронизливістю кланялася перед ним у всі боки, низько й часто-часто опускаючи голову, не в силі збагнути, що діялося з коханим чоловіком* (с.109). Див. **низько** (СУМ, У, 412; ВТССУМ, 621).

ПОБЛИЗУ "на невеликій віддалі від чого-небудь; недалеко": *Часом з'являвся поблизу і Шурка, але ближче не підходив* (с. 49). Див. у ц. зн. **поблизу** (СУМ, УІ, 620; ВТССУМ, 803).

Відзайменникові прислівники місця

Відзайменникові прислівники, за свідченням найдавніших слов'янських пам'яток, фактів сучасних слов'янських мов і говорів, становлять найархаїчніший шар прислівникових утворень не тільки в українській, а й у всіх слов'янських мовах. Велика кількість їх сягає ще спільнослов'янської мовної спільності, а в деяких випадках навіть спільноіндоєвропейської мови-основи (пор. прислівники із словотворчим формантом *-де*) [19, с. 373].

Серед відзайменникових прислівників можна виділити первинні (які з погляду сучасного словотвору є простими) та вторинні (або ж похідні, у складі яких більш-менш чітко виділяються твірні основи та конкретні словотворчі афікси).

Первинні відзайменникові прислівники — це утворення, в яких утрачені живі смислові і словотворчі зв'язки з відповідними займенниковими основами. Із сучасними займенниками вони не мають ніякого функціонально-семантичного зв'язку. У мовознавчій літературі їх ще називають *первинними* (*первісними*) [2, с. 373] або *немотивованими* [24, с. 322]. Таких прислівників у сучасній українській мові порівняно небагато. *Первинні відзайменникові* прислівники творилися здебільшого від основ означальних, вказівних, питально-відносних давніх нечленних займенників. Абсолютна більшість їх пов'язана з такими основами: *къ* (*де, куди, коли, доки, поки* та ін.), *тъ* (*там, тут, туди, так*), *сь* (*сюди, досі*), *вьсь* (*всюди*), *онь*, *инь* (*інде*) тощо.

Вторинні відзайменникові прислівники, як засвідчують історичні пам'ятки, сягають пізнішого періоду розвитку української мови. На відміну від первинних прислівникових лексем, ця група прислівників зберігає зв'язок із сучасними займенниками, від яких утворилася в процесі адвербіалізації форм таких відмінків: родового (*чого*), знахідного з прийменниками *за, на* (*защо, нащо*), орудного з прийменником *з* (*зо*) (*зовсім*) та місцевого з прийменниками *по, при* (*потім, причому*).

ДЕ 1) "звідки, з якого місця?": *Жінка-коза якось кумедно, по-козиному-таки мотнула головою і спитала: "А двері ці де взяли?"* (с. 30); 2) "у якомусь місці" (сполучне слово в підрядному реченні): *Колишня господиня Юльчиної кімнати провела Людку у двір, де була напівгнила лавочка і де сопушно смерділо туалетом, і вони там трошки потеревенили* (с. 22); *Шурка Кукса раптово пригадав, що в тому районі, де жила його остання маруха, на Подолі, розбирають старі будинки і там цілком можуть лишитися якісь поганенькі двері* (с. 21). (с. 102, 36, 39, 45, 50, 54, 65, 73, 75, 82, 93, 99, 80). Див. у ц. зн. **де** (СУМ, II, 227; ВТССУМ, 210).

ЗВІДКИ (у функції сполучного слова підрядного речення) "з якого-небудь місця" (с. 19, 45, 32, 41, 45, 88): *Десятки разів улаштувався на роботу, звідки його чи виганяли, чи сам ішов; оце й тепер він покинув роботу* (с. 19); *Свояки вподобали куток, звідки дивилися на всіх зажериними і водночас суворими очима* (с. 88). Див. **звідки** (СУМ, III, 479; ВТССУМ, 353).

ЗВІДТИ "з того місця": *Вона звідти ворожила на зорях* (с. 72). Див. **звідти** (СУМ, III, 480; ВТССУМ, 353).

ЗВІДСИ "з цього місця": *Йти було звідси до їхньої вулички таки далеченько* (с. 25). Див. **звідси** (СУМ, III, 480; ВТССУМ, 353).

КУДИ (у функції спол. сл.) "у яке місце": *Вона напевне знала, куди він подався й коли повернеться* (с. 50). Див. **куди** (СУМ, ІУ, 383 – 384; ВТССУМ, 471).

ТАМ (с. 60, 105, 30, 32, 35, 20, 21 (3), 40, 60, 65, 70, 72 (4), 99) "у тому місці, у тих місцях": *Випірнув, фуркнувши, і поплив наввимаши, вже майже зовсім забувши, що там, у вікні, й досі сидить непорушна Юлька* (с. 20); *Шурка Кукса раптово пригадав, що в тому районі, де жила його остання*

маруха, на Подолі, розбирають старі будинки і **там** цілком можуть лишитися якісь поганенькі двері (с. 21). Див. **там** (СУМ, X, 29; ВТССУМ, 1229).

ТУДИ "у той бік, у те місце; протилежне сюди" (с. 114, 64, 71, 72, 80): *Шурка Кукса таки прямував туди* (с. 41). Див. **туди** (СУМ, X, 311; ВТССУМ, 1272).

ТУТ (с. 18, 22, 24 (2), 27, 67, 45, 62, 72) – 1) "у цьому місці, у цих місцях": *А тут* їх було, як бобу (с. 24); *Тут* уже йому було рукою подати (с. 27); ...*Але тут* було порожньо (с. 22); 2) "у даному випадку, за даних обставин": ...*Але тоді він тут* напевне б пропав (с. 24). Див. **тут** (СУМ, X, 329; ВТССУМ, 1277).

СЮДИ (с. 23, 28, 58, 89) "у місце, вказане, назване раніше або відоме з наявної ситуації; протилежне туди": "**Сюди** (клади) під вікно", – сказала Юлька, вона вже стриміла у вікні, як звичайно (с. 28); *Ще легко навіть уявити, як він раптом заходить сюди, такий, яким його усі зовсім недавно знали, і ніхто не дивується, всі дружно запрошують його до столу, щільніше зсуваючи стільці, аби вивільнити ще одне місце* (с. 89 – 90). Див. **сюди** (СУМ, IX, 907; ВТССУМ, 1225).

Відприслівникові прислівники місця

ДЕІНДЕ "в іншому місці; де-небудь": *І він змушений був літати деінде* (с. 50). Див. у ц. зн. **деінде** (СУМ, II, 232; ВТССУМ, 212). Деінде < де- + інде.

ДЕСЬ (с. 29, 42, 60, 74, 86) "у якому-небудь невизначеному місці": *"Ромка вже десь набрався!" – сказав він* (с. 86); *Шурка десь гається* (с. 42); 2) "у якому-небудь невизначеному напрямку; кудись": *Теця десь знову помчала* (с. 60). Див. **десь** (СУМ, II, 257; ВТССУМ, 217). Десь < де + -сь.

ЗАДАЛЕКО (розм.) "далі, ніж звичайно, потрібно, можливо; далеко": *Повітка була край городу, задалеко від хати, пролізти було нескладно, йому неприємно було інше: з Васею Равликом вони тепер вороги* (с. 65). Див. у ц. зн. **задалеко** (СУМ, III, 103; ВТССУМ, 294). Задалеко < за- + далеко.

ЗВІДКИСЬ "з якогось, точно не відомого джерела": "**Звідкись** знає, що я це вмію" (с. 56). Див. **звідкись** (СУМ, III, 479; ВТССУМ, 353). Звідкись < звідки + -сь.

ЗВІДКІЛЯ (у функції сполучного слова підрядного речення) "з якого-небудь місця": *Відчуття небезпеки в неї прокинулося вчасно й правильно, але вона не зметикувала тільки, звідкіля та небезпека йде* (с. 75); *Шурка... зовсім не дивився в той бік, звідкіля до нього було повернуте кругле обличчя* (с. 20). Див. **звідкіля** (СУМ, III, 480; ВТССУМ, 353). Звідкіля < звідки + -ля.

ЗВІДСІЛЯ "з цього місця": *Знову почував потилицю, – ні, треба звідсіля забиратися!* (с. 18). Див. **звідсіля** (СУМ, III, 480; ВТССУМ, 353). Звідсіля < звідси + -ля.

ЗДЕСЬ "тут": "*Отці, ви десь?*" – покликав він (с. 96).

КУДИСЬ "у певне, невідоме для мовця місце" (с. 19, 54): *Не побачив він і Людку, яка кудись швиденько чимчикувала вулицею* (с. 19). Див. **кудись** (СУМ, IV, 384; ВТССУМ, 471). Кудись < куди + -сь.

НАЗОВНІ "на зовнішній бік, за межі чого-небудь; протилежне всередину": *Він обережно й нечутно ступав стежкою, дістався повітки, швидко розшукав там рулон толі, звалив його на плечі, а коли визирнув назовні, то побачив: місяць освітив яскраво садок Васи Равлика* (с. 72). Див. **назовні** (СУМ, V, 93; ВТССУМ, 563). Назовні < на- + зовні.

НЕВІДЬ-ЗВІДКИ (розм.) "невідомо звідки": *Вона ж самотня в цьому світі, бо прилетіла невідь-звідки* (с. 74). Див. розм. частку **невідь** (СУМ, V, 264; ВТССУМ, 594). Невідь-звідки < невідь- + звідки.

ТУТ-ТАКИ (с. 31, 69, 77) "у цьому місці, у цих місцях": *Весла були тут-таки* (с. 77). Тут-таки < тут + -таки.

Інші прислівники місця

ГЕТЬ (с. 18, 55, 83, 103) "куди-небудь у невизначеному напрямку, на віддаль": *Мовив Коля-рибалка й пішов геть* (с. 55). Див. **геть** (СУМ, II, 57; ВТССУМ, 179).

МИМО "недалеко від кого-, чого-небудь; поблизу когось, чогось": *Всяк із чоловіків, котрий проходив мимо, неодмінно повертав у її бік фізію* (с. 14). Див. **мимо** (СУМ, IV, 708; ВТССУМ, 524).

НАТОМІСТЬ "замість чого-небудь": *Натомість приходили інші* (с. 72); *Натомість сам мусить бути килимом-літаком, і сам перти ці кляті двері* (с. 26). Див. у ц. зн. **натомість** (СУМ, V, 215; ВТССУМ, 585). На + т + о + місць + Ø < на т/е місц/е (ц – ц') (СС, 134).

§ 2. Прислівники часу

Це прислівники, що позначають різні часткові темпоральні значення прояву процесуальних і непроцесуальних ознак. Мовознавці поділяють їх на такі підгрупи: а) прислівники зі значенням часу, в який відбувається дія або стан (*тепер, тоді, вранці, влітку*); б) прислівники періодичності дії або стану (*щодня, щороку, щосередини*); в) прислівники початкової часової межі дії або стану (*зранку, зроду, одвіку*); г) прислівники часової межі дії або стану (*доти, поки, назаважди*) [39, с. 452].

Відіменникові прислівники часу

Подібно до вищеаналізованих відіменникових прислівників місця, це утворення, що виникли внаслідок адвербіалізації:

1. Родового відмінка без прийменників та з прийменниками **за, од (від)**:

ВЧОРА "у день, який передує сьогоднішньому; напередодні": *У мене вчора знесла голубка одне яєчко* (с. 116). Див. у ц. зн. **вчора** (СУМ, I, 793; ВТССУМ, 167).

ТРОХИ "протягом нетривалого часу; недовго": *Він трохи поправся біля рибальського причандалля* (с. 56); *Тоді Коля-рибалка трохи пом'явся і почав дивитися кудись поверх її голови* (с. 54). Див. **трохи** (СУМ, X, 286; ВТССУМ, 1271).

ТРОШКИ "протягом нетривалого часу; недовго": *Колишня господиня Юльчиної кімнати провела Людку у двір, де була напівгнила лавочка і де сопушно смерділо туалетом, і вони там трошки потеревенили* (с. 22). Див. розм. **трошки, трішки** (СУМ, X, 287; ВТССУМ, 1271).

ВІДРАЗУ (с. 21, 22, 27, 29, 52, 31, 46, 75, 101, 103, 105, 108, 116) "у той же час, зараз же, негайно": *Отож він тішився хоч би з того, що вчасно хильнувся у верболози, що розкусив ту зозульку відразу* (с. 46); *Вікно майже відразу розчинилося* (с. 27); *Шурка відразу ж виїняв з кишені складного метра й почав вимірювати вікно* (с. 29). Див. **відразу** (СУМ, I, 627; ВТССУМ, 137).

ЗАВТРА (с. 28, 37, 59, 80) "наступного, другого дня (після сьогоднішнього)": *"Приходь завтра вранці"* (с. 28); *Доведеться завтра прийти* (с. 37). Див. у ц. зн. **завтра** (СУМ, III, 62; ВТССУМ, 287).

ЗРАЗУ (с. 17, 69) "тієї ж миті, негайно, дуже швидко; зараз же": *Щоб отак зразу, отак прямо... хм...* (с. 17). Див. **зразу** (СУМ, III, 699; ВТССУМ, 384).

ЗРАНА (розм) "у ранковий час, вранці": *...Примчала сюди ще зрана* (с. 58). Див. у ц. зн. **зрана** (СУМ, III, 699; ВТССУМ, 384).

ЗРАНКУ "у ранковий час, вранці": *А сьогодні в них ще зранку під хатою стоїть вантажна машина, він уже надивився на неї досхочу* (с. 98). Див. у ц. зн. **зранку** (СУМ, III, 699; ВТССУМ, 384).

ОДРАЗУ "відразу, в той самий момент; негайно": *...І він одразу ж схопив її в обійми* (с. 42).

2. Знахідного відмінка з прийменниками **в (у), за, на, під**:

ВДЕНЬ "у денний час": *"А вдень не міг принести?" – нарешті спитала вона* (с. 27). Див. у ц. зн. **вдень** (СУМ, I, 310; ВТССУМ, 79).

ЗАРАЗ (с. 24, 25, 106, 107, 35, 38, 39, 43, 53, 77, 89, 95, 97, 99) – 1) "у даний час тепер": *Зараз не існувало між нами різниці* (с. 95); *Було не треба, а зараз передумала* (с. 39); 2) розм. "зразу після чого-небудь": *...Підійти зараз до тих жіночок* (с. 24). Див. у ц. зн. **зараз** (СУМ, III, 287; ВТССУМ, 323).

НАПЕРЕД "за якийсь час до чого-небудь; заздалегідь": *Я був задоволений і спокійний, бо наперед відав, що в цій дії і в якій послідовності вертеться* (с. 110). Див. **наперед** (СУМ, У, 140; ВТССУМ, 572).

ПІДВЕЧІР "у підвечір'я": *...Все це відбулося підвечір* (с. 58). Див. у ц. зн. **підвечір** (СУМ, УІ, 404; ВТССУМ, 765).

3. Орудного відмінка без прийменника та з прийменниками **пере, з**:

ЗГОДОМ (с. 81, 95) "через деякий час після настання дії в майбутньому; пізніше, потім": *Такі вечори будуть і наступного року і багато років згодом* (с. 95). Див. у ц. зн. **згодом** (СУМ, III, 518; ВТССУМ, 358).

ПЕРЕГОДОМ (розм.) "через деякий час": *"Хороший чоловік був Микола", – озвався він переогодом, і брати схвально похитали головами* (с. 92). Див. у ц. зн. розм. **переогодом** (СУМ, УІ, 153; ВТССУМ, 721).

ЧАСОМ (с. 22, 26, 49, 81, 82) "іноді": *І те дерево смутку невидно виростало з неї, шелестіло жовтим листям, а часом плакало краплями сліз* (с. 81); *...На кожному ганочку Ластівчиного гнізда сиділо по одній, а часом і по кілька жінок і щебетало* (с. 22); *...Часом йому здавалося: ще трохи, і вони причавлять його до землі, розчавлять, мов жабу, як чавив він на своєму тілі комарів* (с. 26). Див. **часом** (СУМ, ХІ, 277; ВТССУМ, 1371).

4. Місцевого відмінка з прийменниками **в (у), на**:

ВВЕЧЕРІ (УВЕЧЕРІ) "вечірньою порою, у вечірній час": *А ввечері, коли Коля-рибалка таки змушений був повернутися додому, була буря* (с. 79). Див. у ц. зн. **ввечері** (СУМ, I, 303; ВТССУМ, 77).

ВЗИМКУ (с. 23, 82) "у зимовий час": *...Влітку ті двері не зачинялися взагалі, а скособочено відвалилися набік, а взимку їх таки намагалися зачиняти, доки не вмерзли вони стало в лід, бо саме сюди зливалася з даху вода через дірку в ринві* (с. 23). Див. **взимку** (СУМ, I, 355; ВТССУМ, 85).

ВЛІТКУ "літньою порою, літом": *...Влітку ті двері не зачинялися взагалі, а скособочено відвалилися набік, а взимку їх таки намагалися зачиняти, доки не вмерзли вони стало в лід, бо саме сюди зливалася з даху вода через дірку в ринві* (с. 23). Див. у ц. зн. **влітку** (СУМ, I, 705; ВТССУМ, 151).

ВНОЧІ "нічною порою, у нічний час": *Але підзорної труби вночі він не боявся, а от що чекати від Людки конечно не знав* (с. 69). Див. у ц. зн. **вночі** (СУМ, I, 710; ВТССУМ, 152).

ВРАНЦІ "у ранковий час": *Відтепер вони щодня вранці* годину-другу літали в небі (с. 113). Див. у ц. зн. **вранці** (СУМ, I, 758; ВТССУМ, 161).

НАРАЗІ (діал.) "поки що, зараз": *Наразі* прийшла й теща (с. 56). Див. у ц. зн. діал. **наразі** (СУМ, У, 168; ВТССУМ, 577).

НАРЕШТІ (с. 27, 80, 107) "після чого-небудь, у кінці чогось": *"А вдень не міг принести?" – нарешті* спитала вона (с. 27). Див. у ц. зн. **нарешті** (СУМ, У, 169; ВТССУМ, 577).

УВЕЧЕРІ "у вечірній час": *Увечері* так чи так на Колю чекала серйозна розмова (с. 76). Див. **увечері** (СУМ, Х, 365; ВТССУМ, 77).

УНОЧІ (див. вночі): *"А прийдеш п'яний уночі, не пушу, пойняв?"* (с. 39).

УРАНЦІ (див. вранці): *...Прийшов уранці* (с. 28).

Відприкметникові прислівники часу

ВІДДАВНА "давно, давним-давно" (розм): *...А в дзеркало якимось забула зирнути, та й не дивилася вона в нього вже віддавна* (с. 79). Див. розм. **віддавна** (СУМ, I, 576; ВТССУМ, 127).

ЗНОВУ "ще раз, ще, удруге; повторно" (с. 16, 17, 18, 20, 23, 25, 26, 29, 30, 32, 33, 45, 47, 50, 52, 60, 65, 67, 73, 80, 82, 83, 84, 85, 87, 94, 101, 107, 116): *"То йди своєю дорогою", – незворушно сказала Юлька і знову* непорушно завмерла (с. 17); *Знову* почухав потилицю, – ні, треба звідсіля забиратися! (с. 18); *Шурка ж знову* пер двері, виливаючи із себе рештки поту, аж доки дістався Чуднівського мосту; тут він уже вирішив обмитись у річці і прохолонути (с. 26). Див. у ц. зн. **знову** (СУМ, III, 670; ВТССУМ, 380).

ДАВНІШ (вищий ступінь від давно): *А ниточка між ними вив'язалася вже давніш* (с. 41).

ДАВНО 1) "у далекому минулому, багато років тому" (с. 98, 109, 116, 103, 43, 74, 85, 85): *Юльки він не бачив уже давно* (с. 109); 2) "протягом якогось відрізка часу і дотепер; довгий час, довго": *Наче давно* чекала виводка! (с. 116); *Хата їхня давно* вже повнісінька людей, на подвір'ї теж повно, а вони все йдуть, поодиноці й групами, по залізничному полотну й по дорозі з села (с. 98). Див. у ц. зн. **давно** (СУМ, II, 206; ВТССУМ, 206).

ВЧАСНО "саме тоді, коли треба": *Відчуття небезпеки в неї прокинулося вчасно* й правильно, але вона не зметикувала тільки, звідкіля та небезпека йде (с. 75); *Отож він тішився хоч би з того, що вчасно* хильнувся у верболози, що розкусив ту зозульку відразу (с. 46). Див. у ц. зн. **вчасно** (СУМ, I, 793; ВТССУМ, 164).

ДОВГО "протягом довгого часу": *А може, це минув у нього його сказ, адже він так довго* вже у тому стані перебуває! (с. 53, 67, 98, 106, 112, 113). Див. у ц. зн. **довго** (СУМ, II, 331; ВТССУМ, 231).

ДОВШЕ (вищий ступінь від довго) (с. 35, 72, 26): *Тоді Шурка Кукса відпочивав трохи довше*, немилосердно кадив цигарками (с. 26).

НАЙЧАСТІШЕ (найвищий ступінь до часто): *Бо саме облога самотності й чужих тісних стін замкнутої клітки найчастіше* беруть неприступність такої не в міру вірної й пам'ятливої подруги... (с. 108).

НЕВДОВЗІ "незабаром, через деякий час": *Третій був грибник, тому махнув у куці й невдовзі* приніс два боровики (с. 78). Див. у ц. зн. **невдовзі** (СУМ, У, 253; ВТССУМ, 592). Не + в + довз + і < не в довг/ий (СС, 136).

НЕГАЙНО "відразу, терміново; у той же час": *Я все ж таки негайно* доп'яв ту п'ятірку, що не вистачало (с. 104). Див. у ц. зн. **негайно** (СУМ, У, 275; ВТССУМ, 595).

НЕДАВНО "у недалекому минулому": *Дивилися на свіжий горбок землі, що нагадував про людину, котра ще недавно* була жива (с. 86); *Ще легко навіть уявити, як він раптом заходить сюди, такий, яким його усі зовсім недавно* знали, і ніхто не дивується, всі дружно запрошують його до столу, щільніше зсуваючи стільці, аби вивільнити ще одне місце (с. 89 – 90). Див. у ц. зн. **недавно** (СУМ, У, 281; ВТССУМ, 596).

НЕДОВГО (с. 13, 115) "протягом невеликого відрізка часу": *...Коли це говорила, то якимось так примружувала очі, що й сліпий би побачив – це недовго* триватиме (с. 13); *Цього разу птаха літала недовго* (с. 115). Див. **недовго** (СУМ, У, 288; ВТССУМ, 598).

ОДНОЧАСНО (с. 24, 41) "в один час": *Бо всі працювали в одному ритмі й одночасно* (с. 24). Див. у ц. зн. **одночасно** (СУМ, У, 640; ВТССУМ, 662).

ПОДОВГУ "щоразу, тривалий час, довго": *...І вона подовгу* задумливо вдивлялась у вікно, нічого в тому вікні не бачачи (с. 82). Див. у ц. зн. **подовгу** (СУМ, UI, 751; ВТССУМ, 823).

ПОМАЛЕНЬКУ (с. 71, 83) "поступово, не зразу": *...Бо вони почали помаленьку* навколо неї вмирати (с. 83); *Потім од того помаленьку* відходив, аж доки його знову не гнало на нічні зальоти чи польоти (с. 71). Див. у ц. зн. **помаленьку, помалу** (СУМ, UII, 112; ВТССУМ, 854).

ПОПЕРЕДНЬО "наперед; раніше до часу відбуття дії": *Ще через день-два я впустив їх у голубник, попередньо* відсадивши звідти жовто-солом'яну голубку (с. 110).

РАНІШЕ (вищий ступінь від рано) 1) "до настання певного моменту, строку якого-небудь часу": "А коли ти все знаєш, то чо **раніше** до мене не приходив?" – спитала хитренько (с. 32); "Щось я тебе **раніше** не й не примічав" (с. 51); 2) "колись, давніше": **Раніше** до них дуже рідко заїжджала машина в подвір'я (с. 98). Див. **раніше** (СУМ, УІІ, 449; ВТССУМ, 1015).

РАНО 1) "у ранішній час, вранці": *Щоб перед моєю роботою був, бо я **рано** на роботу виходжу* (с. 28); 2) "раніше, ніж належить, ніж звичайно буває, ніж можна чекати, передчасно": "Щось ти сьогодні **рано** кинув роботу", – сказала жінка-кішка, чи жінка з кішкою (с. 68). Див. **рано** (СУМ, УІІ, 450; ВТССУМ, 1015).

РАНЬШЕ "колись, давніше": "Треба все покрасить, – сказав, випинаючи губи. – **Раньше** тут хороший хрестик був" (с. 87).

РІДКО "нечасто, іноді": *Раніше до них дуже **рідко** заїжджала машина в подвір'я* (с. 98). Див. **рідко** (СУМ, УІІ, 557; ВТССУМ, 1033).

СКОРО "незабаром, через короткий проміжок часу": *Щоб не гнівити судженого, дружинонька годинами сиділа в гнізді, як це уміють голубки, що **скоро** мають звестися* (с. 113). Див. **скоро** (СУМ, ІХ, 300; ВТССУМ, 1140).

УЧАСНО (див. вчасно): *Бо трохи була ще й сердита, що він не прийшов **учасно*** (с. 47).

ЧАСТО "нерідко": *А коли бачив якийсь вогник, кидався туди стрімголов, робив довкола запаморочливі піруети й сальто, п'янів, позбувався голови і **часто** припікав собі крильця* (с. 71). Див. **часто** (СУМ, ХІ, 280; ВТССУМ, 1371).

ШВИДКО "незабаром; через короткий проміжок часу": *Не чекала так **швидко**?* (с. 74). Див. **швидко** (СУМ, ХІ, 431; ВТССУМ, 1392).

ШВИДШЕ (вищий ступінь від швидко): *А я вже тільки й чекав, щоб **швидше** від'язичитися від нього* (с. 105); *...Але непогамовно замлоїлося бентежне світле бажання **швидше** побачити її на тлі сонячного обширу в небесній високості ...* (с. 106). Див. **швидше** (СУМ, ХІ, 433; ВТССУМ, 1392).

ЗВИЧАЙНО "як завжди": *Вона вже стриміла у вікні, як **звичайно*** (с. 28). Див. **звичайно** (СУМ, ІІІ, 477; ВТССУМ, 352).

Відзайменникові прислівники часу

ДОКИ "до якого часу": *...Влітку ті двері не зачинялися взагалі, а скособочено відвалилися набік, а взимку їх таки намагалися зачиняти, **доки** не вмерзали вони стало в лід, бо саме сюди зливалася з даху вода через дірку в ринві* (с. 23). Див. **доки** (СУМ, ІІ, 351; ВТССУМ, 235).

ДОСІ (с. 20, 94, 108) "до цього часу": "Та, Вася, сучий син", – озвався Ромка, що **досі** заціплено сидів мовчки (с. 94); *Випірнув, фуркнувши, і поплив наввимашки, вже майже зовсім забувши, що там, у вікні, й **досі** сидить непорушна Юлька* (с. 20). Див. **досі** (СУМ, ІІ, 384; ВТССУМ, 243).

ЗАВЖДИ (с. 62, 71, 87) "у будь-який час, повсякчас, постійно": *Але я знав: через короткий час її цікавість знову стане буйною пристрастю, такою, як була **завжди**, скільки я дядину пам'ятаю* (с. 87). Див. у ц. зн. **завжди** (СУМ, ІІІ, 44; ВТССУМ, 285).

ІНКОЛИ (с. 49, 82, 89, 102) "час від часу; часом, деколи, іноді": *Андрій **інколи** подивлявся у той бік, і очі в нього тоді зблискували* (с. 89); *Хіба **інколи** потрапляв і в доміношну компанію* (с. 49). Див. у ц. зн. **інколи** (СУМ, ІУ, 30; ВТССУМ, 397).

ІНОДІ (с. 102, 108) "деколи": *То крилом не така, то масті не тієї, як я знав, **іноді** ледь-ледь вловимо* (с. 102). Див. **іноді** (СУМ, ІУ, 30; ВТССУМ, 400).

КАДА "коли": "..." *Я такий, що можу хату запалити, **када** надо і **када** мені хто не то...*" (с. 88).

КОЛИ 1) "в який час" (с. 67, 95, 104, 31, 32, 32, 33, 33, 33, 34, 35, 36, 37, 38 (5), 39 (2), 40, 41 (2), 48, 50, 55, 59, 60, 63, 64 (3), 65, 69 (3), 71 (2), 72 (2), 73, 75, 76 (2), 79, 84, 88 (2), 99, 109, 112): ***Коли** це говорила, то яюсь так примружувала очі, що й сліпий би побачив – це недовго триватиме* (с. 13); 2) (розм.) "у який-небудь час; коли-небудь": "Заходь **коли** до нас, рибка і в нас знайдеться" (с. 92). Див. **коли** (СУМ, ІУ, 220; ВТССУМ, 440).

ПОТІМ (потому) (с. 115, 32, 41, 42, 44, 50, 55, 65, 71, 76, 77, 78, 91) "після чого-небудь (для позначення послідовності в часі)": *...Хоч і **потому** не випускала зятя з-під чіткого нагляду* (с. 50). Див. **потім, потому** (СУМ, УІІ, 410; ВТССУМ, 903). Прислівник утворився шляхом адвербіалізації місцевого відмінка займенника *той* та прийменника *по*.

ТОДІ (с. 17, 20, 21, 24, 25, 26, 29, 102, 31, 32 (3), 33 (3), 34, 35, 36, 38, 41, 44, 45, 46, 49, 60, 62, 63, 66, 67, 70, 72 (2), 74, 75, 81, 85, 89, 91, 97, 113) – 1) "в той час, колись у минулому чи в майбутньому; не тепер"; 3) "у такому разі, за таких обставин, умов": "...Зроби мені з вікна двері, **тоді** й буде в нас разговор" (с. 17); 2) "одразу після якої-небудь дії або одночасно з нею": ***Тоді** він нахилився, поклав двері на спину і тільки тепер збагнув, що вони непомірно важкі* (с. 25); *... А **тоді** ще й посидів на траві біля мосту* (с. 26); 3) "потім": *Шурка знову проміряв вікно, а **тоді** двері* (с. 29); *Шурка... переконував себе, що він таки зовсім*

забув про Юльку, а **тоді** знову виринав, і зовсім не дивився в той бік, звідкіля до нього було повернуте кругле обличчя (с. 20). Див. **тоді** (СУМ, X, 171; ВТССУМ, 1253).

СКІЛЬКИ (с. 30, 87, 92) "протягом якого часу, як довго": "**Скільки** можна ждати?" (с. 87); Але я знав: через короткий час її цікавість знову стане буйною пристрастю, такою, як була завжди, **скільки** я дядину пам'ятаю (с. 87). Див. **скільки** (СУМ, IX, 268; ВТССУМ, 1135).

ТУТ "у цей час, у цей момент": ...І тільки **тут** (тоді – наше) кинув двері на траву (с. 25). Див. **тут** (СУМ, X, 329; ВТССУМ, 1277).

ВКОТРЕ "неодноразово": ...Але рурка у телефоні вже **вкотре** була відрізана (с. 76). Прислівник утворився шляхом адвербіалізації знахідного відмінка займенника *котре* та прийменника *в*.

ЯК (с. 33, 35, 38, 41, 44, 51, 62, 80, 85) "коли": ...А **як** торкнувся крайкою вуст, рідина ота якось до рота й витекла (с. 33). Див. **як** (СУМ, XI, 632 – 633; ВТССУМ, 1422).

Віддіслівні прислівники часу

НЕЗАБАРОМ (с. 81, 82) "через короткий відрізок часу; трохи згодом": ...Що й справді **незабаром** сталося (с. 81). Див. **незабаром** (СУМ, У, 305; ВТССУМ, 601). Не + забар + ом < не за/бар/и/ти/ся (СС, 138).

Відчислівникові прислівники часу

ТЕПЕР (с. 19, 25, 33 (2), 37, 38, 40, 54, 55, 64, 65, 70, 82, 88 (2), 106, 111) "у даний час, у момент висловлювання; зараз": Десятки разів улаштувався на роботу, звідки його чи виганяли, чи сам ішов; оце й **тепер** він покинув роботу (с. 19); Тоді він нахилився, поклав двері на спину і тільки **тепер** збагнув, що вони непомірно важкі (с. 25). Див. **тепер** (СУМ, X, 76; ВТССУМ, 1239).

ТЕПЕРИЧКИ розм. "тепер": "Да, времня **теперичики** тяжолоє", – мовила власниця бульдожка, й сама схожа на нього (с. 55); "**Теперички** всіх на природу тягне, на дачу" (с. 92); "...Трудно **теперички** двері діставать" (с. 40). Див. у ц. зн. **теперечки, теперечка** (СУМ, X, 76; ВТССУМ, 1239).

СПЕРШУ (с. 32, 33, 44, 70, 102, 105, 107) – 1) "насамперед, перш за все": "Гроші на бочку. **Спершу** гроші", – товк він своє, я не розумів, де жартома, а де серйозно (с. 102); **Спершу** хай відсидиться в чужарці (с. 105); 2) "на перших порах, спочатку": У Людки **спершу** засвітилися очі, а тоді й погасли (с. 70). Див. у ц. зн. **спершу** (СУМ, IX, 500; ВТССУМ, 1168).

Відприслівникові прислівники часу

ВІДТАК (с. 16, 25, 68, 47) "після чого-небудь; потім, далі": ...**Відтак** ударити крильми й полетіти на той білий вогонь, що розлився на підвіконні під сірим отим, заснулим місяцем (с. 16); ..і йому так тоскно хотілося ті груди почіпати, що він аж стогнав, а **відтак** відчував приплив нової сили (с. 25). Див. у ц. зн. **відтак** (СУМ, I, 647; ВТССУМ, 141). Відтак < від + так.

ВІДТЕПЕР "з цього часу, з цієї пори": **Відтепер** вони щодня вранці годину-другу літали в небі (с. 113). Див. у ц. зн. **відтепер** (СУМ, I, 648; ВТССУМ, 141). Відтепер < від + тепер.

ВІДТОДІ "з того часу, з тієї пори": Минуло **відтоді**, може, з півмісяця, а може, й місяць (с. 81). Див. у ц. зн. **відтоді** (СУМ, I, 650; ВТССУМ, 141). Відтоді < від + тоді.

КОЛИСЬ (с. 51, 61, 88, 90) "у якийсь час, у минулому": ...Отож **колись** він пообідав Колі чи жилки, чи поплавка, чи черв'яків, чи грузило (с. 51). Див. **колись** (СУМ, IV, 222; ВТССУМ, 440). Колись < коли + -сь.

НЕЧАСТО "рідко": ...А льотну птицю голубівники продають **нечасто** і неохоче ... (с. 106). Див. у ц. зн. **нечасто** (СУМ, У, 402; ВТССУМ, 620). Нечасто < не- + часто.

НІКОЛИ (с. 44, 61, 105, 71, 76, 97, 98) "ні в який час, ні за яких обставин": Такого в нього **ніколи** не бувало із жінкою власною (с. 61); Такого веселого дня в Павлика не було ще **ніколи** (с. 97). Див. у ц. зн. **ніколи** (СУМ, У, 423; ВТССУМ, 623). Ніколи < ні- + коли.

ОТЕПЕР "ось тепер": "...**Отепер** я бачу, що жар-птиця матиме дітей..." (с. 115). Див. розм. **отепер** (СУМ, У, 803; ВТССУМ, 689). Отепер < от- + тепер.

ОТОДІ-ТО "ось тоді": ...**Отоді-то** й побачив він, що Безназванним завулком іде місяцева донька (с. 35). Див. розм. **отоді** (СУМ, У, 806; ВТССУМ, 689). Отоді-то < отоді + -то.

ПОДЕКОЛИ розм. "іноді, інколи": ...Радісно били себе по стегах, а **подеколи** й обнімалися та слинили один одному мармизи (с. 77). Див. у ц. зн. розм. **подеколи** (СУМ, УІ, 738; ВТССУМ, 821). Подеколи < по + деколи.

ТУТ-ТАКИ "у цей час, у цей момент": Це поправило йому настрої, і Коля **тут-таки** вирішив (с. 69). Тут-таки < тут + -таки.

Інші прислівники часу

ВОДНОЧАС (с. 19, 24, 45, 84, 86, 88) "у той самий час, одночасно": ...А чоловіки дружно й майже **водночас** підгортали під себе жінок (с. 24). Див. у ц. зн. **водночас** (СУМ, I, 719; ВТССУМ, 154). Водночас < в + од/ин + час.

ВРЯДИ-ГОДИ "зрідка, нечасто, деколи" (с. 37, 75, 78, 79, 81): *Вряди-годи* зупинявся, щоб перепочити й витерти нім (с. 25); *Отож вона заспокоїлася, але патрульного обходу вулиці не занедбала, вряди-годи біля якихось воріт чи хвіртки зупиняючись* (с. 23). Див. у ц. зн. *вряди-годи* (СУМ, I, 762; ВТССУМ, 162).

НИНІ "у наш час, у сучасний період, тепер": *Нині* вона піклується цими підкладеними вилупками з каміння (с. 116). Див. *нині* (СУМ, У, 414; ВТССУМ, 622).

СЬОДНЯ "сьогодні": *"Ти якийсь сьодня приторможений"*, – сказала Любка (с. 80). Стягнений варіант російського *сегодня*.

СЬОГОДНІ (с. 21, 22, 67, 35, 40, 41 (2), 61, 62, 63, 65, 68, 69, 73, 77, 80, 85 (2), 95, 97, 98, 27, 115, 116) "у цей, нинішній день (між учорашнім і завтрашнім днем)": *Тоді він ті двері може ще сьогодні* Юльці приперти і зажадати авансу (с. 21). Див. у ц. зн. *сьогодні* (СУМ, IX, 914; ВТССУМ, 1225).

ЩОДНЯ "кожного дня, протягом кожного дня": *Відтепер вони щодня вранці годину-другу літали в небі* (с. 113). Див. *щодня* (СУМ, XI, 603; ВТССУМ, 1415). Що + дн + я < день (СС, 250).

ЩОЙНО (с. 61, 62, 70) розм. "зовсім недавно; тільки що, тільки-тільки": *Людка була вдома, щойно повернулася з роботи* (с. 70). Див. розм. *щойно* (СУМ, XI, 603; ВТССУМ, 1416).

ЩОРАЗУ (с. 104, 105) "кожен раз, кожного разу": *Але щоразу там її негостинно стрічали войовничі нашорошені господарі* (с. 105 – 106). Див. *щоразу* (СУМ, XI, 606; ВТССУМ, 1416). Що + раз + у < раз (СС, 250).

ЯКРАЗ "у цей час, у цей момент": *І якраз отой недоречний та дурний сміх почула Людка* (с. 40); *Якраз на це наспів до мене один знайомий голубівник* (с. 110). Див. *якраз* (СУМ, XI, 641; ВТССУМ, 1423). Як + раз + Ø < раз (СС, 251).

§ 3. Прислівники причини і мети

Ці прислівники становлять кількісно обмежену групу слів. Вони вказують на причину або мету виконання чи невиконання відповідної дії або стану. Ми виявили переважно відприкметникові, відзайменникові (які виникли шляхом адвербіалізації) та відприслівникові утворення.

БОЗНА-ЧОМУ "невідомо чому": *І його бозна-чому занесло до музею* (с. 61). Бозна-чому < бозна- + чому.

НАВМИСНО "з певною метою, з певним наміром": *Гніздо спало, ніби хтось наслав на нього безпам'ятство навмисно для того, аби те, що відбувається, відбулося* (с. 85). Див. у ц. зн. *навмисно* (СУМ, У, 37; ВТССУМ, 553). Навмисно < навмисн (ий) + -о.

НЕВІДЬ-ЧОМУ (розм.) (с. 30, 31, 48) "невідомо чому": *"А трясця їх матері знає!" – невідь-чому розсердилася жінка-коза* (с. 30). Див. *невідь* (СУМ, У, 264; ВТССУМ, 594). Невідь-чому < невідь- + чому.

НЕДАРЕМНО (с. 27, 42, 54, 65, 71, 72, 78) "не без причин, не без підстав; не випадково, не просто так": *Коля-рибалка недаремно так сказав: він був тактик управний* (с. 54); *Недаремно* вона збавила стільки часу (с. 27). Див. у ц. зн. *недаремно* (СУМ, У, 282; ВТССУМ, 597). Недаремно < недаремн (ий) + -о.

НЕДАРМА "не без причин, не без підстав; не випадково, не просто так": *Оці дошки Юлька пре під свої вікна недарма* (с. 45). Див. у ц. зн. *недарма* (СУМ, У, 282; ВТССУМ, 597). Недарма < не- + дарма.

ТОМУ (с. 25, 40, 84, 85) "унаслідок чого-небудь; через те, того": *Тому* Шурка Кукса пішов, наскільки міг швидко, у завулочок до Кам'янки, перебрався через місток і тільки тут кинув двері на траву і впав побіч, віддихуючись і похихикуючи (с. 25). Див. *тому* (СУМ, X, 184; ВТССУМ, 1254–1255). Прислівник являє собою адвербіалізовану безприйменникову форму давального відмінка займенника *той*.

ТОМУ-ТО (с. 51, 105) "унаслідок чого-небудь; через те, того": *Тому-то* чортяка, який саме сьогодні прокинувся у душі Колі-рибалки, склав пальця бубличком і тихо постукував у серце свого патрона (с. 51). Тому-то < тому + -то.

ЧОГО "з якої причини?": *"Чого ти не заходиш до мами?"* (с. 87). Див. *чого* (СУМ, XI, 348; ВТССУМ, 1380). Прислівник являє собою адвербіалізовану безприйменникову форму родового відмінка займенника *що*.

ЧОМУ "з тієї причини": *Ось чому* він вирішив не зважати на жінок і почав спокійно працювати (с. 32). Див. *чому* (СУМ, XI, 351; ВТССУМ, 1381). Прислівник являє собою адвербіалізовану безприйменникову форму давального відмінка займенника *що*.

ЧОМУСЬ (с. 32, 61, 83) "з невідомих причин": *...Хіба снувала двориком чомусь невдоволена й сердита колишня господиня Юльчиної кімнати, або, інакше, жінка-коза* (с. 32). Див. *чомусь* (СУМ, XI, 352; ВТССУМ, 1381). Чомусь < чому + -сь.

ЗАВБАЧЛИВО "розгадуючи наперед чиї-небудь наміри": *Проте я завбачливо замкнув усі льотки й виходи, а спостерігав за нею крізь сітчасті двері, теж щільно замкнені* (с. 105). Див. у ц. зн. *завбачливо* (СУМ, III, 39; ВТССУМ, 284). Завбачливо < завбачлив (ий) + -о.

Висновки. Описавши більше 600 прислівників, що вживаються у повісті Валерія Шевчука "Місяцева зозулька із Ластів'ячого гнізда"; романі В'ячеслава Медведя "Льох" та оповіданнях Євгена Концевича

“Чому вона мовчить?” і “Голубко моя сиза”, ми дійшли таких висновків. Щодо частотності використання тих чи інших прислівників, то вона цілком закономірно пов’язана з особливостями прозових жанрів художнього стилю. Безперечно, активніше вживаються ті прислівники, котрі виражають різноманітні часові та просторові ознаки дії чи стану: *коли* (53), *тоді* (40), *потім* (13), *знову* (29), *як* (15), *тепер* (20), *тут* (10), *давно* (8), *відразу* (13), *зараз* (14), *звідки* (6), *сюди* (6) та ін.

Безумовно, жоден художній текст не може обійтися і без стилістично маркованих мовних засобів, зокрема розмовних та діалектних слів. Це пояснюється описом побутової тематики, проблем повсякденного життя, роботи, торгівлі, відпочинку та інших сфер суспільства, що обслуговуються розмовно-побутовим стилем. У досліджених нами художніх текстах діалектних та розмовних обставинних прислівників відносно небагато. Якщо розмовні прислівникові лексеми широко вживаються і в мові автора, і в мові його героїв, то діалектизми і русизми використовуються тільки в мовленні персонажів, що дає можливість письменникові розкрити їх внутрішній світ, характер, освіченість, приналежність до певної соціальної групи тощо. Ця лексика є виправданою ще й тому, що всі аналізовані художні тексти порушують соціально-побутові проблеми сучасного українського села. Наприклад: 1) розмовні прислівники: *здаля, недалеко, невідь-звідки, переогодом, віддавна, теперички, отепер, отоді-то, подеколи, щойно*; 2) діалектні прислівники: *наразі, невідь, теперечка*; 3) русизми: *раньше, када* (коли), *сьодня*.

Про багатство прислівникової лексики у творах представників житомирської прозової школи свідчить і той факт, що чимало із уживаних тут обставинних прислівників або не фіксується у жодному з українських загальномовних словників, або подається з меншою кількістю значень. Це такі одиниці: *тут-таки, одразу, попередньо, вкотре, бозна-чому, невідь-чому, тому-то, часто-часто, отако*.

Бібліографічний список

1. Бевзенко С.П. До питання про "категорію стану" як окрему частину мови в українській мові / С.Бевзенко // Наук.зап.УжДУ. – Т. 37. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту ім. Ів. Франка, 1959.
2. Бевзенко С. П. До питання про модальні слова / С. П. Бевзенко // Наук. зап. УжДУ. – Т. 37. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту ім. І. Франка, 1959. – С. 189-191.
3. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови (Нариси із словозміни і словотвору) / С. П. Бевзенко. – Ужгород : Закарпатське обласне вид-во, 1960. – 416 с.
4. Безпояско О. К. Граматика української мови. Морфологія: підручник / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Либідь, 1993. – 336 с.
5. Білоусенко П. І. Перспективно-часові прислівники у східнослов'янських мовах / П. І. Білоусенко // Лексика української мови в її зв'язках із сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами : тези доповідей. – Ужгород: Вид-во УжДУ. – 1982.
6. Болюх О.В. Морфолого-синтаксичні особливості прислівника / О. В. Болюх // Мовознавство. – 1994. – №6. – С. 34–39.
7. Ващенко В. С. Українська мова / В. С. Ващенко. – Харків: В-во Харківського держуніверситету, 1961. – 93 с.
8. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис / І.Р. Вихованець. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
9. Вихованець І.Р. Граматика української мови / І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, А.П. Грищенко. – К.: Радянська школа, 1982. – 210 с.
10. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: підручник / І.Р. Вихованець – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
11. Волкотруб Г. Й. Практична стилістика сучасної української мови: Використання морфологічних засобів мови : навчальний посібник / Г. Й. Волкотруб.– К. : ЛДЛ, 1998. – 176 с.
12. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985.– 360 с.
13. Горпинич В.О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: навчальний посібник./ В. О. Горпинич – К.: Вища школа, 1999. – 207 с.
14. Горяний В.Д. Предикативи в українській мові / В.Д. Горяний // Українська мова і література в школі. – 1982. – №3. – С. 40 – 42.
15. Грещук В.В. До питання про словотвір прислівників на -о / В.В. Грещук // Мовознавство. – 1990. – №2.
16. Довга Т. М. Адвербіалізація в сучасному українському літературному мові : автореф. дис. на здобуття вч. ступ. канд. філол. наук / Т. М. Довга. – Ужгород, 1974.– 17с.
17. Жовтобрюх М. А. Система частин мови в українській лінгвістичній традиції / М. А. Жовтобрюх // Мовознавство. – 1993. – №3. – С. 3–13.

18. Жовтобрюх М. А. Курс сучасної української літературної мови / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К. : Вища школа, 1982. – 252 с.
19. Історія української мови. Морфологія / С. П. Бевзенко, А. П. Грищенко, Т. Б. Лукінова та ін. – К.: Наукова думка, 1978. – 539 с
20. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови / А.П. Коваль – К.: Вища школа, 1987. – 350 с.
21. Курс сучасної української літературної мови / П.Горецький, М.Наконечний, Ю.Шевельов, О.Вержбицький [за ред. Л.А.Булаховського]. – К.: Рад. шк., 1951. – Ч.1. – 519 с.
22. Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови: Морфологія : в 2-х ч. / І. К. Кучеренко. – Ч. II. – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1964. – 159 с.
23. Ладоня І.О. Українська мова : навчальний посібник / І.О. Ладоня. – К.: Вища школа, 1993. – 143 с.
24. Лингвистический энциклопедический словарь. / Под ред. В. Н. Ярцевой – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 685 с. ил. ; 26 см. – ISBN 5852700312.
25. Матвієнко А. Рідне слово / А. Матвієнко. – К.: Либідь, 1994. – 160 с.
26. Назарова Т.В. Про особливості творення прислівників місця і часу в українській мові / Т. В. Назарова // Українська мова в школі. – 1958. – № 5.
27. Огієнко Іван (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / Іван Огієнко. – К.: Либідь, 1995. – 294 с.
28. Організація тексту: Граматика і стилістика; АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні).– К.: Наук. думка, 1979. – 102 с.
29. Ощипко І. Семантико-словотвірна характеристика предикативних прислівників української мови / І. Ощипко // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Вип. № 29. – 2000. – С. 9 – 15.
30. Ощипко І.Й. Українські прислівники на –о, мотивовані прикметниками префіксально-суфіксального утворення, у порівнянні з російськими та білоруськими / І. Ощипко // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Вип. № 8. – 1973. – С. 27 – 38.
31. Пентиліук М.І. Культура мови і стилістика / М. Пентиліук. – К.: Вежа, 1994.– 238 с.
32. Пономарів О.Д. Стилiстика сучасної української мови: підручник / О.Д. Пономарів – К.: Либідь, 1993. – 248с.
33. Прилипко Н. Прислівникове вираження часових значень в українських говорах / Н. Прилипко // Український діалектологічний збірник. – Книга 3.[Пам'яті Тетяни Назарової]. – К., 1997. – С. 52–57.
34. Розенталь Д.Э. Практическая стилистика русского языка / Д.Э. Розенталь. – М.: Высшая школа, 1977.
35. Розумик Т.М. Прислівникова лексика в українських говорах району Карпат / Т. М. Розумик // Дослідження лексики і фразеології говорів Українських Карпат. – Ужгород, 1982. – С.127 – 135.
36. Розумик Т.М. Лексика на позначення понять, пов'язаних із частинами доби, у говорах Українських Карпат: Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами: тези доповідей. – Ужгород, 1982.
37. Русанівський В.М. Означальні, предикативні і модальні прислівники / В.М. Русанівський // Українська мова і література в школі. – 1967. – №4.
38. Слинко І.І. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання: навч. посібник / І.І.Слинко, Н.В.Гуйванюк, Н.Ф.Кобилянська – Чернівці, 1994. – 670с.
39. Сучасна українська літературна мова / за ред. А. П. Грищенка. – [2-ге вид., перероб. і допов.] – К. : Вища шк., 1997. – 493 с.
40. Сучасна українська літературна мова / За ред. М.Я.Плющ. – К.: Вища школа, 1994. – 414 с.
41. Сучасна українська мова : підручник для студ. вузів / за ред. О.Д. Пономарева. – К. : Либідь, 1997. – 399 с.
42. Сучасна українська літературна мова: Стилiстика / За ред. акад. І.К.Білодіда. – К.: Наукова думка, 1969. – 583 с.
43. Сучасна українська літературна мова: Морфологія // За ред. акад. І.К.Білодіда. – К.: Наукова думка, 1969.
44. Українська мова. Енциклопедія. – К. : Українська енциклопедія ім. М.П.Бажана, 2000. – 750 с.
45. Українська мова: у 2 т. – Т.1 / За ред. П.С.Дудика. – К.: Вища школа, 1988. – 381 с.
46. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Інститут української мови. – стереотип. – К. : Наукова думка, 1998.– 240 с.
47. Франчук В. Ю. Обставинні прислівники в українській мові / В. Ю. Франчук // Українська мова і література в школі. – 1960. – №5.
48. Чапля І. К. Прислівники в українській мові / І. К. Чапля.– Харків : Вид-во ХДУ, 1960. – 124 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ НАЗВ НАУКОВИХ ДЖЕРЕЛ

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К.: Ірпінь, 2001. – 1440 с.

СС – Сікорська З.С. Українсько-російський словотворчий словник / З.С.Сікорська. – К.: Освіта, 1995. – 255 с.

СУМ – Словник української мови / [ред. колег.: акад. І. К. Білодід (голова), А. А.Бурячок, Г. М.Гнатюк та ін.]. – Т.І – XI. – 1970 – 1980. – 135000 слів.

ДЖЕРЕЛА ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Шевчук Валерій. Місяцева зозулька із Ластів'ячого гнізда // Вечеря на дванадцять персон: Житомирська прозова школа. – К.: Генеза, 1997. – С. 13 – 96.
2. Медвідь В'ячеслав. Льох // Там само.– С. 117 – 143.
3. Концевич Євген. Чому вона мовчить? // Там само. – С. 97 – 99; Голубко моя сиза // Там само.– С.100 – 116.

Стаття надійшла до друку 13.04.2011.

Романа Кюнцли, Виктория Штеффен

Наречие обстоятельства в контексте художественного произведения (на материале житомирской прозаической школы)

Аннотация: В статье описана семантическая, словообразовательная и синтаксическая структура наречий обстоятельств в контексте прозаических произведений современных житомирских писателей. Объектом исследования являются произведения: повесть Валерия Шевчука “Лунная кукушка из гнезда Ласточки”; роман Вячеслава Медведя “Погреб” и рассказ Евгения Концевича “Почему она молчит?” и “Голубка моя сизая”.

Ключевые слова: Наречие обстоятельства, наречия места, наречия времени, наречия цели, наречия причины.

Romana Kiuntsli and Viktoriia Shteffen

"Adverbial adverb in the context of an artistic work (based on materials of Zhytomyr prose school)"

Annotation: This article describes the semantic, structural and syntactic structure of adverbs in the context of prose works of modern Zhytomyr writers. The object of the research: Valerii Shevchuk's narrative “Lunar cuckoo from swallow's nest”, Viacheslav Medved's novel “Liokh”, Yevhen Kontsevyich's story “Why doesn't she say a word” and “My dove-coloured duck”

Key words: Adverbial adverb, adverbs of place, adverbs of time, adverbs of purpose, adverbs of cause.

**Проблема етнонаціональної єдності українського народу в українознавчій творчості П. Куліша:
до історіографії досліджень**

***Анотація.** У даному дослідженні аналізується творчість Пантелеймона Куліша та його погляди на історію України через призму бачення його сучасників та вчених сьогодення.*

***Ключові слова:** П. Куліш, визначна роль, огляд творчості, народ, козаччина, формування поглядів, національний, культурний.*

Серед проблем розвитку української спільноти на початку ХХІ століття чи не найгостріше постає проблема етнонаціональної єдності українського народу. Нині ми все більш усвідомлюємо, що явище це не є локальним, а багатоплановим, тому що відтворює сутність буття українського народу у всьому часопросторі. І постала вона не враз. Її наукове розуміння і концепти (складники) вже досить чітко постають у творчості визначних будителів і просвітителів української нації, таких як: М.Максимович, М.Костомаров, Т.Шевченко, М.Драгоманов, О.Потебня, І.Франко, М.Грушевський та багатьох інших представників української інтелігенції.

У контексті ретроспективного розгляду процесу формування ідеї етнонаціональної єдності народу та її осмислення в суспільстві на особливу увагу заслуговує спадок Пантелеймона Куліша, який увійшов у життя як людина енциклопедичного складу мислення та творення. Серед іншого, він залишив особливо помітний слід у сфері осмислення духовного життя українського народу, зокрема, в літературознавстві, в мовознавстві, в історії, в філософії, в соціології й українознавстві.

Питання становлення української нації стало визначальним для всієї діяльності П.Куліша. У своїй творчості він багато уваги приділяв осмисленню ідейних та методологічних основ етносу та розуміння проблеми етнонаціональної єдності як визначального чинника його розвитку зокрема. П.Куліш дав обґрунтування і розробив основоположні концепти етнонаціональної культурно-історичної єдності народу. На основі цілісного її розуміння запропонував власне розв'язання існуючих тут проблем, зокрема, дав оцінку стану та визначив завдання розвитку української національної свідомості як головної підстави єдності українського народу. І хоч тепер не з усіма думками письменника погоджуються деякі сучасні дослідники, зокрема, щодо зображуваних у його творах історичних постатей та подій, однак національні характери, які він виписав, вражають своєю достовірністю і переконливістю й в наш час.

Перші відгуки та рецензії про творчість П.Куліша з'явилися у середині ХІХ – другій половині ХІХ ст. Дослідники намагалися дати творчості митця ґрунтовну та об'єктивну оцінку, визначити його місце в історії літератури, культури, всього суспільного життя України. На вихід в світ історичного роману «Чорна рада» прореагували знавці української історії та письменства М.Максимович та М.Костомаров. М.Максимович дуже високо ставив роман «Чорна рада», у листі до Г.Галагана назвав його «цінним дарунком», незважаючи на те, що знаходив у ньому деякі відхилення з історичної точки зору, тобто зауважив, що Куліш «занадто вільно поводить з історичним фактом» [21, с. 515]. М.Костомаров у літературно-критичній статті про цей твір звернув увагу на «могутність, і слабкість духового життя народу» [15, с. 450].

Так розпочалось наукове осмислення Кулішевого доробку. І.Пулюй, який у співпраці з П.Кулішем робив переклад Святого Письма, відзначив, що він брався за переклад книги для народу з думкою «вибороти для погордженої «хлопської» мови почесне місце найперше в церкві і на амвоні, а потім ще й в науці» [31, с. 17]. У статті, присвяченій аналізу збірки віршованих й публіцистичних творів «Хуторної поезії», І.Пулюй підкреслив, що книга написана на високому рівні. Зокрема, акцентував увагу, що це «громовий протест... проти варварського самодержавця» [32, с. 93].

Деякі аспекти творчості П.Куліша розглядав М.Драгоманов. У статті «Чудацькі думки про українську національну справу» [8, с. 348] він говорить про критичні погляди П.Куліша на Запорозьку Січ. Критик побачив у твердженнях письменника особливий підхід до зображення ним козаччини і вважав, що хоч «Куліш пересолив і наговорив багато зовсім чудного, та все-таки зміна його поглядів свідчить, по крайній мірі, про те, що настав уже час, коли не можна цінити історію нашої України з погляду одного тільки національного, а надто перемішаного з православним...» [8, с. 348]. М.Драгоманов пропонував осмислити історію і культуру України, «вартість» і «хиби» козацтва в європейському контексті, з орієнтацією на вселюдські цінності. І.Франко в статті «Українські «народовці» і радикали» зауважив, що П.Куліш звертав увагу на нужденне життя українського народу, його пісні і оповідання, намагався працювати на «освіту простого народу» [37, с. 204].

Протягом 1899-1902 років І.Франко видав більшість Кулішевих перекладів творів Шекспіра з власними передмовами і поясненнями і високо оцінив їхню мистецьку вартість. Про переклад трагедії „Гамлет, принц датський” він, зокрема, писав: „Куліш – перворядна зірка в нашому письменстві, великий знавець нашої народної мови, а при тім добрий знавець языків та літератур європейських народів... дав нам переклад, з ним ми можемо без сорому показатися в концерті європейських перекладачів великого Британця”. Твір митця „Чорна рада” він вважав за „найліпшу історичну повість у нашій літературі” [36, 169].

Подальші дослідження мали переважно біографічний характер. Б.Грінченко видав біографічний нарис «П. А. Куліш», в якому наведено низку фактів із життя та діяльності письменника. Зокрема, він розказав, як автор прийшов до задуму написати українську «Іліаду» [2, с. 5-6]. Втім зауважив, що Гомера з Куліша не вийшло, проте перший віршовий твір дав підставу казати про його романтизовані козакофільські настрої. Крім того, критик звернув увагу на символічність у назві поеми «Україна».

М. Грушевський в своїй праці «З історії релігійної думки на Україні» відзначив вагомий внесок П.Куліша в справу перекладів пам’яток світової літератури, назвав його «...провідником єднання України з Вселюдством на ґрунті культури» [3, с. 92]. Він також відзначив і інший напрямок творчості письменника, який був пов’язаний з «програмою релігійною і освітньою» [3, с. 92].

О. Маковей в літературознавчому та біографічному нарисі про П.Куліша «Панько О. Куліш, огляд його діяльності» зробив аналіз його різких літературно-критичних оцінок талановитих, загальноновизнаних творів І.Котляревського, Т.Шевченка, М.Гоголя. Він дав свою оцінку особистості митця. І незважаючи на зроблені ним інколи занадто різкі оцінки, все ж зазначив, що, на його думку, «люди забували давню гадку, що не помиляється тільки цей, що не робить нічого, а Куліш завжди робив багато. Його помилки були всі щирі і, роблячи їх, він безнастанно мав гарну ціль – з’ясування правди» [20, с. 5].

У свій час М. Коцюбинський надрукував листовне звернення до І.Франка, П.Мирного та інших письменників в альманасі «Дубове листя» (1901), що був присвячений Кулішеві, із пропозицією взяти в альманасі участь. У зверненні була зосереджена увага на багатогранній творчості П.Куліша, яка на той час була ще мало досліджена. В ньому, зокрема, було написано, що «минуло вже чотири роки, як помер П.Куліш, – і дедалі все видніше й видніше стає, яку велику вагу в нашому письменстві має це славне ім’я; а яку матиме своїми роботами, що тільки тепер виявляються на світ, – про те можна догадуватися. Могучий майстер української мови й творець українського правопису, благородний поет «Досвіток», перекладач Шекспірових і Байронових творів, а також Біблії, автор «Записок о Южной Руси», «Чорної ради» і сили інших цінних праць має право на нашу велику повагу і вдячність. Перед цими його заслугами забуваються тепер ті помилки, які йому траплялося робити, а виступає потреба пошанувати його працю» [16, с. 309]. Текст процитованого листа був написаний Б.Грінченком і надісланий М.Коцюбинським від імені редакційного комітету альманаху «Дубове листя», до якого, крім М.Коцюбинського та Б.Грінченка, входив також М. Чернявський.

В.Шенрок у нарисі «Панько Куліш, огляд його діяльності» [41, с. 39] значну увагу приділив біографічному огляду творчості письменника. В своїй праці він спирався на матеріали дружини письменника – Ганни Барвінок. Дослідження друкувалося на сторінках «Киевской Старини», а в 1901 році в Києві з’явилося окремою книжкою.

У літературно-художньому журналі «Українська хата» (1909-1914) (родовід розпочато від альманаху «Хата», упорядником і видавцем якого був П.Куліш) критики робили аналіз подвижницької діяльності письменника. Зокрема, М. Євшан в одній із своїх ранніх статей «Козаччина в українській поезії» наголосив про можливість реабілітації Куліша «від нашого покоління» навіть і у тому випадку, якщо його думки були несправедливі, оскільки, вважав він, П. Куліш писав їх «в святому обуренні на народ без правди в письменах, писав їх, шукаючи правду» [9, с. 428]. З іменем П.Куліша критик пов’язував виведення українського письменства на новий шлях. Він присвятив статтю взаєминам визначних постатей – Шевченку і Кулішу, при цьому звернув увагу, що саме П.Куліш першим найкраще зрозумів становище Т.Шевченка як національного поета. На думку М. Євшана, П. Куліш, вніс більший доробок у розвиток національної літератури ніж Т.Шевченко, зокрема, він писав, що письменник «довершив те, що тамтой не міг» [10, с.88].

Про подвижницьку діяльність П. Куліша в напрямку культурного відродження України писав інший критик «хатян» – М.Сріблянський. На його переконання, доля митця була невіддільна від долі народу, батьківщини, «як Україна у своєму минулому кидалася на всі боки, шукаючи виходу до кращого життя, так і Куліш своїм життям повторив історію нещасного краю», але «вмер з вірою в культурне відродження України» [33, с. 144].

Активізувався інтерес щодо життя і творчості П. Куліша напередодні 100-літнього ювілею П. Куліша у 1919 році. М.Зеров, який на той час редагував «Літопис українського письменства» — журнал

«Книгар», у липнево-серпневому номері надрукував ряд статей, присвячених його творчості як літературного критика, зробив аналіз поетичної спадщини та віршованих перекладів Біблії, а також етнографічній і культурно-громадській діяльності. Крім цього, критик проаналізував праці П. Куліша, що були пов'язані з вивченням і виданням творів М. Гоголя, зробив підсумки роботи щодо видання творів самого Куліша. М. Зеров написав і ґрунтовну передмову до збірки поета «Поетична діяльність Куліша», яку видала «Книгоспілка». В ній він порівнював П. Куліша з попередниками й наступниками, зокрема, П. Гулаком-Артемовським та М. Старицьким, і надав перевагу його перекладам. На його погляд, П. Кулішу належить вагоме місце в історії української перекладацької поезії. Він, зокрема, відзначив, що «ця велика вкладка Куліша в доробок української поезії... підбиває підсумок усім змаганням Кулішевим здобути нові терени українському поетичному слову» [13, с. 282].

Своєю творчістю П. Куліш привертав увагу представників так званого розстріляного відродження. М. Хвильовий, аналізуючи в своїй статті «Думки проти течії» творчість П. Куліша, зауважив: «Що ж до науки, до політики й культури в широкому розумінні слова, то тут більшого за П. Куліша я не бачу» [38, с. 53]. Науковець відзначив європеїзм письменника, гуртівника українців у спільноту. «Тільки його можна вважати за справжнього європейця, за ту людину, яка наблизилась до типу західного інтелігента» – писав М. Хвильовий [38, с. 53].

Переважно біографічного характеру дослідження В. Петрова: «Пантелеймон Куліш у п'ятдесяті роки. Життя. Ідеологія. Творчість». У ньому критик звернув увагу на парадокси долі письменника, поєднання в одній особі хutorянина і європейця, В. Петров погоджувався з висновками М. Хвильового, але більш широко окреслив постать П. Куліша: «він був європейцем між хutorянами й хutorянином між європейцями...» [27, с. 370].

Про значення творчості П. Куліша в II половині XIX століття писав О. Дорошкевич у передньому слові до першого тому багатотомного видання (вийшло лише 1, 3 та 6), де він зазначив, що «...роля Куліша в історії українського громадського руху 40-60-х рр. була, без сумніву, дуже велика» [7, с. 348].

Серед галицьких дослідників творчості П. Куліша вирізняється К. Студинський, який вказував на вагомий внесок митця в історію національної культури. На його переконання, ця проблема заслуговувала більшої уваги, тобто повинна стати фундаментальним вивченням. К. Студинський писав, що Куліш має великі заслуги «на полі відродження України» [34, с. 16]. Критик вважав, що митець добре прислужився Галичині на ниві відродження України, що «...в першому ряді ми, галицькі Українці... мусимо склонити голову перед його працею та службою галицькій справі, галицькому літературному і громадському життю» [34, с. 241].

Логічним довершенням кулішезнавчих студій у ці роки була бібліографія Кулішевих творів та писань про нього, що була укладена Є. Кирилюком та видана 1929 року.

Активно досліджувався П. Куліш українською діаспорою. В. Шурат у праці «Філософічна основа творчості Куліша» [43, с. 134] звертав увагу, що не треба буквально розуміти філософсько-історичні Кулішеві поеми і драми. На його думку, змальовані картини і постаті митця лише літературно-умовні, символічні.

На вартість «Чорної ради» звернув увагу Б. Лепкий у передмові до творів П. Куліша, особливо акцентував він увагу на упереджений заклик одного з головних героїв його твору – Шрама: «Блюдітеся, да не порабощенні будете...» [18, с. 11].

Дослідження і публікація архівних джерел митця пов'язане з ім'ям С. Єфремова. У літературно-критичній статті «Провіаний Куліш» критик вказав на внесок письменника в духовний і національний розвиток народу, зокрема, акцентував, що він «...належав до знаменитої трійці 40-60-х років, яка – Шевченко, Костомаров, Куліш – стояла на чолі всього тодішнього життя українського» [11, с. 288].

У праці «Найновіша література про П. Куліша» Д. Дорошенко писав про упереджене ставлення критиків до письменника через те, що ще залишились народницькі настрої в українському громадянстві. Він вважав, що «ці настрої... й не давали змоги об'єктивно поглянути на діяльність «химерного» Куліша й зрозуміти ці його «химери», розібратися в його «хитаннях» [4, с. 308].

Через двоїстість оцінки, яка затемнювала постать П. Куліша, вважав критик, важко зробити про нього об'єктивний погляд, завдяки чому вона постає «загадковою» [4, 308]. У наступній статті „П. Куліш” критик зробив аналіз формування поглядів П. Куліша на козацтво і зробив висновок, що не останню роль у цьому відіграв період (1864–67), коли письменник перебував на службі у Варшаві і долучився до польських архівів. Відтоді, за словами критика, козаки „в'ялялись йому не поборниками правди, а темними руїниками, що, не маючи ясної думки про державу, про волю рідного краю, нищили на своїй землі те, що здавалося Кулішеві найціннішим із усього й найдорожчим – здобутки культури” [6, с. 33].

В «Огляді української історіографії» [5, с. 455] критиком було зроблено аналітичний огляд праць П. Куліша. При цьому Д. Дорошенко зауважив, що назва «Літопис Самовидця», яка з'явилась саме завдяки

письменнику, і є умовною, тому що справжній автор не встановлений. В його брошурі «П. Куліш» був зібраний і докорінно перероблений відомий фактичний матеріал про митця. У своїй праці критик наголосив на визначну роль П.Куліша в українській літературі й культурі.

Тільки після початку відновлення духовного життя нашого народу в 80-х роках почали з'являтися кілька видань П. Куліша, та в літературно-критичних журналах стали виходити друком розвідки, статті, присвячені окремим аспектам життя і творчості письменника. В ці часи плідно працювали в українській діаспорі кулішезнавчі студії. Так, Ю. Луцький у редакторській статті до листів П.Куліша звернув увагу на те, що письменник «ніколи не сумнівався в українській культурі» [19, с. 8].

Інший критик, Є. Маланюк, в «Книзі спостережень» [23, с. 187] найточніше розгадав символічний код політичної поезії Куліша 80–90-х років. Він вважав, що „символами” Куліш мав на меті ясніше, докладніше показати землякам зміст державності, розкрити суть цього давно забутого „українством” поняття”. На його переконання, «загалом, державницькою була вся діяльність Куліша» [23, с. 115]. У висновку Є.Маланюк пише: «... коли подивимося під цим кутом погляду на велику, досі недооцінену політичну поезію Куліша, то, може, нас не так уже дуже й вражатимуть славословія на адресу «татарина» – Карамзина, «арапа» – Пушкіна, несамовитого імперіального деміурга Петра І і, будь-що-будь, незвичайної німкені – Катерини» [23, с.116]. Всі ті імена в його тодішній творчості були в двох іпостасях – як конкретно-історичні діячі і символи державників, і як образні чинники українського державотворення. У «Книзі спостережень» Є. Маланюк визначив, що, завдяки творчості П.Куліша, в тодішній державі почалось перше напруження національного інтелекту. Науковець в своїй книзі «Земна мадонна» відзначив, що «Куліш був культурник, як він сам себе слушно визначив. Лише культурництво його далеко не було «аполітичним», а, навпаки, було культурництвом політично свідомим... І оця політичність Кулішевого культурництва являє найхарактеристичнішу й найценішу рису «несамовитого Панька», що робить з нього майже унікальну постать у галереї творів нашого по шевченківського культурно-історичного процесу ХІХ ст.» [22, с. 308-309].

Д. Чижевський у статті «Нариси з історії філософії на Україні» звернув увагу на світогляд П. Куліша. Письменник, за його спостереженнями, ще на початку своєї культурологічної діяльності як член Кирило-Методіївського братства «рішуче зв'язав українську національність з християнством» [39, с. 175]. На думку науковця, Кулішем було знайдено «Основний принцип романтичний і християнський...», тобто «подвійності людини, двох природ, двоякого єства душі» [39, с. 120], в якому «внутрішнє» визначало духовність людини, а для П. Куліша, вважав він, воно порівнювалося з Україною, народом, мовою.

На думку діаспорного дослідника А. Шамрай, «переконання Куліша, характерне для романтиків, що українська мова в спроможності передавати світові ідеї, не втрачаючи свого народного колориту, виразно виявляється в його перекладах з Гете, Байрона, Міллера, в тому своєрідному націоналізованні світових шедеврів, з заміною імен на українські, з уведенням чисто народних епітетів, зворотів...» [40, с. 206].

Ю.Шерех у книзі «Третя сторожа» при дослідженні постаті П.Куліша зробив висновок, що Кулішевою релігією була велика віра у слово. Він охарактеризував письменника, як «обдаровану особу, неповторну, трагічну... народника без народу, елітиста без еліти, літератора без літератури, політика без політичного діяння» [42, с. 96]. У передмові до листів П. Куліша критик побіжно зауважив, що письменник «бачив в українцях духовний світ» [42, с. 54]. Розмірковуючи над його епістолярною спадщиною, Ю.Шерех назвав митця «ветхозавітним пророком» [42, с. 455], що один знав правду.

У наш час вивченням творчої спадщини П. Куліша займаються біля двадцяти науковців: М. Бойко, Ю. Бойко-Блохин, В. Владимірова, А. Гуляк, Т. Дзюба, І. Девдюк, М. Жулинський, К. П. Ісаєнко, Я. Калакура, В. Качкан, Климчик О. В., П. Кононенко і Т. Кононенко, Є. Нахлік, І. Пільгук, І. Плющ, В. Погребенник, А. Погрібний, Г. Поперечна, Л. Похила, Слободянюк Н. Ю, Л. Токар, О. Федорук, Ж. Янковська та інші.

Відома розвідка літературознавця професора Ю. Бойка-Блохина [1, с. 50], в якій в історичному контексті дається аналіз Кулішевих творів, зокрема, порівняння українських і російських текстів роману «Чорна рада». У праці ведуться спостереження автора над мовою історичних творів митця, докладно розглянуто перипетії видавничої діяльності П.Куліша; проблеми взаємин з Т.Шевченком, складні питання спілкування письменника із славянофілами. У кінці розвідки стисло подано відомості про видання його творів. У матеріалах і дослідженнях М. Жулинського [12, с. 413] висвітлено напрями сучасного освоєння особистості П. Куліша: видання текстів; упорядкування й опис архівних матеріалів; укладання його праць та писань про нього; дослідження складних поглядів у контексті світоглядних та художньо-естетичних шукань епохи, зв'язках з попередниками та наступниками. У 1989 році вийшло двотомне видання праць П. Куліша з передмовою М. Жулинського, де зроблено авторський аналіз роману «Чорна рада». М. Жулинський відзначив, що «реальні герої і герої вигадані діють тут згідно з поетикою романтизованої історичної легенди. Де любовні пригоди переплітаються з виповіданням суворих сторінок національної

історії» [25, с. 22]. У статті, присвяченій творчості П. Куліша, критик відзначив громадянську направленість його творів, зокрема, заклик письменника до співвітчизників «через моральне самовдосконалення і духовне очищення» [26, с. 413] будувати краще життя.

У монографії Є. Нахліка [24, с. 462], яка присвячена життю і творчості П. Куліша на архівних і маловідомих першоджерелах автор відтворив наукову біографію письменника та його життєвий шлях, звернув увагу на плідотворну співпрацю П. Куліша з сучасниками та їх протиріччя, розкрив визначну роль письменника в українському культурному і визвольному русі. У другому томі монографії Є. Нахлік висвітлив Кулішевий творчий шлях, зокрема, його вагомий внесок у розвиток української прози, драматургії, художнього перекладу, літературознавства, політико-філософської думки, особливу увагу звернув на осмислення письменником проблем української державності, шляхів соціальної рівноправності, роздумів над сенсом людського буття.

У публікаціях сучасних науковців-українознавців П. Кононенка і Т. Кононенка [14, с. 8] дано короткий огляд творчості П. Куліша і зроблено висновок, що справжня сила митця в художній творчості; В. Погребенник [29, с. 449] працює над осмисленням П. Кулішем образу України в поезії; А. Погрібний [30, с. 27] осмислює питання художньої трансформації Кулішем української ідеї, Л. Токар підсумовує, що митець стояв «біля витоків духовного відродження українського народу» [35, с. 75].

Величезна спадщина П. Куліша стає предметом все ширших зацікавлень науковців. 22-28 серпня 1993 року в місті Львові пройшов Другий міжнародний конгрес українців: «П. Куліш в оцінці І. Франка». У 1994 році відбулись три ювілейних конференції до 175-ої річниці від дня народження П. Куліша: у місті Суми (Глухівський державний педагогічний університет) – «Пантелеймон Куліш»; 8-9 грудня у місті Івано-Франківську (Прикарпатський університет) – «Пантелеймон Куліш і сучасність» та у Харкові (Харківський державний університет) – «Нація – література – державність: погляд П. Куліша». 15 квітня 1999 року в Києві (Інститут українознавства, благодійний фонд «Фонд Пантелеймона Куліша») відбулися наукові читання з нагоди 180-річчя від дня народження П. Куліша: «Творчі та ідейні шукання П. О. Куліша в контексті сьогодення», наукові читання пройшли також 25 листопада цього ж року в Українському медичному ліцеї національного університету імені О.О.Богомольця.

Отже, до читацького загалу повертається багатюща художня та наукова спадщина П. Куліша. Цією справою почало займатися видавництво «Дніпро». В 1969 році тут вийшли «Вибрані твори» письменника, у 1989 та 1994 році два двотомні видання вибраних творів письменника з передмовами М. Гончарука та Є. Нахліка. У 1994 році вийшло репринтне видання Кулішевої фольклорно-етнографічної збірки «Записки о Южной Руси». У 1998 році у видавництві «Наукова думка» вийшло два томи творів П. Куліша (передмова Є. Нахліка), у 2000 році у видавництві «Бібліотека українця» вийшла окремою книжкою «Чорна рада» з передмовою М. Жулинського. Зусиллями еміграції за редакцією Ю. Луцького були видані «Вибрані листи Пантелеймона Куліша, українською мовою писані» (1984). Якщо зібрати воедино всі твори Пантелеймона Куліша, його статті та різні записи – це займе кілька томів. Ідею зібрати воедино весь доробок П. Куліша була підтримана Гарвардським університетом (США), різними громадськими організаціями, а також «Фондом імені Пантелеймона Куліша». Саме такий масштабний проект задумали фахівці Інституту критики, репрезентувавши перший (стартовий) із майбутніх тридцяти п'яти томів творів П. Куліша [17, с. 646]. Перший том з листами П. Куліша за 1841-1950 роки упорядкував літературознавець О. Федорук. З нагоди презентації першого тому Повного зібрання творів письменника 5 лютого 2006 року в Національному музеї імені Тараса Шевченка відбулась виставка: «Пантелеймон Куліш: життя і творчість». На першому плані були твори письменника, серед яких і книжки із власноручними підписами автора. Вже відчувається присутність П. Куліша в нашому сьогоденні. У Києві діє «Фонд Пантелеймона Куліша». Головою правління Міжнародного благодійного фонду обрано депутата Верховної Ради Івана Плюща. У завдання Фонду входить: перевидання творів П. Куліша та Ганни Барвінок – його дружини; заснування і відкриття вже у XXI столітті музею Пантелеймона Куліша у Києві; оголосити конкурс на проект пам'ятника Пантелеймону Кулішу; дати вулиці Панківській повну назву – вулиця Пантелеймона Куліша. Потрібні кошти для встановлення пам'ятної дошки на будинку, що знаходиться на вул. Костянтинській, 9, де П. Куліш вчителював, а поряд у будинку-флігелі, що розташований на вул. Хорива, мешкав молодий педагог-літератор. Ще одним свідченням повернення П. Куліша до української спільноти є заснування стипендії імені П. Куліша. Першими нагородженими кулішівцями стали учні медичного ліцею при університеті І. Богомольця та ліцею № 4 міста Одеси. «Фонд Пантелеймона Куліша» має осередки в більшості областей України [28, с. 4].

Враховуючи досвід попередників, ця праця мала на меті цілісно показати творчість П. Куліша, а саме: осмислити підходи автора до проблеми етнонаціональної єдності українського народу, ролі досвіду й уроків історії, усвідомлення значення власної мови, культури, менталітету, духовності, які втілені в художній, публіцистичній, науковій діяльності та епістолярній спадщині письменника.

Бібліографічний список

- 1.Бойко-Блохін Ю. Великий клясик української літератури П.О.Куліш / Ю. Бойко-Блохін // Наук. тов-во ім. Т.Шевченка Осередок у Мюнхені. – Мюнхен–Чернівці, 1997. – 50 с.
- 2.Грінченко Б. П. А. Кулиш. Биографический очерк / Б. П. Грінченко. – Чернигов, 1899. – С. 5-6.
- 3.Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні /М. Грушевський. – К.: Освіта, 1992. – С. 92.
- 4.Дорошенко Д. Найновіша література про П.Куліша / Д. Дорошенко / НТШ. – Т. СXLVIII (148)/ – Львів, 1928. – С. 308.
- 5.Дорошенко Д. Огляд української історіографії / Д. Дорошенко. – Прага, 1923 / Репринтне видання. – К., 1996. – 464 с.
- 6.Дорошенко Д. П.Куліш / Д. Дорошенко. – Київ-Лейпциг, Українська накладня, [б.р.] – 33 с.
- 7.Дорошкевич С. Переднє слово / С. Дорошкевич // Куліш П. Твори / За ред. О.Дорошкевича. – Х., К., 1930. – 348 с.
- 8.Драгоманов М. Чудацькі думки про українську національну справу: літературно-публіцистичні праці: в 2 т. / М. Драгоманов – К.: Наук. думка, 1970. – Т. 2. – 348 с.
- 9.Євшан М. Козаччина в українській поезії / М. Євшан //Критика. Літературознавство. Естетика. – К., 1998. – 428 с.
- 10.Євшан М. Тарас Шевченко / М. Євшан. – К., 1911. – С. 88.
- 11.Єфремов С. Провіяний Куліш. Характер і завдання дослідів про Куліша: літературно-критичні статті / М. Євшан. – К.: Дніпро, 1993. – 351с.
- 12.Жулинський М. У праці каторжній, в трагічній самоті [вступна стаття] / М.Жулинський: Куліш П. Твори: в 2 т. – К.: Дніпро, 1989. – Т. 1. – 413 с.
- 13.Зеров М. Поетична діяльність Куліша: твори: в 2 т. / М.Зеров – К., Дніпро, 1990. – Т. 2. – С. 282.
- 14.Кононенко П. Могутній талант / П. Кононенко, Кононенко Т. / [зб. наук. пр.]. – К., МП Леся, 2000. – 217 с.
- 15.Костомаров М. Літературно-критичні статті: твори: в 2 т./ М. Костомаров – К.: Дніпро, 1967. – Т.2. – 450 с.
- 16.Коцюбинський М. До Івана Франка: твори: в 6 т. / М.Коцюбинський. – К. Вид-во Академії наук УРСР, 1961. – Т. 5. – 463 с.
- 17.Куліш Пантелеймон Олександрович: повне зібран. творів: в 35 т. / П.Куліш. – Український наук. ін-т Гарвардського ун-ту; Відкритий архів; Ін-т критики. / Г.Грабович (гол. ред. кол.), О.Федорук (упорядк., комент). – Київ.: 2005. – Т. 1: Листи. 1841-1850. – 646 с.
- 18.Лепкий Б. Передмова:в кн.: Куліш П.: твори: в 2 т./ Б.Лепкий. – Берлін, 1923. – Т. 1. – С. 11.
- 19.Луцький Ю. Редакторська стаття: в кн.: Вибрані листи Пантелеймона Куліша українською мовою писані / Ю. Луцький [за ред. Ю.Луцького]. – Нью-Йорк–Торонто, 1984. – 326 с.
- 20.Маковей О. Панько О.Куліш, огляд його діяльності / О.Маковей. – Львів: ЛВН, 1900. – С. 5.
- 21.Максимович М. Лист до Г.Галагана / М.Максимович // Русская беседа. – Т. 1. – 1857. – С. 515.
- 22.Маланюк Є. Земна мадонна / Є. Маланюк. – Братислава, 1991. – С. 308–309.
- 23.Маланюк. Є. В Кулішеву річницю / Є. Маланюк. / Книга спостережень: Статті про літературу. – К., 1997. – 187 с.
- 24.Нахлік Є. Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель: у 2 т. / НАН України. Львівське відділення Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка; Міжнародний фонд Пантелеймона Куліша — К.: Український письменник, 2007. — (Серія "Літературознавчі студії" / 12; Вип.11). – Т.1: Життя Пантелеймона Куліша. – 463 с.; Т. 2.: Світогляд і творчість Пантелеймона Куліша. – 462 с.
- 25.Пантелеймон Куліш. Літературний портрет. Чорна рада / Пантелеймон Куліш. – К.: Бібліотека українця. – 2000. – 239.
- 26.Пантелеймон Куліш. Матеріали і дослідження / Ред.: М.Жулинський / НАН України, Ін-т літ-ри ім. Т.Г.Шевченка. Львівське відділення. – Львів–Нью-Йорк: Вид-во М.П.Коць, 2000. – 413 с. будувати краще життя.
- 27.Петров В. Пантелеймон Куліш у п'ятдесяті роки. Життя. Ідеологія. Творчість / В.Петров. – К., 1929. – 377 с.
- 28.Плющ І. Пантелеймон Куліш і сьогодення / Іван Плющ [зб. наук. праць]. – К.: МП Леся, 2000. – 217.
- 29.Погребенник В. Образ України в поезії Пантелеймона Куліша / В. Погребенник [зб. наук. праць]. – К.: МП Леся, 2000. – 217.
- 30.Погрібний А. Гарячий Куліш / А. Погрібний [зб. наук. праць]. – К.: МП Леся, 2000. – С. 27 –38.
- 31.Пулюй І. Молитовник. Псалтир / І.Пулюй. – К.: Рада, 1997. – 271.
- 32.Пулюй І. Нові і перемінні звізди / І.Пулюй. – Відень, 1905. – С. 93.

- 33.Сріблянський М. Українська хата / М.Сріблянський. – 1909. – № 3-4. – С. 144.
- 34.Студинський К. Слідами Куліша / К.Студинський. // Записки НТШ. – Львів, 1928. – Т. 148. – С.16.
- 35.Токар Л. Духовна спадщина П.Куліша як джерело українознавства / Л.Токар [зб. наук. праць]. – К., МП Леся, 2000. – 217 с.
- 36.Франко І. Передмова до Кулішевого перекладу «Гамлета» Шекспіра: твори в 50 т. /Іван Франко. – К., 1982. – Т. 32. – С. 169.
- 37.Франко І. Українські «народовці» і радикали: твори: в 50 т. /Іван Франко. – К.: Наук. думка, 1976. – Т. 28. – С. 204.
- 38.Хвильовий М. Думки проти течії / Микола Хвильовий. – Х., 1926. – 53 с.
- 39.Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д.Чижевський. – Мюнхен, 1983. – 175 с.
- 40.Шамрай А. Українська література / А.Шамрай. – Мюнхен, 1989. – С. 206.
- 41.Шенрок В. Панько Куліш, огляд його діяльності / В.Шенрок // Киев. старина. – К., 1901. – 39 с.
- 42.Шерех Ю. Кулішеві листи і Куліш у листах / Юрій Шерех // Третя сторожа. – К.: Дніпро, 1993. – 455 с.
- 43.Шурат В. Філософічна основа творчості Куліша / В.Шурат. – Львів, 1922. – С. 134.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2011.

Валентина Лазарева

**“Проблема этнонационального единства украинского народа в украиноведческом творчестве”
П.Кулиша: до историографии исследования”**

***Аннотация:** В данном исследовании анализируются творчество Пантелеймона Кулиша и его взгляды на историю Украины через призму виденья его современников и ученых настоящего.*

***Ключевые слова:** П. Кулиш, выдающаяся роль, анализ творчества, народ, казачество, формирование взглядов, национальный, культурный.*

Valentyna Lazarieva

**“The problem of ethno-national integrity of Ukrainian people in Ukrainian Studies creativity of
P. Kulish: to historiography of researches”**

***Annotation:** In the very study it is analyzed the creativity of Panteleimon Kulish and his views on the history of Ukraine through the prism of his contemporaries and today's scientists.*

***Key words:** P. Kulish, important role, review of creativity, people, cossaks, formation of views, national, cultural.*

Українська мова в системі вищої освіти Галичини наприкінці XIX – на початку XX ст.

Анотація: У статті на основі статистичних даних кількісного та якісного складу викладачів Львівського університету та Львівської політехнічної школи зроблено аналіз стану української мови, перспектив її розвитку у часи Австро-Угорської імперії.

Ключові слова: Українська мова, Львівський університет, Львівська політехнічна школа.

Постановка проблеми. З кінця XVIII ст. і до початку XX ст. українці жили під владою різних імперій: Східна і Центральна Україна – Російської, Галичина і Буковина – Австрійської.

В Галичині й на Буковині, що належали до Австрії, діяла відносно ліберальна конституція 21 грудня 1867 р. (ще більше пом'якшена пізнішими додатками, особливо в 1907 р.). Розділ про права громадян давав повну свободу місцевим та приватним чинникам у царині освіти (§ 17), в § 19 говорилося: «Усі народності держави, що належать до різних рас, рівноправні: кожна має непорушне право зберігати й плекати свою національність і свою мову. Держава визнає за всіма мовами, вживаними в монархії, рівні права на вживання в школах, на виконання державних функцій і на різні акти громадського життя. У землях, що мають населення відмінних народностей, заклади публічної освіти мають бути творені так, щоб, без уживання будь-яких примусових заходів, спрямованих на вивчення другої мови, кожний міг дістати все потрібне для своєї освіти своєю власною мовою» [65, с. 15-16]. Хоча в загальних рисах життя українців обох імперій особливої різниці не було, однак намагання австрійської імператриці Марії-Терезії, а особливо імператора Йосифа II, здійснювати реформи в управлінні державою сприяли тому, що у XIX столітті Галичина стає осередком національного і культурного життя для всієї України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання мовної ситуації в Галичині завжди було в полі зору відомих вчених мовознавців, істориків, культурологів. До проблем становища мови звертались у свій час М. Грушевський і О. Субтельний, І. Огієнко та Ю. Шевельов, І. Франко та І. Свенціцький, О. Терлецький та Ф. Савченко, М. Возняк та М. Комишанченко, Н. Григоріїв, В. Бірчак та багато інших вчених. Усі вчені, які прямо чи опосередковано торкалися мовного питання, мусіли розглядати його через призму політичних подій, що відбувались тоді на Галичині.

Виклад основного матеріалу. Для українського населення Галичини ситуація ускладнювалась тим, що на теренах Австро-Угорщини до 1914 р. не було жодної національної вищої школи. Здобувати освіту рідною мовою українці лише частково могли у Львівському університеті. До 70-х рр. XIX ст. навчання там здійснювалося виключно німецькою мовою. У відповідь на постійні клопотання польських та українських політиків про дотримання центральною владою статті 19 конституційного закону** про права та обов'язки громадян від 21 грудня 1867 р. за розпорядженням імператора від 4 липня 1871 р. на юридичному і філософському факультетах дозволялося викладати польською та українською мовами [22, с. 25]. Таким чином, був задекларований утравквістичний (двомовний) характер навчального закладу. Однак насправді двомовність була суто формальною. Завдяки сприятливій політичній кон'юктурі у Відні полякам вдалося значно більше скористатися своїми національними правами, аніж українцям. Вони неодноразово упродовж 1873–1878 рр. порушували перед урядом клопотання про надання польській мові у Львівському університеті статусу офіційної замість німецької. Врешті-решт, імператор своїм розпорядженням від 27 квітня 1879 р. задовольнив ці вимоги [7, с. 304]. В наступні роки польська мова зайняла домінуючі позиції в офіційному діловодстві та навчальному процесі. Це яскраво підтверджує статистика (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Кількість предметів у Львівському університеті за мовами викладання [3, с. 3-11; 4, с. 23-33; 5, с. 37-53; 6, с. 3-21; 7, с. 3-24]

Роки	Кількість предметів за мовами викладання			
	українська	польська	німецька	латинська
1880	8	76	8	13
1890	9	94	3	12
1900	17	167	3	15
1910	13	222	5	16
1914	24	236	4	17

* Конституція Австро-Угорщини не була єдиним актом, а складалася з низки державних законів від 21 грудня 1867 р.

Таким чином, з кінця 1870-х рр. Львівський університет перетворився на один із форпостів польської культури в Галичині. Більше того, він претендував на роль найбільшого польського університету на теренах колишньої Речі Посполитої. Дуже вдало охарактеризував тодішній статус навчального закладу Я.Грицак: “З колишнього провінційного німецького університету він став університетом у “прихованій” польській столиці”[21, с. 156].

Більше половини всіх українських студентів університету студіювали дисципліни на теологічному факультеті. Попри це, вони постійно відчували дискримінацію у здобутті освіти рідною мовою. Як правило, останньою на факультеті упродовж 80-х рр. XIX ст. читалися лише два курси, протягом наступного двадцятиліття – 3–4 курси і тільки для студентів четвертого року навчання [12, с. 21; 37, с. 23; 38, с. 24; 39, с.28]. Таку ж кількість предметів могли вивчати українською мовою студенти юридичного факультету. Для порівняння: польською мовою у 1880-х рр. читалось близько 25 курсів, напередодні Першої світової війни – понад 40 [63, с. 25; 11, с. 5-6]. Дещо сприятливіша ситуація склалась на філософському факультеті. На медичному факультеті з моменту його створення у 1894 р. навчання проводилося виключно по-польськи (див. табл. 2). Польськомовними були й всі інші вищі освітні заклади в Галичині.

Таблиця 2.

Кількість предметів, які викладалися у Львівському університеті українською і польською мовами [54, с. 3-11; 4, с. 23-33; 36, с. 37-53; 10, с. 3-21; 35, с. 3-24]

Роки	Кількість предметів за мовою викладання по факультетах								Всього	
	теологічний		юридичний		філософський		медичний			
	укр.	поль.	укр.	поль.	укр.	поль.	укр.	поль.	укр.	поль.
1880	2	2	3	23	3	51	-	-	8	76
1890	3	3	3	31	3	60	-	-	9	94
1900	4	4	3	38	10	80	-	45	17	167
1910	4	8	3	31	6	111	-	72	13	222
1914	4	11	4	33	16	125	-	67	24	236

Зарадити такій складній ситуації намагалися українські викладачі Львівського університету через систему практичних занять (так званих наукових семінарів). Під час останніх зав'язувалася тісна співпраця педагога і студентів, які залучалися до активної діяльності, продукування нових думок та ідей. Це був своєрідний спосіб спонукати молодь до самостійної науково-дослідницької роботи. В університеті такі україномовні заняття проводили Олександр Огоновський, Петро Стебельський (на юридичному факультеті), Омелян Огоновський, Олександр Колесса, Кирило Студинський та Степан Рудницький (на філософському факультеті) [13, с. 26; 41, с. 27; 42, с. 29; 33, с. 517; 14, с. 15; 10, с. 17]. Але найбільшою популярністю серед молоді користувалися “історичні вправи” М.Грушевського [15, с. 34]. Даний семінар відвідували не лише історики, а й студенти, що вивчали філологію, географію, навіть право і богослов'я. Саме під час цих занять М. Грушевському вдалося виховати чимало майбутніх відомих науковців, які згодом склали ядро його історичної школи [51, с. 49].

Промовистим свідченням мовної ситуації в системі вищої освіти Галичини також був національний склад професорсько-викладацького контингенту. Єдиними вищими навчальними закладами, де працювали українські професори і доценти, були Львівський університет і Політехнічна школа. Якщо в першому українці мали змогу викладати рідною мовою, то в політехніці вони навчали винятково по-польськи.

Слід зауважити, що у вищих школах Австро-Угорщини не було кафедр у сучасному розумінні цього слова. Вони ототожнювались із професором, який читав певний курс лекцій. Українські кафедри існували лише у Львівському університеті. Перші з них виникли ще у середині XIX ст. – кафедра української мови і літератури на філософському факультеті (1848) та три кафедри на теологічному факультеті (1848, 1849 і 1859 рр.) [46, с. 37]. Впровадження української мови на юридичному факультеті розпочалося з 1862 р. Тоді цісарським декретом від 23 березня було створено дві надзвичайні кафедри з українською мовою викладання – цивільного права і австрійського кримінального права [26, с. 128]. Цісарським декретом від 31 березня 1892 р. дозволялося створення кафедри всесвітньої історії з особливим оглядом на Східну Європу. Однак вона почала функціонувати лише з 1894 р. [1, с. 1-18]. У 1899 р. відкрилася друга кафедра української мови і літератури та церковнослов'янської мови [46, с. 39-40].

Загалом у 1914 р. у Львівському університеті існували 8 українських кафедр (всього в навчальному закладі було 80 кафедр) і 4 доцентури [27, с. 929].

Польське керівництво університету на надто схвалювало допуск до викладацької роботи професорів-українців, а тому інколи гальмувало цей процес. Наприклад, габілітація Петра Стебельського на посаду приват-доцента кафедри австрійського карного права і процедури тривала більше року [25, арк. 26-27, 8]. Кафедра австрійського цивільного права упродовж восьми років після смерті керівника проф. Олександра Огоновського залишалася вільною. Університетська влада відхилила два габілітаційні подання на доцентуру на даній кафедрі українців Костя Левицького і Михайла Зобківа*. Навпаки, до викладання українською мовою було допущено поляка Олександра Долінського. Лише завдяки протестам громадськості та студентів Міністерство не затвердило габілітацію поляка на кафедрі цивільного права [49, с. 50-51].

Подібна ситуація склалася і на філософському факультеті. Попри успішне проходження всіх трьох етапів габілітації, у 1895 р. не отримав дозволу викладати на кафедрі літератури і етнографії Іван Франко. Причина цього полягала в особистій неприязні до письменника намісника Галичини К.Бадені. Офіційним приводом для відмови стало політичне минуле І.Франка [4, с. 62-65]. Чергове подання письменника у 1907 р. до деканату філософського факультету про допуск до викладання взагалі залишилося без відповіді [62, с. 49]. Свого часу до захисту не прийняли також дисертацію філолога Кирила Студинського, який на її підставі одразу ж після цього отримав право на викладання у Краківському університеті. Лише згодом, за сприятливіших обставин, молодого науковця запросили до Львова. На початку ХХ ст. через протидію університетської влади змушений був забрати своє клопотання про допуск до габілітації математик Володимир Левицький [22, с. 500]. У 1909 р. Академічний сенат** університету не дозволив габілітуватися на посаду приват-доцента австрійської історії Степану Томашівському, мотивуючи це загостренням політичних обставин в краї. Молодому історику лише за сприяння М.Грушевського вдалося вдруге подати документи на габілітацію і успішно подолати усі три етапи цього процесу [8, с. 188-190].

Надання права на викладання повністю залежало від факультету. Оскільки університетська влада негативно ставилася до українських претендентів на роботу в навчальному закладі, то чимало з них, наперед знаючи результати, відмовлялися від габілітації. Як зазначав М.Грушевський, “права викладання у Львівському університеті зазвичай шукали лише особи, впевнені у вдалому для себе розташуванні зірок. Решта йшли до інших університетів – чеських, хорватських, німецьких” [22, с. 499].

Така політика університетської влади приносила очікувані результати. Відсоток викладачів-українців у навчальному закладі щодо загальної кількості педагогічного персоналу був вкрай низьким. Наприклад, у 1880/81 н. р. в університеті працювало 10 українців, а в 1913/14 – лише 16, в той час як чисельність усіх викладачів зросла майже учетверо – з 56 у 1880/81 н. р. до 222 у 1913/14 н. р. (див. табл. 3).

Таблиця 3

Кількість викладачів українців у Львівському університеті в 1880–1914 рр. [6, с. 216; 55, с. 72; 9, с. 4–21; 5, с. 4–24; 53, с. 102; 57, с. 5–11; 16, с. 5–30; 43, с. 5–31]

Навчальний рік	Загальна кількість викладачів	Викладачі-українці	Частка викладачів-українців, %
1880/1881	56	10	16,07
1890/1891	63	12	19,04
1900/1901	147	13	8,84
1910/1911	219	14	6,39
1913/1914	222	16	7,21

Таким чином, у Львівському університеті упродовж 34 років простежувалася чітка тенденція зменшення кількісного співвідношення українців щодо загальної чисельності викладачів.

У даному навчальному закладі українці були представлені на трьох факультетах – теологічному, юридичному та філософському. На медичному факультеті до Першої світової війни не було жодного викладача-українця.

Зупинимось на детальнішій характеристиці ситуації, що склалась на кожному з названих відділів цього навчального закладу.

*Варто зауважити, що М.Зобків того ж року на основі тієї ж наукової праці успішно габілітувався у Загребському університеті.

**Академічний сенат – колегіальний орган, що здійснював керівництво університетом. До його складу входили: ректор, декани та сеньйори (найстарші за стажем та віком професори).

На богословському факультеті викладали українці: звичайні професори пасторальної теології Франц-Серафим Костек та Іван Бартошевський (також українською мовою проводив лекції з педагогіки і семінари з гомілетики), біблійних наук Старого Заповіту Климент Сарницький (свої лекції читав латиною, неодноразово обирався деканом та ректором університету) та Йосиф Комарницький, церковної історії й педагогіки Йосиф Делькевич.

У 1889 р. на посаді ад'юнкта почав працювати префект греко-католицької духовної семінарії Тит Мишковський. У 1892 р. він габілітувався як приват-доцент біблійних наук Нового Заповіту й обіймав цю посаду з невеликою перервою (1895-1898) до 1903 р., коли був призначений спершу надзвичайним, а згодом – звичайним професором старозавітних біблійних наук і семітських діалектів. Лекції читав латинською мовою [48, с. 211].

Заступником професора фундаментальної теології і християнської філософії з жовтня 1897 р. працював ще один українець, префект греко-католицької духовної семінарії Степан Юрик. На богословському факультеті також існувала посада вчителя катехитики і методики з українською мовою викладання. Як правило, її обіймали різні представники греко-католицького духовенства. До 1891 р. лекції з даного предмету читав дійсний радник і референт греко-католицької митрополичої консисторії у Львові Іван Величко, а згодом його замінив віце-ректор духовної семінарії Северин Торонський. З 1893 р. цю посаду обіймав катехит Іван Редкевич, з 1905 р. – професор релігії чоловічої учительської семінарії у Львові Євген Гузар.

Вчителями на теологічному факультеті в різні роки працювали префекти Львівської греко-католицької семінарії Іван Гробельський (1884-1886 рр.), Йосип Жук (з 1903 р.), Леонтій Куницький (з 1905 р.), катехит ІІ гімназії у Львові Діонісій Дорожинський (з 1906 р.). На посаді ад'юнкта з 1897 р. працював особистий духівник митрополита С.Сембратовича Михайло Демчук. Однак, попри те, що усі вони були українцями за національністю, проводили заняття польською і латинською мовами [48, с. 212].

На юридичному факультеті з середини ХІХ ст. і до початку Першої світової війни працювало лише 5 викладачів-українців. У 1863 р. кафедру цивільного права очолив суплент¹ Омелян Лопушанський [26, с. 128]. З 1872 р. керувати нею почав Олександр Огоновський, якого вважають основоположником львівської школи права в українській юридичній науці. Тоді він був призначений суплентом австрійського цивільного права з українською мовою викладання. У 1874 р. успішно габілітувався як приват-доцент. У 1877 р. був призначений надзвичайним, а в березні 1882 р. – звичайним професором [29, с. 119]. Українською мовою він читав лекційні курси “Австрійське право родинне”, “Австрійське общє право приватне”, “Право облігаційне”, “Австрійське право спадкове” тощо. У 1886 р. був обраний деканом факультету.

В грудні 1898 р. до викладання українською мовою на кафедрі цивільного права був допущений суплент Станіслав Дністрянський [63, арк. 13]. До цього часу завдяки стипендії МВіО він поглиблював свою юридичну освіту спочатку в Берліні, а згодом у Лейпцигу, де опанував популярний тоді історично-емпіричний метод в правознавстві. У квітні 1899 р. молодий науковець успішно габілітувався на посаду приват-доцента, а вже через два роки його призначено надзвичайним професором [48, с. 214]. Своїми заняттями професор намагався спонукати студентів до наукового мислення і підготувати з них хороших спеціалістів. Про зусилля С.Дністрянського в даному напрямку В.Старосольський писав: “В його педагогічній діяльності треба підкреслити щире й активне зусилля дати суспільству справді основно підготовлених практичних працівників, далі його заходи придбати вчених, теоретиків у всіх юридичних ділянках. В останньому напрямі він, за часів львівської своєї діяльності, добре був знаний молоді як пропагатор наукової спеціалізації. Палкий борець за справу українського університету, він бажав приготувати для цього університету вчених, що могли би зайняти всі катедри юридичного факультету” [26, с. 130–131]. Щоб якоюсь мірою сприяти реалізації цих ідей, С.Дністрянський у 1901 р. видав перший том книги “Австрійське право облігаційне”, яка виконувала роль університетського підручника з даної дисципліни. Професор активно працював і в напрямку підготовки молодих висококваліфікованих спеціалістів-українців. З цією метою він постійно розшукував різні стипендії для своїх студентів, організовував для них стажування за кордоном, дбав про збір коштів для наукових подорожей тощо.

На кафедрі австрійського кримінального права і процедури з українською мовою викладання працювали приват-доценти Іван Добрянський та Петро Стебельський. З 1908 по 1914 рр. приват-доцентом австрійської цивільної процедури працював ще один українець Володимир Вергановський [48, с. 215].

Філософський факультет Львівського університету був тим осередком, в якому сформувалася і працювала ціла плеяда українських науковців. Серед них насамперед слід назвати Омеляна Огоновського.

¹ Супленти були заступниками професорів і доцентів, вони не працювали в університеті постійно. Вони допускалися до викладання у випадку, коли штатні професори і доценти не могли виконувати своїх обов'язків через тривалу хворобу чи від'їзд.

Його педагогічна діяльність розпочалася в червні 1867 р., коли молодого доктора філософії після виходу на пенсію Якова Головацького було призначено суплентом кафедри української мови і літератури. У 1870 р. він габілітувався на посаду звичайного професора української мови й літератури, яку обіймав аж до своєї смерті в 1894 р. [3, с. 10]. Як педагог Ом.Огоновський був людиною неоднозначною. Мав неабиякі лекторські здібності, своїми викладами вмів зацікавити студентів. Найбільшу увагу молоді привертали його заняття з граматики української мови, в яких він намагався робити наголос на особливостях живої народної мови, її діалектів та говірок. Упродовж багатьох років Ом.Огоновський також читав різні курси з історії української літератури, тексти яких згодом опублікував окремою книгою протягом 1887-1894 рр. Професор постійно спонукав молодь до вивчення рідної мови і літератури, до наукових досліджень у даній галузі. З цією метою він почав проводити практичні заняття українською мовою. Більше того, часто у власному домі організовував засідання, під час яких виголошувалися і обговорювалися письмові роботи студентів [48, с. 216].

Незважаючи на вклад Ом.Огоновського у розвиток української науки і плідну викладацьку діяльність, він лише на один термін (1877 р.) обирався деканом. Відтоді більше не обіймав жодних керівних посад у навчальному закладі.

На філософському факультеті також викладали українські професори: філологи Олександр Колесса (проводив заняття з історії літератури) та Кирило Студинський (читав лекції з філології української та старослов'янської), математик Лаврентій Жмурко (викладав польською мовою алгебру і геометрію), історик Ісидор Шараневич (переважну більшість своїх занять проводив польською мовою) [48, с. 218-219].

У 1894 р. на філософському факультеті почав працювати професор Михайло Грушевський [17, с. 85-86, 89]. Він очолив новостворену кафедру всесвітньої історії з особливим оглядом на Східну Європу, яку найчастіше називали кафедрою історії України. Під час його занять аудиторії були переповнені студентами, що отримали змогу вивчати історію свого народу рідною мовою. М.Грушевський читав такі оригінальні лекційні курси як “Великий Новгород, історія, устрій і побут його до к. XV в.”, “Великий рух народів”, “Історія унії Литви і Польщі”, “Галицько-Волинська держава в XIII-XIV в.”, “Хмельниччина”, “Україна в XVII-XVIII ст.” тощо. Лекції професора були насичені новим матеріалом, а, крім того, детальним оглядом джерельної бази.

За період роботи в університеті М. Грушевський прославився як активний поборник української мови. Нею він спілкувався не лише зі студентами, а й з керівництвом навчального закладу. Цей факт був причиною постійних конфліктів професора з деканатом філософського факультету. Останній неодноразово наголошував, що діловою мовою університету є польська, і саме нею повинен спілкуватися педагогічний колектив як між собою, так і з керівництвом факультетів. Однак М.Грушевський наполегливо ігнорував ці зауваження. Наприклад, у липні 1901 р. через відмову послуговуватись польською мовою професора було усунуто від участі в нарадах викладацького складу філософського факультету [45, с. 196-198]. В березні 1905 р. М.Грушевський надіслав до деканату лист українською мовою. У відповідь декан вкотре нагадав про приписи щодо мови діловодства і залишив цей лист без розгляду [24, арк. 72].

З 1908 р. на філософському факультеті почав працювати Степан Рудницький, якого вважають основоположником української географічної науки. Як приват-доцент він очолив новостворену кафедру географії з українською мовою викладання [66, с. 10]. Він читав лекції з різних напрямків географії та геології, протягом літніх семестрів він керував географічними екскурсіями, які організовувались у вільні від занять дні.

На філософському факультеті також працювали такі українські доценти: австрійської історії Степан Томашівський (з 1911 по 1914 рр.), слов'янської філології Іларіон Свенціцький (1913-1914 рр.), мінералогії та геології Юліан Медведський (з 1881 р., лекції читав польською мовою). Посаду лектора з української мови обіймав професор Академічної гімназії, колишній учень Ом.Огоновського Ілля Кокорудз [48, с. 222-223].

Таким чином, чисельність українських викладачів, що працювала у Львівському університеті, була незначною. Ще однією характерною рисою цієї групи осіб була тенденція до поступового зменшення її кількісного співвідношення щодо усіх викладачів університету.

У Львівській політехнічній школі українці працювали на всіх факультетах – інженерії, архітектурному, технічній хімії та машинобудівному, однак проводили свої заняття виключно польською мовою. Серед українських професорів цього навчального закладу варто назвати Євстахія (Остапа) Волощак (викладав біологічні науки), Богдана Мариняка (очолював кафедри будови машин і конструювання на факультеті машинобудування), Юліана Медведського (професора мінералогії та геології), Романа Залозецького (хімічний факультет), Северин Відт (викладав геодезію та метрологію на інженерному відділенні). Без перебільшення, найвідомішим українцем, що викладав у Політехнічній школі, був Іван Левинський. Після закінчення цього ж навчального закладу він організував невелике архітектурно-

проектне бюро і у 1890-х рр. здобув славу найвідомішого будівельного підрядника Львова. Такий успіх у практичній роботі, а також участь архітектора у спорудженні міського театру* значно посприяли тому, що І.Левинського запросили очолити в Політехнічній школі новостворену кафедру утилітарного будівництва [47, с. 160-168].

Проведений аналіз мовної ситуації у двох найбільших вишах Галичини дає змогу стверджувати, що Варшава застосовувала політику обмеження й конфронтації щодо розвитку та поширення української мови. Польська мова зайняла домінуючі позиції в офіційному діловодстві та навчальному процесі, чинився тиск на українських вчених.

Єдиними вищими навчальними закладами, де працювали українські професори і доценти, були Львівський університет і Політехнічна школа. Якщо в першому українці мали змогу викладати рідною мовою, то в політехніці вони навчали винятково по-польськи. Власне науковці Львівського університету стали тим якісним осередком, в якому сформувалася ціла плеяда української свідомої молоді, що в подальшому стала основою розвитку української культури, науки, літератури.

Бібліографічний список

1. Барвінський А. Заснування катедри історії України в львівському університеті / А.Барвінський. – Львів, 1925. – 18 с.
2. Бідер Г. Українська мова в Габсбургській монархії (1772–1918р.р.). / Г. Бідер // Мовознавство. – 1997.
3. Білецький Л. Омелян Огоновський / Л.Білецький. – Вінніпег : УВАН, 1950. – 68 с.
4. Білоніжка П. З історії Франкової габілітації / П.Білоніжка // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин : Матеріали міжнародної наукової конференції. – Львів : Світ, 1998. – С. 62–67.
5. Бірчак В. Літературні стремління Підкарпатської Руси. / В. Бірчак – Ужгород, 1995. – 192 с.
6. Благий В. Структура та викладацький склад вищих шкіл Львова на початку ХХ ст. / В.Благий // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів : ЛНУ ім. Ів.Франка, 2000. – Вип. 35 –36. – С. 207–220.
7. Bobrzyński M. Z moich pamiętników / M.Bobrzyński. – Wrocław – Kraków : Wydawnictwo zakładu imienia Ossolińskich, 1957. – 404 s.
8. Бортняк Н. Степан Томашівський: до відносин із Михайлом Грушевським / Н.Бортняк // Михайло Грушевський і українська історична наука. Матеріали конференцій / За ред. Я.Грицака, Я.Дашкевича. – Львів : Інститут історичних досліджень Львівського державного університету ім. Івана Франка ; Інститут української археографії та джерелознавства ім. Михайла Грушевського НАН України, Львівське відділення, 1999. – С. 186–192.
9. C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1890/1. – Lwów, 1890. – 43 s.
10. C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowym 1910/1911. – Lwów, 1910. – 48 s.
11. C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowym 1909/1910. – Lwów, 1909. – 49 s.
12. C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowym półroczu 1881/2. – Lwów, 1881. – 40 s.
13. C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład uniwersytetu i program wykładów w letnim półroczu 1886/7. – Lwów, 1887. – 43 s.
14. C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1906/1907. – Lwów, 1907. – 43 s.
15. C. k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład uniwersytetu i program wykładów w zimowym półroczu 1896/7. – Lwów, 1896. – 54 s.
16. C.k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1910/1911. – Lwów, 1910. – 49 s.
17. Винар Л. Австрійські урядові документи про призначення Михайла Грушевського професором Львівського університету / Л.Винар // Український історик. – 1986. – № 3–4 (91–92). – С. 76–89.
18. Возняк М. Просвітні змагання галицьких українців у 19 віці : нариси./ М. Возняк – Львів : Просвіта, 1912. – С.9.
19. Возняк М. Іван Франко в добі радикалізму/ М.Возняк // Україна. – 1926. – Кн. 6.

*Тепер Львівський театр опери та балету імені С.Крушельницької.

20. Григорієв Н. Доба М. Драгоманова / Н. Григорієв // Драгоманов М. П. Вибрані твори: У 2-х т. – Прага, 1937. – Т. 1.
21. Грицак Я. Пророк у своїй Вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886) / Я. Грицак. – К.: Критика, 2006. – 631 с.
22. Грушевський М. С. Із польсько-українських стосунків Галичини (Кілька ілюстрацій до питання: автономія обласна чи національно-територіальна) / М. С. Грушевський // Його ж. Твори: У 50 т. / Редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.; Голов. ред. П. Сохань. – Львів: Світ, 2002. – Т. 1: Серія “Суспільно-політичні твори (1894–1907)”. – С. 485–527.
23. Грушевський М. Ілюстрована історія України. / М. Грушевський – Київ, 1990. – 558 с.
24. ДАЛО. Ф. 26. – Оп. 5. – Спр. 510.
25. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). Ф. 26 (Університет ім. Яна Казимира у Львові). – Оп. 5. – Спр. 1809.
26. Дністрянський С. Українці – професори права / С. Дністрянський, В. Старосольський // Ювілейний альманах Союзу Українських Адвокатів. – Львів, 1934. – С. 126–145.
27. Енциклопедія українознавства: Загальна частина. Перевидання в Україні. – В 3 т. – К., 1995. – Т. 3. – С. 800–1230.
28. Єфремов С. Історія українського письменства. / С. Єфремов – К.: Femina, 1995. – 688 с.
29. Finkel L. Historia Uniwersytetu Lwowskiego / L. Finkel, S. Starzynski. – Lwów: Nakładem Senatu Akademickiego c.k. Uniwersytetu Lwowskiego, 1894. – Р. 2. – 443 s.
30. Качмар В. М. Грушевський і змагання за український університет у Львові / В. Качмар, Т. Марискевич // Михайло Грушевський і Західна Україна. Доповіді й повідомлення наукової конференції (м. Львів, 26–28 жовтня 1994 р.). До 100-річчя від початку діяльності М. Грушевського у Львівському університеті. – Львів: Світ, 1995. – С. 25–27.
31. Комишанченко М. П. Михайло Драгоманов і літературний рух в Галичині 70-років XIX століття / М. П. Комишанченко // Збірник славистичних праць філологічного факультету КДУ. – К., 1958.
32. Крип'якевич І. П. Історія України. / І. П. Крип'якевич – Львів: Світ, 1992. – 555 с.
33. Kronika Uniwersytetu Lwowskiego. – Lwów, 1912. – Т. 2 (1898/9–1909/10). – 711 s.
34. Курс історії української літературної мови: у 2-х т. / За ред. акад. АН УРСР І. Н. Білодіда. – К., 1958. – Т. 1. – 78 с.
35. Ibid. w półroczu letniem 1913/1914. – Lwów, 1914. – 49 s.
36. Ibid. w zimowym półroczu 1900/901. – Lwów, 1900. – 71 s.
37. Ibid. w letniem półroczu 1884/5. – Lwów, 1885. – 43 s.
38. Ibid. w półroczu letniem 1890/1. – Lwów, 1891. – 44 s.
39. Ibid. w letniem półroczu 1895/96. – Lwów, 1896. – 55 s.
40. Ibid. w zimowym półroczu 1885/6. – Lwów, 1885. – 43 s.
41. Ibid. w półroczu zimowym 1892/3. – Lwów, 1892. – 46 s.
42. Ibid. w letniem półroczu 1882/3. – Lwów, 1883. – 44 s.
43. Ibid. w roku akademickim 1913/1914. – Lwów, 1913. – 50 s.
44. Листи галичан до О. Бодяньського. (Подав Ф. Савченко). // Україна. – 1929 р. – Кн. 36. – С. 85–93.
45. Листування Михайла Грушевського / Упор. Г. Бурлака; ред. Л. Винар. – Київ – Нью-Йорк – Париж – Львів – Торонто, 1997. – 399 с.
46. Michalewska K. Sprawa uniwersytetu ukraińskiego w latach 1848–1914 / K. Michalewska // Studia Historyczne (Kraków). – 1984. – R. XXVII. – Z. 1 (104). – S. 35–60.
47. Мисак Н. Викладачі-українці Львівської політехнічної школи наприкінці XIX – на початку XX ст. / Н. Мисак // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Історичні науки. – Острог, 2005. – Випуск 6. – С. 160–168.
48. Мисак Н. Викладачі-українці у Львівському університеті наприкінці XIX – на початку XX ст. / Н. Мисак // Шляхами історії. Науковий збірник історичного факультету ЛНУ ім. І. Франка на пошану професора Костянтина Кондратюка / Упорядник О. Сухий. – Львів: Піраміда, 2004. – С. 207–224.
49. Мудрий В. Змагання за українські університети в Галичині / В. Мудрий. – Львів – Нью-Йорк, 1999. – 190 с.
50. Огієнко Іван. Історія української літературної мови. – Київ: Либідь, 1995. – 295 с.
51. Педич В. Роль історичного семінару М. Грушевського у формуванні львівської історичної школи / В. Педич // Михайло Грушевський і Західна Україна. Доповіді й повідомлення наукової конференції (м. Львів, 26–28 жовтня 1994 р.). До 100-річчя від початку діяльності М. Грушевського у Львівському університеті. – Львів: Світ, 1995. – С. 49–51.
52. Плющ П. П. Історія української літературної мови. / П. П. Плющ – К., 1971. – 423 с.

53. Podręcznik statystyki Galicyi wydany przez Krajowe biuro statystyczne / Pod red. T. Pilata. – Lwów, 1900. – Т. VI. – 331 s.
54. Program wykładów w c. k. Uniwersytecie imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie w zimowym półroczu 1880/1 r. naukowego. – Lwów, 1880. – 22 s.
55. Rocznik statystyki Galicyi / Pod kierunkiem T. Rutowskiego. – Lwów, 1898. – R. V : 1894–1897. – 368+X s.
56. Свенціцький І. Драгоманов і галичани. / І. Свенціцький – Львів, 1922. – 13с.
57. Skład c.k. Uniwersytetu imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie w roku 1880/1. – Lwów, 1880. – 15 s.
58. Студинський К. Іван Франко і товариші в соціалістичному процесі 1878 року / К. Студинський // Україна, 1926. – Кн.6. – С.56-114.
59. Субтельний О. Україна: історія. / О. Субтельний – К. : Либідь, 1991 – С.303.
60. Терлецький О. Москвофіли й Народовці в 70-их рр. / О. Терлецький Львів, 1902. – 63 с.
61. Франко І. Я. Нарис історії українсько-російської літератури. / І. Я. Франко – Львів, 1910.
62. Франко І. Історія моєї габілітації / І. Франко // Його ж. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 39 : Літературно-критичні праці (1911–1914). – К. : Наукова думка, 1983. – С. 45–49.
63. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІАУЛ). Ф. 834 (Українське студентське товариство “Січ” у Відні). – Оп. 1. – Спр. 107.
64. Чернишевський М.Г. Національна безтактність / М. Г. Чернишевський // Літературно-критичні статті. – К., 1951.
65. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): Стан і статус. / Ю. Шевельов – Чернівці: Рута, 1998. – 294с.
66. Штойко П. Степан Рудницький (1877–1937). Життєписно-бібліографічний нарис / П.Штойко. – Львів, 1997. – 183 с.

Стаття надійшла до друку 23.04.2011.

Наталія Мысак, Романа Кюнцли

**Український язык в системе высшего образования Галичины
в конце XIX – в начале XX века**

***Аннотация:** В статье на основе статистических данных количественного и качественного состава преподавателей Львовского университета и Львовской политехнической школы сделан анализ состояния украинского языка, перспектив его развития во времена Австро-Венгерской империи.*

***Ключевые слова:** украинский язык, Львовский университет, Львовская политехническая школа.*

Nataliia Mysak, Romana Kiuntzli

The Ukrainian language in the system of higher education of Galicia in the end of XIX century – at the beginning of XX century

***Annotation:** In the article on the basis of statistical data of quantitative and qualitative board of teachers of Lviv university and Lviv polytechnic school it is made the analysis of the state of the Ukrainian language, perspectives of its development in the days of the Austro-Hungary empire.*

***Key words:** The Ukrainian language, Lviv university, Lviv polytechnic school.*

Г.С. Сковорода про концептуальні засади виховної роботи з молоддю.

Анотація: В статті аналізуються погляди Г.С.Сковороди на концептуальні засади виховної роботи з молоддю, котрі перебувають у нерозривній єдності з його вченням про людину, в нерозривному зв'язку педагогічної та етико-моральної проблематики.

Ключові слова: Молодь, виховання, самопізнання, розум, природа людини, Г.Сковорода, пізнання, серце, мораль, чесноти.

Постановка проблеми В статті авторами поставлено за мету висвітлити специфіку розуміння концептуальних засад виховної роботи з молоддю відомим українським філософом та педагогом Г.С. Сковородою, які зберегли свою теоретичну та практичну значимість.

Молодь є однією з найбільш великих та динамічних соціальних спільнот суспільства. Тому здавна передові уми тої чи іншої історичної епохи обґрунтовували потребу активної діяльнійшої позиції суспільства щодо молоді, наголошували на необхідності створення умов для реалізації молоддю себе в різноманітних сферах суспільної діяльності. Провідні позиції у формуванні молоді як активної, діяльної соціальної сили, спроможної внести посильний та ефективний внесок у поступ свого суспільства та людства в цілому, займає виховання. Такий погляд набув помітного соціального резонансу в добу Просвітництва в XVIII ст. Яскравим його представником в Україні був філософ, педагог, людина великого інтелекту та духовності Г.С.Сковорода. Поставивши в центр уваги свого вчення людину, насамперед, її духовну сутність, він не міг обминути у своїй теоретичній спадщині багатьох проблем педагогіки, зокрема, виховання. Переконалим свідченням цьому є його поезії, байки, філософські трактати, листування. Окремим аспектам поглядів цього філософа щодо можливостей та переваг виховної роботи викладачів та самих молодих людей і буде відведено дану публікацію, та обґрунтовуватиметься доцільність врахування і застосування у практику сучасної системи виховання його пропозицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вказаній проблемі частково приділяли увагу у своїх публікаціях М. В. Попович, Кашуба М.В., і.С. Захара, В.С. Горський. Зокрема, педагогічні ідеї Г.С.Сковороди аналізувались крізь призму його філософських поглядів, що до певної міри не дозволяло здійснити цілісний аналіз його бачення проблеми виховання молоді.

Постановка завдання. В статті авторами поставлено за мету висвітлити специфіку розуміння концептуальних засад виховної роботи з молоддю відомим українським філософом та педагогом Г.С.Сковородою, які зберегли свою теоретичну та практичну значимість.

Виклад основного матеріалу. Вихідним принципом у житті кожної людини та діяльності педагогів, на переконання Г.Сковороди, має бути природовідповідність та її здійснення в реальному житті. Більшість трагедій у житті людей спричинені саме порушенням або неврахуванням цього принципу [10, с. 416, 421, 434]. Першою та головною ланкою у виховній роботі мають бути батьки, котрі повинні дитині допомогти знайти своє справжнє призначення у цьому світі [10, с. 420-421, с.449]. Нерозривно пов'язаний з цим поглядом підхід Сковороди про "неровную рівність". Люди, і в тому числі молоді люди, є різні за своїми фізичними, психологічними та соціальними особливостями. Відповідно до цього і має бути їх різне заповнення. Знання та набутий досвід, котрі приносять користь одним людям, можуть зруйнувати життя інших людей [10, с.435-436, 11, с.298]. Цей погляд є відображенням переконання філософа, що лише пізнання та осягнення істини може принести людині справжню насолоду у житті [1, с.6-7]. Значну роль у пізнанні істини виконує добра порада: "От совіта, или главы, как от источника, всі наши діла наружу происходят. Если совіт добр, то и плоды добрые" [2, с.34]. Основою для успішної діяльності людини є її любов до тієї чи іншої справи. "Как пища, так и науки, недействительна от нелюбимаго". Доцільно, щоб людина могла себе випробувати в різних видах діяльності, щоб зрозуміти, до чого вона призначена природою. В навчальній та виховній роботі важливо дотримуватися міри. Її порушення може навіть прекрасне та корисне перетворити в огидне та шкідливе для людини [11, с.220-221, с. 281]. При цьому Сковорода не схвалює і надмірного захоплення різними видами суспільної діяльності. "Скушай одно со вкусом и довліет. Нет вреднее как разное и безмірное" [2, с.36-37]. Мудра людина, за словами Г.Сковороди, "мало ест со вкусом" [2, с.57]. Людина повинна виконувати лише ті справи, котрі відповідають її природі. Тоді вона їх виконуватиме з любов'ю та легкістю. "Нужное оно: "Едино есть на потребу". Оно есть и сродное, и легкое, и благолепное, и преподобное, и веселое, и полезное, без сребра и без горестей стяжаемое... Благословен еси, творяй нужное нетрудным, трудное ненужным" [3, с. 76].

Одним з вагомих моментів виховання є формування у вихованців почуття вдячності своїм вихователям (вчителям і батькам). "Они (батьки – авт.) кормили мене в младости от молодых ногтей моих, а мне подобает кормить их при старости их" Натомість батьки повинні обов'язково реалізувати обидва принципи у вихованні своїх дітей: "Благородить и благо научить"[4,с.101]. Батьки та вчителі повинні врахувати природні задатки молодої людини при побудові навчальної та виховної роботи. Їхнє завдання полягає в тому, щоб знімати лише перешкоди для самореалізації молоді відповідно до її природи [4,с.104]. Навчання та виховання має будуватися на засадах духовності, інакше ми сформуємо набитого знаннями монстра." Тонка наука має поєднуватись з серцем благим, інакше "развієте орудіє злобы, бішенству меч[4, с.104]. Сковорода в одному з своїх філософських творів так визначив головні завдання виховання: "Главизна воспитания есть: 1) благо родить; 2) сохранить птенцу младое здравіе; 3) научить благодарности"[4, с. 116-117]. Батьки, вчителі, молодь повинні постійно поглиблювати знання про себе, що дозволить ефективно проводити виховну роботу. " Не тот есть глуп, кто не знает (еще все перезнавший не родился), но тот, кто знает не хочет"[5,с.119]. В житті людина повинна вчитись на позитивних та негативних прикладах з життя інших людей [5, с. 125; 11, с. 256]. Людина, яка уникає самопізнання, стає легкою здобиччю для зла в цьому світі[5,с.126]. Більшість невдач, яких зазнає людина у своєму житті "по нещасному упрямству, от худого зависящему воспитанія" [6,с.149]. Людина, яка виховується пізнавати світ, не повинна поверхнево сприймати явища і події у ньому, а старанно та з різних сторін аналізувати їх. Саме порушення цього правила нерідко призводить до того, що людина захоплюється поверхневим, тілесним, несуттєвим, стає рабом речей у своєму житті. "Лжу нашея плоти одну видим, не истину в ней"[7,с.210]. Вихід – формувати людину допитливу, неспроможну обмежуватись лише поверхневим знанням: "Ищи, стучай в двери, мети хорошенько дом. Рый в нем. Перебирай все. Выведай закаулки. Выщупывай все потайники, испытывай, прислушивайся..."[7,с.220]. Вихованець повинен усвідомлювати, що процес самопізнання є постійним: "Непрестанно думай, чтоб узнать себе"[7, с.220].

Самопізнання є ефективним за умови, коли людина навчиться бачити у своїх думках добрі та погані сторони: "Раздели себе, чтоб узнать себе. Усмотри, что в тебе подлое, а что дорогое"[7,с.246]. Людина, котра не знає себе, а вже намагається судити про інших, впадає в "заблудження, проступку, преткновение и падение". На погляд Сковороди, "чувел тот, не мудрец, что не прежде учит сам себе" [8,с.290,с.291]. Гордість та самолюбність є неодмінними атрибутами людей глупих. Людину важливо аналізувати та робити висновок про неї на підставі її слів та діл, "но не суди лица" [8, с.292].

Г.С.Сковорода наголошує, що люди мають можливість реалізувати себе всі відповідно до власної природи. Тому не можна стверджувати, що хтось за своєю природою кращий чи гірший. Саме виховання і має завдання допомогти встановити та розкрити сутнісні риси природи кожної людини. Оволодіння знаннями про природу та суспільство без становлення людини як духовної завдає лише шкоди їй. В людини, духовно бідної, панує в її душі "тма, страх, мятеж, горесть, смерть, геенна"[9,с.341]. Для Сковороди ідеалом виступає людина, у якої є "законное житіє, твердій разум, великодушное и милосердное сердце, есть то чистой звон почтенной персоны" [9,с.352]. Для людини важливо вміти у житті себе самообмежувати, а також поступати виважено, дбаючи про перевагу духовного над плотським. Філософ аналізує причини нещастя у житті людини, водночас чітко окреслюючи їх: а) "входит в несродную статью"; б) несть должность, природі противну; в) обучаться, к чему не рожден; г) дружить с теми, к коим не рожден"[10,с.417]. Засліплені власними пристрастями люди, зокрема, молодь не бажать помічати та розуміти власної природи. Сковорода з сумом констатує: "нет труднее, как вперить истину в глупое, но гордое сердце"[10,с.427]. Люди, що діють всупереч власній природі, почувають себе невпевненими, є стривожені. Як наслідок цього: "отсюда всіх безобразных діл страшилища і саморучныя себе убійства" [10, с.432].

На погляд Г.Сковороди наука лише посилює і удосконалює наші природні задатки, але без них вона є нічим. "Наука есть практика и привычка і есть дочь натуры"[10,с.438]. Молодим людям властива така риса як бажання досягнути всього і відразу. Завдання педагога допомогти їм усвідомити, що знання та досвід здобуваються внаслідок наполегливої та систематичної праці. "Долго сам учишь, если хочешь учить других. Во всіх науках и художествах плодом есть правильная практика"[10,с.440]. Слово в житті людини повинне нерозривно поєднуватись з ділом, що веде до успішного завершення справи[10,с.440]. Умовами самореалізації людини виступають: гострий разум, вміння "разсуждать", "долгое учение", "неутомимая охота", "вольное сердце", і головне "страх божій" (в розумінні Сковороди усвідомлене слідування заповідям божим та любов до бога, а не боязнь бога та бажання щось приховати від нього). Український філософ приходить до висновку: "всі сіи средства без природы мертвы, но и природа без них безоружна" [10, с. 446]. Відповідно до принципу природовідповідності Сковорода підсумовує: "Аще не рожден – не суйся в науку. Ах! Премного сих вічно пали в муку, немногих мати породила к школе" [10, с. 463].

Погляди на ряд етичних аспектів, котрі необхідно розвивати у вихованцях, Сковорода відобразив у своєму листуванні, в першу чергу, з М.Ковалинським. Так, людина повинна діяти згідно прийнятих нею у житті принципів, а не змінювати свої погляди чи дії залежно від конкретної ситуації [11, с. 229]. Дивись на тих людей, чиї слова, діло, око, хода, рухи, їжа, напої, коротше кажучи, все життя скероване всередину ... тобто вони не летять за тими, що літають за хмари, але зайняті лише своєю душею і слухають самих себе" [11, с. 232]. У "Похвалі бідності" Г.Сковорода формулює чітко ті характеристики, котрими повинна володіти духовно багата людина: " не стурбований мир, спокій нерушений", "здоров'я міцне", "серце незламне", привчене до побожних трудів", "зрівноважений дух", " мудра розсудливість", зневага до п'янства та зажерливості, розкоші несправедливої" [11, с. 236-237]. Людина повинна розумом опановувати свої почуття, зокрема, завдяки певним вправам: " тепер ти новобранець: вправляючись вчинкам, з часом станеш воїном" [11, с. 238]. Багато уваги філософ відводить питанням дружби як однієї з визначальних умов повноцінного життя та діяльності. В друзі " обирати слід щирих, постійних та простих" [11, с. 252]. Саме від того, якою себе сформувала людина у молодості, залежить усе її подальше життя: " бо якщо ти добре посієш в теперішньому, то добре пожнеш у майбутньому, і ніхто з тих, хто придбав святі звичаї, не буде позбавлений у старості своїх заощаджень" [11, с. 259]. Людина має додержуватись в юності тверезості та непорочності як визначальних умов для повноцінного життя. Найціннішими скарбами людини, на переконання Сковороди, є здоров'я, соромливість, репутація [11, с. 259, с. 266]. Сором'язливим молодим людям важливо навчитись відмовляти на ті пропозиції, котрі суперечать їхнім моральним переконанням [11, с. 266]. Тільки чеснота є джерелом справжньої втіхи та душевного спокою, а так і здоров'я людини. Такими чеснотами є віра, надія і особливо любов [11, с. 268, с. 281]. Гармонійне поєднання потреб душі та тіла і забезпечують вихованцеві прекрасне поле для його розвитку: "бо коли симетрія елементів правильна, тоді все спокійно і мирно рухається, як у тому справному, майстерно злагодженому годиннику" [11, с. 283]. Нерідко молоді люди, захоплюючись розумовою працею, забувають про своє здоров'я, що є неприпустимим [11, с. 285-286]. Виходом у такій ситуації є поміркованість, систематичність та дисциплінованість розумової праці, тобто дотримання міри у всіх наших діях. Люди часто нерационально використовують свій час, що завдає їм великих труднощів у житті. За Сковородою, правильно вміє використовувати час той, хто " пізнав чого треба уникати і чого домагатися" [11, с. 294].

Пустота життя та занять людини є закономірний результат нашого недбалого ставлення до свого розуму. "Наш розум ніколи не залишається пасивним. Він завжди любить чим небудь займатися. Якщо не матиме хорошого заняття, він звернеться до поганого [11, с. 303-304]. На недосвідчену молодь нерідко негативно впливають старші покоління членів суспільства: " так юнацтво завжди у нас псується прикладами виключно нерозумних мужів і старих людей" [11, с. 325]. Тому для молоді людини треба усвідомлено дотримуватись високоморальних засад і не спокушатись на те, що є порочним, але видається на перший погляд принадним і навіть потрібним. Оточення чинить на людину значний виховний вплив: " Дуже важливе значення має, з ким щоденно спілкуєшся і кого слухаєш. Поки ми їх слухаємо, ми цей дух в себе вбираємо" [11, с. 338]. Розумна людина також повинна завжди зважати на наслідки своїх дій [11, с. 343].

Сковорода наголошує, що душевний спокій в уявленні юних вихованців не повинен асоціювати із безтурботністю та бездіяльністю: " ні про що не турбуватися, ні за що не переживати – значить не жити, а бути мертвим, адже турбота – рух душі, а життя – це рух" [11, с. 350]. Своєрідним є і погляд цього філософа на причини неправильного виховання, що як зазначалось вище, призводять до безладу та нещастя в житті людини. Виховні заходи будуть ефективними, коли вони застосовуватимуться з врахуванням " часу, місця, міри і персони" [11, с. 388, с. 389]. Велику роль у спілкуванні педагога та виховання виконує слово: "доброго слова зерно прозебає в серці: "любов, радість, мир, долготерпение... Она (душа – авт.) болит тогда, когда болят мысли" [11, с. 394].

Висновки. Розглянуті в публікації окремі моменти педагогічних поглядів Г.С. Сковороди і сьогодні залишаються вкрай актуальними у всіх ланках освіти в Україні, особливо шкільної та вузівської, бо своїм вістрям спрямовані до внутрішньої сутності людини. Порушення та ігнорування їх веде до втрати освітою свого гуманістичного значення, перетворюючись лише в відлагоджену машину для накопичення уявних знань учнями та студентами. Справжнє ж призначення освіти – формувати не лише наділену знаннями, але й високоморальну людину, вміючу організувати свою діяльність та життя, відповідно до засад національних та загальнолюдських цінностей, володіючою культурою розумової праці, здатною до спілкування та прийняття рішень. І в цьому відношенні поради українського мудреця залишаються неодмінним підґрунтям для діяльності сучасних педагогів та їх вихованців.

Бібліографічний список

1. Сковорода Г. Бесіда 1-я, нареченная Observatorium (Сіон) / Григорій Сковорода: повне зібрання творів: у 2-х томах; [ред. рада: Шинкарук В. І., Євдокименко В. Ю., Махновець Л. І. та ін.] – К. : Наукова думка, 1973. – Т. 1. – С. 281-295.
2. Сковорода Г. Благодарный Еродій / Григорій Сковорода: повне зібрання творів: у 2-х томах; [ред. рада: Шинкарук В. І., Євдокименко В. Ю., Махновець Л. І. та ін.] – К. : Наукова думка, 1973. – Т. 2. – С. 99-118.
3. Сковорода Г. Брань архистратига Михаила со Сатаной о сем: легко быть благим / Григорій Сковорода: повне зібрання творів: у 2-х томах [ред. рада: Шинкарук В.І.,Євдокименко В.Ю.,Махновець Л.І. та ін.]. – К., Наукова думка, 1973. – Т. 2. – С. 59-84.
4. Сковорода Г. Книжечка, называемая SILENUS ALCIBIADIS, сиречь икона алківіадская (изрильскій змії)/ Григорій Сковорода: повне зібрання творів: у 2-х томах / [ред. рада: Шинкарук В. І., Євдокименко В. Ю., Махновець Л. І. та ін.]. – К. : Наукова думка, 1973. – Т. 2. – С. 6-31.
5. Сковорода Г. Книжечка о чтении священного писания, нареченна ЖЕНА ЛОТОВА / Григорій Сковорода: повне зібрання творів: у 2-х томах / [ред. рада: Шинкарук В. І., Євдокименко В. Ю., Махновець Л. І. та ін.]. – К. : Наукова думка, 1973. – Т. 2. – С. 32-58.
6. Сковорода Г. Листи / Григорій Сковорода: повне зібрання творів: у 2-х томах / [ред. рада: Шинкарук В. І., Євдокименко В. Ю., Махновець Л. І. та ін.] – К. : Наукова думка, 1973. – Т. 2. – С. 218-419.
7. Сковорода Г. Начальная дверь ко христіанскому добронравію / Григорій Сковорода: повне зібрання творів: у 2-х томах / [ред. рада: Шинкарук В. І., Євдокименко В. Ю., Махновець Л. І. та ін.]. – К. : Наукова думка, 1973. – Т. 1. – С. 144-153.
8. Сковорода Г. Симфонія, нареченная Книга Асхань о познаніи самого себе / Григорій Сковорода. Повне зібрання творів у двох томах. – К. : Наукова думка, 1973. – Т. 1. – С. 201-262.
9. Сковорода Г. Разговор, называемый алфавит, или букварь мира / Григорій Сковорода: повне зібрання творів: у 2-х томах / [ред. рада: Шинкарук В. І., Євдокименко В. Ю., Махновець Л. І. та ін.] – К. : Наукова думка, 1973. – Т. 1. – С. 411-463.
10. Сковорода Г. Разговор пяти путников о истинном щастіи в жизни (разговор дружескій о душевном мирі) / Григорій Сковорода: повне зібрання творів: у 2-х томах / [ред. рада: Шинкарук В. І., Євдокименко В. Ю., Махновець Л. І. та ін.]. – К. : Наукова думка, 1973. – Т. 1. – С. 324-356.
11. Сковорода Г. Убогий жайворонок. Притча / Григорій Сковорода. Повне зібрання творів у двох томах [ред. рада: Шинкарук В.І.,Євдокименко В.Ю.,Махновець Л.І. та ін.]. – К. : Наукова думка, 1973, – Т.2. – С.119-134.

Стаття надійшла до друку 13.05.2011.

Роман Наконечный, Андрей Копытко

Г.С.Сковорода о концептуальных основаниях воспитательной работы с молодежью

Аннотация: В статье анализируются взгляды Г.С.Сковороды на концептуальные основания воспитательной работы с молодежью, пребывающие в тесной взаимосвязи с его учением о человеке, а также связанные с его педагогической и этико-моральной проблематикой.

Ключевые слова: молодежь, воспитание, самопознание, разум, природа человека, Г.Сковорода, познание, сердце, мораль, достоинства.

Roman Nakonechnyi, Andrii Kopytko

H.S. Skovoroda about conceptual fundamentals of pedagogical work with youth

Annotation: The article analyzes views of H.S. Skovoroda on conceptual fundamentals of pedagogical work with youth, which are in deep connection with his study about the very human as well as pedagogical and ethical and moral ideas.

Key words: youth, pedagogy, self-perception, mind, human nature, H.Skovoroda, perception, heart, moral, virtues.

Верховна Рада України як суб’єкт міжпарламентського діалогу релігій і цивілізацій

Анотація: *Висвітлюється міжнародно-публічна діяльність Верховної Ради України з питань нормативно-правового забезпечення недоторканості свободи совісті як однієї з фундаментальних загальнолюдських цінностей.*

Ключові слова: *Парламент, свобода совісті, універсальні цінності, діалог релігій.*

Діяльність Верховної ради України відповідно до Загальної декларації прав людини (1948), Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини (1950), Паризької хартії для нової Європи (1990), ухваленої в Стамбулі Декларації про створення Парламентської Асамблеї Чорноморського Економічного Співробітництва (1993), Босфорської Заяви в контексті сприяння діалогу релігій і цивілізацій спрямована, передусім, на нормативно-правове забезпечення недоторканості свободи совісті як однієї з фундаментальних загальнолюдських цінностей, яка відбиває світоглядні орієнтації людини, особливості її буття, ставлення до релігії. Свободу совісті українські парламентарі, відповідно до статті 35 Конституції України, закону “Про свободу совісті та релігійні організації” розглядають як право людини на свободу сповідувати релігійні вірування за власним вибором або ж дотримуватись нерелігійних переконань.

За короткий період Україна здійснила перехід від ще нещодавнього масового атеїзму до створення в цілому сприятливих соціальних умов свободи буття релігії відповідно до історично обумовленої специфіки світськості нашої держави, яка полягає, з одного боку, в правовому забезпеченні нейтральності релігії, безсторонності щодо будь-яких можливих впливів, з іншого, – нормативно-правовій регламентації процесу співпраці та взаємовпливу держави і релігії, взаємодії церкви, релігійних організацій і державних установ. Зазначена взаємодія забезпечується в тій частині, яка відповідає національним інтересам, сприяє виявленню меж припустимості втручання держави у сповідання будь-якої віри, розробленню правових механізмів та процедур захисту свободи особистісного самовизначення, вільного сповідання будь-якої релігії, свободи віросповідання в цілому[1]. Саме нашій країні на зламі 80-90-х років минулого століття пророкували масштабні релігійні протистояння та зіткнення, чого вдалось уникнути багато в чому завдяки рівному ставленню до всіх Церков і релігійних організацій, що діють в Україні. Публічна толерантність, повага і шанобливе ставлення до останніх, розуміння того факту, що жодна Церква в Україні не об’єднує більше ніж третину вірян, і кожна Церква є меншиною в тому чи іншому регіоні дозволили забезпечити мир і громадянський спокій.

Держава і церква, будучи партнерами у питаннях забезпечення соціального, культурного і духовного піднесення українського суспільства, прагнуть чітко окреслити в національному законодавстві лише ті обмеження, які пов’язуються з необхідністю захисту законних інтересів, прав і свобод інших людей, охороною громадського порядку, здоров’я і моралі, збереження традиційної релігійної культури, а також узгодження з нормами та принципами міжнародного права, міжнародними зобов’язаннями України. Наголошуючи на цьому, вищий законодавчий орган країни виходить з того, що конституційне положення про відокремлення церкви від держави, а школи – від церкви не означає заборону співпраці церкви і держави, неможливості присутності церкви в державних структурах, включаючи освітні заклади, фінансування державою суспільно корисних програм за ініціативою та участю церкви.

Керуючись нормами Європейської конвенції з прав людини, Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації та рекомендаціями Європейської комісії проти расизму та нетерпимості український парламент передбачив у національному законодавстві заходи щодо забезпечення свободи вираження поглядів і релігійних переконань разом з необхідними обмеженнями у цій сфері, що впливають з фундаментальних прав людини, зокрема покарання за розпалювання міжрелігійних конфліктів.

Так, зокрема, стаття 35 Конституції України, крім закріплення і визначення змісту права на свободу світогляду і віросповідання, містить положення щодо можливості її обмеження, а також забезпечення світського характеру держави, належного виконання віруючими своїх обов’язків перед нею тощо. Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров’я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей. Передбачено, що жодна релігія не може бути визнана державою як обов’язкова. Однак при цьому безумовним пріоритетом діяльності Верховної Ради України є актуалізація законодавства з точки зору “демократичного релігійного плюралізму” з урахуванням змін етнокультурного складу населення,

міграційних процесів і глобалізаційних впливів. До того ж останнє передбачено Рекомендаціями ПАРЄ “Про державу, релігію, світське суспільство та права людини” від 29 червня 2007 року.

Згідно з конституційними приписами (ст. 35) релігійні переконання не можуть слугувати підставою чи мотивами увільнення громадянина від виконання своїх обов'язків перед державою чи відмови від виконання законів. У разі наявності суперечності між релігійними переконаннями громадянина та необхідністю виконання військового обов'язку, останній має бути замінений альтернативною (невійськовою) службою. Виписаний у статті 11 Конституції України термін „релігійна самотність» за своїм нормативно-правовим наповненням є аналогом відповідного поняття Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин (1995 р.), учасником якої є, як відомо, Україна. Зазначене узгоджується також з положеннями Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на підставі релігії або переконань, проголошеної Резолюцією 36/55 Генеральної Асамблеї ООН від 25 листопада 1981 року.

Відповідно до Рекомендації ПАРЄ 1807(2007) від 29 червня 2007 р. “Про державу, релігію, світське суспільство та права людини” відокремлення церкви від держави, її політики і права визнано парламентом України однією з загальнолюдських цінностей, так само як і - у разі виникнення колізій - пріоритетність прав людини щодо релігійних принципів.

Так само Верховна Рада України поділяє один із фундаментальних висновків вищезазначеної рекомендації ПАРЄ щодо поваги та сприяння розвитку релігії як різновиду “етичного, морального, ідеологічного та духовного самовираження” громадян, а також положення щодо необхідності захисту свободи особи на сповідання релігії усіма можливими засобами – адміністративними, правовими, освітніми тощо.

Відповідно до рекомендацій ПАРЄ від 29 червня 2007 р. “Про святотатство, релігійні образи та ворожі висловлювання на адресу осіб у зв'язку з їх релігією” пропонується спрямувати систему національної освіти та виховання на формування толерантності та порозуміння у питаннях віри. В цьому контексті уявляється плідною ідея розроблення концептуальних засад взаємодії держави і релігійних організацій. Важливим є питання подолання розколу православних церков в Україні, діалогу та гармонізації відносин між ними, утвердженні в українському суспільстві християнських цінностей добра, любові і справедливості [2].

Оптимістично оцінюючи перспективи розвитку взаємин держави і церкви, ЗМІ останнім часом привертають увагу, зокрема, до проблем правової невизначеності статусу церков, що діють в Україні, відсутності діалогу між ними та громадськістю [3].

Сприяючи міжцерковному співробітництву як діалогу релігій Верховна Рада України ухвалює закони, що відносяться до сфери культури і духовності, виходячи з прагнення до церковної помірності, взаємодоповнення церков і релігій, їх служіння суспільному благу та партнерському діалогу.

Важливе значення у регулюванні суспільних відносин у сфері свободи світогляду і віросповідання має закон „Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року з наступними змінами та доповненнями, який в цілому відповідає міжнародним стандартам забезпечення свободи світогляду і віросповідання громадян, прав і гарантій діяльності релігійних організацій, конкретизує дію загальних конституційних принципів прав і свобод людини стосовно свободи світогляду та віросповідання [4]. При цьому право на свободу світогляду і віросповідання Конституцією України (ст. 35) віднесено до особистих конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Попри дискусійність, на думку деяких українських науковців, застосування терміну “свобода світогляду і віросповідання” замість “свобода совісті”[5], що, однак, не суперечить висновкам Венеціанської комісії, є підстави стверджувати: нормативно-правова база в сфері правового регулювання релігійних відносин в основному сформована, конституційне право громадян на свободу світогляду і віросповідання в цілому забезпечується. Існуюча в Україні модель державно-церковних відносин, на думку експертів, відповідає вимогам Ради Європи, забезпечує розвиток релігійного життя в країні. При цьому варто враховувати, що відповідно до статті 9 Основного Закону частиною національного законодавства України є чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, зокрема ті, що стосуються вищезазначеної сфери.

Слід відзначити, що мають місце певні колізії між окремими положеннями згаданого закону та Конституції України, до яких привертають увагу представники релігійних організацій. Так, зокрема, закон закріплює право на свободу совісті лише за громадянами України, а Конституція надає право на свободу світогляду і віросповідання кожній людині, тобто громадянину України, іноземцю та особі без громадянства. У частині другій статті 5 Закону церква ототожнюється з релігійними організаціями, тоді як у частині третій статті 35 Конституції України зазначені організації розмежовуються.

Невирішеним питанням є забезпечення релігійних організацій культовими будівлями, іншим майном.

Аналіз змісту законопроектів, що подані на розгляд Верховної Ради України останнім часом, свідчить, що значна увага приділяється питанням удосконалення положень чинного закону „Про свободу совісті та релігійні організації”, інших законодавчих актів у частині, що стосується: а) уточнення порядку реєстрації статутів (положень) релігійних організацій та набуття цими організаціями статусу юридичної особи; б) „запобігання діяльності релігійних культів деструктивного типу та тоталітарних сект”; в) права релігійних організацій на постійне користування земельними ділянками; г) передачі релігійним організаціям земельних ділянок в оренду; д) заснування релігійними організаціями навчальних закладів; е) посилення відповідальності за прояви релігійної нетерпимості, за правопорушення з мотивів релігійної ненависті або ворожнечі, за порушення рівноправності громадян залежно від їхніх релігійних переконань.

Окремі представники церков висловлюють пропозиції щодо інтеграції церковних освітніх установ у світську систему навчальних закладів України, запровадження пастирського служіння, здійснюваного штатними капеланами, в „армії, міліції, військах прикордонної служби, пенітенціарній системі” тощо. Такі пропозиції, на наш погляд, можуть розглядатися лише після внесення відповідних змін до положень Конституції України, якими визначено, що церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви [6].

Представниками релігійних організацій пропонується замінити чинний дозвольний порядок проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій на сповіщальний. Вирішення цих питань віднесено чинним українським законодавством до компетенції відповідних місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, тому доцільність запровадження зазначеної пропозиції потребує законодавчого врегулювання.

За приписами статті 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом, іншими національними засобами правового захисту, засобами захисту відповідних міжнародних судових установ чи відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Положення цієї статті Основного Закону поширюється і на забезпечення захисту конституційного права кожного на свободу світогляду і віросповідання.

Найбільш радикальним засобом правового захисту від неправомірних дій фізичних осіб у сфері свободи світогляду і віросповідання є, зокрема, кримінальна відповідальність [7]. Так, Кримінальним кодексом України передбачено різні види покарань, серед яких і позбавлення волі на тривалі строки, за порушення рівноправності громадян залежно від їх ставлення до релігії (стаття 161), за перешкоджання здійсненню релігійного обряду (стаття 180), за посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів (стаття 181).

Таким чином, українською юриспруденцією розроблені теоретико-правові та організаційні засади, що зорієнтовані на людину, на забезпечення її прав і свобод як основоположних, зокрема на свободу світогляду та віросповідання як гуманістичновимірну, тобто таку, що відповідає імперативам загальнолюдської етики, відображає законодавчо закріплене визнання державою, громадськими, політичними і релігійними організаціями людської особистості як вищої цінності, повагу до її духовного суверенітету, свободи особистісного самовизначення і творчої самореалізації. Зазначене дозволяє стверджувати, що законодавство України з питань свободи світогляду і віросповідання в цілому будується згідно з загальновизнаними демократичними принципами, дозволяє все більш повно задовольняти права і свободи людини. Чинна українська модель державно-церковних відносин враховує як позитивний, так і негативний історичний досвід, у своїй нормативно-правовій частині є досить вираженою, послідовною і демократичною водночас, чим сприяє забезпеченню духовних потреб населення, формуванню толерантнісних засад функціонування української держави, а значить і налагодженню контактів, діалогу та співпраці української держави як суб'єкта міжнародних відносин з представниками різних релігій і цивілізацій, парламентами зарубіжних країн.

Бібліографічний список

- 1.Бондаренко В. Актуальні проблеми законодавчого забезпечення свободи совісті // Релігійна свобода: свобода релігії і національна ідентичність – світовий досвід та українські проблеми. Науковий щорічник. – К.: 2002. – С. 124 – 126; Гаєва Н.П. Право на свободу світогляду і віросповідання / Н.П. Гаєва // Юридична енциклопедія: в 6 т./ Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – Т.5. – К.: Видавництво “Українська енциклопедія” імені М.П. Бажана, 2003.
- 2.”Фокус”, 13.03.11.
- 3.“Українська правда”, 3.02. 2011; “Cnlnews.tv”, 5.02.2011.

- 4.Рабінович П. Можливості вдосконалення законодавчого забезпечення права людини на свободу віросповідання в Україні / П.Рабінович, Л. Ярмол // Вісник Академії правових наук України. – 2004. – № 1(36). – С.16 – 27. Як відомо, регулювання суспільних відносин у сфері свободи світогляду і віросповідання в Україні здійснюється Конституцією України, законом „Про свободу совісті та релігійні організації”, які в цілому узгоджуються з положеннями Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966 р.), Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.).
- 5.Під свободою совісті розуміється (в етичному сенсі) право людини мислити і поступати згідно з своїми переконаннями, її незалежність у моральній самооцінці та самоконтролі власних вчинків і думок [Лукашева Е.А. Права человека: Учебник для вузов / Е.А. Лукашева. – М.: Издательство НОРМА – ИНФРА–М, 2001. – С.150].
- 6.Недюха М. Правові засади свободи світогляду в Україні / М. Недюха // Науковий Вісник Українського університету в Москві. – Т.ХУ. – М.: 2010. – С.152-154; Цендра Н. Проблеми оптимізації принципів відокремлення церкви від держави й держави від церкви в Україні у 1991-1996 роках / Н. Цендра // Українознавство. – 2010. – № 4 (37). – С. 239-242
- 7.Карпачова Н.І. Стан дотримання Україною міжнародних стандартів у галузі прав і свобод людини: Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з нагоди 60-річчя Загальної декларації прав людини / Н.І. Карпачова. – К.: “Право України” № 1, 2009. – С. 70 – 73; Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні: Монографія / Кол. авторів; За ред. Н.М. Оніщенко, О.В. Зайчука. – К.: ТОВ “Видавництво “Юридична думка”, 2007. – С. 312 – 338; Ярмол Л. Юридичне забезпечення в Україні права людини на віросповідання: загальнотеоретичні підстави вдосконалення / Л. Ярмол // Юридична Україна. – 2003. – № 6.

Стаття надійшла до редакції 28.04.2011.

Николай Недюха

Верховная Рада Украины как субъект межпарламентского диалога религий и цивилизаций

Аннотация: Освещается международно-публичная деятельность Верховной Рады Украины по вопросам нормативно-правового обеспечения неприкосновенности свободы совести как одной из фундаментальных общечеловеческих ценностей.

Ключевые слова: Парламент, свобода совести, универсальные ценности, диалог религий.

Mykola Nediukha

The Supreme Council of Ukraine as a Subject of the Interparliamentary Dialog of Religions and Civilizations

Annotation: The article covers the international and public activities of the Supreme Council of Ukraine in the issues of the normative legal support for the freedom of conscience inviolability as one of the fundamental universal values.

Key words: Parliament, freedom of conscience, universal values, dialogue of religions.

**Особливості парцелювання основних синтагм складного речення в мові
закарпатської преси кінця XX–початку XXI ст.**

Анотація: У статті подано аналіз структурних і смислових особливостей парцельованих конструкцій, утворених на базі складного речення, в мові закарпатської періодики кінця XX–початку XXI ст. З'ясовано, що найвищий ступінь парцеляційної трансформації мають складнопідрядні речення.

Ключові слова: Парцелювання, парцеляція, складне речення, синтагма.

У сучасній українській мові поширеним і закономірним явищем є парцеляція, яка під впливом живого розмовного мовлення активно проникає чи не в усі функціональні стилі.

З огляду на інформативно-пропагандистську функцію публіцистичного стилю журналіст повинен уміло добирати такі мовні засоби, які б збуджували думку читача, підштовхували до узагальнення, виховували політично свідомий підхід до оцінки і сприйняття почутого чи прочитаного. Цим і зумовлюється динамічна ритмізація розповідей, емоційний виклад теми, вживання розмовних конструкцій та інтонацій. Тому широковживаною в газетних і журнальних статтях є парцеляція як особливий стилістичний прийом посилення смислових та експресивних конотацій.

Незважаючи на те, що останнім часом активізувалося вивчення парцеляції на ґрунті української мови (А. Загнітко, Л. Конюхова, Н. Конопленко, Т. Марченко, Л. Пац, Ю. Пацаранюк, Т. Шевченко та ін.), все ж таки це питання потребує глибшого дослідження на матеріалі мови регіональної преси.

Метою нашої розвідки є аналіз структурних і смислових особливостей парцельованих конструкцій, утворених на базі складного речення, в мові закарпатської періодики кінця XX–початку XXI ст.

Парцелювання складних речень є ефективним способом актуалізації частин висловлювання в мові газети, і пов'язане воно з синтагматичним членуванням. Синтагму розуміємо як інтонаційно-змістовий відрізок багатослівного речення, який може охоплювати одне або декілька слів. Унаслідок членування речення синтаксично залежні парцеляти (виділені частини) стають самостійними. Проте ця самостійність є відносною, оскільки зміст парцелята, як правило, стає зрозумілим лише тоді, коли його розглядати разом із базовою структурою речення – тією частиною, від якої він відокремлюється.

Щодо парцелювання на рівні складного речення, то в його межах «комунікативної автономності» набувають окремі частини речення; у вигляді самостійних фраз виступають складові частини складного речення» [2, с. 154]. Як свідчать результати проведеного нами дослідження, у мові закарпатської періодики кінця XX–початку XXI ст. активно використовуються парцельовані конструкції подібного типу.

При парцеляції в складносурядному реченні між частинами зберігаються семантичні відношення (розділові, єднальні, протиставні і т. ін.). З-поміж складносурядних речень найчастіше парцельованими постають постпозитивні предикативні частини з єднальними, протиставними відношеннями, значно рідше – з розділовими, пояснювальними тощо [10, с. 70]. Наприклад: «*Вітер сьогодні інколи тільки поганяє хмарини. Або зрідка тривожив колоски ще недостиглої пшениці*» (Карпатська Україна. – № 36. 1993. – С. 2); «*Для мене найбільша мудрість – це виховання молоді. Але не абсолютна опіка над нею*» (Фест. – № 37. – 2007. – С. 11)

Через відсутність структурної залежності в конструкціях паратаксису їх членування можливе як шляхом парцеляції, так і приєднування. Початковим елементом сурядної частини у функції парцелята ми зафіксували здебільшого протиставні сполучники: «*Мені слід було все ж таки розпитати її краще. А зараз я розумію, як багато могло бути приховано за цим неозначеним словом. Але тоді мене зовсім не обходили труднощі Еви, я з усіх сил гнала вперед нашу розмову*» (Карпатська Україна. – № 37. – 1993. – С. 2). Вичленовані в окреме повідомлення сурядні частини наділені всіма кваліфікаційними ознаками парцелятивів: мають специфічне інтонаційне оформлення, витворюють завершений смисл і є комунікативно достатніми лише разом із базовою частиною, сурядні сполучники як першоелемент парцелята прагнуть максимально реалізувати свій валентний потенціал препозитивним реченням [11, с. 106].

На думку мовознавців, найпоширенішою в сучасному українському синтаксисі є парцеляція з-поміж складнопідрядних речень із підрядними детермінантними, що мотивуються слабким виявом їхнього синтаксичного зв'язку – непередбачувана необов'язкова форма вільного прилягання. Парцельована підрядна частина виокремлює власну інформацію і надає причинній, цільовій, умовній, допустовій та іншій семантиці ситуативної завершеності. Внаслідок цього посилюється відцентровість тенденцій внутрішньо реченнєвих смислових відношень, що, цілком природно, означає їхню трансформацію у внутрішньо текстові [3].

Це підтверджує й аналіз мови закарпатської преси, де в складнопідрядному реченні найчастіше парцелюються підрядні причини, які актуалізують уміщену в них причину, а неповнота посилює внутрішньотекстову злитість: *«А головне – і не зачепило, не дряпнуло. Бо в мене – очі»* (Карпатська Україна. – № 36. – 1993. – С. 2). Парцельовані неповні прислівно-з'ясувальні трапляються дуже рідко: *«Тут їм усе відоме. Де борті, а де лови»* (Карпатська Україна. – № 48. – 1993. – С. 8). У цьому разі парцеляція не руйнує сильного прислівного синтаксичного зв'язку, а сприяє підвищенню значущості постпозитивно реалізованої інформації [10, с. 70].

Як і приєднувальна частина, так і парцелят утворюють комплекс, що складається з двох структур: з основного речення та залежного парцелята чи приєднувальної конструкції. У цьому об'єднанні обов'язковим буде структурно головне речення, а з залежних – парцелят. Крім того, кількість парцельованих конструкцій визначається структурними можливостями речення, яке розпадається, тобто кількістю підрядних частин чи однорідних членів, здатних парцелюватись, а число приєднувальних речень – ситуацією мовлення, обсягом додаткової інформації. Це ще раз підтверджує думку про те, що приєднання утворюється за межами речення, а парцелят – внаслідок розпаду речення [9, с. 77].

Членування речень на частини викликане потребою посилити смислове й експресивне навантаження члена речення чи підрядне речення в оформленні думки [1, с. 137]. Наприклад: *«Золоте поле махнуло крилами аж до країв синього неба. Наче хотіло злетіти»* (Карпатська Україна. – № 9. – 2009. – С. 5). Обидві частини уривка є, по суті, одним складним реченням із підрядним способом дії (*махнуло крилами як?*). На шпальтах закарпатських газет парцельовані підрядні конструкції завжди стоять у постпозиції до головного речення: *«І тому її не всі розуміють. Бо не всі з небом споріднені, многі дивляться на кінець людського життя як на перехід у гниль»* (Карпатська Україна. – № 36. – 2007. – С. 5); *«Не з порожніми руками у ці святкові дні керівники обласної влади побували в усіх інтернатах. Адже на Новий рік та Різдво, за давнім народним звичаєм, прийнято всіх обдаровувати»* (Новини Закарпаття. – № 1–2. – 2009. – С. 2).

Парцелят, зберігаючи особливості синтаксичного зв'язку головного речення, успадковує і формальні засоби вираження зв'язку – сполучники. Парцельована конструкція має в своєму складі підрядні сполучники, які виражають ті ж логіко-семантичні відношення, що і в межах речення [9, с. 76]. Наприклад: *«Для трьох місяців теж треба звикнути до деяких деталей. Бо три місяці – це дев'яносто днів»* (Ужгород. – № 6. – 2009. – С. 5). Сполучник *бо* передає причинові відношення. Сполучники в парцельованих конструкціях поєднують предикативні частини, що передбачають одна одну, в єдине ціле. Парцеляти зберігають смислові особливості, які вони мали, коли були частинами речення, або ж навіть можуть мати більше смислове навантаження, ніж головне речення. Наприклад: *«Все одно – вперед. Бо сидючи в окопі, війну не виграти»* (Карпатська Україна. – № 21. – 1994. – С. 1); *«Відлітають, але завжди додому повертаються. Бо нема життя без вітцівицини»* (Фест. – № 37. – 2007. – С. 5). У наведених конструкціях парцеляти виражають важливішу думку, ніж головне речення.

Розрив зв'язку між підрядною і головною частинами у складнопідрядних реченнях дозволяє нам виділити такі найбільш уживані парцеляти в мові закарпатської преси: 1) **причини** (їх найбільше): *«Його не лякають проблеми. Бо він їх поступово вирішує, намагаючись робити для хворого все...»* (Карпатська Україна. – № 9. – 2009. – С. 1); *«...Ми вирішили запросити професорів з обласного центру. Бо ж раніше хворі мали по декілька днів оббивати пороги ужгородських медустанов»* (Новини Закарпаття. – № 13–14. – 2009. – С. 21); *«Але її значення та вплив на подальший розвиток неможливо переоцінити. Адже з того часу почалося пробудження свідомості, патріотизму»* (Новини Закарпаття. – № 13–14. – 2009. – С. 18); 2) **мети**: *«Це він говорив з тим наміром. Щоб урятувати його від рук їхніх і повернути до батька його»* (Карпатська Україна. – № 9. – 2009. – С. 5); *«Здається, ми готові відмовитися від гри із західними гросмейстерами. Щоб не виявити власної убогості»* (Новини Закарпаття. – № 16–17. – 2009. – С. 23); 3) **наслідку**: *«Версія ця, очевидно, з тенденційних міркувань розповсюджується між тутешнім автохтонним населенням. Так що про угорські елементи на Підкарпатській Русі підготовлені і чекають його»* (Карпатська Україна. – № 9. – 2009. – С. 3); 4) **допустові**: *«І наш світ давно не його. Хоч і зроблений ним...»* (Карпатська Україна. – № 2. – 2003. – С. 1); *«Степан Хомович вважає, що повернути собі добре ім'я – це справа його честі і совісті. Хоч його добре ім'я і без цього шанують пацієнти»* (Карпатська Україна. – № 9. – 2009. – С. 1); 6) **місця**: *«Відзначаємо двомісячний ювілей повернення одного з нас звідти, де дядя. Де під носом у таких шмаркачів, як ви, замерзає»* (Карпатська Україна. – № 33. – 1993. – С. 2).

Особливо чітко увиразнення спостерігаємо при парцелюванні складнопідрядних речень з кількома підрядними, єдність частин яких взаємозумовлена: *«І будемо робити все, що від нас залежить. Аби вберегти людські душі від фальші та блудних зазіхань на наше майбутнє. Доки тільки стачить сил і можливості»* (Карпатська Україна. – № 36. – 2007. – С. 5); *«В скрутних умовах ми мусимо боротися за іноземних туристів. Бо розуміємо. Що їхні гроші – додаткові надходження в наш бюджет»* (Новини

Закарпаття. – № 1–2. – 2009. – С. 2); «Вона неодноразово повторювала, що Василь дуже обмежений. Що його кругозір надто вузький. Що він зануда» (Фест. – № 37. – 2007. С. 12). Парцеляція допомагає значно посилити експресію, виразніше підкреслити несподіваність, що виражена в парцеляті.

Таким чином, парцеляція надає змісту підрядного речення більшої ваги і значущості: *Я тут почуваю себе багатим, хоч нічого не маю. Бо поза всякими програмами і партіями – земля належить до мене* (Карпатська Україна. – № 21. – 1994. – С. 2). Зі структурного аспекту цей уривок є складнопідрядним реченням із неоднорідною супідрядністю (*почуваю себе багатим* – незважаючи на що? чому?). Парцельоване підрядне речення причини містить найважливіший компонент висловленого змісту, логічне обґрунтування висловленого в головному реченні.

Отже, парцелювання основних синтагм складного речення є активним процесом у мові закарпатської преси кінця ХХ– початку ХХІ ст. Особливе місце тут займає парцеляція, що сприяє виокремленню компонентів сурядних або підрядних речень, а також одночасна активна парцеляція кількох підрядних речень у поліпредикативних структурах. Найвищий ступінь парцеляційної трансформації мають складнопідрядні речення, що конкретизують дієслівний присудок у головному реченні, вказуючи на додаткові характеристики основної дії з точки зору способу її здійснення, причини, мети тощо. Парцельовані структури в мові газет підсилюють експресивність і виразність тексту.

Бібліографічний список

1. Дорошенко С.І. До проблеми розрізнення понять „приєднання” і „парцеляція” // Лінгвістичні дослідження. Науковий вісник Харківського ун-ту / С.І. Дорошенко. – Харків. – 1997. – Вип. 3. – С.132–137.
2. Загнітко А. Особливості актуалізації внутрішньо реченнєвої інформації (на матеріалі художньої прози Б.-І. Антонича) / А. Загнітко, Л. Жукевич // Функціонально-когнітивні вияви граматичних структур: зб. наук. пр. – К., 1998. – С. 146–158.
3. Загнітко А. П. Закономірності і напрями внутрішньо реченнєвої актуалізації (на матеріалі парцельованих і приєднувальних конструкцій) / А. П. Загнітко // Семантика і прагматика граматичних структур. – Донецьк, 1998. – С.6–14.
4. Конопленко Н. Інтегративна функція заголовка-парцелята у публіцистичному тексті / Наталія Конопленко // Лінгвістичні студії: збірник наукових праць – Донецьк : Дон НУ, 2005. – Вип. 13. – С. 327–330.
5. Конопленко Н. Текстотвірні функції парцельованих конструкцій у сучасній українській публіцистиці / Наталія. Конопленко // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць – Донецьк : ДонНУ, 2004. – Вип. 12. – С.299–303.
6. Конопленко Н. Функціональне навантаження парцелятив-заголовків у газетній публіцистиці / Наталія Конопленко // Вісник Львів. ун-ту. Серія філол. – Львів, 2004. – Вип. 34. – Ч.ІІ. – С.330–336.
7. Конюхова Л.І. Явище парцеляції в мові сучасних засобів масової комунікації: автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / Л.І.Конюхова; Львівський держ. ун-т ім. Івана Франка. – Л., 1999. – 17 с.
8. Кравченко М.В. Явище парцеляції в сучасній українській мові / М.В.Кравченко // Мовознавство. – 1980. – №1. – С.26–29.
9. Марич С.М. Структурні і смислові особливості парцельованих речень // Українське мовознавство / С. М. Марич. – 1988. – Вип.15. – С.75–78.
10. Марченко Т. Парцеляція як явище речення й тексту / Т. Марченко // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць. – Донецьк: ДонДУ, 2000. – Вип. 6.
11. Пац Л.І. Способи текстової організації: парцеляція, приєднування, сегментація // Вісник Львів. ун-ту. Серія філологічна / Л. І. Пац. – Вип. 34. – Ч.І. – 2004. – С.105–112.
12. Пацаранюк Ю.М. Парцеляція як спосіб реалізації іронії у структурі речення (на матеріалі творів О.Чорногуза) / Ю. М. Пацаранюк // Лінгвістичні студії: збірник наукових праць. – Донецьк: ДонНУ, 2005. – Вип. 13. – С.339–343.
13. Плющ Н.П. Парцеляція як засіб експресивного синтаксису / Н. П. Плющ // Українська мова та література в школі. – 1981. – №1. – С. 68–71.
14. Шевченко Т. В. Парцеляція в українському поетичному мовленні другої половини ХХ століття: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01. / Т. Я. Шевченко – Д. : МОНУ ДНУ, 2007. – 20 с.
15. Шевченко Т. Парцеляція як засіб емотивної експресії в текстовій організації мовленнєвого масиву // Лінгвістичні студії: збірник наукових праць / Тетяна Шевченко. – Донецьк: Дон НУ, 2005. – Вип. 13. – С.364–368.

Стаття надійшла до друку 11.05.2011.

Особенности парцелляции основных синтагм сложного предложения в языке закарпатской прессы конца XX – начала XXI в.

***Аннотация.** В статье подан анализ структурных и смысловых особенностей парцелированных конструкций, образованных на базе сложного предложения, в языке закарпатской периодики конца XX – нач. XXI в. Выяснено, что наивысшую степень парцеляционной трансформации имеют сложноподчиненные предложения.*

***Ключевые слова:** Парцелляция, парцелляция, сложное предложение, синтагма.*

The peculiarities of parcelling of the main syntagmas of the complex sentence in the language of Transcarpathian press in the end of XX century – at the beginning of XXI century

***Annotation:** In the article it is given the analysis of the structural and semantic peculiarities of parcelling constructions, based on the complex sentence in the language of Transcarpathian press in the end of XX century – at the beginning of XXI century. It is clarified that the highest degree of the parcelling transformation is referred to compound sentences.*

***Key words:** The process of parcelling, parcelling, compound sentence, syntagma.*

Чому І. Я. Франко зрікся соціалізму на користь національної демократії

Анотація: У статті розглядається еволюція поглядів І. Франка від соціалізму до національної демократії.

Ключові слова: Соціалізм, національна демократія.

На початку ХХІ ст. серед дослідників і шанувальників наукової та літературної творчості І. Я. Франка ніхто не заперечує по суті того, що у молодому віці геній української літератури захоплювався соціалістичними ідеями. Про це свідчать відкриті заяви І. Франка, його літературні твори, зокрема, "Каменярь", "Товаришам з тюрми", "Вічний революціонер" і т.п.

Ніхто не заперечує й того, що суспільно-політичні погляди поступово еволюціонували від соціалізму до національної демократії. Але коли і чому? З чого це почалося? Переконливої відповіді ми не почули. Однак, перерахувавши його епістолярну спадщину, тобто його листування з друзями, зокрема з М. Драгомановим та М. Павличком, які в ці роки перебували у Женеві (Швейцарія) і оцінюючи ситуацію, яка склалася в Галичині, можна зробити переконливу відповідь щодо причин відходу І. Я. Франка від соціалізму і переходу на позиції національної демократії. Свідченням цього є публікація у 1886 році вірша "Не пора, не пора москалеві й ляхові служити", а пора для України жити. Цей вірш покладений на музику, на початку ХХ ст. став піснею-гімном національно-свідомої молоді Галичини. Зрозуміло, цей вірш нічого спільного з соціалізмом не мав, скоріше – навпаки. Що ж сталося з Франком? Деяко пояснює сам І. Я. Франко у листі до М. Драгоманова від 26 квітня 1890 р., згадуючи: «в р. 1879 я через посередництво д. Лімановського дістав доступ до польського журналу «Tydzen' polski» і помістив тут три ескізи п. з. «Rutency», але дальніші ескізи з тої серії осталися надрукованими в портфелі редакції ..., як також обширний розбір книжки д. Ау «Socjalizm jako objaw choroby spolecznee» [3, с. 246-249], що вийшла друком у Познані 1878 року (Примірник цієї книжки зберігся у фондах наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Франка).

Як нам відомо з історії університету, у 1879 р. Юліуш Ау був обраний ректором рільничої академії в Дублянах. Очевидно, тоді він привіз з собою кілька авторських книг, одна з яких потрапила в руки І. Франка і була ним прорецензована та передана в редакцію журналу "Tydzen' polski" для публікації, але, як згадує Франко у листі до Драгоманова, не була надрукована. Очевидно, І. Я. Франко ще захищав соціалізм від нападів і критики доктора Юліуша Ау [2, с. 253].

Адже на території Австро-Угорщини пропаганда соціалістичного вчення була заборонена, тому дискусійна полеміка з приводу соціалістичного вчення, викладеного в книзі, розгорнулася на сторінках закордонних газет, зокрема газет «Rywnosc», «Громада» та ін. На жаль, рецензію І. Я. Франка не знайдено, вона втрачена, а прямої участі в дискусії Франко не брав. Про це І. Франко повідомляє М. Павлика, який докоряв йому за те, що не бере участі в дискусії і не публікує нічого з цього приводу на сторінках соціалістичної газети "Prasa", в якій в той час І. Франко співпрацював і куди М. Павлик надіслав дискусійну статтю, яка теж була не надрукована. Виїхавши з Галичини, "Ви дуже швидко забули, в яких умовах доводиться нам жити і працювати в Галичині," – пише Франко і додає, що редактор газети «Prasa» не хоче мати неприємностей із-за такого роду публікацій [2, с. 231].

Ваша стаття з національного життя в Галичині «загостра і поразила би редактора на сидження», тобто тюрму. Крім того, додає І. Франко, редакцію «Prasu» національні спори не обходять, так як не обходять її читателів, і так як се не лежить в її програмі, так як «Prasa» займається питаннями суспільно-економічними, а політичними лише стільки, оскільки питань національних рушати не може [2, с. 234].

Що стосується дискусії, то І. Франко уважно стежив за ходом її і відповів М. Павлику: «Rywnosc», не подобається і її науковий бік ((стаття) Лімановського) дуже слабенький і для нас не дає нічого, а вже її фактичний же чисто агітаційний бік – балаканка" [2, с. 234].

А через кілька фраз додає: "Мені здається, що полемізувати мож тільки з людьми серйозними, котрі говорять, опираючись на дані. А "Rywnosc" на яких даних опирається, говорять люди не знаючі Галичини і говорять таке, що не то толку, але й сенсу нема. З ким же тут полемізувати?" [2, с. 239].

У листі до М. Драгоманова від листопада 1881 І. Франко ще раз звертає увагу на «балаканку Б. Лімановського», але додає, що Б. Лімановський не тільки балакає, але й діє. "Йому було післано рукопис програму соціалістів польських і руських східної Галичини, він друкує тільки польських – відси протест, він поправляє але вп'яте, через помилку викидає польських і руських а лишає тільки східної Галичини», щоб тільки не друкувати того ненависного «руських» [2, с. 295].

Лідер Польських соціалістів, як випливає з переписки, був проти будівництва осередків соціалістичного руху за національними принципами і проти того, щоб недержавні, тобто непольські нації, визнавали право непанівних на державність. Він, як всі марксист, є противником участі національно-визвольних рухів поневолюваних народів у революційній боротьбі, бо цей рух підриває інтернаціональну єдність робітників, перешкоджає їм боротися за соціальне визволення, до того ж є доктрина «у пролетарів нема батьківщини», а отже національні, патріотичні почуття є шкідливими і не корисними почуттями. Тому з ними треба боротися, їх зживати".

Отже, критика Юліуша Ау та дискусія з приводу національного руху у соціалістичному вченні, неможливість сказати про це відкрито штовхнуло мислителя на складання вірша «Не пора, не пора, не пора...», в якому чітко і ясно викладено свою позицію, а далі відкрито зближення з тими діями, які визнавали ідею самостійності. В одвертому листі-зверненні до галицької молоді він звернувся з закликом навчитися чути себе українцями не галицькими, не буковинськими, а українцями без офіційних рамок, чути і пізнати свою Україну в її етнографічних межах, з її теперішнім культурним станом. Будучи геніальним мислителем і поетом, І. Я.Франко в силу тодішніх заборон, своє ставлення до революційного руху мусив викладати не в науковому трактаті, а у поезії. Науковий трактат появилася пізніше – у статті "Поза межами можливого" [2, с. 295].

Усе, що йде поза рамки нації – все або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеями раді би прикрити своє змагання за панування однієї нації над другою, або хворобливий сентименталізм фанатів, що раді би широкими вселюдськими фразами прикрити своє духовне відчуження від рідного народу [1, с. 284].

Бібліографічний список

1. Франко І.Я. Зібрання творів в п'ятдцяти томах. Наукові праці. – Т. 45 / Упорядники А. Л. Петровський, Н. О. Тимочко, Є. А. Шаблій, П.В.Юрченго. – Київ: Наук. думка, 1985 р. – 760 с.
2. Франко І.Я. Зібрання творів в п'ятдцяти тома. – Т. 48. Листи (1874-1885). Упорядники А. Л. Петровський, Н. О. Тимочко, Є. А. Шаблій, П. В. Юрченго. – Київ: Наук. думка, 1986 р. – 760 с.
3. Франко І. Я. Зібрання творів в п'ятдцяти томах. Наукові праці. – Т. 49 / Упорядники А. Л. Петровський, Н. О.Тимочко, Є. А. Шаблій, П. В. Юрченго. – Київ: Наук. думка, 1987 р. – 760 с.

Стаття надійшла до друку 11.05.2011.

Василий Плысюк

Почему И. Я.Франко отрекся социализма в пользу национальной демократии

Аннотация: В статье рассматривается эволюция взглядов И.Франко от социализма до национальной демократии.

Ключевые слова: Социализм, национальная демократия.

Vasyl Plysiuk

Why did I.Ya.Franko renounce from socialism in behalf of national democracy

Annotation: The article considers the evolution of views of I.Franko from socialism to national democracy.

Key words: Socialism, national democracy.

Міжнародна діяльність Софії Русової

Анотація: У статті акцент зроблено на міжнародну діяльність Софії Русової, яка була пропагандистом української справи перед світовою громадськістю.

Ключові слова: Софія Русова, феміністичний рух, українське жіноцтво, галицьке питання.

Повернення із забуття славного імені Софії Русової "у всеукраїнському масштабі започаткувала присвячена її громадській та науковій діяльності науково-практична конференція, організована в серпні 1990 р. "Союзом Українок". Протягом півстоліття ця палка поборниця відродження національної духовності, визначний педагог і впливовий міжнародний речник у радянській літературі здебільшого характеризувалася як "українська культурно-освітня діячка буржуазно-націоналістичного напрямку, яка 1921 р. емігрувала за кордон".

За останнє десятиліття в Україні з'явилося безліч публікацій, присвячених різним аспектам життя і творчості Софії Русової. Ця надзвичайно колоритна і багатогранна постать за здобутками в царині народного просвітництва часто порівнюється з Оленою Пчілкою. За силою та пристрасстю виступів у захист української культури її ставлять поруч із славетною Лесею Українкою. Активно вивчається науково-педагогічна спадщина та громадсько-патріотична праця Русової.

Поряд з цим, чи не найменш дослідженою залишається міжнародна діяльність Софії Русової, яка у важкі часи більшовицького та польського панування на українських землях стала голосом сумління нації. Всупереч залізній завісі сталінського режиму та відвертай фальсифікацій дійсного становища нацменшин у Польській державі, вона виступила визначним пропагандистом української справи перед світовою громадськістю. Поряд з цим, використовуючи свій авторитет і широкі зв'язки, Софія Русова вагомо спричинилася до розвитку міжнародної діяльності українського жіноцтва та визнання його національних асоціацій міжнародними феміністичними об'єднаннями. Невід'ємною складовою її жертвової праці у цій царині стала консолідація українських жіночих організацій, що існували на різних етнічних теренах і в еміграції. Важливе підґрунтя для з'ясування даної проблеми дає величезна джерельна база. Насамперед йдеться про архівні матеріали фондів "Союзу Українок", "Правління Українського товариства жінок з вищою освітою" та інших громадських організацій, що зберігаються у Центральному державному історичному архіві у Львові та Державному архіві Львівської області. Унікальні свідчення про працю С. Русової на чужині знаходяться у "Колекції окремих документальних матеріалів українських націоналістичних емігрантських установ, організацій і осіб. 1901-1948 рр. (ф. 4465 с.1, який зберігається у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України у Києві. Численні матеріали, що стуються окресленої проблеми зустрічаємо на сторінках української преси міжвоєнних років, насамперед феміністичних часописів "Жінка" та інших. Зрештою, у спогадах самої С. Русової багато уваги приділено питанням міжнародної діяльності.

Зважаючи на широту та значущість висунутої проблеми ми зупинимося лише на основних віхах та окреслимо головні напрями міжнародної діяльності Софії Русової, а також визначимо її роль і значення у пропаганді української справи перед світовою громадськістю.

Насамперед відзначимо, що ті ідеї та досвід, які винесла Софія Русова з Київської громади, Одеської української громади. Харківського товариства грамотності. Національного комітету вчителів та інших громадських об'єднань, у яких брала участь у дореволюційний період в Україні, вона прагнула втілити у своїй діяльності в добі національно-визвольних змагань та наступній діяльності в еміграції. Вже тоді, у 1870-ті роки, за власним визнанням, її "вабила Галичина", де "прокидалася національна свідомою праця", вже тоді разом з М. Драгомановим та М. Лисенком вона мріяла "про літні подорожі в Європу", де хотіла "увійти у зносини із слов'янами".

Свою міжнародну працю Софія Русова розпочала у Кам'янець-Подільському, де вона опинилася 1919 р. у вирі національно-визвольних змагань. У той час це місто було головним "центром" української державності, оскільки у ньому перебували уряди ЗУНР та УНР. Створений там у липні на чолі з Бланкою Барановою Комітет галицьких українців тісно співпрацював, а згодом фактично злився з наддніпрянським "Союзом українців". Незабаром товариство зросло до 310 членів, провідну роль у ньому відігравала Софія Русова.

Вагу й визнання "Союзу українців" засвідчила участь його представниць у державних засіданнях уряду ЗЧНР та ЧНР. На одному організованому за ініціативою Софії Русової вечорі-наradі з метою зближення галицьких і наддніпрянських політичних діячів були присутніми Євген Петрушевич, архикнязь Вільгельм та міністри УНР. У виголошеній на ній промові Русова приділила велику увагу потребі

консолідації національних сил для здобуття перемоги над численними ворогами Української держави, а також підкреслила, що наше жіноцтво є прикладом соборницьких прагнень для усього народу. Вже тоді встановилися тісні зв'язки між нею і Симоном Петлюрою. В одному з листів до союзниць Головний Отаман підкреслював, що в боротьбі за Вільну Україну та в її майбутньому будівництві жінка повинна відіграти велику роль [7].

Дослідники, як правило, не відзначають, що саме існування цієї організації дало ґрунт для створення у вересні 1919 р. на з'їзді у Кам'янець-Подільському "Національної Ради українських жінок". Вона поставила завдання згуртувати всі жіночі товариства для розгортання широкої та цілеспрямованої національно-пропагандистської акції у міжнародних колах [8]. До її керівного органу (Ради) ввійшли Софія Русова як голова, її заступниками були Марія Грушевська, Зинаїда Мірна, Людмила Старицька-Черняхівська та інші – згодом усі визначні міжнародні діячки.

Через зміну військового становища Національна рада українських жінок продовжувала діяльність у Старокостянтинові, Вінниці та Жмеринці. Через складні військово-політичні умови вона не змогла, як планувалося, розгорнути широку діяльність у напрямі реалізації своїх першочергових завдань. Але, здійснивши ряд вдалих виступів і налагодивши зв'язки з рядом феміністичних об'єднань, національна рада заклала підвалини і згодом очолила боротьбу українського жіноцтва на міжнародному терені. Ще 1919 р. через національні феміністичні об'єднання нею були направлені кілька відозв до урядів європейських країн із закликами справедливого вирішення долі багатомільйонного українського народу, що бореться за свою незалежність, а також проханням надати Українській державі медичну допомогу. Важливе значення в цей час мало встановлення зв'язків з Міжнародною жіночою Лігою миру та свободи, що виникла 1904 р. та, об'єднуючи понад 50 національних організацій, виступала за рівні громадянські й політичні права жіноцтва.

Після поразки в національно-визвольних змаганнях Національна Рада перебралася до Праги, де розгорнула масштабну діяльність, її філії в Брні, Відні, Римі, Парижі сприяли об'єднанню українського жіноцтва як для роботи в міжнародних організаціях, так і серед української громадськості. Вони виступали посередниками у налагодженні зв'язків між красивими та емігрантськими жіночими товариствами.

За таких умов Софія Русова виступила головних ідеологом і організатором міжнародної діяльності розкиданої на етнічних і чужих теренах українського жіноцтва. Одним з його пріоритетних напрямів стало здобуття визнання і права членства у світових феміністичних об'єднаннях. Право репрезентувати його на міжнародному терені прагнув взяти на себе галицький "Союз Українок", як наймасовіша і найвпливовіша національна жіноча організація. Софія Русова передбачила, що оскільки на початку 20-х років товариство ще не було офіційно зареєстроване польською владою, то це може викликати зайві ускладнення при його вступі до Суффражу. Виходячи з цього, за порадою Русової вирішили вдатися до внутрішньоорганізаційних комбінацій, зокрема заснували нову секцію "Союзу Українок" під назвою "Союз оборони Української землі" – свого роду "жіноче міністерство закордонних справ". Від його імені сенаторка Олена Левчанівська передала відповідні документи про вступ до Центрального Комітету Суффражу у Лондоні [9].

На першому повоєнному конгресі "Міжнародного жіночого союзу за громадянські права жінки", що відбувся 1920 р. в Осло була внесена офіційна заява про прийняття "Союзу оборони української землі" до його складу. Після гострих дебатів він був прийнятий у члени Суффражу на "правах вільної нації" на конгресі 1923 р. у Римі. На ньому чи не вперше широка світова громадськість ознайомилася з історією та діяльністю українського жіночого руху. Великим здобутком стало створення тоді окремого "Комітету охорони українського жіноцтва" [10]. Таким чином до Суффражу ввійшла формально існуюча організація, а дійсним її членом був "Союз українок". Відзначимо, що цього було досягнуто головним чином завдяки міжнародним зв'язкам Софії Русової.

Разом з тим на суффражиському конгресі 1923 р. у Римі, як і наступному форумі у Копенгагені, вона мала численні зустрічі з політиками та урядовцями багатьох країн. Налагодження міжнародних контактів служило не лише для пропаганди української справи, але й культурним і гуманітарним цілям. Про це свідчать домовленості про призначення стипендій для українських студентів, які навчалися у європейських країнах, про надання благодійницької допомоги українським дітям і т. ін.

Під проводом очолюваної Софією Русовою Національною радою, що була членом керівного органу "Суффражу" – Інтернаціональної жіночої ради – українське жіноцтво розгорнуло широку "національно-інформативну працю", використовуючи для цього численні міжнародні з'їзди та зустрічі. Проте на Віденському конгресі Суффражі у 1926 р., який проголосив "перемогу фемінізму в усьому світі", галицька українська секція була виключена з його членів як "представник недержавної нації" [3]. Після цього "Союз українок" продовжував утримувати з ним контакти за посередництва Софії Русової.

Одним з її найбільших тогочасних міжнародних тріумфів став виступ на "Конгресі нового миру", який відбувся у грудні 1922 р. С. Русова довго вагалася щодо участі у цьому форумі, але її переконало

особисте звернення С. Петлюри, що вона повинна об'їхати цілу Європу і розповісти про важкий стан, в якому знаходиться Україна. Тоді Русова проявила себе як талановитий і блискучий дипломат. Протиставивши себе "чепурним дамам" та "веселому, блискучому, самовтішному міжнародному натовпу", вона виділялася серед них чорним вбранням. Саме цим втіленням вона показувала "сум і недолю" України [4, с.261-280]. Міжнародну громадськість вразила поширена на конгресі "Відозва до жінок усього світу", де зображалася жахлива картина більшовицького терору та голоду на Радянській Україні. Завдяки особистим переговорам, проведених Русовою з представницями національних організацій Червоного Хреста, туди почали надсилати гуманітарну допомогу.

Підсумовуючи враження від участі у міжнародних жіночих конгресах 1920-1922 рр., Софія Русова у впливовому емігрантському журналі "Нова Україна" окреслила загальну розстановку сил у світовому феміністичному русі та вказала на перспективи інтеграції у нього українок. Вже тоді, передбачаючи можливі труднощі та ускладнення, які очікують їх на цьому тернистому шляху, вона переконувала у необхідності за будь-яких обставин використовувати усі можливі засоби для пропаганди української справи серед чужинців [5, с.7-8].

Так само важко складалися відносини українського організованого жіноцтва із Міжнародною жіночою Лігою миру та свободи, що, виникнувши 1915 р., перетворилася у найвпливовішу жіночу політичну організацію та об'єднувала понад 30 національних організацій з усіх континентів. Вона мала пацифістський характер і виступала за досягнення міцного миру на основі порозуміння між окремими народами, а також активно відстоювала принципи самовизначення націй. До речі, цілком можливо, що винайдений нами у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України переклад статуту Міжнародної жіночої Ліги на українську мову [6] належить саме Софії Русовій. Підставою для таких тверджень є те, що Національна рада першою встановила з нею контакти, а вже потім до роботи у Лізі прилучилося галицьке жіноцтво.

До складу Міжнародної жіночої Ліги миру та свободи українок прийняли на конгресі, що відбувся 16-18 липня 1921 р. у Відні. Спочатку вони виступили спільною делегацією у складі С. Русової, С. Дністрянської, М. Донцової, Н. Суровцевої, Б. Баранової. Але потім як самостійна з неї виділилася "галицька група" (М. Рудницька, О. Левчанівська, Б. Баранова). Завдяки виступу української жіночої делегації на Віденському форумі була прийнята резолюція про підтримку українського народу, який "зі всіх країн світу найдовше бореться за свою волю". Вона містила заклик до урядів вжити заходи, які б забезпечували зміну його важкого становища, а також домагання переглянути "мирові договори", що визначали повоєнний устрій Європи. Завдяки активним діям українок (зокрема, в усіх комісіях конгресу поширили реферат про українську справу) до Союзу Народів було направлено звернення щодо необхідності справедливого вирішення галицького питання. Підкреслимо, що це було зроблено, намагаючись на рішучі протести впливової польської делегації [11].

Другий гучний виступ українські жінки здійснили на наступному конгресі Міжнародної жіночої Ліги, що пройшов у червні 1922 р. у Варшаві. У прийнятому на ньому "Меморандумі", який отримали всі європейські уряди відзначалася підтримка "українського народу в його змаганнях до державної незалежності" та визнавалося за ним "повного права національного самовизначення". У цьому документі також висловлювався протест проти недотримання Польщею міжнародних зобов'язань і масових арештів українців. Хоча С. Русова безпосередньо не брала участь у цьому форумі, але фактично скеровувала діяльність української делегації [12]. На конгресі Ліги миру і свободи, що відбувся 1924 р. у Побебрадах за її порадою, виходячи з нових реалій, вже зроблений ухил на пропаганду культурних традицій та самобутності українського народу. З цією метою була улаштована етнографічна виставка вишивок, фотографій, краєвидів і т. ін.

У своїх спогадах Софія Русова багато оповідає про всі перепетії, пов'язані з виключенням українок як представників бездержавної нації з Міжнародної жіночої "Ліги миру та свободи" та з інших міжнародних феміністичних об'єднань. Вона болісно переживала невдачі у цій царині боротьби [4, с.274].

Разом з тим, можемо стверджувати, що Суфраз, а особливо "Ліга миру і свободи", стали чи не найбільшою після Ліги Націй трибуною для пропаганди українського питання серед світової громадськості. Протягом перших п'яти років плідної праці у них очолювана Софією Русовою Національна рада разом із галицьким "Союзом українок" поширили через керівні органи та національні організації цих двох найвпливовіших міжнародних феміністичних об'єднань 276 меморандумів, звітів і листів, в яких ознайомлювали, прохали і вимагали підтримки боротьби українського народу за свою незалежність [1].

У 30-ті роки активність Софії Русової на міжнародній царині дещо зменшується, хоча вона залишалася авторитетною впливовою фігурою світового феміністичного руху. Великою мірою за її сприянням галицькі українки 1933 р. були прийняті у члени Міжнародної жіночої кооперативної гільдії. Численні матеріали засвідчують, що й у цей час голос Русової залишався впливовим у всіх міжнародних

акціях українського жіноцтва. Але й вона почало втрачати активність у цій царині.

В 1934-1935 рр. у галицькому "Союзі українок" точилася гостра дискусія про "доцільність" подальшої співпраці із Суфражем і Міжнародною жіночою Лігою. Прихильники розриву з цими міжнародними об'єднаннями небезпідставно закидали, що участь в їх роботі вимагає великої кількості грошей, але дає незначну віддачу [2, Ч. 15-16, с. 2-3]. Проте такий крок загрожував повною міжнародною ізоляцією. У цей критичний момент пролунав авторитетний голос Софії Русової, яка доводила необхідність "всесвітньої праці для вирішення національних справ" та закликала не лише продовжувати, але й усіма силами розширювати співпрацю у цій царині [2, Ч. 19-20, с. 2-3]. Проте це лише відтягнуло остаточний розрив. У жовтні 1937 р. Головна рада "Союзу українок" прийняла резолюцію, в якій стверджувалося, що вона "визнає в засаді доцільність підтримування міжнародних зв'язків" зі світовими жіночими об'єднаннями, проте в теперішніх умовах життя українського народу вважає працю українських секцій "неактуальною і нереальною" [2, Ч. 21-22, с. 15].

Зважаючи на необхідність розвитку та поглиблення зв'язків в різних сферах суспільного життя, виникла ідея об'єднання всього організованого українського жіноцтва у єдину структуру під назвою Всесвітній союз українок (ВСЧ). Одним з його головних фундаторів та "духовною матір'ю" стала Софія Русова. Після довготривалих заходів остаточне оформлення відбулося на конгресі 12–14 жовтня 1937 р. У прийнятій на ньому резолюції наголошувалася необхідність закріплення взаємин між жіноцтвом краю та еміграції в "постійні та тривкі форми" для кращої оборони загальнонаціональних інтересів. Досмертною почесною головою керівного органу ВСУ – Головної ради було обрано Софію Русову. Її звернення до делегатів конгресу, а через них й до всього українського жіноцтва стало ніби "духовним заповітом" їхньої багатолітньої провідниці: "Широкі обрії відкриваються перед нами, велика праця стоїть перед українським жіноцтвом. Багато дечого доброго ми можемо взаємно від себе навчитися, багато доброго можемо вчинити спільними силами для нашого народу. Де б Ви не жили, чи на рідній несвоїй землі, чи на далекій вільній американській землі, чи прогані з дорогої Батьківщини скитаєтеся по чужих краях – скрізь нехай Вам провічує одна ідея – добро Батьківщини. Нашим Всесвітнім Союзом Українок ми хочемо служити національній справі, хочемо дати чоловікам добрий прилад єдності і консолідації, хочемо говорити світові про нашу незламну волю до самостійного життя". Ці слова актуальні і сьогодні, бо вказують шлях, яким повинно йти все свідоме українство для зміцнення суверенної соборної Української держави.

Ми зупинилися лише на окремих аспектах і напрямках багатогранної діяльності Софії Русової. Подальшого вивчення заслуговує її громадська та міжнародна праця як члена Центральної Ради ЧНР. Крім того, вона була у тісних стосунках з міністерством зовнішніх справ Чехії, а також з багатьма національними та міжнародними державними і громадськими об'єднаннями і т. ін. Підставу для вивчення цієї важливої і маловідомої сторінки української історії і дипломатії дає подальше дослідження архівних та інших документальних джерел.

Бібліографічний список

1. Діло. – 1926. – 16 липня.
2. Жінка. – 1937.
3. Рудницька М. Побідний похід фемінізму / М.Рудницька // Діло. – 1929. – 20 лип.
4. Русова С. Мої спомини / С. Русова. – Видавнича кооператива "Хортиця". – Львів, 1937. – С. 261-280.
5. Русова С. З Відня до Праги. (Вражіння поїздки на Всесвітній жіночий конгрес) / С. Русова // Нова Україна. – 1922. – Ч. 6. – С. 7–8.
6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України м. Київ, ф. 4465 с, оп. 1, спр. 293, арк. 1-15.
7. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі ЦДІА), ф. 319, оп. I, спр. 2, арк. 38–39: Наша мета. – 1919. – 26 жовт.. 9 листоп.; Баранова Б. З наших визвольних змагань / Б.Баранова // Діло. – 1930. – 20 квіт.
8. ЦДІА, ф. 319, оп. I, спр. 28, арк. 3–4.
9. ЦДІА, ф. 319, оп. I, спр. 178, арк. 37-38: Громадський вісник. – 1922. – 3 черв.
10. ЦДІА, ф. 319, оп. 1, спр. 13, арк. 8: Державний архів Львівської області, ф. I 19, оп. 2, спр. 6, арк. 1: Жіноча доля. – Ч. 9. – С. 3 – 4;
11. ЦДІА, ф. 581, оп. 1, спр. 106, арк. 1 – 46.
12. ЦДІА, ф. 581, оп. 1, спр. 100, арк. 2–3.

Стаття надійшла до друку 11.05.2011.

Международная деятельность Софии Русовой

Аннотация: В статье акцент сделан на международную деятельность Софии Русовой, которая была прогандистом украинького дела перед мировой общественностью.

Ключевые слова: София Русова, феминистическое движение, украинская женщина, галицкий вопрос.

The international activity of Sofiia Rusova

Annotation: In the article the accent is concentrated on the international activity of Sofiia Rusova who was the propagandist of Ukrainian case in front of the world community.

Key words: Sofiia Rusova, feminist movement, Ukrainian women, Galicia question.

Язичницькі святилища Галицької Русі

Анотація: У статті з'ясовується історичний процес становлення та розвитку язичницьких святилищ на території Галицької Русі. Основний акцент зроблено на вивченні язичницьких святилищ на території Галичини вченими XIX-XX століть.

Ключові слова: Галицька Русь, язичницькі святилища, слов'яни-язичники, ритуальні об'єкти, культові споруди, капища, язичницькі боги.

Наші предки слов'яни-язичники обожнювали не тільки сонце і місяць, дерева і священні гаї, камені і печери, джерела води й інші природні явища. Вони своїми руками створили стаціонарні культові місця, на яких ставили зображення божеств, споруджували жертовники-вівтарі та інші ритуальні об'єкти. Такі місця в давньоруських писемних джерелах згадуються як «капища» (місця, де стояли «капи»-ідоли та інші предмети поклоніння), «требища» (місця, де складали «треби», складали жертви богам та «ідолоські храми» (приміщення, де зберігались ідоли).

У зв'язку з вивченням культових місць заслуговує на увагу згадка давнього автора про те, що під час проведення релігійної реформи у 988 р. князь Володимир Святославович «храми идольские и требища всюду раскопа и посечяе идоли сокруши» [10, с. 4-5]. З цього свідчення виходить, що штучні культові місця споруджували із землі, бо їх доводилося розкопувати («всюду раскопа») та дерева, бо їх доводилось рубати («посече»). Про дерев'яні споруди поганських святилищ свідчить арабський мандрівник Ібн-Фадлан при описі святилища русів на Волзі, яке складалося з «високого поставленого чурбана, що має людське обличчя і оточений невеликими зображеннями, за якими стоять високі застромлені в землю деревини» [13, с. 79-80]. «Високі застромлені в землю деревини» – це дерев'яний частокіл, що огорожував місце, де стояв дерев'яний ідол («чурбан, що має людське обличчя»). Частокіл – це сакральна межа, що служила захистом святого місця від ворожих (злих) сил та шкідливих їх впливів.

У процесі археологічних досліджень виявилось, що сакральними межами поганських святилищ служили також земляні вали, котрі під час ліквідації святилищ доводилось розкопувати. Отож, залишки такого типу святилища зберігались у вигляді городищ і вони отримали назву «городища-святилища».

Уже в перші роки становлення археології як науки (19ст.) були намагання серед великої кількості давніх городищ виділити ті із них, які є рештками святилищ. Однак після закінчення Другої світової війни розгорнулися цілеспрямовані наукові дослідження пам'яток такого типу. Під час розкопок городища-селища біля села Вщиж досліджено рештки довгого будинку, в якому влаштовувалися ритуальні трапези віруючих [14, с. 1-8]. На городищах-святилищах досліджувались капища і довгі будинки [28, с. 170-186]. На місці племінного (надобщинного) святилища в урочищі Перин біля Новгорода розкопано капище зі стовповою ямою в центрі для ідола, навколо якого розміщувалося вісім жертовних ям [19].

Значні роботи по вивченню поганських городищ-святилищ в післявоєнні роки проведені і на території Галицької Русі. Тут вони досліджувались у Чернівецькій обл., в с. Горбово Глибоцького району, Ржавинці Заставнівського району, Зелена Липа Хотинського району, Кулішівка Сокирянського району, Бабин і Нагоряни Кельменецького районів; у Івано-Франківській обл. – в с. Рудники Снятинського р-ну; у Львівській обл. – в с. Ілів Миколаївського району; у Тернопільській обл. – біля сіл Городниці (урочище Богит), Крутилів (урочище Звенигород) та Пустолівка (урочище Говда) Гусятинського району [20, с. 84-92]. Наукова значимість вивчення культових пам'яток Галицької Русі визначається насамперед тим, що тут вперше були відкриті поганські святилища, котрі продовжували функціонувати після того, як християнська релігія стала державною. Вони функціонували одночасно з християнськими храмами до сер 13 ст.

Найпереконливіші дані про існування поганських святилищ у 11–13 ст. отримано під час досліджень на середньому Збручі, в лісі Медобори Гусятинського р-ну Тернопільської обл. Тут, в гористій місцевості, що простягається вздовж Збруча на 10 км., одночасно функціонували, розміщуючись на відстані 2,5–3 км. один від одного, три різнотипні городища-святилища: а) Звенигород – з 4-ма капищами, навколо яких розміщуються селища землеробів (урочище Замчище) та ремісників (урочище Бабина долина і Стадня), а на громадській частині самого городища, за межами його сакральної зони, досліджені житла жреців, б) Богит – з одним капищем, до якого примикає, огорожений валом, язичницький могильник, а на громадській частині городища розміщується поселення жерців; в) Говда – з одним капищем, до якого примикає поселення служителів язичницького культу.

Давньоруські городища-святилища з поселеннями, що їх оточують, становлять єдиний археологічний комплекс, який називаємо «Збруцький культовий центр». Всі його складові частини (городища і поселення) сформувались в один і той же час, приблизно в кінці 10-на поч. 11 ст., що

підтверджується знахідками найраніших керамічних комплексів, в складі яких переважають гончарні горщики з манжетоподібними вінцями і є невелика кількість ліпних горщиків.

Функціонування Збруцького культового центру в XI – XIII ст. підтверджується численними знахідками на святилищах, які вкладаються в хронологічні рамки цього часу. Серед них уламки гончарних горщиків, що датуються XI ст., XII ст., та перш. пол. XIII [21, с.18-28], скляні браслети XII – XIII ст. [30, с.191], залізні циліндричні замки цього ж часу [6, с. 95-97], золоті та срібні трьохбусині сережки (київського типу), широко відомі в давньоруських скарбах [7, с. 4-6; 7-9], бронзові енкалпіони XII – XIII ст.[8, с.135], срібна грошова гривна київського типу, візантійська монета, карбована у 1224-1230 рр. та багато інших.

Археологічні дані дозволяють формування Збруцького культового центру пов'язати з подіями, що були зумовлені релігійною реформою 988 р., яка супроводжувалась ліквідацією поганських святилищ: Володимир «повеле рубити церкви и поставляти по местом и де же стояхо кумири» [12, с.81]. Ліквідація поганських святилищ засвідчується і археологічними матеріалами. Наприклад, в кінці X – поч.XI ст. припинило своє існування згадане вище поганське святилище у Ржавинцях. На його круглому, обмеженому культовим валом майдані-капищі стояв предмет поклоніння-чотиригранний кам'яний стовп висотою 2,5 м, котрий під час ліквідації святилища був скинутий в культовий рів [20, с. 84-86].

На місці багатьох ліквідованих поганських святилищ, як свідчує літопис, були збудовані церкви. Можливо, Успенський собор в давньоруському Галичі на Дністрі був збудований також на місці поганського святилища. Під час розкопок у 1938 р. на території собору виявлена яма розмірами 7,5х7,5м глибиною 0,8м з обпаленими стінами і дном. Автор розкопок Я. Пастернак прийняв його за рештки язичницького святилища [11, с. 577].

Ліквідація святилища примусила язичників, насамперед служителів віри, або прийняти християнство, або тікати в «дебри, пустини и леса» [1, с. 264]. Формування Збруцького культового центру відбувалось приблизно в той час, коли на Русі запроваджувалась нова державна релігія, що дозволяє припустити, що переслідувані язичники, перш за все служителі культу, знайшли собі сховище в лісах Медобори на Середньому Збручі. Саме тут, в місцевості майже не заселеній на той час, з цілющими джерелами², де зберігались стародавні культові пам'ятки³, сформувався Збруцький культовий центр язичників.

Головним на Збручі було святилище Звенигород, яке в системі культового центру виділяється своїми великими розмірами, складною структурою і багатими жертвоприношеннями. Воно розміщується на високому мисі і його крутих схилах, охоплюючи територію розмірами 450х500 м. Для його влаштування були використані культові кам'яні вали скіфського часу. Так, на вершині кам'яних валів, що оточували святе місце давньоруського святилища, де знаходилось капище, були викладені із каменів майданчики-вівтарі. Під час розкопок на одному з таких майданчиків виявлені сліди вогню, що тут горів у свій час та знайдені рештки жертвоприношень: три циліндричні замки, спис, кістки тварин, уламки глиняного посуду XII-першої половини XIII ст. та інші речі. Розміщення на вершинах валів майданчиків-вівтарів, а не оборонних стін, характерно і для інших городищ-святилищ. Культові вали відносимо до однієї з головних ознак городищ-святилищ [22, с. 74-83].

Структура святилища Звенигород, якщо її порівняти з другими відомими слов'янськими городищами-святилищами, була досить складною. Її основними частинами були: а) саме святе місце, обмежене культовими валами і ровами, де на окремих пагорбах у чотирьох пунктах розміщувалися капища з головними об'єктами поклоніння – ідолами, жертвні камери, майданчики-вівтарі, приміщення для зберігання культових речей та печі для випічки ритуального хліба. Тут же під керівництвом жреців відправлялися найголовніші релігійні обряди; б) громадська зона, де під час свят і богослужінь основна маса віруючих мала можливість справляти обряд жертвоприношення в спеціальних камерах-вівтарях та жертвний бенкет в довгих будинках, що тут розміщувалися. Тут же знаходилися житла жреців.

До складу святилища Звенигород слід віднести поселення в урочищі Замчище, яке прикриває святилище з напільного боку. Воно розміщується на плато, що підноситься над долиною Збруча на 150 м. Ймовірно, що поселення було засноване на землях, які належали святилищу. Якщо так, то його мешканці зобов'язані були забезпечувати святилище всім необхідним. Не випадково ж на поселенні Замчище поруч з

² В підніжжі миса, на якому розміщується городище-святилище Звенигород вирують цілющі джерела. Воду одного з них місцеві жителі використовують для лікування очей, другого – «від нервів» і т.п. Медобори багаті на мінеральні води. Тепер тут діють санаторії, де лікують водою типу «нафтуся».

³ На території Збруцького культового центру збереглися городища-сховища трипільської (с.Карутилів), висоцької (урочище Замчище) та скіфської (урочища Богит та Звенигород) культур. На їх укріплених майданах виявлені довгі будинки-характерна ознака поганських культових пам'яток.

садибами землеробів розкопані майстерні ремісників. Важлива роль в святилищі Звенигород належала джерелам води в підніжжі мису, на якому було розташоване городище. Біля одного з джерел, воду якого місцеві жителі використовують для лікування очей, розміщувались довгі будинки для жертвених бенкетів. Ці обряди проводились у зв'язку з культом води. Від джерела з довгими будинками проходила викладена камінням дорога шириною 1,5 м., котра по крутому схилу прямувала до інших культових місць і далі до капищ. Це дорога урочистих ритуальних процесій.

Особливої уваги заслуговують багаті і численні рештки жертвоприношень в городищі-святилищі Звенигород. Вони тут добре збереглися. Коли святилище припинило своє існування (середина XIII ст.), то всі його культові об'єкти з рештками жертвоприношень були законсервовані (засипані землею і завалені каменями).

Рештки жертвоприношень свідчать, насамперед, про те, що святилище відвідували прочани з різних територій і різних соціальних груп. На його вівтарях знайдені речі, котрі могли належати багатим мешканцям міст, наприклад, золоті і срібні прикраси тонкої ювелірної роботи, срібний перстень, на щитку якого зображений князівський знак, срібна грошова гривна київського типу та інші. Залишені на святилищі сільськогосподарські знаряддя праці (серпи, коси) могли належати селянам, а ремісничі знаряддя праці (долота, тесла, точильні бруски) – ремісникам. Серед подібних знахідок є речі київського походження, наприклад, хрест-енкопліон, виготовлений в Києво-Печерській лаврі.

Цікаво, що серед жертвоприношень є речі, котрі могли належати служителям християнського культу (хрести, іконки і частина кадильників). Вони якби підтверджують «Слово некоего христіянина, ревнителя по правой вере», автор якого писав: « не мога терпети крестіян двоєверно живущих...Иже в вере и во хрещении тако творят, не только невежи, но и вежи: попове и княжници» [1, с.369].

Отже, при дослідженні святилища Звенигород одержано нові дані про релігійне двоєвірство на Русі. Ці дані не дозволяють погодитись з твердженням тих дослідників, котрі давньоруське двоєвірство розглядають як змішування, поєднання язичества з християнством [9, с. 266].

Двоєвірство проявлялось не тільки в тому, що певна частина людей, які прийняли християнську віру, продовжували поклонятися поганським богам. Воно виражалось в тому, що після введення християнства як державної віри, в XI – XIII ст. поряд з християнськими храмами продовжували функціонувати поганські святилища. Про це свідчать не тільки святилища на Збручі.

Язичницькі святилища, що функціонували в XI – XIII ст. виявлені і в інших місцях Галицької Русі. Одне з них розміщувалося на високому місці в урочищі Паланка біля с. Кулішівка [23, с.161-164]. Його капище діаметром 8 м. обмежував культовий рів, на плоскому дні якого знаходиться кам'яний майданчик-вівтар з слідами вогню. На ньому лежать кістки тварин та уламки глиняного посуду XII – перш. пол. XIII ст. Такі ж знахідки виявлені на вершині внутрішнього культового валу.

У зв'язку з проблемою двоєвірства заслуговує уваги святилище, рештки якого розміщуються на правому березі Дністра, в урочищі Турецька криниця, біля с. Зелена Липа [23, с. 165-168]. Тут, на вершині Останця, вперше на території розселення східних слов'ян розкопані рештки язичницького храму. Це була наземна дерев'яна, обмазана глиною прямокутна будівля (5,3х4,2м.), в середині якої досліджена стовпова яма з рештками згорілого стовпа (ідола). Перед ідолом, в центрі храму розкопана кругла яма з рештками чоловічого кістяка. Недалеко від храму знаходиться вибитий в скелі культовий колодязь глибиною 14,5 м. У приміщенні храму та в ритуальних ямах-святилищах знайдені черепки глиняного посуду X – XIII ст., які свідчать про функціонування святилища саме в цей час.

Інтерес до Зеленолипського святилища викликаний тим, що воно розміщується всього 12 км. від давньоруського поселення XII – XIII ст. Мартинівка, в центрі якого розкопано рештки дерев'яного християнського храму XII – XIII ст. [21, с. 138-141]. Поруч з ним розміщувалось типове християнське кладовище (розкопано п'ять поховань в ґрунтових ямах). Очевидно поганські святилища XI – XIII ст. функціонували не лише в малодоступних лісах, але й в тих місцях, де основна маса людей не тільки міст, а й сіл була уже християнізована. Ще одне поганське святилище, що існувало до середини XIII ст., досліджувалось у с. Рудники на р. Рибниця, недалеко від давньоруського Снятина [22, с. 161-173]. Все це свідчення складності світогляду давньоруського суспільства, в якому протягом століть зберігалось релігійне двоєвірство. При цьому язичництво поступово втрачало свій вплив на людей, а християнство все більше укріпляло свої позиції в суспільстві.

Високий, якщо не найвищий ранг святилища Звенигород в ієрархії давньоруських культових пам'яток XI – XIII ст. підтверджується ще й тим, що на його вівтарях знаходяться значні рештки людських жертвоприношень, які згідно язичницьких вірувань, приносили особливу насолоду богам [3, с.129].

Рештки людських жертв в Звенигороді знайдені не тільки на самому святому місці святилища, де розміщувалися капища, але й на його громадській ділянці, а також за межами основних його частин (наприклад на поселенні Бабина долина). Виявилось, що були різні способи приношення в жертву людей. В

одних випадках від таких жертв збереглися людські кістяки повністю, в інших збереглися лише частини кістяка (рештки розрубаного на частини людського тіла), або лише окремі, незв'язані між собою кістки людини.

Два нерозчленовані людські кістяки знайдені на окремій терасі громадської зони святилища Звенигород. Кістяк підлітка (віком 11 років) лежав у жертвенній камері на правому боці в скорченому стані, його коліна і руки були підігнуті до голови. Поруч лежали кістки тварин, черепки глиняного посуду XI–поч. XII ст. Кістяк чоловіка віком 30–36 років також в скорченому стані лежав у верхній частині культового колодязя. При ньому знайдені сокира, залізне окуття дерев'яного заступа та черепки глиняного посуду XII ст. Скорчені положення кістяків свідчать про те, що принесених в жертву людей зв'язували, щоб вони (або їх душі) не повертались на землю і не завдавали шкоди людям. Знешкоджували принесених в жертву людей і іншими способами: їх спалювали, розчленювали їх тіла. Наприклад, в жертвенній камері святилища Звенигород, що розміщувалось між капищами, на місці вогнища збереглися обгорілі рештки людського кістяка, поруч з яким було насипане просо і пшениця, покладені три серпи, срібне скроневе кільце, уламки скляних браслетів, кістки тварин та черепки гончарних горщиків XII ст.

У другій жертвенній камері біля капищ лежав розчленований на дві частини кістяк чоловіка віком 20–25 років. Його нижня частина розміщувалася біля голови. На дні камери знайдені й інші залишки жертв: три ножі, дві шпори, два замки, окуття дерев'яного заступа, сокира, зерно жита, пшениці, ячменю, проса і вівса, черепки скляних браслетів, кістки тварин та черепки гончарних горщиків XII ст.

Про людей, яких приносили в жертву, свідчать і писемні джерела. Німецький хроніст Гельмольд пише, що у 1066 році ободріти в своїй столиці Ретрі вбили єпископа Іоана, «відрубали йому руки і ноги, тіло викинули на дорогу, голову відрізали і увідкнули її на спис та принесли в жертву своєму Родегосту в знак перемоги» [3, с. 77].

У складі жертвених комплексів святилища Звенигород частими знахідками є окремі людські кістки. На місці розкопаного капища траплялись окремі людські кістки, що належали (за оповіданням київського антрополога П. Покаса) понад 30-ьом особам віком від 1 до 45 років. Тут знаходились фрагменти людських черепів, котрі потрапили на вівтарі з уже згнившими тканинами. Це дає можливість гадати, що на святилищі Звенигород було місце постійного зберігання людських кісток для релігійних обрядів. Можливо, довгі будинки біля капищ призначалися, насамперед, для зберігання ритуальних речей, в тому числі і людських кісток.

Фрагменти черепів, нижні щелепи, стегнові кістки, хребці та кістки інших частин людського тіла знайдені у значній кількості і у другому будинку біля капища. Вони належали дітям і дорослим чоловікам різного віку. На кам'яній долівці цього ж будинку знайдені кістки тварин, черепки глиняного посуду XII – перш. пол. XIII ст. та інші речі [24, с. 51].

Нагадаємо, що збереження людських кісток практикувалось і у давньоруських християнських храмах. Під час розкопок руїн кам'яного храму у літописному Василеві на Дністрі, в його центральній частині, натраплено на 6 кам'яних скринь-костниць, в яких зберігались без анатомічного порядку людські кістки [21, с. 145]. Вставні бокові скриньки стінки скринь свідчать про те, що їх доводилося часто відкривати для того, щоб діставати кістки в міру потреби. Кістки, що зберігались у церковному храмі, повинні були належати шановним людям і вони могли використовуватись як святі предмети поклоніння – мощі. На поганських святилищах окремі людські кістки, в першу чергу черепи або їх частини, могли служити символом людини [29, с. 470], а, може, і амулетами (талісманами), яким приписувалась здатність відвертати всяку біду.

Найбільш цінним і діяльним дарунком богам вважались жертви дітей. Їх приносили в жертву при найтяжчих обставинах. «Деторезанья идолам от первенца» згадується в «Слове» святого Григорія (XIV ст.). На Поліссі, наприклад, збереглося повір'я, що для припинення дощів потрібно закопати дитину в землю, а для боротьби з посухою кинути її у воду [27, с. 50].

Рештки дитячих жертв на святилищі Звенигород відкриті в різних місцях. Привертають увагу ті, що пов'язані з печами, в яких випікали священний хліб (коровай). Дві такі печі розкопані в культових місцях поселення Бабина долина, що примикає до святилища Звенигород. На їх добре випалених долівках лежали кістки дітей.

На основній частині святилища Звенигород розкопано 16 хлібних печей. Біля деяких з них виявлені рештки жертвоприношень, в тому числі і дитячих (наприклад, в жертвенній камері громадської зони) [25, с. 78–91]. Очевидно, обряд, пов'язаний з випіканням священного хліба, займав чільне місце в ритуальних діях на святилищі, а дитячі жертви в печах вказують на його важливість. Можливо, цей обряд згадується в «Слове некоего Христолюбца» як «коровайные моления»: «кладоут им требы и короваи им молят» [1, с. 372].

Таким чином, на Збручі вперше отримані археологічні дані про те, що людські жертвоприношення властиві також і східним слов'янам-язичникам. Розкопки на Збручі підтверджують записи про такі жертви в «Повісті врем'яних літ», творах письменників Ібн-Русте та Гардізі (XI ст.), митрополита Іларіона (XI ст.), єпископа Кирила Туровського (XII ст.), єпископа Серапіона (XIII ст.), які іноді сприймалися з недовірою. Слід звернути увагу на те, що масові людські жертвоприношення зустрічаються лише на святилищах Збруцького культового центру. На інших відомих нам поганських святилищах східних слов'ян ці жертви не виявлені. Отже, людські жертви властиві лише головним святилищам, до яких відносяться збруцькі культові пам'ятки.

Якщо святилища Збруцького культового центру були головними, то є підстава припустити, що святилища XI – XIII ст. на Збручі прийняли на себе функції язичницького святилища у Києві, яке було засноване Володимиром Святим у 980 р. і було ліквідоване з ініціативи цього ж князя у 988 р.

Звичайно, Збруцький культовий центр міг нормально функціонувати лише при умові, що релігійне життя святилищ обслуговувалось професійними жрецами. На громадській частині городища-святилища Звенигород у двох місцях досліджені напівземлянкові житла, біля яких відсутні господарсько-виробничі будівлі. Ці житла не входили до складу садиб, і їх мешканці не займалися господарською діяльністю, а обслуговували святилище, виконували функції жреців [26, с. 110-121].

Археологічні дослідження на Збручі викликають інтерес ще й тим, що вони дають можливість уточнити історію відомого Збруцького ідола, знайденого в Збручі у 1848 році [4, с. 279-287]. Знахідка привернула увагу дослідників своїм зображенням. Голова ідола покрита шапкою і має чотири обличчя, звернені на чотири сторони. Обличчям відповідають великі фігури на чотирьох гранях верхнього ярусу – дві жіночі, які держать в руках риг і кільце, і дві чоловічі, одна з яких зображена з конем і шаблею. У середньому ярусі зображені дві чоловічі і дві жіночі фігури, біля однієї з них зображена дитина. У нижньому ярусі на трьох гранях зображені чоловічі фігури на колінах, а на четвертій – вибитий солярний знак у вигляді колеса зі спицями. На руках і обличчях фігур збереглися сліди червоної фарби, симантика цих зображень розглянута в працях Б. О. Рибаківа [15, с. 450-464].

Унікальність ідола з його зображеннями привела до неоднозначних його оцінок і тлумачень і навіть тверджень про фальсифікацію статуї. Збруцького ідола співставляли з кам'яними бабами кочових народів, знаходили в ньому аналогії в кам'яних зображеннях германців, бачили початок ідола у кельтському мистецтві і т.п.

Ідола знайшли австрійські прикордонники у Збручі (в той час р. Збруч була кордоном між Російською та Австро-Угорською імперіями). За допомогою трьох пар волів кам'яну скульптуру вагою близько тонни витягли із води і помістили її в поміщицькому маєтку с. Личківці. Поміщик сусіднього села, любитель старожитностей М. Потоцький сповістив про знахідку в наукове товариство у Кракові, а саму скульптуру назвав Святовитом-богом західних слов'ян, який, за описом датського хроніста XII – поч. XIII ст. саксона Грамматика, мав чотири голови. Але язичницькі ідоли з чотирма обличчями відомі не тільки у західних слов'ян. Наприклад, роговий ідол з чотирма головами знайдено у Преславі (Болгарія) [4, с.16-28]. Тому іменувати Збруцького ідола Святовитом немає достатніх підстав. До того ж є і певні відмінності між Святовитом і Збруцьким ідолом. Наприклад, Святовит мав чотири голови, звернені на дві сторони, а Збруцький ідол (він нині зберігається в Краківському музеї) має одну голову, але з чотирма обличчями, зверненими на чотири сторони.

Збруцький ідол є божеством східних слов'ян – язичників. По-перше, статую виготовили, як встановили львівські геологи, з місцевого вапняку [32, с.14]. Давні кар'єри для виготовлення вапнякових блоків збереглися в Медоборах, на території Збруцького культового центру. Так на поселенні, що розміщується поряд з городищем-святилищем Говда, зберігся кар'єр, де лежать заготовлені кам'яні плити, придатні для виготовлення ідолів. З подібної плити зроблений ідол висотою 195 см., на якому поперечним жолобком виділена голова [17, с. 60-62]. Цей ідол знаходився в невеликому приміщенні-храмі (4,2 x 3,7м.) поблизу капища на святилищі Звенигород. Під час функціонування святилища, ідол в храмі був укріплений в ямі камінням. На долівці храму збереглися сліди ритуального вогнища та рештки жертвоприношень: череп і окремі кістки рук людини, два серпи, замок, наконечник стріли і уламки глиняного посуду поч. XIII ст. Під час консервування святилища ідола поклали на долівку приміщення, яке завалили камінням.

Гадаємо, що Збруцького ідола з рельєфними зображеннями на його чотирьох гранях виготовили з місцевого каменю-вапняку жреці, котрі прибули на Збруч із Києва чи іншого культового центру Русі. Це могло статися не раніше влаштування в Медоборах культового центру язичників, тобто не швидше кінця X ст.

Найближча відстань від місця знахідки Збруцького ідола до городища-святилища Богит, яке розміщується на найвищій горі в Медоборах. Складний рельєф місцевості (вона порізана глибокими ярами і високими хребтами) переконує в тому, що саме з гори Богит могли транспортувати тяжку скульптуру без

пошкоджень і заховати її в річці. До того ж на святилищі Богит зберігся кам'яний п'єдестал, конструкція якого повністю відповідає скульптурі з складними зображеннями.

Городище-святилище Богит влаштоване на місці культових кам'яних валів скіфського часу і складалось з двох основних частин: а) сакральної – капища, обмеженого валами, на вершині якого є майданчики-вітарі, де в свій час горіли вогні і клали жертви (знайдені кістки тварин та уламки глиняного посуду XI – XIII ст.). На капищі досліджено п'єдестал ідола і окрема жертвенна камера, складена з великих кам'яних блоків; б) громадської частини, де виявлені два довгі будинки, два культові колодязі та напівземлянкові житла, котрі могли належати жрецям [18, с. 90-99].

П'єдестал для ідола мав круглу форму діаметром 9 м., висотою 50-60 см. Він складений з каменів різної величини. В його центральній частині розчищена яма розмірами 50х50 см., глибиною 60 см., стінки якої складені з великих каменів і орієнтовані по сторонах світу. На дні ями знайдені кісточки птахів та слов'янський черепок. Саме в цій ямі міг бути укріплений камінням Збруцький ідол, основа якого розмірами 32 х 29 см. дозволяла це зробити.

Навколо п'єдесталу симетрично розміщені 8 жертвених ям коритоподібної форми. Серед залишків жертвоприношень в них виявлені кістки великої рогатої худоби, свиней і птахів, черепки глиняного посуду XI – XIII ст., дерев'яне вугілля. У двох ямах знаходились поховання чоловіків віком до 60 років, ще в двох – кістки принесених в жертву дітей віком 2-2,5 років. Жертви людей, тим більше дитячі, вказують на те, що на кам'яному п'єдесталі святилища Богит розміщувалась скульптура найповажнішого язичницького божества. Ним і міг бути Збруцький ідол, якого приблизно в середині XIII ст. заховали в річці і знайшли його 1848 році.

Отже, язичництво східних слов'ян у світлі нових археологічних матеріалів виглядає не таким уже примітивним і відсталим, як це часто твердили дослідники релігійних вірувань. Тепер нам відомі поганські святилища складної структури і великий релігійний язичницький центр на Збручі, де під керівництвом професійних жреців проводились складні ритуальні дії, включаючи найголовніший обряд жертвоприношення. Культові пам'ятки східних слов'ян нічим не поступаються таким же поганським святилищам західних слов'ян, історія і обряди котрих порівняно добре висвітлені на сторінках давніх писемних джерел.

Бібліографічний список

1. Аничков Е. В. Язычество и древняя Русь / Е. В. Аничков. – Изд-во: Академический проект, 2009 г. – 544 стр. ISBN 978-5-8291-0947-9
2. Гальковский Н. М. Борьба христианства с остатками язычества в Древней Руси: В 2 т. / Н. М. Гальковский. М., 1913. – Репринт, М., 2000. – 371 с.
3. Гельмонд фон Бозау. Славянская хроника / Б. Гельмонд. – М., 1963. – 129 с.
4. Георгиев П. Изображение на четырехлико славянско божество от Преслав / Павел Георгиев // Археология. – София, 1984. – №1, с.16-28.
5. Гуревич Ф. Д. Збруцкий идол / Ф. Гуревич // Материалы и исследования по археологии СССР. – М., 1941. – Т.6. – с. 279-287.
6. Колчин Б. А. Хронология новгородских древностей / Б. Колчин // СА, 1958. – №2. – с.95-97.
7. Корзухина Г. Ф. Русские клады 9-13 вв. / Г. Корзухина. – М. – Л.: АН СССР, 1954. – 200 с.,
8. Корзухина Г. Ф. О памятниках так называемого «корсунского» дела на Руси / Г. Корзухина // Византийский временник. – 1958. – Т. 14. – с. 135.
9. Мильков В. В. Христианство и язычество: проблемы двоеверия / В. В. Мильков, Н. Б. Пилюгина / Введение христианства на Руси. – Москва, 1987. – С. 263-273.
10. Память и похвала князю Владимиру и его житие // Записки Императорской Академии Наук по историко-филологическому отделению. СПб, 1897. – Т. I. – № 6. – С.4-5.
11. Пастернак Я. Археологія України: Первісна, давня та середня історія України за археологічними джерелами / Наукове Товариство ім. Шевченка. – Торонто: Н.Т.Ш., 1961 – 790 с. іл.; кар: – Бібліогр.: с. 705-720. Резюме англ. мовою. – С. 663 – 681; нім. мовою. – С. 683-702.
12. Повесть временных лет. М. – Л.: Изд-во АН СССР, 1950: в 2-х ч. Ч. 1. Текст и пер. / Подгот. текста Д. С. Лихачева; Пер. Д. С. Лихачева, Б. А. Романова. – 406 с.; Ч. 2. Приложения / Ст. и коммент. Д. С. Лихачева (Сер. «Литературные памятники»). – 556 с.
13. Путешествие Ибн-Фадлана на Волгу / Перевод и комментарии А. П. Ковалевского [под ред. акад. И. Ю. Крачковского]. – М. – Л.: Изд. Академии наук СССР, 1939, – 193 с.
14. Рыбаков Б. А. Стольный город Чернигов и удельный город Вщиж / Б. А. Рыбаков // В кн.: По следам древних культур. Древняя Русь. Москва: Культпросветиздат, 1953 – С. 75 – 120, 4 л. ил.

15. Рыбаков Б.А. Язычество древних славян / Б. А. Рыбаков. – Москва: Наука, 1981, – 606 с.
16. Рыбаков Б.А. Язычество древней Руси / Б. А. Рыбаков. – Москва: Наука, 1987. – 368с.
17. Русанова И. П. Культовые места и языческие святилища славян 6-13 вв. / И. П. Русанова // Российская археология, 1992. – №4. – С.60-62.
18. Русанова И.П. Збручское святилище (предварительное сообщение) / И.П.Русанова, Б.А.Тимошук. // Советская археология, 1986. – № 4, – С. 90-99.
19. Седов В. В. Древнерусское языческое святилище в Перыни / В. В. Седов // Краткие сообщения Института истории материальной культуры. – Москва, 1953. – Вып. 50. – С. 92-103.
20. Тимошук Б.О.Слов'яни Північної Буковини V-IX ст. / Б.О.Тимошук. – Київ, 1976. – 176 с.
21. Тимошук Б.О.Давньоруська Буковина (X – перша половина XIV ст.). / Б.О.Тимошук. – Київ: Наукова думка, 1982. – 205 с.
22. Тимошук Б.А. Об археологических признаках восточнославянских городищ-святилищ / Б.А Тимошук // Древние славяне и Киевская Русь. – Киев, 1989. – С.74-83.
23. Тимошук Б.А. Славянские святилища на Среднем Днестре и в бассейне Прута / Б.А. Тимошук, И.П. Русанова // Советская археология. – 1983. – № 4. – С. 161-174.
24. Тимошук Б.А. Восточнославянская община VI-X вв.н.э. / Б. А. Тимошук; Академия наук СССР. Институт археологии. – Москва: Наука, 1990. – 192 с.
25. Тимошук Б.А. Второе Збручское (Крутиловское) святилище. / Б. А.Тимошук, И. П. Русанова // Древности славян и Руси. Москва: Наука, 1988, с.78-91.
26. Тимошук Б.А. Языческое жречество древней Руси (по материалам городищ-святилищ) / Б.А. Тимошук // Российская археология, 1993. – №4, – С.110-121.
27. Тостой Н. И. Заметки по славянскому язычеству / Н. И.Тостой, С. М.Толстая // Русский фольклор. – Москва, 1981. – Т. XXI. – С.50
28. Третьяков П.Н. Городища-святилища левобережной Смоленщины / П.Н Третьяков // СА. – 1958. – №4. – С.170-186.
29. Фрезер Д. Золотая ветвь. Исследование магии и религии / Д.Фрезер; [Пер. с англ. / Послесл. и коммент. С. А. Токарева] – М.: Политиздат, 1986. – 702с.
30. Шапова Ю.Л. Стекло Киевской Руси / Ю.Л. Шапова. – М.: Изд-во МГУ, 1972. – 216 с
31. Lenczyk G.. Swiatowid Zbruzanski / G Lenczyk // Materiały archeologiczne. – Krakow, 1964. – S.14.

Стаття надійшла до друку 11.05.2011.

Борис Тимошук

Языческие святилища Галицкой Руси

Аннотация: В статье освещается исторический процесс становления и развития языческих святилищ на территории Галицкой Руси. Основной акцент сделан на изучении языческих святилищ на территории Галичины учеными XIX-XX веков.

Ключевые слова: Галицкая Русь, языческие святилища, славяне-язычники, ритуальные объекты, культовые сооружения, капища, языческие боги.

Borys Tymoshchuk

Pagan sanctuaries of Galicia Rus

Annotation: In the article it is reviewed the historical process of the formation and development of pagan sanctuaries on the territory of Galicia Rus. The main accent is concentrated on the study of pagan sanctuaries on the territory of Galicia by scientists of XIX-XX centuries.

Key words: Galicia Rus, pagan temples, Slav-pegans, ritual objects, heathens, pagan Gods.

Цензура друкованих видань в Україні під час Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років

Анотація: В статті досліджено історію цензури друкованих видань в Україні за період Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років. Автором висвітлено основні тенденції формування цензурної політики по нагляду за бібліотечними фондами, книготоргівлею, збереженням державної таємниці в пресі. Шляхом аналізу архівних джерел розкрито механізм функціонування системи радянської цензури у вигляді керівної ролі компартії та виконавчої Головліту.

Ключові слова: Україна, цензура, друковані видання, Велика Вітчизняна війна.

Питання висвітлення напрямів роботи цензорських інститутів по контролю друкованих творів протягом Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років є досить непростим, зважаючи на майже повну відсутність в українській історичній науці публікацій, що торкалися б означеної проблеми.

Авжеж, актуальність тематики безсумнівна, оскільки без її розкриття неможливе цілісне дослідження історії цензури радянського періоду.

Вивчення обраної проблеми також ускладнюється тим фактом, що в Центральному державному архіві вищих органів влади України (м. Київ) у фонді Головного управління по охороні військових та державних таємниць в пресі при Раді Міністрів УРСР (ф. 4605) немає матеріалів, які б відповідали згаданому характеру діяльності відомства протягом Великої Вітчизняної війни.

Однак, розглядаючи роботу органів цензури системно, можливим стає опрацювання документів ЦК КП(б)У, що зберігаються в Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ф. 1), бо вони цілком відображають взаємозалежність цих структур у вигляді керівної ролі партії та виконавчої - Головліту.

Тому, завдання даної розвідки – ввести у науковий обіг ряд невідомих раніше архівних джерел, за допомогою аналізу яких надати реконструктивну картину діяльності цензорських установ по контролю друкованої продукції в Україні у 1941 – 1945 роках.

Необхідно зауважити, що окремі, використані у дослідженні рукописні та машинописні документи, мають обмежувальні грифи “Таємно” й “Цілком таємно”.

Загалом, джерельну базу проблеми склали розпорядчі (накази, інструкції, листування, протоколи засідань керівних органів), звітні (звіти, доповіді, довідки) й інформаційні (довідні записки) матеріали. Це документи з так званих «Окремих папок» (Оп. 70) відділу пропаганди і агітації ЦК КП(б)У й засідань Політбюро ЦК КП(б)У (Оп. 16), а також «Окремого сектору» (Оп. 23) загального відділу ЦК КП(б)У.

З початком воєнних дій 1941 року ЦК КП(б)У поставив перед органами цензури завдання по мобілізації всіх зусиль на виконання наказу №192 уповноваженого РНК СРСР по охороні військових таємниць у пресі та начальника Головліту, спрямованого на суворий контроль за збереженням відомостей державного значення. Терміново наказувалося забезпечити разом з іншими відомствами відбір для евакуації найважливіших документів, що стосувалися радянського періоду й висвітлювали історію комуністичної партії.

У випадках запізнення даної роботи, співробітникам органів НКВС та Головліту було приписано застосовувати крайні міри, не виключаючи можливості знищення небажаних архівних й бібліотечних фондів. Відтак, у серпні 1941 року в місті Миколаєві мали місце факти спалення архівних джерел різного ступеня таємності, а у вересні, перед відступом радянських військ з Києва, аналогічна доля спіткала 100 тисяч видань спецфонду Центральної бібліотеки Академії наук УРСР [20].

Переміщення людей й матеріальних цінностей з України на Урал і Середню Азію, що провадилося хаотично, з величезними втратами, набрало широкого розмаху. Одночасно продовжувалися арешти й розстріли тих, хто ухилявся від евакуації.

За таких умов, одною з функцій відділу пропаганди і агітації ЦК КП(б)У стало з'ясування місцезнаходження кадрів наукової й творчої інтелігенції. Певне уявлення про це надає «Довідка до списку письменників України», якою сповіщалося про місцеперебування членів Союзу радянських письменників:

«1) В СРПУ було всього 303 чол. письменників, в цьому ж списку 249 чол.: не зазначено 46 письменників м. Львова, про яких немає відомостей та 8 письменників-ворогів.

2) Репресовані: Сорока, Дубовик, Введенський (Харків).

3) Вороги: Любченко А., Головки О. (Дерид), Вільде Ірина, Варавва, Гак Анатолій.

4) Залишились на території, тимчасово зайнятій ворогом: Стешенко О. (Київ), Будда (Київ), Чмельов (Харків) - (хворий).

5) Залишились в оточенні: Шпак, Корецький.

- 6) Немає відомостей з перших днів війни: про тов. Муратова, Хазана.
- 7) Помер від ран тов. Трублаїні, тов. Кушнерик (кобзар).
- 8) Невідомо, виїхали чи ні: Іванченко (кобзар), Литвиненко (нар. поетеса), Миронець М., Мовчан (кобзар), Порасвич (польськ. письменник), Цитовіч, Шумило, Топчій» [5].

Наведені дані ретельно збиралися, зважаючи на те, що всі напрями діяльності органів цензури по контролю творів друку незмінно базувалися на чистоті партійної ідеології.

4 травня 1942 року на допомогу працівникам Головліту була введена в дію нова «Інструкція цензору» №12/312-т, а 3 липня – випущений «Алфавітний список книжок, що увійшли до наказів Уповноваженого РНК СРСР по охороні військових таємниць в пресі й начальника Головліту на вилучення та списання у макулатуру з бібліотек громадського користування за 1938-1941 роки включно», до якого потрапила ідеологічно-шкідлива та застаріла література, опублікована як союзними, так і республіканськими видавництвами [1]. За втрату даного документа до працівників главкрайобллітів встановлювалася судова відповідальність.

Масштабно підійти до реалізації напрямів своєї безпосередньої діяльності органи цензури змогли лише восени 1943 року. З початком визволення від фашистських загарбників окупованої території України, республіканський Головліт негайно приступив до налагодження роботи по перегляду друкованої продукції й виявленню серед неї творів неблагонадійних осіб. Так, 22 вересня завідувачу відділу пропаганди і агітації ЦК КП(б)У К.Литвину була адресована службова записка виконуючого обов'язки начальника Головліту УРСР Є.Барланицького, в якій він просив інструкцій стосовно опрацювання деяких ідеологічно-шкідливих видань авторів, котрі співробітничали з німцями. Зокрема, повідомлялося, що «в хрестоматії з української літератури для VII класу вміщено фото і оповідання «Зяма» зрадника Арк. Любченка» [18]. Відповідно, ставилося питання стосовно можливостей використання таких підручників.

З резолюції на документі видно, що партійне керівництво схвально зустріло пропозицію Головліту, надавши дозвіл на обов'язкове вилучення творів означених осіб.

Повний список «письменників-ворогів» був складений пізніше (1946 року) й вмістив 63 прізвища західноукраїнських та 56 прізвищ східно-українських літераторів [19].

У цілому, така увага до «небажаної» літератури одразу після вигнання окупантів з міста Харкова свідчить про важливість поновлення органами цензури функцій по відстеженню подібних видань в книготорговельній та бібліотечній сферах.

Відтоді ж, після дворічної перерви, з'явилися й традиційні текстові «Зведення викреслень попередньої цензури», які фіксували зміст викреслення, підставу, назву видання, інформацію про видавництво, дату, прізвища редактора й цензора [10].

Проте, якщо цензурна робота у великих містах республіки потроху налагоджувалася, в обласних центрах залишалася майже не розпочатою.

Останній факт добре відбиває звернення Є.Барланицького до секретаря Полтавського обкому КП(б)У, в якому констатувалося, що бібліотеки області потребують термінового очищення від ворожої та шкідливої літератури, а місцеві газети, що відновили діяльність, виходять без належного контролю [9].

Вищезгадане становище підтверджував також у своєму листі до ЦК КП(б)У від 30 листопада 1943 року військовий цензор 40 армії К.Полонник, котрий інформував партійні органи про «хиби в друкованій продукції». Як відмічав дописувач, під час проходження армією ряду міст (Лебедин, Пирятин, Лохвиця, Яготин, Переяслав), він спостерігав повну відсутність керівництва цивільними газетами.

Зокрема, повідомлялося, що:

«РАТАУ досі не зв'язалося з редакціями газет звільнених районів, не розсилає їм друкованих матеріалів, не сповіщає друкованим способом про години радіопередач для української преси. Головліт також пасе задніх і не вживає заходів до організації цензорського контролю над районними газетами, через це місцеві газети (при відсутності зв'язку з військовою цензурою) допускають публікування матеріалів, які становлять державну таємницю. Складається враження, що РАТАУ й Головліт очолюють інертні люди, домосіди, які бояться носа сунути в прифронтову полосу. Хоч би на папері керували вони місцевою пресою, але й цього теж не роблять. Що ж вони тоді взагалі роблять – керівники РАТАУ й Головліту?

Треба мати на увазі, що в районних центрах під час окупації регулярно виходили німецькі газети українською мовою. Вони провадили велику роботу по опльовуванню всього радянського. Отже і в інтересах нашої партії якомога швидше налагодити випуск і розповсюдження серед населення звільнених районів і сіл радянської преси...» [13].

Як бачимо, цензорська робота розгорталася із значними труднощами, оскільки на початку березня 1944 року обмежувалася, головним чином, контролем обласних і частково районних й транспортних газет, радіомовлення, дрібнодрукованої продукції.

У повідомленні Головліту відділу пропаганди й агітації ЦК КП(б)У, зокрема, підкреслювалося, що до вилучення політично шкідливої літератури органи літ(у) приступили тільки по Харкову й частково по Сталіно й Ворошиловграду. Ведення перевірок ускладнювалося як відсутністю необхідних кадрів, так і збірників наказів на вилучення (останні отримали лише 5 березня у кількості по 1 примірнику на область) [6].

Внаслідок подібних обставин, 9 червня 1944 року з'явилася постанова ЦК КП(б)У «Про стан цензурної роботи», в якій характер її діяльності по областях і районах визначався за незадовільний. Відповідно резюмувалося, що штат обласних управлінь в справах літератури та видавництва залишився не укомплектованим, а цензори непідібраними, результатом чого стали випадки розголошення військової й державної таємниці в пресі [15]. Приклади типових порушень наводилися у довідці до постанови. Так, скажімо, маріупольська газета «Приазовський робочий» в номері від 18 квітня опублікувала відомості про дислокацію гвардійської авіаційної дивізії та аеродром в м. Маріуполі, а в газеті «Дебальцевський робочий» примістили інформацію про місцезнаходження військового з'єднання генерал-майора Станкевського [11].

Саме тому, терміново передбачалося вжити заходів, спрямованих на поліпшення ситуації у місячний строк.

Про дієвість виконання вказаної директиви можемо судити з протоколу №37 засідання бюро Шосткінського міському КП(б)У від 17 серпня, в якому зауважувалося, що не дивлячись на певне покращення в організації роботи міської преси, наведенням порядку в бібліотечних фондах, у діяльності уповноваженого облліту наявні серйозні недоліки: не взята під контроль дрібнодрукowana продукція, не перевірені всі бібліотеки у місті (в тому числі, технічні, на заводах і фабриці). До того ж, через «недостатність контролю бувшого уповноваженого облліту Гужви, газета «Зоря» припустилася грубішою помилки, опублікував звіт церковників» [2].

Загальні підсумки реалізації постанови були підведені на нараді начальників обллітів, що відбулася 6-8 жовтня, де з доповіддю «Звіт про роботу Головліту Української РСР за 9 місяців 1944 року» виступив Є.Барланицький. Як першочергове досягнення, називалася штатна укомплектованість апарату керівними й цензорськими кадрами. Розглядаючи напрями діяльності відомства, доповідач відзначив, що:

«Головліт Української РСР контролює 9 республіканських газет (з них 2 щоденних) обсягом 4,8 друкованих арк. кожна, 3 газети з виходом 3 рази на тиждень розміром ½ формату «Правди» і 4 газети з виходом 1 раз на тиждень.

Книжково-журнальна продукція видавництв «Укрвидав», «Сільгоспвидав» АН УРСР, «Радшкола», «Рад. письменник» та ін. за 9 місяців 44 року в розмірі 458 друкованих арк., чотири щомісячних журнали загальним обсягом 20 друкованих арк. на місяць.

Укрудіомовлення 12 годин на добу. На укрудіомовленні працює окремо цензор попереднього контролю. Матеріали РАТАУ не контролюються окремо. Перевірка літератури та матеріалів для відправлення за кордон через Українську філію ВОКС 50-60 друкованих арк. на місяць. Облліти контролюють 32 обласних газети, 22 транспортних газети, а також до 500 міських, районних та багатотиражних газет. Облраддіомовлення в середньому 1 година на добу по кожній області. Велика кількість дрібнодрукowanej продукції підприємств та установ області, а також від військових частин та установ. За даними Обллітів взято на облік 899 бібліотек і книжкових магазини 34.

Перевірено 445 бібліотек і 32 книжкових магазини. Вилучено 4892 примірники книг. Крім того, знищено більш 30 тис. примірників літератури, виданої німецько-фашистськими окупантами.

Хід перевірки бібліотек гальмується в зв'язку з відсутністю кадрів політредакторів та в зв'язку з нестачею документації по вилученню політично шкідливої літератури.

Величезним недоліком у справі вилучення політично шкідливої літератури – є відсутність наказів Головліту УРСР на вилучення за минулі роки.

Відновити ці накази нема ніякої можливості, оскільки вони відсутні, та й поліграфбаза не дозволяє цього зробити. Єдине, що ми змогли, це за картками, котрі збереглися в спецчастині АН УРСР, скласти списки авторів, усі твори яких увійшли до наказів Головліту УРСР на вилучення.

З отриманих нами наказів Головліту УРСР й Львівського облліту з Москви ми склали списки авторів і список по художній літературі та розіслали по 1 примірнику Обллітам» [11, арк.19-20].

Далі доповідачем наводилися дані про якість попереднього контролю. Так, за звітний період було зроблено 978 викреслень у газетно-журнальній продукції. З них:

- по організації та дислокації армій – 218;
- по оборонній промисловості – 342;
- по транспорту – 69;
- по інших темах – 349 [11, арк.21].

Відносно стану наступного контролю зауважувалося, що ним охоплено 9 республіканських, 30 обласних, 180 районних і міських газет, а також усі журнали й книги, видані в Україні. Результатом перевірок вмісту творів друку стало висловлення облітам 29 зауважень у зв'язку з порушеннями основного керівного документа органів цензури - «Переліку відомостей, заборонених до опублікування». Найбільшу кількість зауважень (8) отримав Запорізький обліт [11, арк.22].

Останній пункт звіту «Чергові завдання» містив настанови стосовно вдосконалення роботи органів цензури, як от:

- забезпечити цензорський контроль над райгазетами, де ще не виділені райуповноважені;
- не припускати розголошення державних таємниць у пресі;
- очистити до 1 січня 1945 року бібліотеки від ідеологічно-шкідливих видань;
- опублікувати наказ на вилучення творів осіб, котрі співробітничали з німцями [11, арк.24].

У ході наради також були заслухані доповіді на теми: «Бойова техніка Червоної армії», «Радянська література у дні ВОВ» та «Завдання органів цензури» [14].

Протягом 1944 року суттєва увага приділялася й налагодженню діяльності архівних установ, зокрема, Державного архіву друку Книжкової палати України [17].

Цікаво, що з відновленням функцій Палати, в її структурі вперше офіційно був створений відділ спецфондів, що запроваджувався на базі виокремлення літератури періоду громадянської війни; українських творів, виданих у капіталістичних країнах та джерел окупаційного періоду [21].

В зв'язку із започаткуванням у 1945 році в апараті ЦК КП(б)У Управління пропаганди та агітації, посилювалася увага партійних органів і до бібліотечної справи.

Так, у довідці управління «Ущерб, нанесений німецько-фашистськими загарбниками бібліотекам» з'ясовувалися обсяги втрат у національній друкованій продукції. Зазначалося, що тільки за попередніми підрахунками, всього по Україні знищено, пограбовано й вивезено понад 50 млн. видань [7].

Не випадково, у постанові РНК УРСР «Про стан бібліотечної роботи на Україні» величезне значення приділялося терміновому відтворенню бібліотечної мережі.

Зауважувалося, що лише по системі Комітету в справах культосвітніх установ при РНК УРСР вже відновили свою діяльність 23 обласних, 16 дитячих та 817 районних і міських бібліотек [16].

Однак, РНК визнала стан бібліотечної роботи на Україні незадовільним, зважаючи на:

- 1) відсутність повного обліку всіх існуючих бібліотек;
- 2) невпорядкованість зібрань більшості бібліотечних установ, незакінченість інвентаризації, відсутність каталогів на наявну літературу;
- 3) недостатність перегляду органами цензури фондів друкованих видань, наслідком чого стала їх «засміченість ворожими творами» [12].

Головліту УРСР рекомендувалося провести до 1 квітня 1946 року перевірку фондів масових бібліотек і забезпечити вилучення шкідливої літератури [3].

Нових форм набув також контроль книготорговельної сфери. Так, у доповідній записці начальника Головліту УРСР Є.Барланицького секретарю ЦК КП(б)У К.Литвину повідомлялося, що на ринках таких міст, як Харків, Одеса і Львів ведеться приватна торгівля книжковою продукцією, серед якої зустрічається «політично-шкідлива, ворожа й релігійна». За викладеним фактом ставилося питання про заборону приватної торгівлі книгами, на що Раднарком УРСР відповів відмовою [8].

Згадані вище перспективи по боротьбі з розповсюдженням небажаних творів у повній мірі вдалося реалізувати у післявоєнний період, коли опрацювання Головлітом трофейної літератури набуло всеосяжного характеру й супроводжувалося широкомасштабним очищенням букіністичних магазинів, бібліотек, навчальних закладів і музеїв від усіх видів шкідливих видань. Проте, це тема для окремого дослідження.

Навесні ж 1945 року, з активізацією роботи при Політбюро ЦК КП(б)У комісій по пресі та видавництвам, а також по літературі та мистецтву, до поля зору партійних органів потрапило змістовне наповнення творів друку. Напівцензорський характер діяльності комісій відбивають протоколи їх засідань. Так, на засіданні комісії по пресі та видавництвам від 11 березня обговорювалося питання «Про недоліки у газетах» і К.Литвиним, зокрема, зазначалося, що у зв'язку із шевченківськими днями серія газет надрукувала статті про Т.Г.Шевченка «відірвано від дійсності». В світлі цих подій секретар ЦК КП(б)У робив наступне застереження: «Коли ми показуємо визначного діяча минулого, проводимо ювілеї, пов'язані з його іменем, завжди необхідно підкреслювати зв'язок минулого з дійсністю, вказувати на роль партії і тов. Сталіна» [22].

Наведений уривок є досить характерною ілюстрацією ідеологічного підходу до справи контролю друкованих видань, оскільки віддзеркалює основний принцип функціонування радянської цензури на всіх її напрямках.

Повертаючись до нашої проблеми, можна стверджувати, що протягом 1941-1945 років Головліт УРСР, з урахуванням специфіки воєнного періоду, продовжував за вказівками ЦК КП(б)У здійснювати функції по контролю друкованої продукції. Так, у 1941-1943 роках головна увага приділялася перегляду матеріалів для передання їх у радіоэфір.

Із завершенням окупації України, поступово були відроджені такі напрями роботи органів цензури, як: контроль видавничої справи, забезпечення нерозголошення державної таємниці у пресі, контроль книгорозповсюдження, очищення бібліотечної й книготорговельної мережі від ідеологічно-ворожих творів.

У цілому, використані партійні й цензурні джерела дозволяють надати загальну картину діяльності контролюючих установ по відстеженню друкованої продукції за період Великої Вітчизняної війни.

Партійні документи – важливі свідки, що підтверджують залежність органів цензури від політичної лінії партії.

Зіставлення власно цензурних джерел з матеріалами партії дає можливість з'ясувати ступінь достовірності інформації, що міститься в кожній із вказаних джерельних груп.

Діяльність Головліту найкраще відбивають матеріали звітності, оскільки повністю розкривають обсяги та зміст роботи відомства.

Таким чином, найбільш ефективним у методичному відношенні є комплексне дослідження тематики, що поєднує джерелознавчий аналіз з вирішенням конкретно-історичних завдань по відтворенню історії цензури друкованих видань в Україні на певних етапах її еволюції.

Бібліографічний список

1. Алфавітний список книг, що увійшли до наказів Уповноваженого РНК СРСР по охороні військових таємниць в пресі та начальника Головліту на вилучення та списання в макулатуру з бібліотек громадського користування за 1938-1941 роки включно. – М., 1942.
2. Витяг з протоколу №37 засідання бюро Шосткінського міському КП(б)У від 17 серпня 1944 року «Про постановку цензури в міській пресі, у видовищних та політпросвітницьких установах». – ЦДАГО України, ф.1, оп.70, спр.243, арк.38.
3. Гімельдінова З. Бібліотеки України в роки Великої Вітчизняної війни // Бібліотекознавство і бібліографія. – 1985. – Вип.25.
4. Довідка до постанови ЦК КП(б)У від 9 червня 1944 року «Про стан цензурної роботи». – ЦДАВО України, ф.1, оп.70, спр.127, арк.2-3.
5. Довідка до списку письменників України за лютий – травень 1942 року. – Там само, спр.60, арк.35.
6. Довідка про стан роботи Головліту УРСР №214 від 8 березня 1944 року. – Там само, спр.127, арк.1.
7. Довідка ЦК КП(б)У від 3 квітня 1945 року «Ущерб, нанесений німецько – фашистськими загарбниками бібліотекам». – Там само, спр.408, арк.29.
8. Доповідна записка Головліту УРСР від 9 березня 1945 року №217 про факти приватної торгівлі книгами на ринках України. – Там само, спр.374, арк.2.
9. Доповідна записка Головліту УРСР від 7 квітня 1944 року про стан цензурної роботи в Полтавській області. – Там само, спр.127, арк.11-12.
10. Зведення викреслень попередньої цензури за жовтень – грудень 1943 року. – Там само, арк.4-5.
11. Звіт про роботу Головліту УРСР за 9 місяців 1944 року. – Там само, спр.243, арк.18-24.
12. Книга та книжкова справа в Українській РСР: 36. док. та матеріалів, 1941-1984. – К, 1986.
13. Лист від 30 листопада 1943 року військового цензора 40 армії К.Полонника про налагодження випуску радянської преси на звільненій території України. – ЦДАГО України, ф.1, оп.70, спр.451, арк.41-42.
14. План роботи наради начальників Обллітів 6-8 жовтня 1944 року. – Там само, спр.243, арк.10.
15. Постанова ЦК КП(б)У від 9 червня 1944 року «Про стан цензурної роботи». – Там само, арк.1.
16. Проект постанови РНК УРСР (квітень 1945 року) «Про стан бібліотечної роботи на Україні». – Там само,спр.408, арк.57.
17. Сенченко М. Книжкова палата України. Історія і сьогодення. – К., 2004.
18. Службова записка Головліту УРСР від 22 вересня 1943 року про вилучення творів авторів, котрі співробітничали з німцями. – ЦДАГО України, ф.1, оп.70, спр.127, арк.24.
19. Список письменників, котрі співробітничали з німцями під час війни. – Там само, оп.23, спр.127, арк.4-7.
20. Судьбы трофейных архивов: [Интервью с Патрицией Кеннеди Гримстед] //Лит. газ. – 1991. – 2 окт.
21. Федотова О. Відділ спецфондів у структурі Книжкової палати України (1944 – 1956 рр.) // Вісн. Кн. палати. – 2002. - №4.

22. Шаповал Ю. Комуністична цензура в Україні: штрихи до портрета// Україна ХХ століття: Особи та події в контексті важкої історії. – К., 2001.

Стаття надійшла до друку 11.05.2011.

Оксана Федотова

Цензура печатных изданий в Украине во время Великой Отечественной войны

Аннотация: В статье исследуется история цензуры печатных изданий в Украине периода Великой Отечественной войны 1941-1945 годов. Автором освещены основные тенденции формирования цензурной политики по контролю над библиотечными фондами, книготорговлей, сохранностью государственной тайны в прессе.

С помощью анализа архивных источников раскрыто механизм функционирования системы советской цензуры в виде руководящей роли партии и исполнительной Главлита.

Ключевые слова: Украина, цензура, печатные издания, друковані видання, Великой Отечественной война..

Oksana Fedotova

The history of censorship printed editions in Ukraine for a period Grate Patriotic war 1941-1945

Annotation: In the article the history of censorship printed editions is investigated for a period Grate Patriotic war 1941-1945. The main trades of censorship policy formation over supervision for library funds, book trade and preservations of state secret in press are covered by the author.

The searcher reveals mechanism of Soviet censorship system function by means of analyzing archives materials of Communist Party and Golovlit in Ukraine.

Key words: Communist censorship, and printed editions, the historym Ukrainian, in 30-th years of XX century.

Стереотипи України та українця в польській консервативній пресі 1918-1920-х рр.

Анотація: У статті висвітлено особливості відображення стереотипів України та українця у польській консервативній пресі 1918-1920 рр. З'ясовано суть зв'язку консервативної доктрини міжвоєнного двадцятиліття з історичними мітами та стереотипами минулого у трактуванні українського питання.

Ключові слова: Міжвоєнна Польща, польська консервативна преса, історичні міфи і стереотипи.

Проблема стереотипізації відносин між сусідніми народами обумовлена територіальними, політичними, економічними, культурними особливостями їхніх взаємин у процесі історичного розвитку. Виняткового загострення вона досягає в умовах бездержавності одного з народів, а, отже його функціонування в межах чужого державного організму. Саме у цьому свідомісному аспекті й корінилася глибинна першопричина перетворення польсько-українських взаємин у Польській міжвоєнній державі на одну з найскладніших проблем історії Центрально-Східної Європи.

Своєрідним барометром міжнаціональної напруги на територіях з мішаним населенням зазвичай є преса, тобто, представлене у ній бачення причин та прогнозів перебігу перманентного міжнаціонального конфлікту. Натомість про реальний рівень небезпеки стереотипізації, тобто, значною мірою хибного сприйняття, у даному випадку, українців поляками, свідчать матеріали видань, які перебували під контролем поміркованих сил. Йдеться про консервативну пресу міжвоєнної Польщі, яка упродовж 1918–1920-х рр. проявляла інтерес до проблеми польсько-українських взаємин у контексті польського державотворення.

Проблема польсько-українських стереотипів у трактуванні польського консерватизму різною мірою розглядалася усіма дослідниками історії міжвоєнної Польщі. Суспільно-політичні аспекти функціонування українського питання у консервативному русі упродовж 1918–1939 рр. представлені у доробку польських дослідників Катажини Вжезінської [36], Влодзімежа Міха [19], Анджея Хойновського [11]. Натомість значну увагу проблемі формування свідомісних міфів та стереотипів у своїх працях приділили польські історики Р.Вапінський [31; 32; 33], Д.Сосновська [4]; з українських – Я.Дашкевич [1], О.Павлишин [3].

Метою даного дослідження є на прикладі опублікованих у консервативних виданнях 1918–1920-х рр. матеріалів окреслити особливості польського стереотипу сприйняття України та українців упродовж міжвоєнного двадцятиліття. Адже питання подолання взаємних упереджень між сусідніми народами завжди актуальне, а отже вимагає ґрунтовного вивчення.

Консервативний рух міжвоєнної Польщі не відрізнявся структурованістю та організованістю. Проте, зважаючи на приналежність до нього фінансово потужної впливової землевласницької еліти, видання консервативного спрямування упродовж 1920-х рр. користувалися стабільним суспільним інтересом [28, s. 10-25; 22, s. 42-49, 366-371]. На тлі міжвоєнної польської преси вирізнялися “Дзень Польскі / Dzień Polski” (Варшава), “Дзеннік Познаньскі / Dziennik Poznański” (Познань; Stronictwo Chrześcijańsko-Rolnicze), “Слово / Słowo” (Вільно; віленський консервативний осередок), “Час / Czas” (Краків; Stronictwo Prawicy Narodowej), [16, s. 31-57; 17; 22, s. 42-49, 366-371]. Джерела свідчать, що вищезгадані видання з усіх, котрі видавалися під егідою консервативного руху у міжвоєнний період, користувалися найбільшою популярністю. Спосіб висвітлення в них українського питання відображав вповні польські суспільні настрої, до визначення рівня стереотипізації яких слід підходити обережно та критично.

Як уже зазначалося, преса у міжвоєнній Польщі, як і загалом у Європі, володіла винятковим впливом на формування суспільно-політичних поглядів населення. Друковані видання, які пропагували консервативні цінності, мали багатий досвід легальної національно-культурної діяльності та відігравали роль оборонців і носіїв польської національної традиції [16, s. 24-57.]. Тривале перебування консерваторів поза межами офіційної політики упродовж 1918–1928 рр. сприяло зосередженню усіх ресурсів впливу на суспільство через друковане слово⁶. [16; 28; 35; 36]. Зацікавлення консервативної публіцистики зовнішньополітичною та економічною тематикою вдало доповнювалося інтересом до історико-політологічних та ментально-свідомісних аспектів історії польсько-українських взаємин.

Консерватизм у контексті традиціоналізму передбачав політико-правове обґрунтування нового культурного етапу в суспільному розвитку, декларуючи одночасно солідарність з процесом поступових змін на шляху до “моральної мети” – захисту традиційних інституцій та авторитетів, що об'єднують етнос, народ, націю. Реалізація подібних завдань у консервативній ідеології та політиці тісно перепліталася з фундаментальними для польського державотворення історичними міфами та стереотипами (Ягеллонська ідея, міф “історичної Польщі» та “східних кресів”, концепція сарматизму, культуртрегерства тощо) [3].

Національна політика міжвоєнної Польщі 1918–1926 рр. характеризувалася відвертою насильницькою реалізацією концепції національної асиміляції слов'янських народів (білорусів, українців) з метою побудови польської гомогенної національної спільноти [11, s. 6-7, 28]. Польські праві політичні сили, включно з консерваторами, розглядали п'ятимільйонну українську меншину через призму сформованої у середньовічній Ягеллонській державі максими: “Gente Ruthenus, Nazione Polonus”, відповідно до якої українці становили етнічне відгалуження польської нації [32, s. 134-137]. Кривава польсько-українська збройна боротьба 1918–1919 рр. за окуповані польським військом західноукраїнські землі з новою силою відновила у польській суспільній свідомості історичну пам'ять козаччини та пов'язаний з цим страх перед порушенням інтегральної цілісності щойно відродженої у ХХ столітті Польської держави

Польські консервативні видання 1918–1923 рр. утверджували тезу про загалом стабільну міжнаціональну ситуацію у Польщі, представляючи українське питання як локальне. Ключем до його розв'язання консерватори вважали побороення відцентрових тенденцій на західноукраїнських землях та обґрунтування законності польської державної присутності на цих теренах, насамперед, на території колишнього Королівства Галичини та Лодомерії [19, s. 180]. З точки зору головної складової консервативної ідеології – традиціоналізму, міжвоєнна Польща розглядалася як спадкоємиця Ягеллонської держави, що в територіальному аспекті наближало кордони міжвоєнної Польщі до кордонів польської держави 1772 р. [31, s. 76-79]. Ідея польсько-українсько-білорусько-литовської політичної єдності, що сягала корінням XVI–XVII ст., поступово набула обрисів стереотипу, в межах якого непольське населення середньовічної Речі Посполитої розглядалося як несамотійний позбавлений державотворчих ідей небезпечний чинник [31, s. 81]. Подібна “об'єднавча” ідеологія пропагувалася й у ХХ ст.

Згідно з міфом “східних кресів” (пограниччя), литовські, білоруські та українські землі, як складова середньовічної Речі Посполитої, за правом історії становили інтегральну частину новоствореної у ХХ ст. Польської держави [7, s. 95]. У статті “Кресова політика” (“Дзень Польскі”, 1924) вкотре заперечувався український характер Волині, Лемківщини, Холмщини, Підляшшя та Східної Галичини [23, s. 1]. Подібні твердження, але вже стосовно Західної Волині та Поділля, висунув Маріан Здоховський у публікації “Ризький злочин” (“Слово”, 1922) [38, s. 1].

Консервативна преса першої половини 1920-х рр. термін “Україна” трактувала на рівні етнографічної категорії, застосовуючи його виключно для окреслення земель Подніпров'я та частково Волині (або Великої України), практично відмовляючи українському населенню інших українських етнічних земель у власній самоназві [7, S. 95-97]. У свідомості пересічного поляка не було місця для поняття політичної “України” – символу національної відрубності та єдності українських територій, частина яких перебувала під польською владою [14, s. 30, 32]. Теза про недоцільність розгляду терміну “Україна” на рівні політичної категорії базувалася на упередженому трактуванні історичних фактів з метою заперечення українського характеру південно-східного прикордоння Польської держави. На шпальтах консервативних часописів на противагу терміну “Україна” пропонувалось вживати етнічну назву “Русь”, яка використовувалася для означення усього східнослов'янського племінного ареалу. Подібні пропозиції звучали й щодо відмови від поняття “Східна Галичина” на користь літописного – “Червенська земля” [24, s. 3; 29, s. 1]. Все вищезгадане було спрямоване на викорінення зі свідомості українців національної пам'яті та утвердження переконання про історично-обумовлений споконвічний зв'язок колишнього Королівства Галичини та Лодомерії з Польщею. Окремі публікації взагалі заперечували будь-який внесок українців у розвиток Червоної Русі. Як, зокрема, у статті “Листи з кресів” (“Дзень Польскі”, 1924) Юзефа Леха, у котрій автор підкреслює лише польський характер Західної України [18, s. 2].

У консервативній пресі образ відданого історичній батьківщині “поляка-шляхтича” протиставлявся негативному стереотипу “українця-гайдамаки”. Більшість варшавських та віленських консерваторів, чії роздуми над українською проблемою не обмежувалися приватними інтересами на “східних кресах”, розглядали державну асиміляцію українців як єдиний реальний засіб нейтралізації польсько-українського протистояння на східному прикордонні Польської держави [9, s. 1].

Таку ж негативну оцінку консервативна преса висловлювала стосовно українського державотворення, і, що важливо, не лише у формі Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР), а й певною мірою Української Народної Республіки. У статті “Голос мають Русини” (“Час”, 1923 р.) боротьба українців за відродження власної держави розглядалася виключно в контексті “варварських гайдамацьких воєн” та іноземного втручання [15].

Теза про несамотійність українського національного руху продовжувала розвивати стереотип “варварської” суті української натури. У редакторській статті, опублікованій на шпальтах краківського “Часу” (1919), автор застерігав польську владу від діалогу та співпраці з українцями навіть за край критичних зовнішньополітичних обставин [34]. Відомий публіцист Владислав Студницький у статті

“Польська національна політика” (“Слово”, 1923) прямо заявляв про природну кровну ненависть українців до поляків [29]. Його цілком підтримували познаньські консерватори, котрі вимагали розпочати процес навернення до цивілізації “перейнятої духом Азії гайдамацької дичі” [26; 27].

На підтвердження своїх припущень з приводу існування нібито перманентної загрози польській культурі зі сторони “українців-гайдамаків” консерватори приводили в приклад явище “візантизму”. Історичну приналежність українства до “візантизму” – східного культурно-цивілізаційного вектору, – у польській історичній традиції ототожнювалася з варварством. Насправді ж подібний підхід лише поглиблював світоглядну прірву між поляками та українцями. В українській уяві “візантизм” віддзеркалював географічну, етнічну та церковно-культурну приналежність українства до східного культурно-цивілізаційного простору, при цьому утвердження оригінальності та окремішності української культури відбувалося з одночасним її залученням до західноєвропейської традиції. У польській консервативній ідеології “візантизм” розглядався як прояв “схизми” – неістинної віри, на фоні якого вирізнявся “істинний”, тобто, католицький, характер польської національної культури та світогляду. У межах католицької консервативної доктрини українство, як прояв східного варварства, розглядалося як протилежне західній (латинській) цивілізації явище. Під гаслом боротьби зі схизматиками польський політикум стимулював асиміляційні процеси на західноукраїнських теренах, прагнучи створити ілюзію близькості принципово відмінних націокультурних світів – польського та українського.

Польські консерватори надавали неабиякого значення боротьбі з “візантизмом”. Насамперед, через культивування ідеологізованого у ХХ ст. міфу “сарматизму”, що передбачав утвердження культурної вищості та обраності польського народу як носія західних цивілізаційних цінностей на сході Європи. Культивованій консервативною пресою 1920-х рр. збірний образ “українця-гайдамаки” попередньо розглядався в межах концепції сарматизму, яку польські політичні угруповання правого спрямування, включаючи консерваторів, використовували для обґрунтування культурно-історичної неповноцінності українського народу та необхідності його окультурення [1, с. 25-26]. Типовою для даної тематики була стаття “Під великодержавним гаслом. Родичі” (“Слово”, 1928), в якій обґрунтовано тезу про історичну необхідність цивілізування українців. Процес полонізації руської еліти XVI – XVII століть висвітлювався як природне добровільне прагнення “упосліджених варварів-українців” наблизитися до вищої, польської культури [21]. Від зневажливого ставлення до української культурної традиції на початку ХХ ст. консервативна публіцистика міжвоєнного періоду все ж дещо відійшли та оцінювали тогочасну українську культуру не лише через призму здобутків, а й потенціалу.

Одним із проявів сарматизму є концепція “католицького передмур’я”. Її суть викладена у статті “Історична місія Польщі” (“Час”, 1923). Згідно із згаданою концепцією, Польща представлена як носій цивілізаційної місії на Сході, метою якої є навернення “варварів” (українців–О. Ю.) до істинної католицької віри та західної цивілізації [20]. У познаньських та краківських консервативних виданнях зазвичай наголошували на унікальності польської місії захисту Європи від “неконтрольованих дій” “незрілого” українського руху [39].

Одним із шляхів швидкого викорінення “української гайдамаччини” у міжвоєнній Польщі консерватори вважали політику штучного виокремлення серед українців представників різних народів: русинів (лояльних до Польщі) та власне українців (національно свідомий український елемент). Необхідність поділу українства у Польщі на різні народи пояснювалася зазвичай ментальними та політичними відмінностями, зокрема, між населенням Західної Волині та Східної Галичини, Східної Галичини та Підляшшя, Лемківщини тощо. Частина консерваторів, переважно пов’язаних із Християнсько-національною аграрною партією (Chrześcijańsko-Narodowe Stronnictwo Rolnicze) та східногалицькою групою Партії національної правниці (Stronnictwo Prawicy Narodowej), взагалі заперечували існування українців у Польщі, розглядаючи їх на рівні несвідомої етнічної маси. В опублікованій 1923 р. у “Дзєнніку Познаньскім” статті під назвою “Русини” анонімний автор стверджував, що українці – лише результат прикордонних контактів поляків та росіян, який слід розглядати як етнічне плем’я (групу), проте аж ніяк не народ чи націю [6].

Натомість у консервативній публіцистиці другої половини 1920-х рр. спостерігався відхід від усталеного негативного стереотипу українця. Публіцисти краківського “Часу”, як і назагал західногалицькі консерватори (станьчики), та віленська група часопису “Слово”, все частіше розглядали галицьких українців як відгалуження українського народу [25]. У статті “Консервативна декларація та український консерватизм” (“Час”, 1927) джерелом усіх маніпуляцій з терміном “українець” вважали українську інтелігенцію. Натомість лояльний до польської державності малосвідомий “русин” асоціювався у консерваторів як запорука залагодження польсько-українських міжнаціональних конфліктів [12]. Адже, на переконання автора статті, назва “русин”, як жодна інша, нав’язувала до традицій польської шляхетської нації [31, с. 79].

Пропагуючи типово націоналістичний підхід до вирішення проблеми українського народу шляхом штучного його розбиття на окремі етнічні групи, консервативні публіцисти констатували відмінності у рівні національного самоусвідомлення українців різних західноукраїнських територій. Сумніваючись у здатності значної частини населення етнічних українських земель (Волині, Холмщини, Лемківщини) самоідентифікувати приналежність до українського народу, відомий віленський публіцист С.Мацкевич (Цат) у публікації “Політика навиворіт” (“Слово”, 1924) пропонував використати згадані відмінності між українцями Східної Галичини та рештою українського населення міжвоєнної Польщі. Розглядаючи високу національну самосвідомість галицьких українців як небезпечне для цілісності Польщі явище, С.Мацкевич пропагував політику регіоналізації. Йшлося про створення штучного бар’єру між українцями Східної Галичини та інших західноукраїнських територій (“сокальський кордон”) [10]. Типову схему заперечення культурно-історичного зв’язку населення Холмщини з українським народом представлено у публікації “З к. Холмщини” (“Дзень Польскі”, 1924), автор якої ототожнював українців з Холмщини не з українцями зі Східної Галичини, а з етнічними поляками [37]. Подібний підхід консерватори пропонували у визначенні національного характеру Волині (самоідентифікація – “тутейші”), Гуцульщини, Лемківщини. Зауважимо, що згадані пропозиції та заходи польської влади у реалізації колонізації не дали очікуваного ефекту, адже всепольський перепис 1931 р. підтвердив зростання національного самоусвідомлення українців у міжвоєнній Польщі [2, с. 53-63].

На межі 1920–1930-х рр. ХХ ст. окремі консервативні сили переглянули власний підхід до українського питання. У грудні 1928 р. новостворена у складі СПН Комісія з питань національних меншин прийшла до висновку, що слід законодавчо закріпити право українців на використання у діловодстві західноукраїнських земель обох термінів – “русин” та “українець” [5, к. 173]. Подібний підхід віддзеркалено у рефераті представника СПН А.Моравського (1929), який писав, що доцільно говорити про “русинів зі Східної Малополющі, які називають себе українським народом” [5, к. 173].

Загалом з кінця 1920-х рр. відтворення образу “українця-гайдамаки” на шпальтах консервативних видань мінімізується [8]. У 1929 році польський землевласник Петро Дунін-Борковський у відомій роботі “Точка зору з українського питання у Східній Галичині”, присвяченій аналізу політики польської влади відносно українців, наголошував, що лише за умови відмови від стереотипів можливе польсько-українське співіснування на південно-східному прикордонні Польщі [13, s. 564]. На початку 1930-х рр. концепція подолання упереджень сформувала підґрунтя для міжсуспільного діалогу поміркованих сил обох народів, неформально започаткованого польською владою на рівні варшавського консервативного видання початку 1930-х рр. “Наша Пшишлоść / Nasza Przyszłość” [8].

Таким чином, культивований у консервативній пресі 1918–1920-х рр. стереотип України та українця обумовлювався загальнодержавними тенденціями трактування представників нетитульної нації у державі, котра обрала курс на побудову гомогенного польського суспільства. Натомість консервативна доктрина, заснована на традиціоналізмі, вимагала збереження довготривалого status quo у взаєминах між польським та непольським населенням. Тому у період становлення польської державності 1920-х рр. польська консервативна публіцистика, представлена на шпальтах партійних видань, розглядала українське питання через призму міфів та стереотипів минулого, які відображали українські націотворчі та державотворчі процеси як головний дестабілізуючий чинник у Центральній-Східній Європі. Характерну для першої половини 1920-х рр. негативну риторику консерваторів, відповідно до якої українці трактувалися як відгалуження польської нації, а Україна, – як географічне поняття, змінила толерантніша полеміка кінця 1920 – поч. 1930-х рр., що базувалася на принципах визнання етнічної відрубності українців, а на шпальтах консервативних видань вперше у міжвоєнній Польщі було започатковано польсько-український діалог поміркованих сил обох народів. Проте до кінця міжвоєнного двадцятиліття міт “історичної Польщі” залишався ідеологічним орієнтиром для представленої на шпальтах консервативних видань публіцистики.

Бібліографічний список

1. Дашкевич Я. Шляхи подолання упереджень (перешкоди нормалізації польсько-українських стосунків) // Україна – Польща: історична спадщина та суспільна свідомість. Матеріали міжнародної наукової конференції (Кам’янець-Подільський, 29-31 травня 1992 року). – Київ, 1993. – С. 23-29.
2. Макарчук С. Населення Західної України за переписом 1931 року // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1993. – Вип. 29. – С. 53-63.
3. Павлишин О. Студії над генезою польсько-українських конфліктів у ХХ ст. // “І” Незалежний культурологічний часопис. – Львів, 1997. – № 10. – С. 114 -135.

4. Сосновська Д. Стереотип України та Українця в польській літературі // "Ї" : незалежний культурологічний часопис. – Львів, 1997. – № 10. – С. 88-96;
5. Archiwum Państwowe w Krakowie. Archiwum Dzikowskie Tarnowskich (Oddział na Wawelu). – Sygn. 673 (SPN, Posiedzenia, 1922–1931). – K. 173-179.
6. B. W. J. Rusini // Dziennik Poznański. – Poznań, 1923. – Nr 57. – 11 marca. – S. 2.
7. Beauvois D. Mit "Kresów wschodnich" czyli jak mu położyć kres // Polska myśl polityczna XIX i XX wieku / Pod red. W. Wrzezińskiego. – T. IX. – Wrocław i in., 1994. – S. 95.
8. Bobrzyński J. List otwarty do ukraińskiego konserwatysty. Odbitka artykułu z XV-go (listopad 1931) tomu miesięcznika Nasza Przyszłość". – Warszawa, 1932.
9. Cat. Młodzież a nacjonalizm // Słowo. – Wilno, 1923. – Nr 42. – 22 lutego. – S. 1.
10. Cat. Polityka naopak // Słowo. – Wilno, 1924. – Nr 150. – 5 lipca. – S. 1.
11. Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939 // Polska myśl polityczna XIX i XX wieku / Pod red. H. Zielińskiego. – Wrocław i in., 1994.
12. Deklaracja konserwatywna a ukraiński konserwagtyzm // Czas. – Kraków, 1927. – Nr 253. – 6 listopada. – S.1.
13. Dunin-Borkowski P. Punkt wyjścia w sprawie ukraińskiej w Małopolsce Wschodniej // Droga. – Warszawa, 1929. – Nr 61. – S. 564.
14. Eberhardt P. Polska ludność kresowa. Rodowód, liczebność, rozmieszczenie. – Warszawa, 1998. – S. 30, 32.
15. Głos mają Rusini // Czas. – Kraków, 1923. – Nr 63. – 19 marca. – S. 1.
16. Jaruzelski J. Stanisław Cat-Mackiewicz 1886–1966. – Wilno-Londyn-Warszawa. – Warszawa, 1998. – S. 31-57.
17. Król M. Style politycznego myślenia. Wokół "Buntu Młodych" i "Polityki". – Paris, 1979.
18. Lech J. Listy z kresów // Dzień Polski. – Warszawa, 1924. – Nr 225. – 30 września. – S. 2.
19. Mich W. Problem mniejszości narodowych w myśli politycznej polskiego ruchu konserwatywnego (1918–1939). – Lublin, 1992.
20. Misy historyczne Polski // Czas. – Kraków, 1923. – Nr 74. – 1 kwietnia. – S. 1.
21. Obieziński M. Pod hasłem mocarstwem. Rodacy // Słowo. – Wilno, 1928. – Nr 21. – 26 stycznia. – S. 1.
22. Paczkowski A. Prasa Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939. – Warszawa, 1971.
23. Polityka kresowa // Dzień Polski. – Warszawa, 1924. – Nr 236. – 13 października. – S. 1.
24. Po odpowiedzi Rusinów // Czas. – Kraków, 1918. – Nr 537. – 18 grudnia. – S. 3.
25. Problem mniejszości narodowych // Czas. – Kraków, 1927. – Nr 56. – 10 marca. – S.1.
26. Przedmurze chrześcijaństwa // Ibidem. – Nr 20. – 25 listopada. – S. 1.
27. Rodacy // Dziennik Poznański. – Poznań, 1919. – Nr 11. – 15 stycznia. – S. 1
28. Rudnicki S. Działalność polityczna polskich konserwatystów 1918–1939. – Wrocław i in., 1981.
29. Studnicki W. Polska polityka narodowościowa // Słowo.– Wilno, 1923. – Nr 44. – 24 lutego. – S. 1
30. Tomaszewski J. Kresy Wschodnie w polskiej myśli politycznej XIX i XX wieku // Polska myśl polityczna XIX i XX wieku / Pod red. W. Wrzezińskiego. – T. VI. – Wrocław i in., 1988. – S. 98-116.
31. Wapiński R. Mit dawnej Rzeczypospolitej w epoce porozbiorowej // Polska myśl polityczna XIX i XX wieku / Pod red. W. Wrzezińskiego. – T. IX. – Wrocław i in., 1994. – S. 77-92.
32. Wapiński R. Polska i małe ojczyzny Polaków. Z dziejów kształtowania się świadomości narodowej w XIX i XX wieku po wybuch wojny światowej. – Wrocław i in., 1990. – S. 134-137.
33. Wapiński R. Polska na styku narodów i kultur. W kręgu przeobrażeń narodowościowych i cywilizacyjnych w XIX i XX wieku. – Gdańsk, 2002;
34. Warunki ukraińskie // Czas. – Kraków, 1919. – Nr 285. – 2 listopada. – S. 1.
35. Władyka W. Konserwatyści w Bezpartyjnym Bloku Współpracy z Rządem // Przegląd Historyczny. – Warszawa, 1977. – T. LXVIII. – Zesz. I. – S. 87-101.
36. Wrzezińska K. Obraz mniejszości narodowych w poznańskiej prasie konserwatywnej w latach 1918–1939. – Poznań, 2000;
37. Z b. Chelmszczyzny // Dzień Polski. – Warszawa, 1924. – Nr 262. – 13 listopada. – S. 2.
38. Zdziechowski M. Zbrodnia Ryska – Wilno, 1922. – Nr 87. – 12 listopada. – S. 1.
39. Z prasy // Dzień Polski. – Warszawa, 1924. – Nr 195. – 25 sierpnia. – S. 2.

Стаття надійшла до друку 14.05.2011.

Стереотип Украины и украинца в польской консервативной прессе (1918-1920-х гг.)

Аннотация: В статье представлено особенности отражения стереотипов Украины и украинца в польской консервативной прессе 1918-1920-х гг. Исследовано суть консервативной доктрины связи междувоенного двадцатилетия с историческими мифами и стереотипами прошлого в трактовке украинского вопроса.

Ключевые слова: Междувоенная Польша, консервативная пресса, исторические мифы и стереотипы.

The stereotype of Ukraine and Ukrainian in the Polish conservative press (1918–1920-s)

Annotation: In the article the peculiarities of Ukraine and Ukrainians stereotypes in the Polish conservative press during 1918-1920 years are reflected. The connection between conservative doctrine of interwar twenty-year period with historical myths and stereotypes of the past in Ukrainian issue interpretation is considered.

Key words: Interwar Poland, conservative press, historical myths and stereotypes.

III. Рецензія

УДК:93(477) “9”/ “11”

Іван Варзар

Рецензія на статтю д.філос.наук, проф., Заслуженого діяча науки і техніки України, завідуючого сектором методології Інституту законодавства Верховної Ради України Недюхи Миколи Петровича “Верховна Рада України як суб’єкт міжпарламентського діалогу релігій і цивілізацій”

Стаття підготовлена на актуальну, недостатньо розроблену як з політико-правової, так і українознавчої проблематики тему з використанням переважно законодавчих джерел – чинної нормативно-правової бази, Конституції України в їхній співвіднесеності з міжнародними актами.

Статтю вирізняє чіткість у постановці низки питань, які пов’язуються як з нормативно-правовим забезпеченням свободи совісті, функціонуванням релігійних організацій, так і позиціонуванням Верховної Ради України як суб’єкта міжпарламентського діалогу релігій і цивілізацій.

Зважаючи на високий науковий рівень викладу предмету дослідження, опрацьовані джерела, аналіз фактичного стану справ у вищезазначеній площині, а також перспективи подальшого позиціонування вищого законодавчого органу України як суб’єкта міжпарламентського діалогу релігій і цивілізацій є пропозиція рекомендувати статтю, що рецензується, до друку в науковому журналі.

Ivan Varzar

Review on the article of doctor of philology, professor, honoured worker of science and techniques of Ukraine, the head of the sector of methodology of Institute of legislation of the Supreme Council of Ukraine Nediukha Mykola Petrovych “The Supreme Council of Ukraine as a Subject of the Interparliamentary Dialog of Religions and Civilizations”

УДК 81'367.624.000.7.01:908(477)

Олена Дерпак

Рецензія на статтю к. філол. н., доц. Кюнцлі Р.В. та здобувача Штеффен В.В. “Обставинний прислівник у контексті художнього твору (на матеріалі житомирської прозової школи)”

Прислівник посідає особливе місце у лексико-граматичній системі слів. Це специфічна частина мови, яка виражає якісно-означальну характеристику чи означає різні обставини дії, стану або ознаки. На відміну від іменника чи дієслова прислівник — відносно молода частина мови, що підтверджується його морфологічною строкатістю, тобто співвіднесеністю з іншими частинами мови.

Автори дотримуються класифікації, яка останнім часом знаходить підтримку в багатьох мовознавців і базується на виокремленні чотирьох лексико-семантичних груп прислівників (означальних, обставинних, предикативних і модальних).

Оскільки значна кількість прислівників утворюється, так би мовити, прямо на очах, то, відповідно, постає потреба їх детального аналізу та систематизації. Поки що малодослідженими є прислівники в контексті художніх творів. А саме тут, як відомо, наявне величезне багатство прислівникової лексики, чималу кількість якої не фіксує загальномовний словник.

Описавши понад 600 прислівників, що вживаються у повісті Валерія Шевчука “Місяцева зозулька із Ластів’ячого гнізда”, романі В’ячеслава Медведя “Льох” та оповіданнях Євгена Концевича “Чому вона мовчить?” і “Голубко моя сиза”, автори роблять ґрунтовні висновки про семантичну, словотвірну та синтаксичну структуру обставинних прислівників.

Рецензована стаття відповідає усім вимогам самостійного наукового дослідження, заслуговує на позитивну оцінку, а тому рекомендуємо її до друку.

Olena Derpak

Review on the article of candidate of philological sciences, associate professor Kiuntsli R.V. and researcher Shteffen V.V. “Adverbial adverb in the context of an artistic work (based on the materials of Zhytomyr prose school)”

Рецензія на статтю д.філос.наук, проф., Заслуженого діяча науки і техніки України, завідуючого сектором методології Інституту законодавства Верховної Ради України Недюхи Миколи Петровича “Верховна Рада України як суб’єкт міжпарламентського діалогу релігій і цивілізацій”

Актуальність статті, що підготовлена до друку в науковій періодиці, сумніву не викликає, зважаючи на низку чинників: а) недостатню розробленість артикульованої автором проблематики в українській філософській та політолого-правовій науці; б) необхідністю і важливістю досягнення проблемно-правового простору позиціонування Верховної Ради України як суб’єкта міжпарламентського діалогу релігій і цивілізацій; в) розробки необхідної нормативно-правової бази України в її співвіднесеності з міжнародними актами, що дозволяє узасадничити вищезначений напрям діяльності вищого законодавчого органу України.

Зважаючи на чітку артикульованість постановки низки питань, високий науковий рівень викладу нормативно-правового забезпечення позиціонування вищого законодавчого органу України як суб’єкта міжпарламентського діалогу релігій і цивілізацій, стану свободи віросповідання, функціонування релігійних організацій, відповідність статті необхідним вимогам тощо можна рекомендувати статтю Недюхи М.П. до друку в науковому журналі.

Oleh Zaichuk

Review on the article of doctor of philosophy, professor, honoured worker of science and techniques of Ukraine, the head of the sector of methodology of Institute of legislation of the Supreme Council of Ukraine Nediukha Mykola Petrovych “The Supreme Council of Ukraine as a Subject of the Interparliamentary Dialog of Religions and Civilizations”

УДК 908 – 055.2 (477) „19/20”

Віктор Ідзьо

Рецензія на статтю Галини Барабаш, Ольги Барабаш-Ревак “Жіночий рух у Галичині кінця XIX. - початку XX ст.”

Наукова стаття доцента Г.Барабаш та кандидата філологічних наук О.Барабаш-Ревак “Жіночий рух у Галичині кінця XIX – початку XX століття” з’ясовує перспективне і водночас актуальне для подальшого дослідження питання гендерної історії.

Слід наголосити, що у дослідженні проаналізовано також початки фемінізму й жіночих студій, розглянуто співвідношення між фемінізмом і націоналізмом в Україні, вказано на роль Союзу українок у громадському, економічному та політичному житті Галичини й поза її межами в кінці XIX - початку XX століття.

Своїми узагальнюючими положеннями стаття доцента Г.Барабаш та кандидата філологічних наук О. Барабаш-Ревак “Жіночий рух у Галичині кінця XIX. - початку XX ст.” виконано строго до вимог сучасної історичної науки, ВАК України та Болонської науково-освітньої системи і на великій кількості сукупності яскравих прикладів, що дало право їм вірно наголосити: ” що одним із мало висвітлених на сьогодні залишається період національно-визвольних змагань кінця XIX - 20-30 рр. XX століття в Галичині, у якому активну участь брали жінки”.

Галицькі жіночі часописи, на думку дослідниць, були складовою частиною преси цього періоду, на своїх сторінках відображали хід формування думки української громадськості, що в умовах окупації відстоювала українські права. Вони мали чималий вплив на пробудження національної свідомості серед жінок і розвиток у жіночому русі національно-визвольних тенденцій.

Вивчивши цікавий історичний матеріал і дослідивши першоджерела – жіночі альманахи «Жіноча воля», «Жіноча доля», «Нова хата», «Жіночий голос» та ін., дослідниці Г.Барабаш, О.Барабаш-Ревак наголошують на тому, що суспільство, яке дає жінкам рівні права з чоловіками в усіх сферах життя, демонструє рівень своєї цивілізованості й культури. Щоб досягти рівності обох статей у реальному житті нашої держави, потрібно якнайбільше писати і говорити про роль жінок в українській історії, суспільстві,

культури. Сучасникам варто було б глибше зрозуміти духовний світ наших попередниць, формування їх національно-політичної, культурної самосвідомості та бути активними у вирішенні власної долі.

Вважаю, що тема наукового “Жіночий рух у Галичині кінця XIX. - початку XX ст.” дослідження є актуальною, стаття має добре продуману структуру і відповідає поставленим завданням наукового дослідження, що дає право рецензенту рекомендувати її для опублікування в науковому журналі Українознавець.

Viktor Idzo

Review on the article of Halyna Barabash, Olha Barabash-Revak “Women’s movement in Galicia in the end of XIX century – at the beginning of XX century”

УДК 94 (477) 1914/1915

Віктор Ідзьо

Рецензія на статтю І. В. Барана, О. Я. Мазура “Ставлення російської окупаційної влади до населення Галичини (1914-1915 рр.)”

Сучасні дослідження в українській історіографії свідчать, що Перша світова війна вплинула на прискорення процесу формування української модерної нації, бо український етнос, розділений кордоном між Російською та Австро-Угорською монархією, піднявся на новий рівень національного державотворення, а «українське питання» стало проблемою європейського устрою і повоєнної Європи.

Перша світова війна, попри її трагічні наслідки для багатьох народів Європи, одночасно стала каталізатором їхніх визвольних змагань. Відзначимо, що цьому до певної міри, окрім розвитку національних рухів в Австро-Угорській імперії, спричинилася національна австрійська, згодом російська політика в Галичині, яка й прискорила цей процес. Зрештою це привело до розпаду двох великих імперій – Російської й Австро-Угорської та утворення національних структур.

Автори слушно зазначають, що, готуючись до вступу у Галичину, російські урядовці замислювалися над тим, яку політику тут проводити. Головними проблемами стали два питання: "польське" та "українське". Польське питання могло бути частково вирішене адміністративними заходами. Натомість визнання будь-якої окремішності українців загрожувало зовнішньополітичному курсові та кризою імперської російської ідентичності.

Трагедія українського населення полягала у тому, що воно переслідувалося як російськими військами, які наступали, російською адміністрацією, яка почала урядувати у Галичині, так і австрійськими військовими і цивільною владою, які хоча й відходили на захід, але не припиняли терору проти українців.

Як видно зі статті, вона актуальна в плані об’єктивного відтворення історичного минулого українського народу, комплексного вивчення діяльності російських окупаційних властей у Східній Галичині, їх неоднакове ставлення до населення краю різних національностей у зазначений період. Зрозуміло, що неупереджене висвітлення діяльності російської адміністрації того часу дасть можливість наступним дослідникам уникнути необґрунтованих помилок в цьому питанні.

Стаття відповідає вимогам Вищої Атестаційної комісії України і може бути рекомендована до друку у фаховому виданні.

Viktor Idzo

Review on the article of I.V. Baran, O. Ya.Mazur “The attitude of Russian occupation regime toward the people of Galicia (1914-1915)”

УДК 262.1

Віктор Ідзьо

Рецензія на статтю Любомири Бурки “Діяльність, виступи та духовні науки Блаженнішого Мирослава Івана Кардинала Любачівського: основні акценти(за матеріалами Радіо “Воскресіння” та “Агенції Реілігійної Інформації”) в контексті з’ясування історико-духовних проблем наукового українознавства”

В статті дослідниці Любомири Бурки “Діяльність, виступи та духовні науки Блаженнішого Мирослава Івана Кардинала Любачівського: основні акценти(за матеріалами Радіо “Воскресіння” та “Агенції Реілігійної Інформації”) в контексті з’ясування історико-духовних проблем наукового українознавства” розглянута діяльність, виступи та духовні науки Блаженнішого Мирослава Івана

Кардинала Любачівського. Слід наголосити, що дослідниця Л.Бурка своє дослідження уклала за архівними матеріалами Радіо "Воскресіння" та "Агенції Релігійної Інформації".

На основі власного аналізу всіх наявних в розпорядженні релігійних та інформаційних джерел, апробацій та напрацювань релігійних засобів масової інформації (Радіо "Воскресіння" та "Агенції Релігійної Інформації"), дослідницею, на широкій джерельній базі, великому архівному матеріалі, досконало висвітлено "Діяльність, виступи та духовні науки Блаженнішого Мирослава Івана Кардинала Любачівського" у хронологічному порядку.

Згрупований Л.Буркою у поступальному розвитку діяльності Блаженнішого Мирослава Івана Кардинала Любачівського науковий матеріал, що сконцентрований в статті, є фаховим дослідженням джерел в контексті з'ясування історико-духовних проблем наукового українознавства". Праця стане у пригоді не тільки зрілим вченим релігієзнавцям, теологам, богословам, історикам, філософам, журналістам але й новому поколінню молодих українських вчених, шанувальникам вивчення історії українських релігійних засобів масової інформації, всім тим, хто цікавиться діяльністю, виступами та духовними науками Блаженнішого Мирослава Івана Кардинала Любачівського в контексті з'ясування історико-духовних проблем наукового українознавства.

В такому контексті апробації архівних джерел, праця Любомири Бурки "Діяльність, виступи та духовні науки Блаженнішого Мирослава Івана Кардинала Любачівського: основні акценти (за матеріалами Радіо "Воскресіння" та "Агенції Релігійної Інформації") в контексті з'ясування історико-духовних проблем наукового українознавства" рекомендується рецензентом для опублікування в науковому журналі Українознавець.

Viktor Idzo

Review on the article of Liubomyra Burka "Activity, speeches and ecclesiastical lessons of his Beatitude Myroslav Ivan Cardinal Lobachivskyi: the main points (based on the materials of radio "Voskresinnia" and "Agency of Religious Information") in the context of identification of historical and ecclesiastical problems of scientific Ukrainian Studies"

УДК 322(018)

Віктор Ідзьо

Рецензія на статтю санскритолога Василя Кобилюха "Праісторія назв ХІМІЇ і ХЕМІЇ в контексті дослідження наукового українознавства"

У науковій статті львівського санскритолога Василя Кобилюха «Праісторія назв ХІМІЇ і ХЕМІЇ в контексті дослідження наукового українознавства» її автор вивчає дані про походження історичних назв ХІМІЇ, ХЕМІЇ та їхніх похідних в українській мові та в мовах світу.

На думку дослідника, вчені назву науки ХІМІЇ в Україні не знали до 1936 року, її замінювали назвою ХЕМІЯ вважаючи, що так і повинно бути, бо та грецька назва нібито й точна і не підлягає сумніву. Таку рекламу грекам зробили в ранньому середньовіччі, коли цілий світ воював за своє місце під небом, інші боронили свій край від страшних людоджерів-завойовників і нищителів землі. Правильність грецьких назв ніколи й ніхто не перевіряв, бо Греція тоді перебувала в ореолі світової слави. Якщо і була в якогось народу своя назва цієї науки, то вчені все-одно зверталися до «авторитетної» грецької мови.

В Україні, як вважає санскритолог В. Кобилюх, останнім документом, який засвідчував назву ХЕМІЯ, був «Російсько-український словник хемічної номенклатури й термінології. Для середніх шкіл». Після цього видання почалася постійна й повсюдна критика прихильників назви «ХЕМІЯ». Підготовлялася московська акція ліквідації попередньої хвилі, так званої повсюдної українізації з переходом на поступову потворну русифікацію української мови. Тому, на думку дослідника В. Кобилюха, вчені України, інтелігенція вважали, що в українській мові повинна існувати назва ХЕМІЯ, а не ХІМІЯ, це, мовляв, «російське» чи «імперіялістичне» слово символізувало посилення колоніального тиску і поступове знищення різниці між українською та російською мовами.

За для вищесказаного слід наголосити, що автор досконало провів аналіз історичних та санскритичних джерел і прийшов до висновку, що якби назву ХІМІЯ не було насаджено терором, а розумно доведено вичерпним поясненням історичної переваги одного слова над іншим, та ще з використанням САНСКРИТУ, то нині не було би непорозуміння у мовознавчому тлумаченні хімічного називництва. У санскриті, як наголошує у статті дослідник В. Кобилюх, виявляємо виразну і зрозумілу відповідь на семантичне походження кожної лексеми, зокрема й на ХЕМІЮ та ХІМІЮ. Це питання потребує опрацювання для справедливого вирішення суперечки без піднесення та виправдовування

грецької назви і вихваляння російського методу впровадження назви ХІМІЯ, бо ця назва не російська, наголошує дослідник В. Кобилюх, а ПРАУКРАЇНСЬКА, і нині ним виявлена в САНСКРИТІ, розповсюдилася у світовій науці Азії, Африки та Європи.

Дослідник В. Кобилюх у своїй статті провів всебічне дослідження назв хімія та хемія, виявив у санскриті багато однорідних дотичних назв, відтворив весь хід історії назв хімія та хемія, вірно пояснив час і епоху їх виникнення.

Задля вивчення праісторії назв ХІМІЇ і ХЕМІЇ в контексті дослідження наукового українознавства, автор сконцентрував у своїй статті усю сукупність проаналізованих джерел, що дозволило йому фахово відтворити апробовану проблему в контексті вивчення історико-філологічних проблем наукового українознавства.

Дослідник на основі власного аналізу назв хімія та хемія та всіх наявних в його розпорядженні джерел, апробацій та напрацювань, на широкій джерельній базі висвітлив в хронологічному порядку згруповані ним у поступальному розвитку історико-філологічні та санскитологічні матеріали, які констатують, що дослідження пролеми «Праісторія назв ХІМІЇ і ХЕМІЇ в контексті дослідження наукового українознавства» є просто сучасною необхідністю в контексті вивчення проблем історико-філологічного українознавства.

Як бачимо із наукової статті «Праісторія назв ХІМІЇ і ХЕМІЇ в контексті дослідження наукового українознавства», дослідник, попередньо вивчивши та науково обґрунтувавши весь апробований матеріал з праісторії назв хімії та хемії, оперся на нього в укладанні своєї статті, що є фаховим підходом у контексті вивчення історико-філологічних проблем українознавства.

Слід наголосити, що стаття санскритолога Василя Кобилюха побудована за вимогами Вищої Атестаційної Комісії України (ВАК) та Болонської освітньої системи, які передбачені до написання наукових праць.

Із списку використаних джерел та літератури бачимо, що її автор опрацював та використав матеріали в українських та іноземних архівах, книгозбірнях, що дало йому можливість застосувати для написання праці вичерпну наукову інформацію.

Посилання на літературу, яка означена сторінками згідно вимог ВАК України, дає право точно кожному вченому, досліднику встановити звідки автором взятий той чи інший матеріал, на який він посилається.

До недоліків праці слід віднести незначну наявність інформаційно – мас – медійного матеріалу, який не завжди є виразником наукового інформування, в контексті поданого дослідження, однак і за таких обставин вище досліджена проблема, має велику перспективу подальшого наукового дослідження.

Наукова стаття «Праісторія назв ХІМІЇ і ХЕМІЇ в контексті дослідження наукового українознавства» не залишить байдужим кожного українознавця, санскритолога, історика, філолога, який займається історико-філологічними проблемами наукового українознавства.

Рецензована і рекомендована до друку в науковому журналі «Українознавець» наукова стаття Василя Кобилюха відповідає всім вимогам самостійного наукового дослідження, що дає право зробити висновок, що вона заслуговує на позитивну оцінку науково-українознавчим середовищем, яке вивчає становлення та розвиток праісторії назв, як наприклад, хімії та хемії, в контексті вивчення історико-філологічних проблем українознавства.

Viktor Idzo

Review on the article of sanscrit scientist Vasyl Kobyliukh “Prehistory of names “KHIMIA” and “KHEMIA” (two names of “Chemistry”) in the context of researches of Ukrainian Studies”

УДК-940(477+470,57) :323,1 “19”

Віктор Ідзьо

Рецензія на статтю Тетяни Крамарчук ”Особливості формування національних діаспор в іншоетнічному середовищі (на прикладі української меншини Республіки Башкортостан)”

Кандидат історичних наук, доцент Тетяна Крамарчук у статті ”Особливості формування національних діаспор в іншоетнічному середовищі (на прикладі української меншини Республіки Башкортостан)” досліджує українську діаспору Республіки Башкортостан, яка протягом століть зберегла свої культурні традиції, українську мову, побут.

Дослідниця обрала перспективну і водночас актуальну для подальшого дослідження тему, яка узагальнює напрацювання попередніх поколінь вчених і розкриває в цілісності розвиток української діаспори Республіки Башкортостан.

Рецензована праця має добре продуману чітку структуру, що відповідає вимогам ВАК України та поставленим завданням щодо наукового дослідження.

Вчена Тетяна Крамарчук працею "Особливості формування національних діаспор в іншоетнічному середовищі (на прикладі української меншини Республіки Башкортостан)" узагальнює попередні дослідження по апробованій темі, що дає право рецензенту рекомендувати її статтю для опублікування в науковому журналі Українознавець.

Viktor Idzo

Review on the article of Tetiana Kramarchuk "The peculiarities of the formation of Ukrainian diasporas in the other ethnical environment"

УДК:93(477) "9"/ "11"

Віктор Ідзьо

Рецензія на статтю Валентини Лазаревої "Проблема етнонаціональної єдності українського народу в українознавчій творчості П. Куліша: до історіографії досліджень"

Науковий співробітник ННДІУ МОН України, Валентина Лазарева у статті "Проблема етнонаціональної єдності українського народу в українознавчій творчості П. Куліша: до історіографії досліджень" аналізує творчість Пантелеймона Куліша та його погляди на історію України через призму бачення його сучасників та вчених сьогодення.

Дослідниця вірно наголошує: "що серед проблем розвитку української спільноти на початку ХХІ століття чи не найгостріше постає проблема етнонаціональної єдності українського народу. Нині ми все більш усвідомлюємо, що явище це не є локальним, а багатоплановим, тому що відтворює сутність буття українського народу у всьому часопросторі. І постала вона не враз. Її наукове розуміння і концепти (складники) вже досить чітко постають у творчості визначних будителів і просвітителів української нації, таких як: М.Максимович, М.Костомаров, Т.Шевченко, М.Драгоманов, О.Потебня, І.Франко, М.Грушевський та багатьох інших представників української інтелігенції".

У контексті ретроспективного розгляду процесу формування ідеї етнонаціональної єдності народу та її осмислення в суспільстві, наголошує науковий співробітник ННДІУ МОН України, В.Лазарева, на особливу увагу заслуговує спадок Пантелеймона Куліша, який увійшов у життя як людина енциклопедичного складу мислення та творення. Серед іншого, як наголошує дослідниця: "він залишив особливо помітний слід у сфері осмислення духовного життя українського народу, зокрема, в літературознавстві, в мовознавстві, в історії, в філософії, в соціології й українознавстві".

Апробований та проаналізований дослідницею ННДІУ МОН України В.Лазаревою, джерельний матеріал дає право рецензенту зробити висновок, що рецензована праця має добре продуману чітку структуру, відповідає вимогам ВАК України та поставленим завданням щодо наукового дослідження.

Дослідниця віно узагальнює попередні свої дослідження по апробованій темі, що дає право рецензенту рекомендувати її статтю для опублікування в науковому журналі Українознавець.

Viktor Idzo

Review on the article of Valentyna Lazarijeva "The problem of ethno-national integrity of Ukrainian people in Ukrainian Studies creativity of P. Kulish: to historiography of researches"

УДК 334.738.009.11:930.1 (091)

Віктор Ідзьо

Рецензія на статтю доктора історичних наук, професора кафедри українознавства Львівського національного аграрного університету, Василя Плисюка "Чому І.Я.Франко зрікся соціалізму на користь національної демократії"

Рецензована стаття доктора історичних наук, професора, кафедри українознавства Львівського національного аграрного університету, Василя Плисюка "Чому І.Я.Франко зрікся соціалізму на користь національної демократії", з'ясовує перспективну і водночас актуальну для подальшого дослідження тему відходу Івана Яковича Франка від соціалізму, і переходу на позиції національної демократії.

На великій кількості сукупності яскравих прикладів з листування І.Я.Франка з друзями, зокрема з М.Драгомановим та М. Павличком та іншими, які в ці роки перебували у Швейцарії та Польщі, вчений Василь Плисюк переконливо доводить, що причини відходу І.Я. Франка від соціалізму, і переходу на позиції національної демократії відбулись внаслідок переоцінки політичної ситуації, яка склалася в Галичині. Свідченням переоцінки світобачення І.Франка, за вірним твердженням дослідника Василя Плисюка є публікація у 1886 році вірша "Не пора, не пора москалеві й ляхові служити" а пора для України жити". Все це дає право наголосити, що в рецензованій статті автор вірно характеризує національно-визвольні процеси українського народу, які відбувалися, на початку ХХ ст. в Галичині.

Дослідник Василь Плисюк, вірно наголошує, що вірш "Не пора, не пора москалеві й ляхові служити" а пора для України жити", який став пісню-гімном національно-свідомої молоді Галичини, нічого спільного з соціалізмом не мав, і це тому, наголошує дослідник, що вже у 1886 році Іван Франко впевнено перейшов на політичні позиції української національно-визвольної боротьби, що пояснює сам І.Я.Франко у листі до М.Драгоманова від 26 квітня 1890 р.

Отже, аналіз листування Івана Франка з друзями, який доктор історичних наук, професор Василь Плисюк, дає право вважати, що Іван Франко після 1890 року: "був проти будівництва осередків соціалістичного руху, оскільки на думку І.Франка "у пролетарів нема батьківщини", а отже національні, патріотичні почуття є шкідливими і не корисними почуттями у соціалістів. Тому з соціалістичними переконаннями треба боротися, "їх зживати". Боротьба з соціалізмом, як вірно наголошує історик В.Плисюк, штовхнула Івана Франка, як мислителя на складання вірша "Не пора, не пора, не пора..." , в якому чітко і ясно викладено політичну позицію Івана Франка, яка дала йому можливість далі відкрито зближення з тими діячами, які визнавали ідею самостійності України. В одвертому листі-зверненні до галицької молоді Іван Франко звернувся з закликом: "навчитися чути себе українцями не галицькими, не буковинськими, а українцями без офіційних рамок, чути і пізнати свою Україну, в її етнографічних межах, з її теперішнім культурним станом". Усе, що йде поза рамки нації, на думку І.Франка:" все або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеями раді би прикрити своє змагання за панування однієї нації над другою, або хворобливий сентименталізм фанатів, що раді би широкими вселюдськими фразами прикрити своє духовне відчуження від рідного народу"...

В зауваження дослідження слід наголосити, що в процесі подальшого виявлення та аналізу джерел, з проблематики переходу Івана Франка від соціалізму до національної демократії, автору праці слід повернутися до продовження більш переконливішого та багатограннішого дослідження, нагромадження більшої кількості джерел для апробованої теми.

Отже, надаючи позитивну рецензію на наукову працю, Василя Плисюка " Чому І.Я.Франко зрікся соціалізму на користь національної демократії", слід наголосити, що її автор вірно розвиває теорію та методику аналізу джерел, що робить його дослідження актуальним, в наш час. Слід наголосити, що наукова стаття доктора історичних наук, професора Василя Плисюка, своїми узагальнюючими положеннями строго виконана до вимог ВАК України та Болонської науково-освітньої конвенції. Характеризуючи перехід Івана Франка від соціалізму до національної демократії дослідник В.Плисюк вірно робить порівняльний аналіз джерел в контексті досліджень наукового українознавства, що дає право рекомендувати його працю для опублікування в фаховому виданні Національного Науково-дослідного Інституту Українознавства МОН України, журналі "Українознавець".

У висновок рецензії слід наголосити, що наукова стаття Василя Плисюка " Чому І.Я.Франко зрікся соціалізму на користь національної демократії" має добре продуману чітку структуру, що відповідає поставленим завданням наукового дослідження і внаслідок цього стане в нагоді всім хто займається аналогічними дослідженнями не тільки в Україні, Росії але й в інших європейських державах, зокрема в Польщі.

Viktor Idzo

Review on the article of doctor of historical sciences, professor of the department of Ukrainian Studies of Lviv National Agrarian University Vasyl Plysiuk " Why did I.Ya.Franko renounce from socialism in behalf of national democracy"

Рецензія на статтю Бориса Савчука “Міжнародна діяльність Софії Русової”

Доктор історичних наук, професор Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника Борис Савчук у статті “Міжнародна діяльність Софії Русової” повертає із забуття славне ім'я Софії Русової, яка у всеукраїнському масштабі була поборницею відродження національної духовності.

Дослідник також вірно наголошує, що Софія Русова була і визначним педагогом, впливовим міжнародним речником. Софія Русова, зауважує Б.Савчук у радянській літературі здебільшого характеризувалася як “українська культурно-освітня діячка буржуазно-націоналістичного напрямку, яка 1921 р. емігрувала за кордон”.

Апробований та проаналізований джерельний матеріал дає право рецензенту зробити висновок, що доктор історичних наук, професор Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника Борис Савчук у статті “Міжнародна діяльність Софії Русової” вірно зробив акцент на міжнародну діяльність Софії Русової, яка була пропагандистом української справи перед світовою громадськістю.

Рецензована праця має добре продуману чітку структуру, відповідає вимогам ВАК України та поставленим завданням щодо наукового дослідження.

Вчений, доктор історичних наук, професор Прикарпатського національного університету ім.В.Стефаника Борис Савчук у статті “Міжнародна діяльність Софії Русової” віно узагальнює попередні дослідження по апробованій темі, що дає право рецензенту рекомендувати його статтю для опублікування в науковому журналі Українознавець.

Viktor Idzo

Review on the article of Borys Savchuk “The international activity of Sofiia Rusova”

Рецензія на статтю Бориса Тимощука “Язичницькі святилища Галицької Русі”

Рецензована наукова праця доктора історичних наук Бориса Тимощука “Язичницькі святилища Галицької Русі” з'ясовує історичний процес становлення та розвитку язичницьких святилищ на території Галицької Русі.

Основний акцент, вчений Борис Тимошук, концентрує на вивченні язичницьких святилищ на території Галичини вченими XIX-XX століть.

Вченим обрана перспективна і водночас актуальна для подальшого дослідження тема, яка узагальнює напрацювання попередніх поколінь вчених і розкриває в цілісності розвиток вивчення язичницьких святилищ Галицької Русі.

Слід наголосити, що узагальнюючі висновки наукової праці доктора історичних наук Бориса Тимощука, строго виконані до вимог сучасної історичної науки і на великій кількості сукупності яскравих прикладів, в загальному, вірно характеризують процеси виникнення язичницьких святилищ Галицької Русі в контексті становлення та розвитку релігійних вірувань стародавнього населення Прикарпаття.

Наукова праця Б.Тимощука “Язичницькі святилища Галицької Русі” насичена письмовими та археологічними джерелами, які розкривають роботу, очолюваних ним археологічних експедицій.

Слід наголосити, наукова праця має добре продуману чітку структуру і відповідає вимогам ВАК України, що дає право рецензенту рекомендувати її для опублікування в науковому журналі Українознавець.

Viktor Idzo

Review on the article of Borys Tymoshchuk “Pegan sanctuaries of Galicia Rus”

Рецензія на статтю Оксани Федотової “Цензура друкованих видань в Україні під час Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років”

Науковий співробітник ННДІУ МОН України, кандидат історичних наук, Оксана Федотова у статті “Цензура друкованих видань в Україні під час Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років” дослідила історію цензури друкованих видань в Україні за період Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років.

Авторка висвітлила основні тенденції формування цензурної політики по нагляду за бібліотечними фондами, книготоргівлею, збереженням державної таємниці в пресі. Шляхом аналізу архівних джерел, дослідниця розкрила механізм функціонування системи радянської цензури у вигляді керівної ролі компартії та виконавчої Головліту.

Апробований та проаналізований науковою співробітницею ННДІУ МОН України, к.і.н., О.Федотовою, джерельний матеріал, дає право рецензенту зробити висновок, що праця “Цензура друкованих видань в Україні під час Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років” має добре продуману чітку структуру, відповідає вимогам ВАК України та поставленим завданням щодо наукового дослідження.

Дослідниця віно узагальнює попередні свої дослідження по апробованій темі, що дає право рецензенту рекомендувати її статтю для опублікування в науковому журналі Українознавець.

Viktor Idzo

Review on the article of Oksana Fedotova “The history of censorship printed editions in Ukraine for a period Grate Patriotic war 1941-1945”

УДК: 908 (477) “19/20”

Андрій Копитко

Рецензія на статтю кандидата історичних наук Мисак Н.Ф. та кандидата філологічних наук, доцента Кюнцлі Р.В. “Українська мова в системі вищої освіти Галичини наприкінці XIX – на початку XX ст.”

Наукова стаття к.і.н. Мисак Н.Ф. та к.ф.н. Кюнцлі Р.В. «Українська мова в системі вищої освіти Галичини наприкінці XIX – на початку XX ст.» порушує важливі та малодосліджені питання функціонування української мови за часів Австро-Угорської монархії.

Особливо велике напруження за часів Австро-Угорщини виникало у вищій освіті. Слушно зауважують автори статті, що для українського населення Галичини ситуація ускладнювалась тим, що на теренах Австро-Угорщини до 1914 р. не було жодної національної вищої школи. Здобувати освіту рідною мовою українці лише частково могли у Львівському університеті.

У 1848 році у Львівському університеті було відкрито першу в Україні кафедру української словесності. З відкриттям цієї кафедри українська мова, яку з варварським завзяттям переслідували і забороняли, зачиняли перед нею двері шкіл, університетів та культурно-просвітницьких установ, зводячи її до рангу діалекту та говірки, набула високого статусу академічної дисципліни. Відкриття такої кафедри в одному з найдавніших університетів Центрально-Східної Європи стало особливо шляхетним здобутком потужної Весни народів, що охопила всю Європу, в тому числі Галичину.

Проте, завдяки сприятливій політичній кон'юктурі у Відні, полякам вдалося значно більше скористатися своїми національними правами, аніж українцям. Після 1879 р. польська мова зайняла домінуючі позиції в офіційному діловодстві та навчальному процесі. Це яскраво підтверджує статистика, яку наводять автори статті.

Адже, промовистим свідченням мовної ситуації в системі вищої освіти Галичини був національний склад професорсько-викладацького контингенту. Єдиними вищими навчальними закладами, де працювали українські професори і доценти, були Львівський університет і Політехнічна школа. Якщо в першому українці мали змогу викладати рідною мовою, то в політехніці вони навчали винятково по-польськи.

Автори статі акцентують увагу не тільки на кількісному складі викладачів-українців у Львівському університеті, але й дають якісну характеристику тим персоналіям, які представляли українську мову, українську культуру, українську історію та науку в Галичині періоду Австро-Угорської монархії: філологи Олександр Колесса (проводив заняття з історії літератури) та Кирило Студинський (читав лекції з філології української та старослов'янської), математик Лаврентій Жмурко (викладав польською мовою алгебру і геометрію), історик Ісидор Шараневич (переважно більшість своїх занять проводив польською мовою),

Степан Рудницький, якого вважають основоположником української географічної науки, Омелян Огоновський – доктор філософії після виходу на пенсію Якова Головацького, звичайні професори пасторальної теології Франц-Серафим Костек та Іван Бартошевський (також українською мовою проводив лекції з педагогіки і семінари з гомілетики), біблійних наук Старого Заповіту Климент Сарницький (свої лекції читав латиною, неодноразово обирався деканом та ректором університету) та Йосиф Комарницький, церковної історії й педагогіки Йосиф Делькевич, Олександр Огоновський, Петро Стебельський (на юридичному факультеті). У 1894 р. на філософському факультеті почав працювати професор Михайло Грушевський.

Хоча автори статті неодноразово аргументовано вказують на важке становище української мови в Галичині кінця XIX – на початку XX ст, важко уявити, як би склалася історична доля української мови, якби Австро-Угорська імперія пішла шляхом Російської імперії, шляхом Емських вердиктів і Валувських циркулярів, що забороняли і нищили українську мову і тим самим програмово гальмували розвиток української культури. «Адже саме ця успадкована і активно продовжена колишнім Радянським Союзом двохсотлітня політика заборони природного права українцям жити на власній землі, у власній питомій для них культурі, спричиняє сьогоднішні згубні для України спроби запровадження в Україні на державному рівні так званої мови міжнаціонального спілкування, замість державної – української», – переконаний Іван Вакарчук.

Andrii Kopytko

Review on the article of candidate of historical sciences Mysak N.F. and candidate of philological sciences, associate professor Kiuntsli R.V. “The Ukrainian language in the system of higher education of Galicia in the end of XIX century - at the beginning XX century”

УДК 378.3:908(477)

Романа Кюнцлі

**Рецензія на наукові праці пошукачів магістерських дисертацій за лекційним курсом
“Українознавство”**

Якщо повернути свій погляд в історичне минуле нашого народу, зважити багатовікову боротьбу його за фізичне виживання та духовне життя, то аналіз історичних процесів, що відбувалися на Україні підкаже нам: кожен агресор, що приходив на наші землі, перш за все намагався знищити наші багатовікові духовні традиції. Поляки називали нас бидлом і хамами, вказуючи на свою шляхетність перед Богом і перед владою, московські царі стверджували, що ми частина від їхнього цілого, а отже не маємо права на самостійне існування, на свою мову та культуру. Більшовицькі правителі вибрали ще підступнішу тактику: вони вчили нашу молодь встидатися своєї «провінційної» мови, села, свого національного одягу, залишаючи це фольклорним колективам та драматичній сцені.

Великі українські вчені-просвітители ставали на службу то гордій Речі Посполитій, то мстивій Москві, додаючи до свого родинного прізвища «шляхетного» суфікса –ськ (ий) або московського –ов.

Арсеній Сатановський, Єпифаній Славинецький Семен Полоцький, Стефан Яворський (1658—1722), Дмитрій Ростовський, в миру Данило Туптало, Феофан Прокопович, годинникар-українець Петро Висоцький – це лиш невеликий перелік тих, хто через різні обставини, а в основному через сумнів у силу власного народу, пішли шукати щастя до Москви та піднімати московську культуру.

Православні роди Острозькі, Вишневецькі, Заславські, Курцевичі, Ревуцькі шукали щастя у Польщі, хоч мали все, щоб підтримати і просвітити свій народ.

Ще у 1918 р. В.Вернадський, президент щойно створеної Української академії наук, наголошує на необхідності впровадження спеціальних дисциплін з українознавства до програм середньої та вищої школи. У 1920 р. С.Єфремов видає перший навчальний посібник «Українознавство», а згодом Д.Дорошенко друкує свої українознавчі студії На жаль, утвердження науки про українців на «материковій» Україні було в насильницький спосіб перерване майже на 70 років. Українознавчі студії мали змогу продовжувати лише дослідники, які перебували поза контролем більшовицького тоталітарного режиму.

Тому в час, коли ми маємо незалежну Україну, потрібно докласти всі зусилля, щоб виховати молодь не тільки добрими фахівцями, але й патріотами своєї держави. Похвально, що за таку просвітницьку роботу взявся один з найавторитетніших вчених України – доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник ННДІУ МОН України, академік МАНС, академік АНВШУ, лауреат премії ім. академіка І.П.Крип'якевича Віктор Ідзьо.

Власне для таких цілей служить і науковий журнал «Українознавець», де презентують свої погляди не тільки досвідчені науковці, але й апробують свої сили майбутні вчені з різних галузей науки, для яких питання українства є пріоритетним.

Наукові статті випускників ЛНАУ: Берлінець Миколи «Бачення національної історичної освіти через призму українознавства», Берлінець Юрія «Культура в системі українознавства», Вітрух Петра «Становлення і основні етапи Українознавства», Волковського Юрія «Українська перспектива та проблема вступу України в Європейський Союз», Крочака Володимира «Україна як цілісність: територіальний та етнонаціональний виміри», Михалевського Юрія, «Становлення, основні етапи розвитку Українознавства», Неволі Сергія «Межі українського етносу на мапах та в документальних джерелах різного періоду», Прокопенко Катерини, Окань Христини «Походження українського народу», Чиж Валерій «Українська перспектива» розкривають актуальні проблеми базових питань українознавства.

У своїх наукових статтях автори дотримуються аксіоми, що розвиток українознавства відбувається в органічній єдності з постанням і розвитком українського етносу, народу і нації, що формування української нації й розвиток наукових знань про феномен українства являють собою етапи взаємопов'язаного процесу, автори вказують на розуміння поняття культури, законів її розвитку і функціонування, вплив культури на людей, на процес націотворення та державотворення, місце культури в системі українознавства.

Слід зазначити, що позитивним моментом у доробках студентів ЛНАУ є використання як літератури академічної, так і найновіших дискусійних праць, які спонукають до роздумів і дискусій. Загалом, слід зазначити, що академік Ідзьо В.С. започав добру роботу, яку варто зробити традицією.

Romana Kiuntsli

Review on scientific articles of masters who attended lecture course of doctor of historical sciences, professor V. S. Idzo "Ukrainian Studies"

УДК 908 (477) «20»/»21»

Романа Кюнцлі

Рецензія на статтю кандидата філологічних наук, доцента кафедри української мови Ужгородського національного університету Пискач Ольги Дмитрівни "Особливості парцелювання основних синтагм складного речення в мові закарпатської преси кінця XX-початку XXI ст."

У сучасній українській літературній мові все більшого поширення набуває явище парцеляції, що полягає у виділенні відрізка речення в окрему самостійну частину, яка, однак, не пориває семантичного і структурного зв'язку з реченням. Незважаючи на жвавий інтерес науковців до явища мовного членування, саме поняття "парцеляція" все ще не набуло в лінгвістичній літературі свого повного та вичерпного визначення, що пов'язано з багатоплановістю підходів до його дослідження.

Власне тому схвальним є той факт, що автор взялася за розробку цієї цікавої і малодослідженої теми.

Оскільки парцеляція виникає в усному розмовному мовленні, є нормою літературної мови й активно поширюється у різних її стилях, зберігаючи при цьому розмовну специфіку, то найбільше застосування, після розмовного стилю, парцеляція отримала у публіцистичному стилі.

Об'єктом свого дослідження автор обирає мову закарпатської преси кінця XX – початку XXI ст., де дописувачі за допомогою парцеляції надають мові смислових та експресивно-стилістичних відтінків, підкреслюють смислову та емоційну вагу окремих висловлень. Актуальному членуванню підлягають як прості речення, так і складні. В структурі простих речень найчастіше парцелюються другорядні члени речення, з-поміж яких найбільш схильні до парцеляції однорідні та відокремлені члени речення.

Свою увагу автор статті концентрує на особливостях парцеляції складного речення. Аналізуючи мову закарпатської преси, Ольга Пискач робить цікаві висновки щодо парцеляції складносурядних та складнопідрядних речень. Зокрема, що при парцеляції в складносурядному реченні між частинами зберігаються семантичні відношення (розділові, єднальні, протиставні і т. ін.). З-поміж складносурядних речень найчастіше парцельованими постають постпозитивні предикативні частини з єднальними, протиставними відношеннями, значно рідше – з розділовими, пояснювальними тощо.

Щодо парцеляції у складнопідрядних реченнях, то спостереження автора над мовою закарпатської періодики дають зробити висновок, що найвищий ступінь парцеляційної трансформації мають складнопідрядні речення, що конкретизують дієслівний присудок у головному реченні, вказуючи на

додаткові характеристики основної дії з точки зору способу її здійснення, причини, мети тощо. Парцельовані структури в мові газет підсилюють експресивність і виразність тексту.

Вважаємо, що наукова стаття Ольги Дмитрівни Пискач відповідає всім вимогам самостійного наукового дослідження і може бути рекомендована до друку у фаховому виданні.

Romana Kiuntsli

Review on candidate of philological sciences, associate professor of the department of the Ukrainian language of Uzhhorod national university Pyskach Olha Dmytrivna "The peculiarities of parcelling of the main syntagmas of the complex sentence in the language of Transcarpathian press in the end of XX century – at the beginning of XXI century".

УДК 37. 013. 73

Василь Лусий

**Рецензія на статтю доцентів Львівського національного аграрного університету
Наконечного Р. А., Копитка А. Д. "Г.С. Сковорода про концептуальні засади виховної
роботи з молоддю"**

Стаття присвячена актуальним теоретичним і практичним проблемам виховної роботи з молоддю, їх розумінню видатним українським філософом Г.С.Сковородою. Автори акцентують увагу на врахуванні і застосуванні його пропозицій у широку практику сучасної системи виховання. Зміст статті побудований на основних концепціях та ідеях Г.С.Сковороди щодо виховання молоді і як ці принципи та погляди можна використовувати в практиці роботи викладачів і студентів вузу. В статті підкреслюється, що справжнє призначення освіти в Україні – формувати високоморальну людину, яка вміє організовувати свою діяльність та життя відповідно до засад національних та загальнолюдських цінностей. І в цьому відношенні творчість українського філософа залишається неодмінним підґрунтям для діяльності сучасних викладачів та їх вихованців.

Стаття написана згідно вимог до такого роду публікацій: постановка проблеми, аналіз останніх досліджень і публікацій по вказаній проблемі тощо. Цілком достатнім і широким є список використаної літератури (11 позицій).

В цілому стаття може бути рекомендована до опублікування.

Vasyl Lysyi

Review on the article of associate professors of Lviv national agrarian iniversity Nakonechnyi R.A., Kopytko A.D. "H.S. Skovoroda about conceptual fundamentals of pedagogical work with youth"

УДК 908: 93 " 1941/1945"

Михайло Пришляк

**Рецензія на статтю доктора історичних наук, професора, академіка В. С. Ідзя
"Дивізія "Галичина" у світлі німецької військової документації та радянських військових архівів.
Порівняльний аналіз джерел в контексті досліджень наукового українознавства"**

Наукова стаття доктора історичних наук, професора, академіка, ректора, завідувача відділу українознавства Українського університету міста Москви, професора кафедри українознавства Львівського національного аграрного університету Віктора Ідзя «Дивізія «Галичина» у світлі німецької військової документації та радянських військових архівів. Порівняльний аналіз джерел в контексті досліджень наукового українознавства» з'ясовує перспективну і водночас актуальну для подальшого дослідження тему діяльності дивізії «Галичина» у світлі порівняльного аналізу німецької військової документації та радянських військових архівів. Слід наголосити, що наукова стаття доктора історичних наук, професора, академіка Віктора Ідзя своїми узагальнюючими положеннями строго виконана до вимог ВАК України та Болонської науково-освітньої конвенції. На великій кількості яскравих прикладів з німецьких та радянських джерел автор наукової статті вірно характеризує процеси, які відбувалися в час формування та бойової діяльності дивізії «Галичина». Вчений, філософськи осмислюючи опрацьований матеріал, робить акцент в з'ясуванні проблеми на німецькі та радянські архіви. На основі військової документації німецьких та радянських військових архівів автор розкриває процеси створення та діяльності дивізії «Галичина». Автор у порівняльному аналізі подає конкретні джерела німецької військової документації та радянських військових архівів, що дає право наполягати на подальшому залученні та вивченні автором нових джерел. Дослідник у світлі всестороннього аналізу німецької військової документації та радянських військових архівів показує еволюцію дивізії «Галичина» від німецького до суто українського військового формування.

Слід наголосити, що характеризуючи діяльність дивізії «Галичина», вчений Віктор Ідзьо розробляє власну теорію і методику, яку раніше напрацював та кристалізував у своїх працях, які уже представлені науковій громаді у фахових виданнях Москви, Києва та Львова. Все вище висловлене дає право наукову працю «Дивізія «Галичина» у світлі німецької військової документації та радянських військових архівів. Порівняльний аналіз джерел в контексті досліджень наукового українознавства» рекомендувати для опублікування в фаховому виданні «Українознавець» Національного науково-дослідного інституту українознавства МОН України.

Слід наголосити, що наукова стаття академіка Віктора Святославовича Ідзя «Дивізія «Галичина» у світлі німецької військової документації та радянських військових архівів. Порівняльний аналіз джерел в контексті досліджень наукового українознавства» має добре продуману чітку структуру, що відповідає поставленим завданням наукового дослідження, і сьогодні у 2011 році, як на нашу думку, це дослідження підсумовує аналіз апробованих джерел німецької військової документації та радянських військових архівів. Досліджений матеріал стане в нагоді всім, хто займається аналогічними дослідженнями не тільки Україні, Росії, але й інших державах, зокрема: в Словаччині, Польщі та Німеччині, Англії, де в час Другої світової війни воювала дивізія «Галичина», чи проживали у повоєнний час, як наприклад в Англії, США та Канаді, дивізійники.

Ці країни, очевидно, мають у своїх архівах джерела, які можуть пролити світло та ширше розкрити діяльність дивізії «Галичина» в час Другої світової війни. В процесі подальшого виявлення та аналізу таких джерел автору праці слід повернутися до продовження дослідження з апробованої теми.

Mykhajlo Pryshlyak

Review on the article of doctor of historical sciences, professor, academician Viktor Idzo

“Division“Galicia” in the light of the German military documentation and Soviet military archives.

A comparative analysis of sources in the context of researches of scientific Ukrainian Studies”

УДК 316.347 : 94 (477)

Леся Онішко

Рецензія на статтю в. о. доцента Львівського національного аграрного університету Юрчук Оксани Федорівни «Стереотип України та українця у польській консервативній пресі 1918-1920-х рр.

Проблема польсько-українських взаємин у ХХ столітті й досі залишається однією з найскладніших в історичній науці. Тим паче, коли йдеться про історичне підґрунтя й досі функціонуючих у польському та українському суспільствах міфів та стереотипів минулого.

У статті досліджено проблему утвердження упередженого образу України та українця в міжвоєнній Польщі. Цілком логічно та вдало автор акцентує на друкованих періодичних виданнях окресленого періоду, адже відомо, що саме тодішня преса якнайповніше відображала не лише партійні, а й суспільні настрої. Не випадково обрано також видання, зосереджені під скіпетром консервативного руху. Адже через призму друкованих видань найпоміркованішої течії у польському міжвоєнному політикумі можна визначити рівень вкоріненості історичних міфів та стереотипів України та українця у свідомості польського народу.

Досліджувану в статті проблематику чітко структуровано, що відповідає вимогам до подібних видань. Ґрунтовною та різнобічною є джерельна база дослідження, що забезпечує дотримання принципу історичної об'єктивності та науковості. Сам факт висвітлення запропонованої в статті суперечливої та складної теми міжнаціональних міфів і стереотипів є, безумовно, спробою переосмислення українсько-польської минувшими з висоти сьогодення. Вважаємо, що актуальність подібного дослідження очевидна на нинішньому етапі розвитку добросусідських взаємин між Україною та Польщею.

Рецензована стаття є самостійним науковим дослідженням, яке заслуговує на позитивну оцінку та може бути рекомендоване до друку.

Onyshko Lesia

Review on the article of acting associate professor of Lviv National Agrarian University Yurchuk Oksana Fedorivna “The stereotype of Ukraine and Ukrainian in the Polish conservative press(1918-1920-s)”

Рецензія на статтю Кушнарської Тетяни «Вплив політики тоталітарного режиму на архітектуру міжвоєнного періоду України (в контексті досліджень історичного українознавства)»

Наукова стаття Кушнарської Тетяни «Вплив політики тоталітарного режиму на архітектуру міжвоєнного періоду України (в контексті досліджень історичного українознавства)» присвячена дослідженню актуального питання впливу архітектури на емоції людини, її внутрішній світ.

Архітектура як вид мистецтва може надихати, окрилювати, а може давити своїми масивністю, некомфортністю, спотвореними непропорційними формами на психіку людини, а відтак впливати на настрій і характер людини. Власне архітектура є тим значущим фактором людського буття, який супроводжує людину все її життя і на рівні підсвідомого керує емоційним станом індивідуума.

Проблема, що порушена у статті Т.Кушнарської, сама по собі заслуговує схвалення.

Український селянин, що мав багатовікову традицію народної архітектури, був господарем і створював свій побут відповідно до багатовікових уподобань своїх пращурів, був змушений відірватись від землі, іти в урбанізований чужий йому світ, жити в комунальних квартирах, де не тільки руйнувався віковий досвід буття українського селянина, але й травмувалась психіка особистості, власника.

Автор статті слушно зауважує, що розвиток архітектури у 1917-1941рр. відбувався у умовах насильницької колективізації та репресій, що призвело до знищення індивідуального стилю, утворило «масову культуру». Радянська влада виховувала не особистість, а будівничих комунізму, інтернаціональних, відданих тоталітарній системі.

Адже кожна тоталітарна система не потребує індивідуумів, вона потребує слухняні маси. Саме мистецтво соцреалізму мало виконати функцію вирівнювання та підрізання під один рівень всіх громадян СРСР та створити ці слухняні маси.

«Реформи» в архітектурі відбувалися за вказівкою правлячої партії планомірно: перше, що було заплановано, – знищення культових споруд, існування яких би завжди нагадувало українцю про його духовну культуру; друге – визнання національного мистецтва кустарним та ворожим. Цей крок мав позбавити українця національної пам'яті. І третє – утвердження масової культури, масового мистецтва, а в архітектурі утвердження «типової» забудови.

Як слушно підсумовує автор статті, домінуючим у архітектурі в 20—30-ті роки був стиль конструктивізму, суть якого полягала в граничному прагматизмі. Характерними рисами цього стилю були доцільність, економність, функціональність, лаконізм у засобах вираження. Націлений на органічне поєднання мистецької творчості з масовим виробництвом, конструктивізм уникав невмотивованої декоративності, спрощував та схематизував мову мистецтва.

Можна тільки уявити собі духовну кризу селянина, що за столітньою віковою традицією зростав у середовищі, де гармонійно поєднувалися архітектура, людина та природа: традиційне житло, культові споруди та народний фольклор, потрапляв у світ сірого прагматизму, заводських шумів, асфальту, комунальних квартир, бездуховності.

Як і в інших видах мистецтва, серед архітекторів виникає невдоволення, а такі відомі архітектори як Д. Дяченко, П. Альошин, В. Троценко своїми творіннями намагалися не лише зберегти, а й збагатити традиції української архітектури.

Державна політика призвела до втрати національної самобутності архітектури. За статистичними даними, які подає автор, 90 % житлових і 80 % культурно-побутових споруд у містах і селищах зводилося саме за типовими проектами.

Хотілося б зазначити, що масова однотипна забудова, до якої вдалася радянська влада, була не єдиною ідеологічною зброєю, що нищила творчість у зародку. Ще одним ідеологічним кроком для утвердження тоталітаризму було повернення до життя ампіру, який пізніше, за своїми ознаками, отримав назву «сталінський ампір». Власне ампір своєю масивністю, монументальністю мав утвердити силу держави і підкреслити немінність особистості. Можливо, своє наступне дослідження архітектури тоталітарного режиму в СРСР автор присвятить саме цьому стилю.

Рецензована стаття відповідає усім вимогам самостійного наукового дослідження, заслуговує на позитивну оцінку, а тому рекомендуємо її до друку.

*Andrii Stepaniuk, Romana Kiuntsli***Review on the article of Kushnariova Tetiana “The influence of totalitarian regime policy on architecture of inter-war period of Ukraine (in the context of researches of historical Ukrainian Studies)”**

Пам'ятка авторові

* Стаття повинна відповідати тематиці журналу і сучасному стану науки, бути літературно опрацьованою.

***Автор статті відповідає за достовірність і вірогідність викладеного матеріалу, за правильне цитування джерел і коректне посилання на них.**

* У статті повинні бути присутні такі необхідні елементи; постановка проблеми та її зв'язок із науковими та практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій з даної проблеми; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття; формулювання мети статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження; висновки і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

* Структура статті:

- > УДК;
- > прізвище та ім'я автора;
- > назва статті;
- > текст статті,
- > список використаних джерел,
- > резюме російською й англійською мовами (обсягом до 7 рядків) у такій послідовності:

ім'я та прізвище автора, назва статті, текст анотації.

Обсяг статті – 9-12 сторінок комп'ютерного набору.

* Текст статті друкується в одному примірнику українською мовою на білому папері формату А4 кеглем 14 через 1,5 інтервали з дотриманням розмірів полів: верхнього, нижнього і лівого – 30 мм, правого – 10 мм (29 рядків, 60-65 знаків у рядку). Не допускається друкування будь-якої частини тексту меншим інтервалом.

* У тексті статті посилання на використані джерела подаються у квадратних дужках, зазначається порядковий номер і сторінка цитованого джерела.

*Список використаних джерел складається в алфавітному порядку за вимогами Держстандарту.

*Сторінки статті нумеруються за порядком, без пропусків і буквених позначень. Автор підписується на звороті останньої сторінки, чим підтверджує, що дати, цитати, фактичні дані, бібліографія звірені, а стаття готова до видання.

*Ілюстрації та таблиці входять до загального обсягу статті. Загальна кількість ілюстративного матеріалу – таблиць, схем, малюнків – у статті не повинна перевищувати п'яти. Таблиці виконуються згідно з вимогами Держстандарту і розміщуються в тексті статті.

* Разом із роздруком статті необхідно надіслати дискету, в якій файл статті (у двох копіях) записується в редакторі Microsoft Word 97, шрифт – Times New Roman, розмір шрифту –14, міжрядковий інтервал – 1,5. Схеми та діаграми виконуються в редакторі Word.

*До статті додаються такі супроводжувальні документи:

> рецензія доктора або кандидата історичних чи філологічних наук відповідно до напрямку статті,

> повідомлення про автора (прізвище, ім'я, по батькові, посада, спеціальність, науковий ступінь, вчене звання, місце роботи (повна назва навчального закладу, установи), поштова адреса з індексом, службовий і домашній телефони) та кількість замовлених примірників журналу.

*Редколегія журналу залишає за собою право подавати рукописи на зовнішнє рецензування. Рукописи не повертаються.

*Редакція зобов'язується кожному автору за плату, надіслати один примірник журналу.

Наукове видання
Українознавець
Connoisseur of Ukraine

Випуск - Issue XI

**Технічне забезпечення та комп'ютерний набір під керівництвом
доктора технічних наук, професора Львівської Академії Друкарства Огірка І.В.**

Наукова редакція:
доктор історичних наук, професор Калакура Я.С.
доктор історичних наук, професор Васюта С.І.

Літературна редакція:
доктор філологічних наук, професор Кононенко П.П.
доктор філологічних наук, професор Мосенкіс Ю.Л.
кандидат філологічних наук, доцент Кюнцлі Р.В.

Переклад англійською мовою:
кандидат філологічних наук, викладач англійської мови Пасічник Г.П.
перекладач Турчин І.М.

За редакцією
доктора історичних наук, професора ЛНАУ,
завідувача відділу українознавства УУМ,
академіка МАНЕ, академіка АНВШУ,
лауреата премії ім. академіка І.П.Крип'якевича,
члена президії Світової Наукової Ради при СКУ - Ідзьо В.С.

Підписано до друку 8.02.2011р. Формат 60x84/а
Друк резограф. Папір офсетний. Гарнітура-pragmatika.
Ум. Друк. Арк. 32, 81. Обкл.- вид. Арк 23, 48.
Наклад 300 прим. Зам. № 124-864.
Видавництво “Українознавець”.

Адреса редакції: “Українознавець”
Україна, 79008, м. Львів, вул. Кривоноса 10,
тел: (097) 496 - 22 - 40, факс:(0322) 97-10-38.

E-mail:ukrainoznavezz@ukr.net

